THE

BHASHA-BHUSHN:

A treatise on Rhetroic.

BY

A. R. RAJARAJA VARMA,

M. A., M. R. A. S.

Professor of Sanskrit and Dravidian Languages,

H. H. The Maharaja's College, Triv[illegible]

THE
BHASHA-BHUSHN:
A treatise on Rhetroic.

BY

A. R. RAJARAJA VARMA,
M. A., M. R. A. S.
Professor of Sanskrit and Dravidian Languages,
H. H. The Maharaja's College, Trivandrum

KAMALALAYA PRINTING WORKS
AND
BOOK DEPOT,
TRIVANDRUM.

[*All Rights Reserved*]

[വില ക. ൧. ണ. ർ.

ഡിപ്പൊ മുദ്രയില്ലാത്ത പ്രതി വ്യാജനിൎമ്മിതമാകുന്നു.

ശ്രീ.

ഒന്നാംപതിപ്പിന്റെ

മുഖവുര.

തിരുവനന്തപുരം കാളേജിൽ നാട്ടുഭാഷകളുടെ അദ്ധ്യാപനത്തിന് എന്നെ ചുമതലപ്പെടുത്തിയതോടുകൂടി മലയാളത്തിൽ അലങ്കാരഗ്രന്ഥങ്ങൾക്കുള്ള ദാരിദ്ര്യം എനിക്ക് അനുഭവപ്പെട്ടുതുടങ്ങി. ഖണ്ഡനാദിവിഷയങ്ങളിൽ മദ്രാസ് സർവ്വകലാശാലയിലെ പരീക്ഷകന്മാർ സംസ്കൃതാദ്ധ്യായികളോടു ചോദിക്കുന്നതിൽ തുലോം കഠിനങ്ങളായ ഭാഗങ്ങളെക്കൂടി മലയാളം പഠിക്കുന്ന പരീക്ഷ്യന്മാരോട് ഉത്തരണംചെയ്യാൻ ആവശ്യപ്പെടുന്നു. മലയാളം ഒരു നാട്ടുഭാഷയാകയാൽ അതിലെ ചോദ്യക്കടലാസ്സുകളെ എത്രതന്നെ കഠിനമാക്കിയാലും തരക്കേടില്ലെന്നാണ് പരീക്ഷകന്മാരുടെ സമാധാനമെന്നു തോന്നുന്നു. പ്രശ്നപത്രങ്ങളിൽ അലങ്കാരങ്ങളുടെ ലക്ഷ്യലക്ഷണങ്ങളെ മാത്രമല്ല, അവയുടെ വിഷയവിവേചനം, പൂർവ്വപക്ഷം മുതലായതിനെക്കൂടി ചോദ്യങ്ങൾ ചിലപ്പോൾ പരാമർശിക്കുന്നു. ഈ സ്ഥിതിക്ക് ബി. ഏ. പരീക്ഷയ്ക്കു പഠിക്കുന്ന അദ്ധ്യേതാക്കൾക്ക് അലങ്കാരശാസ്ത്രത്തിന്റെ ഒരു സ്ഥൂലജ്ഞാനമെങ്കിലും അത്യാവശ്യമായിത്തീന്നിരിക്കുന്നു. ഈ ആവശ്യത്തിനു ചേന്ന ഒരു പുസ്തകം മലയാളത്തിൽ ഇല്ലാതിരുന്നതിനാൽ, ആരംഭത്തിൽ, ഞാൻ സംസ്കൃതപുസ്തകങ്ങൾ നോക്കി മലയാളം പഠിപ്പിച്ചുവന്നു. എന്നാൽ ക്രമേണ ഈ ഏർപ്പാടു തുഷ്ടികരമല്ലെന്നു ബോധപ്പെട്ടുതുടങ്ങി. അദ്ധ്യാപകനു് ലക്ഷ്യലക്ഷണങ്ങളെ ഉടനടി തർജ്ജമചെയ്യുന്നതു് ശ്രമാവഹമെന്നു മാത്രമല്ല അത്ഥത്തിന് ഏററക്കുറച്ചിലുകൾ വരാതെ സൂക്ഷിക്കുന്നതു പ്രയാസം. അദ്ധ്യേതാക്കൾക്കു പലപ്പോഴുമായി അങ്ങുമിങ്ങും പറഞ്ഞുകൊടുക്കുന്ന ചില്ലറ നോട്ടുകൾ സംഗ്രഹിച്ചു്, സ്വയം അവയെ ഏകോപിച്ചു സംഗതി ഗ്രഹിക്കുന്നതു ദുഘടം. ഈ കഷ്ടതയെ പരിഹരിക്കാൻ വേണ്ടി ഞാൻ കഴിഞ്ഞ രണ്ടു വഷങ്ങളിൽ (൧൮൦൦, ൧൮൦൧) ബി. ഏ. ക്ലാസിന് അലങ്കാരപാഠമുള്ള ദിവസം മുൻകൂട്ടിത്തന്നെ തർജ്ജമകളെല്ലാം തയാറുചെയ്തു വച്ചുകൊൾക എന്നൊരേർപ്പാടു ചെയ്തു. ഇങ്ങനെ അന്നന്ന് എഴുതീട്ടുള്ള

നോട്ടുകളെ, ഞാൻ പിന്നീട് അദ്ധ്യേതാക്കളിൽ തന്നെ ചില ഭാഷാഭിമാനികളുടേയും മററു പുറമേയുള്ള സ്നേഹിതന്മാരുടേയും പ്രേരണയാൽ, ഒരിക്കൽക്കൂടി ആവത്തിച്ചുനോക്കി പരിശോധിച്ചു. ഇടയ്ക്കിടയ്ക്കു പോരാത്ത ഭാഗമെല്ലാം കൂട്ടിച്ചേത്തു്, വാലും തലയും ശരിപ്പെടുത്തി, ആകപ്പാടെ സ്വരൂപിച്ചു് ഒരു ഗ്രന്ഥമാക്കിത്തീത്തതാകുന്നു ഈ ഭാഷാഭൂഷണം.

ഈ പുസ്തകം തയ്യാർചെയ്യുന്നതിൽ ഞാൻ, സംസ്കൃതത്തിൽ ഇതേവരെ പ്രസിദ്ധീകരിച്ചിട്ടുള്ള അലങ്കാരഗ്രന്ഥങ്ങളെ എല്ലാം ഉപയോഗിച്ചിട്ടുണ്ടു്. എന്നാൽ അവയിൽ ഒന്നിനേയും ഒരു മാതൃകയായി സ്വീകരിച്ചിട്ടില്ല. ഓരോ അംശത്തിൽ ഓരോരുത്തരുടെ മതത്തിൽ ചേന്നിട്ടുണ്ടെന്നും വേണമെങ്കിൽ പറയാം. അത്ഥാലങ്കാരങ്ങളുടെ ലക്ഷ്യലക്ഷണങ്ങളിൽ മിക്കതും കുവലയാനന്ദത്തോടു യോജിച്ചിരിക്കും; എന്നാൽ അവയുടെ ആകത്തുക ആ ഗ്രന്ഥത്തിൽ ഉള്ളതിന്റെ മുക്കാൽഭാഗമേ ഇതിൽ കാണുകയുള്ളൂ. ഈ അംശത്തിൽ ഭാഷാഭൂഷണം അലങ്കാരസവ്സ്വകാരന്റെ മതത്തോടു ആണു് അധികം യോജിക്കുന്നതു്. അത്ഥാലങ്കാരങ്ങളെ നാലു തുറയായിപ്പിരിച്ചതിൽ കാവ്യാലങ്കാരകത്താവായ രുദ്രടാചാര്യർ ആണു് എനിക്കു മാർഗ്ഗപ്രദശനം ചെയ്തതു്. ദോഷാദിപ്രകരണങ്ങളിൽ കാവ്യപ്രദീപസാഹിത്യദപ്പണങ്ങളുടെ സരണിയെ അധികം അനുസരിച്ചിരിക്കുന്നു. ഏതാനും ചിലെടത്തു സ്വന്തമതം തന്നെ സ്ഥാപിക്കേണ്ടതായും വന്നിട്ടില്ലെന്നില്ല. ഭാഷാഭേദം മററു ചില ദിക്കുകളിൽ ഭേദഗതികൾക്കു കാരണമായിത്തീന്നിട്ടുണ്ടു്. സംസ്കൃതത്തിൽ മാത്രം സംഭവിക്കുന്ന ചില ദോഷങ്ങളേയും മററും ഉപേക്ഷിക്കയും സംസ്കൃതത്തിലില്ലാതെ ഭാഷയ്ക്കു മാത്രം വരുന്ന മററു ചിലതുകളെ പുതുതായിക്കല്പിക്കയും ചെയ്തിരിക്കുന്നു.

ഈ ഗ്രന്ഥത്തിൽ അലങ്കാരാദികൾക്കു് ഉദാഹരണങ്ങൾ കഴിയുന്നിടത്തോളം പുരാതനകൃതികളിൽനിന്നു് എടുക്കുന്നതിനു ശ്രമിച്ചിട്ടുണ്ടു്. ഈ ശ്രമം ഫലിക്കാത്തിടത്തു് നവീനന്മാരുടെ പദ്യങ്ങളെ ഗ്രഹിക്കയും, അതുകളെ തേടിപ്പിടിക്കുന്നതു് എളുതല്ലാതെ വന്നാൽ പുതിയ ശ്ലോകങ്ങളെ നിമ്മി-

ക്കയും ചെയ്തിരിക്കുന്നു. ഇങ്ങിനെ പുതുതായി ഉണ്ടാക്കുന്ന ശ്ലോകങ്ങൾ പ്രായേണ സംസ്കൃതഗ്രന്ഥങ്ങളിൽ കാണുന്ന ഉദാഹരണങ്ങളുടെ തർജ്ജമകളായിരിക്കും. അപൂർവം ചിലേടത്തു് അതിപ്രസിദ്ധകളായ സംസ്കൃതസൂക്തികളെക്കൊണ്ടു് ഭാഷയെ പോഷിപ്പിക്കാനുള്ള കൌതുകവും എന്നെ ഭാഷാന്തരീകരണത്തിൽ പ്രവൎത്തിപ്പിച്ചിട്ടുണ്ടു്. എല്ലാമാതിരി ഉദാഹരണവും ഏതു ഗ്രന്ഥത്തിൽനിന്നു എടുത്തതെന്നു് അവിടവിടെ കാണിച്ചിട്ടുണ്ടു്. തൽക്കാലം നിൎമ്മിച്ചിട്ടുള്ളവയെ 'സ്വ' എന്ന അടയാളംകൊണ്ടു വേർതിരിച്ചിരിക്കുന്നു.

സാഹിത്യശാസ്ത്രത്തിന്റെ വിഷയം മുഴുവനും ഇതിൽ അടക്കുന്നതിനു് എനിക്കു സാധിച്ചിട്ടില്ല. ഈ ന്യൂനതയെ ഒരു രണ്ടാംപതിപ്പു് ആവശ്യപ്പെടുന്നപക്ഷം പരിഹരിക്കാമെന്നു വിചാരിക്കുന്നു. അങ്ങുമിങ്ങുമെഴുതിയിട്ടിരുന്ന നോട്ടുകളെ എടുത്തുചേൎത്തു പുസ്തകരൂപേണയിൽ എഴുതുന്നതിൽ എന്നെ സഹായിച്ചതിനു് "കേരളപഞ്ചിക" പത്രാധിപർ കെ. രാമകൃഷ്ണപിള്ളയോടും, ഇപ്പുസ്തകത്തെ അച്ചടിപ്പിച്ചു പ്രസിദ്ധംചെയ്യിക്കുന്ന ശ്രമം വഹിച്ചതിനു് എന്റെ പ്രിയസുഹൃത്തായ പി. രാമവൎമ്മരാജാവിനോടും, ഞാൻ ആവശ്യപ്പെട്ട തോതിൽ ഈ വിധം ഈ പുസ്തകം അച്ചടിച്ചുതന്നതിനു് കേരളകല്പദ്രുമം മുദ്രാലയാദ്ധ്യക്ഷനോടും എന്റെ കൃതജ്ഞതയെ ഞാൻ ഹൃദയപൂർവ്വം പ്രകാശിപ്പിച്ചുകൊള്ളുന്നു.

മാവേലിക്കര,
൧൦൭൭ ഇടവം ൧൧.

ഗ്രന്ഥകൎത്താ,
A. R. Rajaraja Varma.

രണ്ടാംപതിപ്പിന്റെ

മുഖവുര.

ഭാഷാഭൂഷണത്തിന്റെ ഈ രണ്ടാംപതിപ്പു് ആവശ്യപ്പെട്ടതു ഝടിതി ആയിട്ടാകയാൽ ആദ്യം ആലോചിച്ചിരുന്നതുപോലെ ഉള്ള ഭേദഗതികൾ ഒന്നും ഇതിൽ ചെയ്യുന്നതിനു് ഇടയായില്ല. എന്നാൽ ഗദ്യമെഴുതുന്നതിൽ ബാലന്മാരെ സഹായിക്കുന്നതിനുവേണ്ടി ഒരു പുതിയ പുസ്തകം ചമയ്ക്കുന്നതിനു് ഞാൻ ഈയിടെ ആരംഭിച്ചിട്ടുള്ളതിനാൽ ഇതിൽ വിട്ടുപോയിട്ടുള്ള ഭാഗങ്ങൾ അതിൽ ചേർക്കുന്നതിനു് ഒരു സൌകര്യം കിട്ടീട്ടുണ്ടു്. ആ സ്ഥിതിക്കു് ഭാഷാഭൂഷണത്തിൽ ഇനി ഭേദഗതി ചെയ്യേണ്ടുന്ന ആവശ്യവും ഏറെ കാണുന്നില്ല.

തിരുവനന്തപുരം,
൧൦൮൫ മിഥുനം ൧൯.

A. R. RAJARAJA VARMA.

വിഷയാനുക്രമണിക.

വിഷയം	പുറം	
	മുതൽ	വരെ
അലങ്കാരപ്രകരണം	൧	൧൨൧
സാമ്യോക്ത്യലങ്കാരങ്ങൾ	൪	൩൭
അതിശയോക്ത്യലങ്കാരങ്ങൾ	൩൭	൫൨
വാസ്തവോക്ത്യലങ്കാരങ്ങൾ	൫൨	൮൮
ശ്ലേഷോക്ത്യലങ്കാരങ്ങൾ	൮൮	൯൭
അൎത്ഥാലങ്കാരപ്രകരണം	൯൮	൧൦൨
ശബ്ദാലങ്കാരപ്രകരണം	൧൦൩	൧൨൧
ദോഷപ്രകരണം	൧൨൧	൧൫൫
ഗുണപ്രകരണം	൧൫൬	൧൬൪
ശബ്ദാൎത്ഥപ്രകരണം	൧൬൫	൧൭൭
ധ്വനിപ്രകരണം	൧൭൮	൨൧൨
ഗുണീഭൂതവ്യംഗ്യപ്രകരണം	൨൧൩	൨൧൮

ഭാഷാഭൂഷണം.

അലങ്കാരപ്രകരണം.

ഭോഷന്മാർക്കുമിഹാതിഭീഷണമഹാമോഹാമയൈകൌഷധം
ഭാഷാദേവതതൻെറ പാദകമലം ഭക്ത്യാ വണങ്ങീട്ടു ഞാൻ
ഭാഷാഭൂഷണസംജ്ഞമജ്ഞസുഗമം സാഹിത്യശാസ്ത്രം നവം
ഭാഷിപ്പാൻതുനിയുന്നു ദോഷമഖിലം ദോഷജ്ഞർ മർഷിക്കണം.

കാവ്യത്തിൻെറ സ്വരൂപം, വിഭാഗങ്ങൾ, വൃത്തരീത്യാദികൾ, ഗുണദോഷങ്ങൾ, അലങ്കാരങ്ങൾ ഇതുകളാകുന്നു സാഹിത്യശാസ്ത്രത്തിന്റെ പ്രതിപാദ്യവിഷയം. ഇവയെ ഇപ്പറഞ്ഞ മുറയ്ക്കു് എടുക്കുകയാകുന്നു യുക്തിക്കു ചേൎന്നതും പഴയ ഗ്രന്ഥകാരന്മാരുടെ സമ്പ്രദായവും. എങ്കിലും ഈ ക്രമത്തെ നേരെ മറിച്ചിടുന്നതായാൽ, ബാലന്മാൎക്കു ഗ്രഹിക്കുന്നതിൽ സൌകൎയ്യം അധികമുണ്ടാകുമെന്നു തോന്നുകയാൽ, ഒടുവിൽ പറഞ്ഞ അലങ്കാരങ്ങളെ ഇവിടെ ആദ്യമായി പ്രസ്താവിക്കുന്നു. വിഷയങ്ങളെ ഏതു മുറയ്ക്കെടുക്കുന്നതായാലും അവയ്ക്കുള്ള പരസ്പരാപേക്ഷ പരിഹരിക്കപ്പെടാവുന്നതുമല്ല. അലങ്കാരപ്രകരണത്തെ ആദ്യമായി സ്വീകരിക്കുന്ന പക്ഷം, കാവ്യമെന്നാലിന്നതു് എന്നുള്ള അറിവു് ശിഷ്യനു സിദ്ധിച്ചിട്ടുണ്ടെന്നു കല്പിക്കേണ്ടി വരുന്നതുപോലെ തന്നെ, കാവ്യസ്വരൂപനിരൂപണം ആദ്യം ആരംഭിക്കുന്ന പക്ഷം, ഗുണദോഷാലങ്കാരാദികളുടെ പരിജ്ഞാനത്തെ സിദ്ധവൽക്കരിച്ചു വ്യവഹരിക്കേണ്ടി വരുന്നതാണു്.

അലങ്കാരമെന്നാലെന്തു്?

ശബ്ദാൎത്ഥങ്ങളിൽവച്ചൊന്നിൽ
വാച്യമായിട്ടിരുന്നിടും ।
ചമൽക്കാരം ചമയ്ക്കുന്ന
മട്ടലങ്കാരമായതു് ॥ ॥ ൧ ॥

മഹാകവികളുടെ കൃതികൾ വായിക്കുമ്പോൾ എന്തോ ഒരു ആഹ്ലാദം നമുക്കു് അനുഭവസിദ്ധമായിട്ടുണ്ടല്ലോ. ഈ ആഹ്ലാദത്തെ അനുഭവിക്കുന്നതിനു് അനുകൂലമായ ബുദ്ധിയുള്ള-

വരെ സഹൃദയന്മാർ എന്നു പറയുന്നു. സഹൃദയന്മാരുടെ ഹൃദയത്തിന് ആഹ്ലാദത്തെ ജനിപ്പിക്കുന്നതായ കവിതാധർമ്മത്തിനു ചമൽക്കാരമെന്നു പേർ. ചമൽക്കാരത്തിന് ആശ്രയമായ വാക്യഭംഗിതന്നെ അലങ്കാരം. ആ ചമൽക്കാരം ശബ്ദത്തേയോ അർത്ഥത്തേയോ ആശ്രയിച്ചു വരാം; അതിനാലാണു 'ശബ്ദാർത്ഥങ്ങളിൽ വച്ചൊന്നിൽ' എന്നു പറഞ്ഞതു്. അർത്ഥത്തിലും നേരെ ശബ്ദവാച്യമായിട്ടോ വാച്യാർത്ഥം അവസാനിച്ചതിന്റെ ശേഷം വ്യംഗ്യമായിട്ടുള്ളതിലോ ഇരിക്കാം. അതിൽ വ്യംഗ്യനിഷ്ഠമായതിനെ അലങ്കാരമായി ഗണിച്ചിട്ടില്ല; അതിലേയ്ക്കായി 'വാച്യമായിട്ടു' എന്നു വിശേഷണം ചേർത്തു. ഏവം ച, ശബ്ദാർത്ഥങ്ങൾ രണ്ടാലൊന്നിനെ ആശ്രയിച്ചിരിക്കുന്നതും, വ്യംഗ്യഭിന്നവും, ചമൽക്കാരകാരകവുമായ വസ്തു അലങ്കാരം എന്നു് അലങ്കാരസാമാന്യലക്ഷണം. മേലാൽ ഓരോ അലങ്കാരത്തിനും ലക്ഷണം പറയുന്നിടത്തു് ഈ സാമാന്യലക്ഷണത്തെക്കൂടി ചേർത്തുകൊള്ളേണ്ടതാകുന്നു. വിശേഷലക്ഷണങ്ങളിലുള്ള എല്ലാ അംശങ്ങൾക്കും പൂർത്തിയിരുന്നാലും ഈ സാമാന്യലക്ഷണത്തിനു ചേർച്ച ഇല്ലാതെ വന്നാൽ അതു് അലങ്കാരമാകുന്നതല്ല. അതിനാൽ, 'കുയിൽ കാക്കയെപ്പോലെ കറുത്തതാകുന്നു' എന്നുള്ള വസ്തുസ്ഥിതികഥനത്തിൽ ഉപമാലക്ഷണമിരുന്നാലും അതു് ഉപമാലങ്കാരമാകുന്നില്ല.

സാമാന്യലക്ഷണപ്രകാരം ശബ്ദാലങ്കാരം, അർത്ഥാലങ്കാരമെന്നു് അലങ്കാരം രണ്ടുവിധമാകാം. അതിൽ പ്രാധാന്യം അർത്ഥാലങ്കാരങ്ങൾക്കാകയാൽ അവയെ ആദ്യം വിവരിക്കുന്നു. നാനാപ്രകാരങ്ങളായി കാണുന്ന അലങ്കാരങ്ങൾക്കെല്ലാം ബീജഭൂതങ്ങളായ സാധനങ്ങൾ ഇന്നവ എന്നു പരിഗണിക്കുന്നു.

ഔപമ്യമതിശയം സാമ്യം
വാസ്തവം ശ്ലേഷമിങ്ങനെ |
അലങ്കാരങ്ങളെത്തീർപ്പാൻ
നാലുതാനിഹ സാധനം || ||൧||

ഇവയെക്കൊണ്ടു തീർക്കുന്ന
കവീന്ദ്രരുപമാദിയെ |
തങ്കംകൊണ്ടിഹ തട്ടാന്മാർ
കങ്കണാദിയെയെന്നപോൽ. ||൨||

(൧) അതിശയം (൨) സാമ്യം (൩) വാസ്തവം (൪) ശ്ലേഷം. ഈ നാലെണ്ണത്തിൽ ഒന്നായിരിക്കും എല്ലാ അലങ്കാരത്തിനും ബീജം. ഒരേ ബീജത്തിൽനിന്നുളവാകുന്ന അലങ്കാരങ്ങൾക്കു തങ്ങളിൽ ഭേദം തോന്നുന്നതാകട്ടെ വൈചിത്ര്യവിശേഷണത്താലാകുന്നു. ലൌകികാലങ്കാരങ്ങളിൽ സ്വർണ്ണം ഒന്നുതന്നെ ആകൃതിവിശേഷത്താൽ കൈവള, മോതിരം, കുണ്ഡലം എന്നു പലവകയായിത്തീരുന്നതുപോലെ എന്നു ദൃഷ്ടാന്തം. ഇതു കൊണ്ടു് അലങ്കാരം മൊത്തത്തിൽ (൧) അതിശയോക്തി (൨) സാമ്യോക്തി (൩) വാസ്തവോക്തി (൪) ശ്ലേഷോക്തി എന്നു നാലുവിധമെന്നു സിദ്ധിച്ചു. ഓരോന്നിന്റേയും സ്വഭാവത്തെ മുറയ്ക്കു വിവരിക്കുന്നു.

ചൊല്ലുള്ളതിൽ കവിഞ്ഞുള്ള-
തെല്ലാമതിശയോക്തിയാം |
തെല്ലിതിൻ സ്പർശമില്ലാതെ-
യില്ലലങ്കാരമൊന്നുമേ ॥ ॥൪॥

ഉള്ളതിലധികമോ കുറച്ചോ പറയുന്നതു് അതിശയോക്തി. സാമ്യാദിമൂലകങ്ങളായ മററു മൂന്നുമാതിരി അലങ്കാരങ്ങളിലും ഇതിന്റെ ഒരു ബിന്ദു തൊട്ടുതേച്ചു മിനുക്കിക്കാണും. ലൌകികാലങ്കാരങ്ങൾക്കു പകിട്ടു തോന്നണമെങ്കിൽ നിറം കാച്ചേണ്ടതുപോലെ, കാവ്യാലങ്കാരങ്ങൾക്കും ഫളഫളായമാനത വേണമെങ്കിൽ അതിശയോക്തിയുടെ സ്പർശം വേണമെന്നു താല്പര്യം. ശുദ്ധമായ വാസ്തവം ചമൽക്കാരകാരിയാകാത്തതിനാൽ അതിശയോക്തിയുടെ ഗന്ധം മറ്റലങ്കാരങ്ങളിലും ഗൂഢമായിട്ടെങ്കിലും കാണും; അതിനെ ഗണിക്കേണ്ടതില്ല. പ്രാധാന്യം പ്രമാണിച്ചാണു് ഇവിടെ നാലായി വിഭജിച്ചതു്.

വർണ്ണ്യമാമൊന്നിനെ നന്നായ്
വർണ്ണിപ്പാനതുപോലിതു് |
എന്നു വേറൊന്നിനെച്ചൂണ്ടി-
ച്ചൊന്നീടുന്നതു സാമ്യമാം ॥ ॥൫॥

ഒരു പ്രകൃതവസ്തുവിന്റെ ധർമ്മങ്ങളെ വർണ്ണിക്കുമ്പോൾ ആ ധർമ്മങ്ങൾക്കു പൂർത്തിയുള്ളതെന്നു പരക്കെ സമ്മതമായ ഒരു അപ്രകൃതവസ്തുവിനെ ദൃഷ്ടാന്തമായിട്ടെടുത്തു കാണിക്കുകയാകുന്നു സാമ്യോക്തി.

ഏററക്കുറച്ചിലെന്ന്യേ താ-
നൎത്ഥപുഷ്ടിവരും വിധം |
വസ്തുസ്ഥിതികളെച്ചൊൽക
വാസ്തവോക്തിയതായതു് || ||൬||

പ്രകടയായ അതിശയോക്തി കൂടാതെ വസ്തുക്കളുടെ വാസ്തവസ്ഥിതികളെ ചൊല്ലുന്നതു് വാസ്തവോക്തി.

രണ്ടു കായ്കളൊരേഞെട്ടി-
ലുണ്ടാകുംപോലെ ഭാഷയിൽ |
ഒരേ ശബ്ദത്തിലൎത്ഥം ര-
ണ്ടുരച്ചാൽ ശ്ലേഷമാമതു് || ||൭||

ഒരേ ഞെട്ടിൽ ഇരട്ടയായിട്ടു രണ്ടു പഴങ്ങളുണ്ടാകുന്നതുപോലെ ഒരേ ശബ്ദധാരയിൽ രണ്ടൎത്ഥങ്ങൾക്കു് അനുഭവം ഉണ്ടാകുന്നതു് ശ്ലേഷം.

ഇന്നാലു സാധനം ചൊന്ന-
തൊന്നൊന്നായിട്ടുതന്നെയും |
ഒന്നു രണ്ടുകൾ ചേൎന്നിട്ടും
നിന്നലങ്കാരമായിടും || ||൮||

പഴയ ആലങ്കാരികന്മാർ അലങ്കാരങ്ങൾക്കു പേരും ലക്ഷണവും കല്പിച്ചതു് ഈ നാലുപാധികളെ ആസ്പദമാക്കിക്കൊണ്ടല്ലായിരുന്നതിനാൽ ഒരേ അലങ്കാരത്തിനുതന്നെ പല അവാന്തരവിഭാഗം വരുന്നിടത്തു ഒന്നിനു ഒരുപാധിയും മറ്റൊന്നിനു മറെറാരുപാധിയും ആയിപ്പോയി എന്നു വന്നേക്കാം. എങ്ങനെ എന്നാൽ, സാരൂപ്യനിബന്ധനാപ്രസ്തുതപ്രശംസ സാമ്യോക്തിയിൽ ഉൾപ്പെട്ട അലങ്കാരമായിരിക്കേ കാൎയ്യനിബന്ധനയും കാരണനിബന്ധനയുമായ അപ്രസ്തുതപ്രശംസകൾ വാസ്തവോക്തിയിൽ ചേരുന്നു. അതിന്മണ്ണം അൎത്ഥാന്തരന്യാസം, സഹോക്തി, സമുച്ചയം മുതലായവയ്ക്കു സാമ്യവും വാസ്തവവും ബീജമായി വരാം. ഉൽപ്രേക്ഷ സാമ്യോക്തിയിലും അതിശയോക്തിയിലും ചേരും. ശ്ലേഷം മിക്ക അലങ്കാരങ്ങൾക്കും സഹായി ആയിട്ടു നില്ക്കും. ഇങ്ങനെ ഒന്നിലധികം വിഭാഗത്തിൽ ചേരുന്ന അലങ്കാരങ്ങളെ ഈ ഗ്രന്ഥത്തിൽ പ്രാധാന്യവും സൌകൎയ്യവും നോക്കി ഏതെങ്കിലും ഒന്നിൽ ചേൎത്തുകൊണ്ടു്

അവയ്ക്കു വേറെ വിഭാഗത്തിലും പ്രവേശമുണ്ടെന്നു ചൂണ്ടിക്കാണിച്ചിരിക്കും.

അതിശയോക്തി, സാമ്യോക്തി, വാസ്തവോക്തി, ശ്ലേഷോക്തി എന്നു നാലു മഹാവിഭാഗങ്ങൾ ചെയ്കതിൽ അതിപ്രസിദ്ധാലങ്കാരങ്ങൾ അധികം സാമ്യമൂലകങ്ങളാകയാൽ സാമ്യോക്തി എന്ന വിഭാഗത്തെ ആദ്യം വിവരിക്കുന്നു. അതിൽ പ്രഥമമായ അലങ്കാരം ഉപമ.

ഒന്നിനൊന്നോടു സാദൃശ്യം
ചൊന്നാലുപമയാമതു് |
മന്നവേന്ദ്ര! വിളങ്ങുന്നു
ചന്ദ്രനെപ്പോലെ നിൻമുഖം || ൧ ||

ഒരു വസ്തുവിന്നു മറ്റൊന്നിനോടു ചമൽക്കാരകാരകമായ സാദൃശ്യം ചൊല്ലുന്നതു് ഉപമാലങ്കാരം. ഉത്തരാർദ്ധമുദാഹരണം. ഇവിടെ മുഖത്തിന്നു 'വിളങ്ങുക' എന്ന ക്രിയകൊണ്ടു ചന്ദ്രനോടു സാമ്യം പറയപ്പെട്ടിരിക്കുന്നു. അങ്ങനെ ചെയ്യുന്നതിൽ ചമൽക്കാരവുമുണ്ടു്. അതിനാൽ ഇതു് ഉപമാലങ്കാരമായി. ഉപമ ചെയ്യുന്നതിൽ നാലെണ്ണങ്ങൾ ആവശ്യപ്പെടുന്നു—(൧) ഏതിനെ മറ്റൊന്നിനോടു് ഉപമിക്കുന്നുവോ അതു് ഉപമേയം; (൨) ഉപമേയം ഏതിനോടു തുല്യമെന്നു പറയപ്പെടുന്നു അതു് ഉപമാനം; (൩) ഉപമാനോപമേയങ്ങൾ രണ്ടിലും തുല്യമായിരിക്കുന്ന ധർമ്മം സാധാരണ ധർമ്മം; (൪) സാദൃശ്യത്തെക്കുറിക്കുന്ന ശബ്ദം ഉപമാവാചകം. പ്രകൃതോദാഹരണത്തിൽ മുഖം ഉപമേയം; ചന്ദ്രൻ ഉപമാനം; വിളങ്ങുക സാധാരണധർമ്മം; 'പോലെ' ഉപമാവാചകം. ഇവ നാലും തികഞ്ഞിട്ടുള്ള ഉപമയ്ക്കു് പൂർണ്ണോപമ എന്നു പേർ.

വേറെ ഉദാഹരണം—

"ദൈത്യൻ മത്തൻ നിൻവരത്താലൊരുത്തൻ താരകാഭിധൻ
ജഗത്തിന്നു വിപത്തിന്നായ് ജനിച്ചാൻ ധൂമകേതുപോൽ"

—കുമാരസംഭവം.

ഇതിൽ താരകാസുരൻ ജഗത്തിന്നു വിപത്തിന്നായിത്തീരുക എന്ന ധർമ്മം പുരസ്കരിച്ചു് ധൂമകേതുവിനോടു് ഉപമിക്കപ്പെട്ടിരിക്കുന്നു.

സാധാരണധൎമ്മം ചിലെടത്തു് ബിംബപ്രതിബിംബഭാവം കൊണ്ടും ചിലെടത്തു് വസ്തുപ്രതിവസ്തുഭാവംകൊണ്ടും മററു ചിലെടത്തു് ശ്ലേഷംകൊണ്ടും സാധിക്കേണ്ടതായിരിക്കും. ബിംബപ്രതിബിംബഭാവത്തിനു ലക്ഷണം.

വൎണ്ണ്യാവൎണ്ണ്യങ്ങൾതൻ ധൎമ്മ-
മുണ്മയിൽ ഭിന്നമെങ്കിലും |
ബിംബത്തിൻ പ്രതിബിംബംപോ-
ലൊന്നതാനെന്നു സാമ്യതഃ || || ൧൦ ||
സങ്കല്പിപ്പതു താൻ ബിംബ-
പ്രതിബിംബതയായതു് ||

വൎണ്ണ്യാവൎണ്ണ്യങ്ങൾ ഉപമാനോപമേയങ്ങൾ. അവയ്ക്കുള്ള ധൎമ്മങ്ങൾ വാസ്തവത്തിൽ വേറെയായിരുന്നാലും സാദൃശ്യാതിരേകത്താൽ ഒരു വസ്തുവിന്റെ വാസ്തവശരീരവും പ്രതിഫലിച്ച ശരീരവുംപോലെ ഭിന്നമല്ലെന്നുള്ള സങ്കല്പത്തിൽ രണ്ടാക്കിക്കാണിക്കുക ആകുന്നു ബിംബപ്രതിബിംബഭാവം.

ഉദാഹരണം—

"വിവാഹദീക്ഷാകലശംകഴിഞ്ഞുടൻ
വെളുത്ത പൂഞ്ചേല ധരിച്ച കന്യകാ
നിലച്ചുപോ മാരികളൂഴിദേവിയാൾ
നിരന്തരം പൂത്തിടുമാററുദൎഭപോൽ." ക. സം.

ഇവിടെ ദീക്ഷാകലശം കഴിഞ്ഞു് പൂഞ്ചേല് ധരിച്ച പാൎവ്വതിയെ മാരി നിലച്ച ഉടനെ പൂത്തിരിക്കുന്ന ആററുദൎഭകളോടുകൂടിയ ഊഴിദേവിയോടു് ഉപമിച്ചിരിക്കുന്നു. ഇതിൽ ഉപമേയമായ പാൎവ്വതിക്കും ഉപമാനമായ ഊഴിദേവിക്കും ധൎമ്മങ്ങൾ ഭിന്നങ്ങളാകുന്നു; എന്നാൽ, ദീക്ഷാസ്നാനാനന്തരകൃതമായ പൂഞ്ചേലധാരണമാകുന്ന ഉപമേയധൎമ്മവും, വൎഷാനന്തരജാതമായ കാശപുഷ്പധാരണവും അത്യന്തസാമ്യത്താൽ ഭിന്നമല്ലെന്നു സങ്കല്പിക്കപ്പെട്ടിരിക്കുന്നു.

വസ്തുപ്രതിവസ്തുഭാവമെന്നതു് സാദൃശ്യത്താലുള്ള അഭേദ വിവക്ഷകൂടാതെ ഉപമാനത്തിന്റെ അവസ്ഥകൾക്ക് എതിരായി ഉപമേയത്തിനും അവസ്ഥകളെ കല്പിക്കുകയാകുന്നു.

ഉദാഹരണം—

"പാടേ നാളം പിരിഞ്ഞുള്ളൊരു സരസിജമൊക്കുന്ന മുഗ്ദ്ധാനനത്തെ-
ക്കൂടക്കൂടെത്തിരിച്ചശ്രുതിയതിലുമഹോ! ദക്ഷയാം പക്ഷ്മളാക്ഷി
ബാഢം പീയൂഷവും വൻവിഷവുമധികമായ്ത്തേച്ചെടുത്താക്കടാക്ഷം
ഗാഢം മന്മാനസത്തിൽ കഠിനമിഹ കഴിച്ചിട്ടുതിന്നട്ടിലാക്കി"

—മാലതീമാധവം.

ഇവിടെ മാലതീമുഖത്തെ താമരയോടു് ഉപമിക്കുന്നതിൽ തണ്ടു പിരിഞ്ഞിരിക്കുന്നു എന്നുള്ള ഉപമാനാവസ്ഥയുടെ സ്ഥാനത്തു കഴുത്തു തിരിച്ചിരിക്കുന്നു എന്ന അവസ്ഥ ഉപമേയത്തിലും നിബന്ധിക്കപ്പെട്ടിരിക്കുന്നു. എന്നാൽ, ഇതിൽ കഴുത്തിനും തണ്ടിനും തമ്മിൽ ബിംബപ്രതിബിംബഭാവവും കൂടി ഉണ്ടു്. ശുദ്ധമായ വസ്തുപ്രതിവസ്തുഭാവത്തിനു വേറെ ഉദാ:—

വിമലപ്രഭയാലേറെക്കോമളം തന്വി! നിൻമുഖം
ശ്യാമലക്ഷ്മവിനിർമ്മുക്തസോമബിംബസമാനമാം. സ്വ.

ഇവിടെ വിമലപ്രഭകൊണ്ടുള്ള കോമളത്വത്തിനും, ശ്യാമലക്ഷ്മവിനിർമ്മുക്തതയ്ക്കും വസ്തുപ്രതിവസ്തുഭാവം മാത്രമേ ഉള്ളു.

വാസ്തവത്തിൽ ഉപമാനപക്ഷത്തിലും ഉപമേയപക്ഷത്തിലും അർത്ഥം രണ്ടാണെങ്കിലും, രണ്ടിനേയും പറയുന്ന ശബ്ദം ഒന്നാകയാൽ രണ്ടും ഒന്നുതന്നെ എന്നു കല്പിക്കുകയാകുന്നു ശ്ലേഷം.

ഉദാഹരണം—

പ്രാർത്ഥിച്ചാൽ പദമേകമെങ്കിലുമഹോ മുന്നോട്ടെടുക്കാ ദൃഢം
ക്രോധിച്ചാൽ വിറയാർന്നിടും പുനരുടൻ വൈവർണ്ണ്യവും കാട്ടിടും
കൂട്ടാക്കാതെ പിടിച്ചിഴച്ചിടുകിലോ സ്തംഭം പിടിച്ചീടുമേ
കഷ്ടം! മൂഢനു വാണിയാൾ സഭയിൽ കേഴും നവോഢാസമം. സ്വ.

ഇവിടെ വാണിക്കു നവോഢയായ സ്ത്രീയോടുള്ള ഉപമയിൽ വസ്തുതോഭിന്നങ്ങളായ ധർമ്മങ്ങൾ ഒരേ പദങ്ങളാൽ പ്രതിപാദിക്കപ്പെടുന്നവയാകയാൽ അഭിന്നങ്ങളായി ഗണിക്കപ്പെട്ടിരിക്കുന്നു. എങ്ങനെ, വാണി, പ്രാർത്ഥിച്ചാൽ പദം മുന്നോട്ടെടുക്കാതിരിക്കുന്നതു് എത്ര മനസ്സിരുത്തിനോക്കിയാലും ശബ്ദം വെളിയിലേയ്ക്കു പുറപ്പെടാതിരിക്കുകയാകുന്നു. നവോഢയാകട്ടെ, വിളിച്ചാലൊരടിപോലും അടുത്തുവരാതിരിക്കുകയാകുന്നു. വിറയാർന്നിടുക എന്നതു രണ്ടിനും തുല്യം

തന്നെ. വാണിക്കു വൈവർണ്ണ്യം വർണ്ണങ്ങളാകുന്ന അക്ഷരങ്ങൾക്കുള്ള വികാരമാകുന്നു; നവോഢയ്ക്കാകട്ടെ, നിറം പകരുകയാണ്. വാണി സ്തംഭം പിടിക്കുക എന്നതു് സ്തംഭിച്ചുനിന്നുപോവുക; നവോഢ, തൂണിൽ കെട്ടിപ്പിടിക്കുകയും.

ഉപമയ്ക്കു പലമാതിരിയിൽ വകഭേദങ്ങളുണ്ടാവും. അതിൽ പ്രധാനപ്പെട്ടവയെ ഇവിടെ വിവരിക്കാം.

(൧) ഉപമാനോപമേയോപമാവാചകസാധാരണധർമ്മങ്ങൾ നാലും തികഞ്ഞുള്ളതു് പൂർണ്ണോപമ എന്നു് മുൻതന്നെ പ്രസ്താവിച്ചുവല്ലോ. ഇവയിൽ ചിലതിനു ലോപം വന്നാലും വിരോധമില്ല. അങ്ങനെയുള്ള ഉപമയ്ക്കു ലുപ്തോപമ എന്നു പേർ.

ധർമ്മോപമാനോപമേയ-
വാചകങ്ങളിലൊന്നിനോ, |
രണ്ടിനോ മൂന്നിനോ ലോപം
വന്നാലുപമ ലുപ്തയാം॥ ॥൧॥

൧. വാചകലുപ്ത, ൨. ഉപമാനലുപ്ത, ൩. ധർമ്മലുപ്ത, ൪. ധർമ്മോപമാനലുപ്ത, ൫. ധർമ്മവാചകലുപ്ത, ൬. ധർമ്മോപമാനവാചകലുപ്ത—ഇങ്ങനെ ആറുവിധത്തിൽ ലുപ്തോപമകൾ സംഭവിക്കും. ഉപമേയലുപ്തകൾ സംസ്കൃതത്തിലുണ്ടു്.

ഉദാഹരണം—

(൧) ഉർവ്വശീലളിതയാമിവൾക്കു (൨) സമയില്ല സുന്ദരി. ജഗത്രയേ
(൩) ശർവ്വരീശസദൃശാസ്യയാൾക്കു (൪) ശരിയായൊരുത്തിയിഹ നാസ്തിനാം
(൫) പല്ലവാധരി മനോഹരാംഗിയിവൾ (൬) പേടമാൻമിഴി പടുത്വമോടുല്ലസിച്ചൊരു വിലാസഭംഗിയതുകൊണ്ടു (൭) മന്മഥായുധതി. സ്വ.

ഇതിൽ (൧) വാചകലുപ്ത—ഉപമേയം ഇവൾ; ഉർവ്വശി ഉപമാനം; ലളിതത്വം ധർമ്മം; വാചകത്തെക്കുറിക്കുന്നതിനു ശബ്ദമില്ല, അതു സമാസത്താലുണ്ടാകുന്നു (൨) ഉപമാനലുപ്ത—ഉപമേയം ഇവൾ, സൌന്ദര്യം ധർമ്മം; 'സമ'വാചകം; ഉപമാനം ശൂന്യം. (൩) ധർമ്മലുപ്ത—ആസ്യം, ഉപമേയം; ശർവ്വരീശൻ, ഉപമാനം; 'സദൃശം' വാചകം; സൌന്ദര്യം എന്ന ധർമ്മം സ്പഷ്ടമാകയാൽ ഉപേക്ഷിക്കപ്പെട്ടിരിക്കുന്നു. (൪) ധർമ്മോപമാനലുപ്ത—ഇവൾ ഉപമേയം 'ശരി' വാചകം. (൫) ധർമ്മവാചകലുപ്ത—അധരം ഉപമേയം; പല്ലവം ഉപമാനം;

ശ്ലേഷമില്ല. (൬) ധമ്മോപമാനവാചകലുപ്ത—ഇതിൽ പേടമാനിന്റെ മിഴിപോലെ മനോഹരമായ മിഴി ഉള്ളവൾ എന്നു പറയേണ്ടതിൽ ഉപമാനമായ പേടമാനിന്റെ മിഴിയും മനോഹരമെന്ന ധമ്മവും, പോലെ എന്ന വാചകവും, ലോപിച്ചിരിക്കുന്നു. ഈ ആറുവക ലുപ്തകളേ മലയാളത്തിൽ സംഭവിക്കൂ. ഉപമേയലുപ്ത, ധമ്മോപമേയലുപ്ത, എന്നു് ഉപമേയലോപമുള്ള രണ്ടു വകഭേദങ്ങൾകൂടി സംസ്കൃതത്തിലുണ്ടാവും. അതിനുദാഹരണം: 'മന്മഥവധൂയതി' എന്നു്, ഇവിടെ ആത്മാവിനെ മന്മഥവധുവിനെപ്പോലെ ആചരിക്കുന്നു എന്നുള്ള വിഗ്രഹത്തിൽ ആത്മാവാകുന്ന ഉപമേയത്തിനു ലോപം; 'യ' എന്നു കേൾക്കുന്ന പ്രത്യയം വാചകം; മന്മഥവധു ഉപമാനം; വിലാസഭംഗി ധമ്മം; ആ ധമ്മത്തെ പറയാതിരുന്നാൽ ഇതുതന്നെ ധമ്മോപമേയലുപ്തയും ആകും.

൨. ഒരുപമേയത്തെത്തന്നെ പല ഉപമാനങ്ങളോടു് ഉപമിക്കുന്നതു് മാലോപമ. ഉദാഹരണം—

"കാർകൊണ്ടുമിണ്ടാതൊരു കൊണ്ടൽപോലെ
കല്ലോലമില്ലാതെഴുമാഴിപോലെ
കാററിൽപ്പെടാത്തീപവുമെന്നപോലെ
നിഷ്പന്ദമായ് പ്രാണനടക്കിവെച്ചും" —കു. സം.

ഇതിൽ പ്രാണായാമസ്ഥിതനായ ദക്ഷിണാമൂർത്തിക്കു് മൂന്നു് ഉപമാനങ്ങൾ നിബന്ധിക്കപ്പെട്ടിരിക്കുന്നു.

൩. പൂർവോപമയിലെ ഉപമാനത്തെ ഉത്തരോപമയിൽ ഉപമേയമാക്കി അനേകം ഉപമകളെ മെടഞ്ഞു കോർത്തതുപോലെ നിബന്ധിച്ചാൽ രശനോപമ. ഉദാഹരണം—

മൊഴിയധരംപോൽ മധുരം മൊഴിപോലത്യച്ഛവർണ്ണമാം മേനി
മിഴിമേനിപോലതിരതി മിഴിപോലത്യന്തദുസ്സഹം വിരഹം. സു.

൪. ഉപമാനോപമേയങ്ങൾക്കു് അവയവം കല്പിച്ചു് പ്രത്യേകം ഉപമിച്ചാൽ സാവയവോപമ. ഉദാഹരണം—

"തളിരുപോലധരം സുമനോഹരം ലളിതശാഖകൾപോലെ ഭുജദ്വയം
കിളിമൊഴിക്കു തനൗ കുസുമോപമം മിളിതമുജ്ജ്വലമാംനവയൌവനം."

—ശാകുന്തളം.

ഇവിടെ ശകുന്തളയെ ലതയോടു് ഉപമിക്കുന്നതിൽ ഓരോ അവയവത്തിനും ഉപമ ചെയ്യപ്പെട്ടിരിക്കുന്നു.

ഉപമാബീജമായ സാദൃശ്യാത്മത്തെ കവികൾ പലവി-

ധമായി സമ്പാദിക്കാറുണ്ട്. മാർഗ്ഗപ്രദർശനത്തിനായി അതിൽ പ്രധാനങ്ങളെ കാണിക്കുന്നു.

സമം സമാനം സദൃശം |
തുല്യം പോൽ പോലെ യെന്ന പോൽ ||
ഒപ്പം നിഭം സന്നിഭം ച
കല്പം ദേശ്യമിവാദികം |
വിരോധിബന്ധുചങ്ങാതി
സജാതീയം സഹോദരം || ||൧൩||

എതിരന്യൂനമധികം
പ്രതിപക്ഷം സപക്ഷവും |
പൊരുന്നു പടവെട്ടുന്നു
നിന്ദിക്കുന്നു ഹസിച്ചിടും || ||൧൪||

സ്പർദ്ധിക്കുന്നു ജയിക്കുന്നു
ദ്രോഹിക്കുന്നു സഹിച്ചിടാ |
അതിന്റെ ശോഭ നേടുന്നു
അതിൻ കാന്തി ഹരിച്ചിടും || ||൧൫||

അതിൻ സ്ഥാനത്തിനുചിതം
അതിനാൽ കമ്പിടപ്പെടും |
ഉപമാർത്ഥങ്ങളുണ്ടാകു-
മിങ്ങനെ പലഭംഗിയിൽ || ||൧൬||

ഇവയിൽ ഏതാനും ചിലതിന് ഉദാഹരണങ്ങൾ—

“കുംഭികുലോത്തമൻ തുമ്പിക്കരംകൊണ്ടു കുമ്പിട്ടു കൂപ്പീടുമൂരുകാണ്ഡങ്ങളും
കുംഭീന്ദ്രമസ്തകസന്നിഭജാനുവും അംഭോജബാണനിഷംഗാഭജംഘയും”

—അദ്ധ്യാത്മരാമായണം.

“വെൺതേന്മലരുലയുമുല്ലല നൽപ്രസൂന-
ച്ചാഞ്ചാട്ടമോടു പടവെട്ടുമധീരനോട്ടം
മാൻപേടയോടു ഗിരികന്യകതാൻ ഗ്രഹിച്ചോ?
മാൻപേടതന്നെ ഗിരികന്യയൊടഭ്യസിച്ചോ?”

കു. സം.

40316

അതിനെ ജയിച്ചതു്, ഹസിക്കുന്നതു്, അതിനോടു പൊരുന്നതു് ഇത്യാദികളിൽ സാദൃശ്യാൎത്ഥം വാച്യമല്ലാത്തതിനാൽ ലക്ഷണംകൊണ്ടു സാധിക്കേണ്ടിയിരിക്കുന്നതുകൊണ്ടു് ഈ മാതിരി ഉപമയ്ക്കു ലക്ഷിതോപമ എന്നു പേർ കൊടുക്കാം.

൨. അനന്വയം.

തന്നോടു സമമായ് താൻ താ-
നെന്നു ചൊന്നാലനന്വയം |
ഇന്ദുവിന്ദുവിനോടൊപ്പം
സുന്ദരാകൃതിഭാസുരൻ || ||൧൦||

വേറെ ഒരു സദൃശവസ്തു ഇല്ലെന്നു കാണിപ്പാൻ വേണ്ടി ഒരു വസ്തുവിനെ അതിനോടുതന്നെ ഉപമിക്കുന്നതു് അനന്വയം. തന്നോടു തനിക്കു് സാദൃശ്യം അനന്വയിക്കാത്തതാകയാൽ അനന്വയം എന്ന പേർ അന്വൎത്ഥമാകുന്നു. ചന്ദ്രനെപ്പോലെ സൌന്ദൎയ്യമുള്ള ഒരു വസ്തു വേണമെങ്കിൽ ചന്ദ്രൻ തന്നെ ഉള്ളൂ എന്നു പറയുന്നതിനാൽ ചന്ദ്രനു് സൌന്ദൎയ്യോൽക്കൎഷം ഫലിക്കുന്നു.

വേറെ ഉദാഹരണം—

ഗഗനം ഗഗനംപോലെ സാഗരം സാഗരോപമം
ശ്രീമൂലക്ഷ്മാപനൊപ്പം ശ്രീമൂലക്ഷ്മാപാലകൻ സ്വ.

ആദ്യത്തെ ഉദാഹരണത്തിൽ സൌന്ദൎയ്യം സാധാരണധൎമ്മം പറയപ്പെട്ടിരിക്കുന്നു; ഇതിൽ വൈപുല്യം മുതലായ സാധാരണ ധൎമ്മങ്ങൾ ഊഹ്യങ്ങളായിരിക്കുന്നുവെന്നു് ഭേദം.

൩. ഉപമേയോപമ.

ഉപമിക്കുന്നതന്യോന്യ-
മുപമേയോപമാഖ്യമാം |
വിപുലാകൃപപോൽ കീൎത്തി
നൃപതേ കീൎത്തിപോൽ കൃപ || ||൧൧||

ഉപമേയത്തെ ഉപമാനത്തോടു് ഉപമിച്ചതിന്റെ ശേഷം മറിച്ചു് ഉപമാനത്തെ ഉപമേയത്തോടും ഉപമിക്കുന്നതു് ഉപമേയോപമ എന്ന പേരായ അലങ്കാരം; ഉപമേയത്തിനോടും ഉപമിക്കുക എന്ന പേരിനു് അർത്ഥസാംഗത്യം. സാദൃശ്യസമ്പാദകമായ ധർമ്മം ഒന്നായിരിക്കെ ഉപമേയത്തെ ഉപമാനത്തോടു് ഉപമിച്ചാൽ ഉപമാനത്തിനു് ഉപമേയത്തോടും ഉപമ സിദ്ധമാകുന്നു. അതിനെ വിശേഷിച്ചെടുത്തു പറയുന്നതു്, ഇവയ്ക്കു് സാദൃശ്യം സംഭവിക്കയാണെങ്കിൽ അന്യോന്യംതന്നെ അല്ലാതെ മൂന്നാമതൊന്നിനോടില്ലെന്നു കാണിക്കുന്നതിൽ പര്യവസാനിക്കുന്നു. വൈപുല്യവിഷയത്തിൽ നൃപന്റെ കീർത്തിക്കു തുല്യമായിട്ടു് അദ്ദേഹത്തിന്റെ കൃപ ഒന്നല്ലാതെ മൂന്നാമതൊന്നില്ലെന്നു് കൃപാകീർത്തികൾ രണ്ടിനും ഉൽക്കർഷം സിദ്ധിക്കുന്നു. വേറെ ഉദാ:—

കരിയിതു ഗിരിയെപ്പോലെ ഗിരിയിക്കരിയെന്നപോലെയത്യുച്ചൻ
അരുവിക്കു മദാംബുസമം ചൊരിയുന്നു മദാംബുപോലരുവി. സ.

പൂർവോദാഹരണത്തിൽ രാജാവു് വർണ്ണനീയനാകയാൽ അദ്ദേഹത്തിന്റെ കൃപാകീർത്തികൾ രണ്ടും പ്രകൃതം തന്നെ. ഉത്തരോദാഹരണത്തിൽ 'കരിയിതു' എന്നും, 'ഇക്കരി' എന്നും പറകയാൽ ആന പ്രകൃതവും പർവ്വതം അപ്രകൃതവുമാകുന്നു.

---

൪. പ്രതീപം.

ഉപമാനോപമേയത്വം
മറിച്ചിട്ടാൽ പ്രതീപമാം।
നിന്മേനിവാകതൻ പുഷ്പം
നിന്മേനിക്കൊപ്പമാം പ്രിയേ॥ ॥൧൩॥

പ്രസിദ്ധമായ ഉപമാനത്തെ ഉപമേയമാക്കി ഉപമിക്കുക പ്രതീപാലങ്കാരം. പ്രതീപം വിപരീതമെന്നു ശബ്ദാർത്ഥം. പ്രായേണ ഉപമിക്കുന്നതെല്ലാം ഗുണാധിക്യമുള്ള വസ്തുവിനോടാകുന്നു. അതിനു് വൈപരീത്യം ചെയ്യുമ്പോൾ ഉപമേയത്തിനു് ഉപമാനത്തെക്കാൾ വൈശിഷ്ട്യം സിദ്ധിക്കുന്നു. വേറെ

ഉദാ:—

നിൻനേത്രത്തിനു തുല്യമാം കുവലയം വെള്ളത്തിനുള്ളത്തിലായ്
നിന്നാസ്യപ്രഭനേട്ടമമ്പിളിയൊളിക്കപ്പെട്ടു കാർകൊണ്ടലാൽ
അന്നത്തന്വികൾ നിന്നൊടൊത്ത നടയുള്ളോരന്നു മണ്ടീടിനാർ
നിന്നൗപമ്യവുമിന്നു കാണ്മതു പൊറുക്കുന്നില്ലഹോ! ദുർവിധി.　　സ്വ.

ഉപമാനം വ്യർത്ഥമെന്നു
കഥിച്ചാലും പ്രതീപമാം |
വമ്പിക്കുന്നെന്തിനി സൂര്യൻ
നിൻപ്രതാപം തപിക്കവേ ||　　|| ൨൦ ||

ഉപമേയംകൊണ്ടുതന്നെ ഉപമാനത്തിന്റെ പ്രയോജനം എല്ലാം സിദ്ധിക്കുന്ന സ്ഥിതിക്ക് ഉപമാനം വ്യർത്ഥം തന്നെ എന്നു ചൊല്ലുന്നതും പ്രതീപംതന്നെ. വേറെ ഉദാഹരണം—

തവ കീർത്തിയും ദ്യുതിയുമുള്ളപോതു പി-
ന്നിവരെന്തിനെന്നു കരുതുമ്പൊഴൊക്കവേ
പരിവേഷമെന്നൊരു മിഷേണ കുണ്ഡലം
പരിചോടിടുന്നു വിധി ചന്ദ്രസൂര്യരിൽ.　　സ്വ.

ഇവിടെ വർണ്ണനീയനായ രാജാവിന്റെ കീർത്തിയുള്ള സ്ഥിതിക്കു ചന്ദ്രനും, പ്രതാപമുള്ള സ്ഥിതിക്ക് സൂര്യനും നിഷ്ഫലമാണെന്നു ബ്രഹ്മാവു വിചാരിക്കുന്നതായി നിബന്ധിക്കപ്പെട്ടിരിക്കുന്നു. ചന്ദ്രസൂര്യന്മാർക്കു ചില സമയം പരിവേഷം കാണുന്നതു് ഈ വിചാരം വരുമ്പോൾ ബ്രഹ്മാവു് അവരെ ചുറ്റിവരയ്ക്കുന്ന കുണ്ഡലരേഖ എന്നു കല്പിക്കപ്പെട്ടിരിക്കുന്നു. പണ്ടു് ഗ്രന്ഥമെഴുത്തുകാർ വീഴക്ഷരങ്ങളെ വെട്ടുന്നതിന്നു് അതിനെ ചുററി ഒരു വട്ടം ഇട്ടുവന്നു. അതിന്റെ മട്ടു്

പ്ര(ദീ)തീപം.

പ്രതീപം അല്പാല്പവൈചിത്ര്യഭേദത്താൽ ഇനിയും പലമാതിരിയിൽ വരാം; എന്നാൽ അതെല്ലാം ആദ്യം പറഞ്ഞ ലക്ഷണത്തിൽ ഉൾപ്പെടുന്നതാകയാൽ വേറെ ലക്ഷണം ഇവിടെ ചെയ്യപ്പെടുന്നില്ല. അനന്വയം, ഉപമേയോപമ, പ്രതീപം ഈ മൂന്നും ഉപമയുടെ തന്നെ വകഭേദങ്ങളെന്നു ചില ആലങ്കാരികന്മാർ അഭിപ്രായപ്പെടുന്നു.

൭. രൂപകം.

അവർണ്ണ്യത്തോടു വർണ്ണ്യത്തി-
ന്നഭേദം ചൊൽക രൂപകം|
സംസാരമാം സാഗരത്തി-
ലംസാന്തം മുങ്ങൊലാ സഖേ|| ||൨൫||

ഉപമാനവും ഉപമേയവും രണ്ടു വസ്തുക്കളല്ല ഒന്നുതന്നെ എന്നു് അഭേദം കല്പിച്ചു് ഉപമാനധൎമ്മത്തെ എടുത്തു് ഉപമേയത്തിൽ വയ്ക്കുന്നതു രൂപകം. ഒന്നിന്റെ രൂപം മറ്റൊന്നിനു കൊടുക്കുന്നതു് എന്നു രൂപകശബ്ദത്തിനു് അൎത്ഥയോജന. ഉപമയിൽ ഉപമാനമെന്നും ഉപമേയമെന്നും രണ്ടായിട്ടു കാണപ്പെടുന്ന വസ്തുക്കളിൽ ഉള്ള ഭേദബുദ്ധിയെ ഉപേക്ഷിച്ചാൽ അതു രൂപകമാവും. രൂപകം ഉപമേയമാകുന്ന ഭിത്തിയിൽ ഉപമാനത്തിന്റെ ചിത്രമെഴുതുന്നുവെന്നു പറയാം. ഉദാഹരണത്തിൽ പല ധൎമ്മങ്ങളെക്കൊണ്ടുമുള്ള സാദൃശ്യം പ്രമാണിച്ചു് സംസാരമെന്നു പറയുന്നതു് ഒരു സാഗരം തന്നെയെന്നു് അഭേദം കല്പിക്കപ്പെട്ടിരിക്കുന്നു. സാഗരത്തിലെന്നപോലെ സംസാരത്തിൽ മുങ്ങൊലാ എന്നു പറഞ്ഞാൽ ഇതു തന്നെ ഉപമയാകും. വേറെ ഉദാഹരണം—

"താരിൽത്തന്വീകടാക്ഷാഞ്ചലമധുപകുലാരാമ! രാമാജനാനാം
നീരിൽത്താർബാണ! വൈരാകരനികരതമോമണ്ഡലീചണ്ഡഭാനോ!
നേരെത്താതോരു നീയാം തൊടുകുറികളയാഞ്ഞെന്നുമേഷാ കുളിക്കും
നേരത്തിന്നിപ്പുറം വിക്രമനൃവര! ധരാ ഹന്ത! കല്പാന്തതോയേ."

—പൂനം നമ്പൂതിരി.

ഇവിടെ 'നീയാം തൊടുകുറി' എന്നു രാജാവിനെ ഭൂമിയുടെ തിലകമാക്കി രൂപണം ചെയ്തിരിക്കുന്നു.

(൧) നിരവയവം, (൨) സാവയവം, (൩) പരംപരിതം എന്നു രൂപകം മൂന്നുവിധം. ഉപമാനോപമേയങ്ങൾക്കു് അവയവവിഭാഗം ചെയ്യാതെ മൊത്തത്തിൽ ഒന്നിനെ മറ്റേതാക്കി രൂപണം ചെയ്യുന്നതു നിരവയവം. 'സംസാരമാം സാഗരത്തിൽ' എന്നും, 'നീയാം തൊടുകുറി' എന്നും ഇവിടെ കാണിച്ചവതന്നെ നിരവയവത്തിനു് ഉദാഹരണങ്ങൾ. ഉപമയിൽ

കാണിച്ചതുപോലെ അവയവങ്ങൾ കല്പിച്ച് ഓരോന്നിനും രൂപണം ചെയ്യുന്നതു് സാവയവം. അതിന്ന് ഉദാഹരണം—

"നൽപൂംകുലക്കൊങ്കകളുന്നി മേന്മേൽ ചേലോട്ടചേർത്തും നവപല്ലവോഷ്ഠം
ശാഖാഭുജംവീശി ലതാവധുക്കൾപുണർന്നപോൽ വൃക്ഷമണാളരേയും" ക.സം.

ലതകളെ സ്ത്രീകളാക്കി രൂപണം ചെയ്യുന്ന ഈ ഉദാഹരണത്തിൽ എല്ലാ അവയവങ്ങൾക്കും പ്രത്യേകം രൂപണം ശബ്ദംകൊണ്ടു പറഞ്ഞിരിക്കുന്നതിനാൽ ഇതു സമസ്തവസ്തുവിഷയമായ സാവയവരൂപകം. ഇതുതന്നെ,

"ഭൃംഗാഞ്ജനച്ഛാത്തൊട്ട ചേർത്തു ചാർത്തി
മുഖത്തിലോമൽ തിലകം മധുശ്രീ
ചേലൊത്ത ചെഞ്ചായമുഴിഞ്ഞു മെല്ലെ
മിനുക്കിനാൾ മാന്തളിരാകമോഷ്ഠം." —ക. സം.

ഇത്യാദികളിലെപ്പോലെ ഏതാൻ അവയവങ്ങളിൽ രൂപണം അർത്ഥസിദ്ധമായിരുന്നാൽ ഏകദേശവിവൎത്തി എന്നു പറയപ്പെടുന്നു. ഇവിടെ മധുരശ്രീയാകുന്ന സ്ത്രീ എന്നു ശബ്ദംകൊണ്ടു് പറഞ്ഞിട്ടില്ല. തിലകം എന്നിടത്തു തിലകം (തിലകപുഷ്പം) ആകുന്ന തിലകം (പൊട്ടു്) എന്നു ശ്ലിഷ്ടരൂപകം.

ഒരു രൂപകത്തെ സാധിപ്പാൻവേണ്ടി വേറൊരു രൂപകം ചെയ്യുന്നതു പരംപരിതം. 'താരിൽത്തന്വീകടാക്ഷാഞ്ചലമധുപകുലാരാമ' എന്നും, 'വൈരാകരനികരതമോമണ്ഡലീചണ്ഡഭാനോ' എന്നും പൂൎവോക്തശ്ലോകത്തിൽ തന്നെ ഇതിന്നു് ഉദാഹരണം കാണുക.

ഇച്ചൊന്ന മൂന്നുവിധരൂപകങ്ങൾക്കും യഥാസംഭവം ഉപമയിൽ കാണിച്ചതുപോലെ ഒന്നിനെത്തന്നെ പലതായി രൂപണം ചെയ്താൽ മാലാരൂപതയുണ്ടാകും. അതിൽ പരംപരിതമാലാരൂപകത്തിനു 'താരിൽത്തന്വീ—'ത്യാദി ശ്ലോകംതന്നെ ഉദാഹരണം. ശേഷത്തിനും ഇതുപോലെ ഊഹിച്ചുകൊള്ളുക.

ഉൾപ്പൂമുഖാരവിന്ദാദി
തുച്ഛമാഭാസരൂപകം ॥

വിശേഷചമല്കാരം ഒന്നും വിവക്ഷിക്കാതെ ഉൾപ്പൂ, മനക്കരുന്നു്, അടിമലർ, കാൽത്താർ, ചില്ലിക്കൊടി, അംഗയഷ്ടി, മുഖാരവിന്ദം മുതലായി കവികൾ ചിലപ്പോൾ പാദപൂരണത്തിനുവേണ്ടി ചെയ്യുന്ന രൂപകത്തിന്നു് ആഭാസരൂപകമെന്നു പേർ.

കാത്തിടട്ടെന്നെ നിൻ കാൽത്താ-
രിത്യാദി പരിണാമമാം॥ ॥൨൨॥

ഉപമാനം രൂപണംകൊണ്ടു് ഉപമേയാവസ്ഥയെ പ്രാപിച്ചു തനിക്കു പൂൎവ്വാവസ്ഥയിൽ ദുഷ്കരമായിരുന്ന ഒരു ക്രിയയെ നടത്തുന്നതായാൽ അവിടെ ഉള്ള രൂപകത്തിനു് പരിണാമമെന്നു പേർ. കാത്തിടുന്നതിനു സ്വയമേ അശക്തമായ താരിനു നിന്റെ കാലായി പരിണമിച്ചിട്ടുള്ള അവസ്ഥയിൽ അതിലേക്കു ശേഷിയുണ്ടാകുന്നു. പരിണാമത്തെ അലങ്കാരസൎവസ്വകാരാദികൾ ഒരു സ്വതന്ത്രാലങ്കാരമായി സ്വീകരിക്കുന്നു. കാവ്യപ്രകാശകാരാദികളുടെ മതമനുസരിച്ചു രൂപകത്തെക്കാൾ പ്രകടമായ വിച്ഛിത്തിവിശേഷമൊന്നുമില്ലാത്ത പരിണാമം ഇവിടെ രൂപകഭേദമായിട്ടേ ഗണിക്കപ്പെടുന്നുള്ളു.

——[ഠ]——

൩ അപഹ്നുതി.

സ്വധൎമ്മത്തെ മറച്ചന്യ-
ധൎമ്മാരോപമപഹ്നുതി।
തിങ്കളല്ലിതു വിൺഗംഗാ-
പങ്കജം വികസിച്ചതു്॥ ॥൨൩॥

വൎണ്ണ്യവസ്തുവിനെ അതല്ലെന്നു ശബ്ദംകൊണ്ടുതന്നെയോ അൎത്ഥംകൊണ്ടോ നിഷേധിച്ചിട്ടു് അതിനോടു സദൃശമായ മറെറാരു വസ്തുവാണെന്നു പറയുന്നതു് അപഹ്നുതി. ഒന്നിനെ അതല്ലെന്നു മറയ്ക്കുക എന്നൎത്ഥയോജന. രൂപകത്തിൽ വൎണ്ണ്യത്തിനെ നിഷേധിക്ക എന്ന അംശമില്ലെന്നു ഭേദം. ഉദാഹരണത്തിൽ ആകാശഗംഗാപങ്കജത്തിന്റെ ധൎമ്മത്തെ ആരോപിക്കുവാൻ വേണ്ടി ചന്ദ്രനെ ചന്ദ്രനല്ലെന്നു നിഷേധിച്ചിരിക്കുന്നു. വേറെ ഉദാഹരണം:—

നീരന്ധ്രനീലമിതു വിണ്ടലമല്ല സിന്ധു;
താരങ്ങളല്ലിവ നുരക്കഷണങ്ങളത്രേ;
അല്ല ശശാങ്കനിതു സംകുചിതൻ ഫണീന്ദ്രൻ;
അല്ലേ കളങ്കമിതു തല്പഗതൻ മുരാരി.

രണ്ടുദാഹരണങ്ങളിലും നിഷേധം ശബ്ദകൃതമായി തന്നെ ഉണ്ട്. അൎത്ഥകൃതമായി വരുന്നതിന് 'തവകീൎത്തിയും ദ്യുതിയും' എന്ന മുൻ പ്രതീപപ്രകരണത്തിൽ കാണിച്ച ശ്ലോകം നോക്കുക. അതിൽ കണ്ഡലമിടുന്നതു് പരിവേഷമെന്നുള്ള ഒരു വ്യാജേന ആകുന്നു എന്നു പറഞ്ഞിരിക്കുന്നു. അപ്പോൾ പരിവേഷം എന്നു പറയുന്നതു് ഒരു വ്യാജമേ ഉള്ളൂ. വാസ്തവത്തിൽ കണ്ഡലരേഖയാണെന്നു് അൎത്ഥത്താൽ സിദ്ധിക്കുന്നു. ഇങ്ങനെ മിഷം, ഛലം, വ്യാജം, കൈതവം മുതലായ ശബ്ദങ്ങളെക്കൊണ്ടു ചെയ്യുന്ന അപഹ്നതിക്കു് കൈതവാപഹ്നതി എന്നു പേർ.

വിഷമല്ല കാളകൂടം വിഷമായതു ലക്ഷ്മി; തെററു ജനബോധം;
ഹരനതുസേവിച്ചു സുഖം, ഹരിയവളെത്തൊട്ടപോതു മൂൎച്ഛിച്ചു.—സ്വ.

ഇത്യാദികളിലെപ്പോലെ പ്രകൃതവസ്തുവിൽ ആരോപിക്കാൻ വേണ്ടി അപ്രകൃതവസ്തുവിന്റെ ധൎമ്മനിഹ്നവം ചെയ്യുന്നതു പൎയ്യസ്താപഹ്നതി എന്നു ചിലർ അഭിപ്രായപ്പെടുന്നു. എന്നാൽ, അതു വാസ്തവത്തിൽ പരിസംഖ്യാലങ്കാരത്തിന്റെ വകഭേദമാകുന്നു. ഛേകാപഹ്നതി, ഭ്രാന്താപഹ്നതി എന്നു രണ്ടു വകഭേദം കല്പിച്ചിട്ടുള്ളതു സാമാന്യലക്ഷണത്താൽ തന്നെ സിദ്ധിക്കുന്നവയും അധികം ഉപയോഗമില്ലാത്തവയുമാകയാൽ ഇവിടെ ഉപേക്ഷിക്കപ്പെട്ടിരിക്കുന്നു. ഹേത്വപഹ്നതി എന്നു വേറെ ഒരു പ്രകാരമുള്ളതിനു മാത്രം ലക്ഷ്യലക്ഷണങ്ങളെ പറയുന്നു.

യുക്തിയും ചേൎത്തു ചൊന്നാകി-
ലതു താൻ ഹേത്വപഹ്നതി |
ചുടാ ചന്ദ്രൻ, വരാരാവി-
ലൎക്കൻ, ഔൎവ്വന്നിതബ്ധിജൻ ||　　|| ൨൪ ||

ഒന്നിനെ അതല്ലെന്നു പറഞ്ഞു മറെറാന്നാക്കുന്നതിൽ അങ്ങനെ കല്പിക്കാനുള്ള യുക്തികൂടി കാണിച്ചാൽ ഹേത്വപഹ്നതി ആയി. വിരഹിവാക്യമായ ലക്ഷ്യത്തിൽ ചന്ദ്രനെ സമുദ്രത്തിൽനിന്നു് ഉദിച്ചുവന്ന ബഡവാഗ്നി ആക്കുന്നതിലേക്കു്, ഇതു ചന്ദ്രനാണെങ്കിൽ ചൂടു യോജിക്കയില്ല; രാത്രിയാകയാൽ സൂൎയ്യനാകാനും പാടില്ല എന്നു കാരണംകൂടി നിബന്ധിക്കപ്പെട്ടിരിക്കുന്നു.

വേറെ ഉദാഹരണം—

പാരിച്ച മന്ഥഗിരി തന്നുടെ ധാറകൊണ്ടു
കീറിച്ചമഞ്ഞ വടുകാണ്മതു രാജതിക്കു്;
ചൊല്ലാവതോ നിഴൽ മൃഗം മുയലെന്നതെല്ലാം?
ചെല്ലാനവയ്ക്കു വഴിയെന്തിഹ ചന്ദ്രബിംബേ?

——[o]——

൭. ഉൽപ്രേക്ഷ

മറെറാന്നിൻ ധർമ്മയോഗത്താ-
ലതുതാനല്ലയോ ഇതു് |
എന്നു വർണ്ണ്യത്തിലാശങ്ക-
യുൽപ്രേക്ഷാഖ്യയലംകൃതി || ||൨൫||

ധർമ്മി, ധർമ്മം, ഫലം, ഹേതു-
വെന്നുൽപ്രേക്ഷാസ്പദത്തിനു് |
ഉള്ള ഭേദങ്ങളെ പ്പിച്ചു്
നലുമാതിരിയാമതു് || ||൨൬||

ശോകസ്ത്രീ വിരഹത്തീയിൻ-
പുകയല്ലോ തമസ്സിതു് |
പുരളുന്നതോന്നു ന്നു-
ണ്ടിരുളിന്നംഗകങ്ങളിൽ || ||൨൭||

കമലശ്രീ ഹരിപ്പാനോ
കരം നീട്ടുന്നു വെണ്മതി |
വാരുണീസേവയാലല്ലോ
വാസരേശൻ പതിച്ചതേ || ||൨൮||

വർണ്ണ്യത്തിൽ അവർണ്ണ്യത്തിൻെറ ധർമ്മത്തിനെ ചേർച്ച് കാൺകയാൽ അതുതന്നെ ആയിരിക്കാമിതു് എന്നു ബലമായി ശങ്കിക്ക ഉൽപ്രേക്ഷാലങ്കാരമാകുന്നു. ഉൽപ്രേക്ഷിക്ക ഊഹിക്ക എന്നക്ഷരാർത്ഥം. ഉൽപ്രേക്ഷാവിഷയം ഒരു ധർമ്മിയായാൽ അതു് ധർമ്മ്യുൽപ്രേക്ഷ; ധർമ്മമായാൽ ധർമ്മോൽപ്രേക്ഷ. ഫ-

ലമല്ലാത്തതിനെ ഫലമാക്കിപ്പറയുന്നതു ഫലോൽപ്രേക്ഷ. അതിന്മണ്ണം അഹേതുവിനെ ഹേതുവെന്നു നിബന്ധിക്കുന്നതു" ഹേതൂൽപ്രേക്ഷ. സൂര്യാസ്തമയത്തിൽ ഇരുട്ടു സർവ്വത്ര വ്യാപിക്കുന്നു. തൽക്ഷണംതന്നെ കോകികൾ കോകങ്ങളോടു വേർപെടുകയും ചെയ്യുന്നു. ഇരുട്ടിനും പുകയ്ക്കും സാമ്യമുണ്ടു്. കവികൾ വിരഹതാപത്തെ അഗ്നിയാക്കിപ്പറയാറുമുണ്ടു്. ഇതെല്ലാംകൂടി ആലോചിച്ചിട്ടു് കവി സൂര്യാസ്തമയത്തോടുകൂടി വ്യാപിക്കുന്ന തമസ്സു് കോകസ്ത്രീഹൃദയങ്ങളിൽ ജ്വലിക്കാൻ പോകുന്ന വിരഹാഗ്നിയുടെ പുകയായിരിക്കണമെന്നു് ഊഹിക്കുന്നു. തമസ്സു് കറുപ്പു മുതലായ ഗുണങ്ങളുള്ള ഒരു വസ്തുവാകയാൽ ഇതു ധൎമ്മ്യുൽപ്രേക്ഷ. ഉപമ വൎണ്ണ്യത്തിൽ അവൎണ്ണ്യത്തിന്റെ ഏതാനും ധൎമ്മങ്ങൾ കാണുകയാൽ ഒന്നിനെ മറ്റൊന്നിനോടു സാദൃശ്യപ്പെടുത്തുന്നതേ ഉള്ളൂ. ഉൽപ്രേക്ഷയാകട്ടെ ഒരു പടികൂടി അധികം കടന്നു് "അവൎണ്ണ്യം പ്രകൃതസ്ഥലത്തു വരാനുള്ള കാരണങ്ങളെക്കൂടി കാണിച്ചു് ആ അവൎണ്ണ്യംതന്നെ ആയിരിക്കയല്ലയോ വൎണ്ണ്യം എന്നു ബലമായി ശങ്കിക്കുന്നു. ഇരുട്ടിനെ വെറും പുകയോടു സാദൃശ്യപ്പെടുത്തിയാലുപമ. കോകസ്ത്രീ വിരഹത്തീയാക്കി ശങ്കിച്ചാൽ ധൎമ്മ്യുൽപ്രേക്ഷ. അന്യധൎമ്മത്തെ ശങ്കിക്കയല്ലാതെ ആരോപിക്കായ്കയാൽ ഇതു രൂപകത്തിൽ നിന്നും ഭേദിക്കുന്നു.

ഇരുട്ടു വ്യാപിക്കുന്ന ക്രിയയെ പുരളുന്നതായി ശങ്കിച്ചതു ധൎമ്മോൽപ്രേക്ഷ. 'കരം നീട്ടുന്നു' എന്നതിനു രശ്മികളെ പ്രസരിപ്പിക്കുന്നുവെന്നും, കൈ നീട്ടുന്നുവെന്നും ശ്ലേഷംകൊണ്ടു രണ്ടൎത്ഥം. ചന്ദ്രൻ കരം നീട്ടിയ ഉടൻ കമലത്തിന്റെ ശ്രീ നശിക്കയാൽ ചന്ദ്രകരം പ്രസരണത്തിന്റെ ഫലം കമലശ്രീഹരണമെന്നുൽപ്രേക്ഷിക്കപ്പെടുന്നു. വാരുണീസേവ ശ്ലേഷംകൊണ്ടു് പടിഞ്ഞാറേദിക്കിൽ ചെല്ലുകയും മദ്യപാനവും. വാരുണീസേവ ചെയ്ക ഉടൻ സൂൎയ്യന്നു പതനം (അസ്തമയവും, വീഴുകയും) കാണുകയാൽ രണ്ടിനും തങ്ങളിൽ കാൎയ്യകാരണഭാവം കല്പിച്ചതു ഹേതൂൽപ്രേക്ഷ. വേറെ ഉദാഹരണം—

ധൎമ്മ്യുൽപ്രേക്ഷയ്ക്കു്.

'ചുമന്ന ചന്ദ്രക്കലപോൽ വളഞ്ഞും വിളങ്ങി പൂമൊട്ടുടനേ . പിലാശിൽ
വനാന്തലക്ഷ്മിക്കു നഖക്ഷതങ്ങൾ വസന്തയോഗത്തിലുദിച്ചപോലെ.'

—ക. സം.

ചുമന്നു വളഞ്ഞിരിക്കുന്ന പിലാശിൻമൊട്ടിനു് ഏതു വിധ നഖക്ഷതത്തോടും സാമ്യമിരിക്കെ വസന്തനായകസംഗമത്തിൽ വനാന്തലക്ഷ്മീനായികയ്ക്കുണ്ടായ നഖക്ഷതം എന്നു സംഗതി കൂടി പ്രതിപാദിക്കയാൽ ഇതുൽപ്രേക്ഷതന്നെ. 'പോലെ' എന്ന നിപാതം ഉപമയേയും ഉൽപ്രേക്ഷയേയും ഒരുപോലെ കുറിക്കുന്നതാകുന്നു.

ധൎമ്മോൽപ്രേക്ഷയ്ക്കു്.

"അയ്യയ്യോ! പിളരുന്നു ദേവി! ഹൃദയം കത്തുന്നു ചിത്തം സദാ
മെയ്യിൽ സന്ധികൾ വേർപെടുന്നു ഭുവനം തോന്നുമേ, ശൂന്യമായ്
എന്നാത്മാവു മയങ്ങി മങ്ങിയിരുളിൽ താഴുന്നുവോ മൂർഛയാ-
ലിന്നെല്ലാം മറയുന്നു ഭാഗ്യരഹിതൻ ഞാനെന്തുചെയ്യേണ്ടു ഹാ!"

ഉ-രാ-ച.

ഇവിടെ മോഹാലസ്യത്തിൻെറ ആവിർഭാവത്തെ ആത്മാവു മങ്ങിമയങ്ങി ഇരുളിൽ താഴുന്നതായി ഉൽപ്രേക്ഷിച്ചിരിക്കുന്നു.

ഫലോൽപ്രേക്ഷയ്ക്കു്.

"വിബുധപതിയൊടു നിശിചരാലയം വെന്തൊരു
വൃത്താന്തമെല്ലാമറിയിച്ചുകൊള്ളുവാൻ
അഹമഹമികാധിയാ പാവകജ്വാലക-
ളംബരത്തോളമുയൎന്നുചെന്തു മുദാ." —അദ്ധ്യാത്മരാമായണം.

ഇവിടെ അഗ്നിജ്വാലകൾ അംബരത്തോളമുയൎന്നതു് ലങ്ക വെന്തുപോയ വാൎത്തയെ ദേവേന്ദ്രനോടു് അറിയിക്കാനായിരിക്കുമോ എന്നു കവി ഉൽപ്രേക്ഷിക്കുന്നു.

ഹേതൂൽപ്രേക്ഷയ്ക്കു്.

"ആനകടന്നുടി മാനിക്കും കൊങ്കകൾ-
ക്കാനനം മെല്ലേ കറുത്തിതപ്പോൾ
നന്ദനനുണ്ടായാലെങ്ങുമേ സ്നേഹമി-
ല്ലെന്നതു ചിന്തിച്ചിട്ടെന്നപോലെ."

—കൃ. ഗാ.

ദേവകീഗർഭവർണ്ണനമായ ഈ പദ്യത്തിൽ സ്തനാഗ്രങ്ങൾ കറുത്തതിനു കാരണം ഉൽപ്രേക്ഷിക്കപ്പെട്ടുന്നു.

എന്നു തോന്നും, എന്നപോലെ, പോലെ, പോൽ, ഒ, താനോ, അല്ലോ മുതലായ നിപാതങ്ങൾ ഉൽപ്രേക്ഷയെ കുറിക്കും. ഈ വക ഉൽപ്രേക്ഷാവാചകശബ്ദങ്ങളോടു കൂടാതെയും ഉൽപ്രേക്ഷ വരും. എങ്ങനെ:—

> കൊതിച്ചിതാ, വെൺമതി, നിൻമുഖേ സദാ
> കുതിച്ചെഴും നിർമ്മലകാന്തിധാരയെ,
> കളങ്കപങ്കം കഴുകിക്കളഞ്ഞുടൻ
> കുളിപ്പതിന്നായ് മുഴുകുന്നിതാഴിയിൽ. — സ്വ.

ഇതിൽ ഉൽപ്രേക്ഷാവാചകശബ്ദമൊന്നുമില്ലെങ്കിലും ചന്ദ്രാസ്തമയം കളങ്കക്ഷാളനത്തിനു വേണ്ടിയുള്ള സമുദ്രസ്നാനമെന്ന് ഉൽപ്രേക്ഷിക്കപ്പെട്ടിരിക്കുന്നുവെന്നു സ്പഷ്ടമാകുന്നു. വാചകമുള്ളിടത്ത് ഉൽപ്രേക്ഷ വാച്യയും, ഇല്ലാത്തിടത്തു ഗമ്യയും എന്നു വ്യവസ്ഥ.

———o———

൧൭. സ്മൃതിമാൻ, ൧൮. ഭ്രാന്തിമാൻ, ൧൯. സസന്ദേഹം.

———

സാദൃശ്യത്താൽ സ്മൃതിഭ്രാന്തി-
സന്ദേഹങ്ങൾ കഥിക്കുകിൽ |
സ്മൃതിമാൻ ഭ്രാന്തിമാൻ പിന്നെ
സസന്ദേഹവുമായിടും || ||൨൯||

ഇക്കോമളാംബുജം പാർത്തി-
ട്ടോർക്കുന്നെൻ പ്രിയാമുഖം |
പത്മമെന്നു പതിക്കുന്നു
നിൻമുഖത്തിങ്കൽ വണ്ടിതാ || ||൩൦||

ചന്ദ്രനോ പത്മമോ എന്നു
സന്ദേഹിക്കുന്നു ലോകരും || ||൩൧||

രണ്ടു സദൃശവസ്തുക്കളിൽ ഒന്നിനെ കണ്ടിട്ടു മററതിനെ ഓൎക്കുന്നതു സ്മൃതിമാൻ എന്ന അലങ്കാരം; ഒന്നിനെ മററേതെന്നു ഭ്രമിക്കുന്നതു ഭ്രാന്തിമാൻ; അതോ ഇതോ എന്നു സംശയിക്കുന്നതു സസന്ദേഹം. ഉദാഹരണങ്ങളിൽ ലക്ഷണയോജനം സ്പഷ്ടം. വേറെ ഉദാഹരണങ്ങൾ:—

സ്മൃതിമാൻ—

“ഓമൽപ്പിച്ചിച്ചെടിലത മരുല്ലോളിതാവശ്യബിന്ദു
സ്തോമക്ലിന്നാ പുതുമലർ പതുക്കെസ്ഫുടിപ്പിച്ചിടുമ്പോൾ,
പ്രേമക്രോധക്ഷുഭിതഭവതീബാഷ്പധാരാവിലാംഗീ
ശ്രീമന്മന്ദസ്മിതസുമുഖിയാകുന്നതോൎമ്മിച്ചിടുന്നേൻ.”

—മയൂരസന്ദേശം.

ഇവിടെ ലതയ്ക്കു നായികയോടും, കാററടിച്ചിളകുന്നതിനു പ്രണയകലഹക്ഷോഭത്തോടും, മഴവെള്ളത്തുള്ളികൾ ഇററുന്നതിന് കണ്ണുനീർ തൂകുന്നതിനോടും, മൊട്ടുകൾ വിടരുന്നതിനു മന്ദസ്മിതപ്രസരത്തോടും സാമ്യം.

ഭ്രാന്തിമാൻ—

പ്പാശിൻമൊട്ടെന്നളിതാനാശിച്ചെത്തുന്നു പൈങ്കിളിക്കൊക്കിൽ |
കിളിയും ഞാവൽപഴമെന്നളിയെക്കൊത്താനൊരുങ്ങുന്നു ||

ഇവിടെ അളിയ്ക്കും കിളിയ്ക്കും തങ്ങളിൽ ഭ്രമമെന്നു പൂൎവോദാഹരണത്തേക്കാൾ വിശേഷം.

സസന്ദേഹം—

ഓമനത്തിങ്കൾക്കിടാവോ—നല്ല കോമളത്താമരപ്പൂവോ
പൂവിൽനിറഞ്ഞ മധുവോ—പരിപൂൎണ്ണേന്ദുതന്റെ നിലാവോ
പുത്തൻപവിഴക്കൊടിയോ—ചെറുതത്തകൾകൊഞ്ചുംമൊഴിയോ
ചാഞ്ചാടിയാടുംമയിലോ—മൃദു പഞ്ചമംപാടും കുയിലോ
തുള്ളുമിളമാൻകിടാവോ—ശോഭകൊള്ളുന്നോരന്നക്കൊടിയോ
ഈശ്വരൻതന്നനിധിയോ—പരമേശ്വരിയേന്തും കിളിയോ
പാരിജാതത്തിൻതളിരോ—എന്റെ ഭാഗ്യദ്രുമത്തിൻഫലമോ
വാത്സല്യരത്നത്തെ വയ്പാൻ—മമ വാച്ചോരു കാഞ്ചനച്ചെപ്പോ
ദൃഷ്ടിക്കുവെച്ചോരമൃതോ—കൂരിരുട്ടത്തുവെച്ചദീപമോ
കീൎത്തിലതയ്ക്കുള്ളവിത്തോ—എന്നും കേടുവരാതുള്ള മുത്തോ
ആൎത്തിതിമിരം കളവാൻ—ഉള്ള മാൎത്താണ്ഡദേവപ്രഭയോ
സൂക്തിയിൽകണ്ട പൊരുളോ—അതിസൂക്ഷ്മമാംവീണാരവമോ
വമ്പിച്ച സന്തോഷവല്ലി—തന്റെ കൊമ്പതിൽ പൂത്തപൂവല്ലി

പിച്ചകത്തിൻമലർചിണ്ടോ—നാവിന്നിച്ഛനൽകും നൽകൽക്കണ്ടോ
കസ്തൂരിതന്റെ മണമോ—നല്ല സത്തുക്കൾക്കുള്ള ഗുണമോ
പൂമണമേറ്റൊരു കാറ്റോ—ഏറ്റം പൊന്നിൽകലർന്നൊരുമാറ്റോ
കാച്ചിക്കുറുക്കിയ പാലോ—നല്ലഗന്ധമെഴും പനിനീരോ
നന്മവിളയും നിലമോ—ബഹു ധർമ്മങ്ങൾ വാഴും ഗൃഹമോ
ദാഹം കളയും ജലമോ—മാർഗ്ഗഖേദം കളയും തണലോ
വാടാത്തമല്ലികപ്പൂവോ—ഞാനും തേടിവെച്ചുള്ള ധനമോ
കണ്ണിന്നു നല്ല കണിയോ—മമ കൈവന്ന ചിന്താമണിയോ
ലാവണ്യപുണ്യനദിയോ—ഉണ്ണിക്കാർവർണ്ണൻതന്റെകണിയോ
ലക്ഷ്മീഭഗവതി തന്റെ—തിരുനെറ്റിമേലിട്ട കുറിയോ
എന്നുണ്ണിക്കൃഷ്ണൻ ജനിച്ചോ—പാരിലിങ്ങനെ വേഷംധരിച്ചോ
പത്മനാഭൻ തൻകൃപയോ—ഇനി ഭാഗ്യം വരുന്ന വഴിയോ.

—ഇരയിമ്മൻതമ്പി.

ഇത്താരാട്ടിൽ പ്രകൃതമായ ശിശുവിങ്കൽ തിങ്കൾക്കിടാവു മുതലായ സദൃശവസ്തുക്കളോ എന്നു സന്ദേഹം നിബന്ധിക്കപ്പെട്ടിരിക്കുന്നു. ഇവിടെ കാണിച്ച ഉദാഹരണം രണ്ടും ശുദ്ധസന്ദേഹത്തിനുള്ളതാകുന്നു. സന്ദേഹം നിശ്ചയാന്തമായും നിശ്ചയഗർഭമായും വരാം. നിശ്ചയഗർഭത്തിനുദാഹരണം—

"കനകമയമായിട്ടും കമലവാഹനമതിലി-
ക്കനത്തൊരു കാന്തിയോടു ഗമിക്കുന്നതാരിവനോ?
കളഭഗതേ! കുളുർമതിയോ? കറിവോടെ വിലസുന്നു?
കുളുർമതിയെന്നാകിലുള്ളിലുളവാകുമങ്കമെങ്ങോ?
ഗൌരീനായകനാകും കൈലാസാധീശ്വരനോ
കൈലാസാധീശനെന്നാൽ കമനി! മൂന്നാംകണ്ണുമെങ്ങോ?
ബലമഥനൻ വിഭവമൊടെ വസുധയിൽ സഞ്ചരിച്ചിടുന്നോ
ബലമഥനനാകിലെങ്ങൊ വിലസും നേത്രസഹസ്രം
അതിമഹസാ വിലസീടും കതിരോനോ വദ ബാലേ!
കതിരോനെന്നാകിലിവൻ കഥമേവം ശാന്തനാവൂ
താരിത്തേന്മൊഴി! ബാലേ! ധനപതിയോ വിലസുന്നു
ഭൂരിവിരൂപാംഗനവൻ, നീരജനാഭൻ നൂനം."

—ഉത്സവപ്രബന്ധം.

സന്ദേഹങ്ങൾക്കു് ഉടനുടൻ പരിഹാരങ്ങൾകൂടി പറകയാൽ ഇതു നിശ്ചയഗർഭമായി. നിശ്ചയാന്തത്തിനു് ഉദാഹരണം—

പങ്കജമോ ജലമെവിടെ? തിങ്കളിതോ എങ്ങൊളിച്ചിതു കളങ്കം?
ശങ്കിച്ചിത്ഥമുറച്ചേൻ പൈങ്കിളിമൊഴിവക്ത്രമെന്നു വാക്കുകളാൽ.—സ്വ.

ചിലേടത്തു സന്ദേഹത്തിന്റെ കോടികൾ കവികല്പിതങ്ങളായിക്കാണും. എങ്ങനെ—

കിഴിയും ജീവനം നേടാൻ ഞെളിയും നേടിയാലുടൻ।
ഘടീയന്ത്രത്തിനു ഖലൻ ജ്യേഷ്ഠനോ അല്ല തമ്പിയോ॥ സ്വ.

ജീവനം (൧) കാലക്ഷേപോപായം (൨) ജലം എന്നു ശ്ലേഷം. കിഴിയുകയും ഞെളിയുകയും വാസ്തവവും ഔപചാരികവും. ഘടീയന്ത്രം കിണററിൽനിന്നു വെള്ളമെടുക്കുന്നതിനു് ഒരു ഏഴയിൽ ഒരു തുലാം വിലങ്ങത്തിൽ ചേൎത്തുണ്ടാക്കുന്ന യന്ത്രം. ഇവിടെ ജ്യേഷ്ഠനോ അനുജനോ എന്നു കവികല്പിതകോടികമായ സന്ദേഹം.

സസന്ദേഹത്തിൽ സന്ദേഹത്തിന്റെ കോടികൾക്കു പ്രാധാന്യം സമം; ഉൽപ്രേക്ഷയിൽ ഒരു കോടിക്കു് പ്രാധാന്യമധികം; സസന്ദേഹം അതോ ഇതോ എന്നൊന്നുപോലെ ശങ്കിക്കുന്നു; ഉൽപ്രേക്ഷയാകട്ടെ ഇതു് അതുതന്നെ ആയിരിക്കണമെന്നു് ഊഹിക്കുന്നെടത്തോളം ചെല്ലുന്നു, എന്നിവയ്ക്കു തങ്ങളിൽ ഭേദം. സാദൃശ്യമൂലകങ്ങളായ സ്മൃതിഭ്രാന്തിസന്ദേഹങ്ങളേ അലങ്കാരങ്ങളാകൂ എന്നു പറഞ്ഞതിനാൽ—

"അക്കാലം സുഖമോടുമഗ്ഗിരിയിൽ നാം സൌമിത്രിചെയ്യുന്ന നൽ-
സൽക്കാരത്തെ വഹിച്ചുകൊണ്ടു ബഹുനാൾ വാണുള്ളതോൎക്കുന്നുവോ?
മൽക്കാന്തേ! മധുരാംബുചേൎന്നൊഴുകുമഗ്ഗോദാവരീ സിന്ധുവും
തൽക്കൂലങ്ങളിൽ നാം കളിച്ചതുമയേ മെയ്യുണ്ണിയോൎക്കുന്നുവോ?"

—ഉ. രാ. ച.

എന്നുള്ള ചിന്താമൂലകസ്മൃതിയും മററും അലങ്കാരമാകുന്നതല്ല.

——(൦)——

൧൧. വ്യതിരേകം.

വിശേഷം വ്യതിരേകാഖ്യം
വൎണ്ണ്യാവൎണ്ണ്യങ്ങൾ തങ്ങളിൽ |
കുന്നുപോലുന്നതൻ ഭൂപ-
നെന്നാൽ പ്രകൃതികോമളൻ ‖ ‖ ൩൨ ‖

ഉപമാനോപമേയങ്ങൾക്കു് ഒരു ധൎമ്മത്തിൽ മാത്രം തങ്ങളിൽ ഭേദമുണ്ടെന്നു ചൊല്ലുന്നതു് വ്യതിരേകാലങ്കാരം. ലക്ഷ്യത്തിൽ ഭൂപനും കുന്നിനും ഔന്നത്യംകൊണ്ടു സാമ്യമുണ്ടെങ്കിലും പ്രകൃത്യാ സുകുമാരശരീരനായ് ഭൂപനു കഠോരശരീരമായ കുന്നിനെക്കാൾ വിശേഷമുണ്ടെന്നു പറയപ്പെട്ടിരിക്കുന്നു.

വേറെ ഉദാഹരണം—

"അംഗത്തിലെങ്ങുമണിയാത്തൊരു ഭൂഷണം താൻ
മദ്യാഖ്യയെന്നിയെ മദത്തിനൊരൗഷധം താൻ
കാമന്നു പൂമലരൊഴിഞ്ഞൊരു സായകം താൻ
ബാല്യം കഴിഞ്ഞൊരു വയസ്സവളാശ്രയിച്ചാൾ. —ക. സം.

ഇതു രൂപകരീതിയിലുള്ള വ്യതിരേകം; ആദ്യോദാഹരണം ഉപമാരീതിയിലുള്ളതെന്നു വ്യത്യാസം. ഉപമാനോപമേയങ്ങൾക്കു തങ്ങളിലുള്ള വിശേഷം ഗുണരൂപമായോ ദോഷരൂപമായോ ഉദാസീനമായോ വരാം. ആദ്യോദാഹരണത്തിൽ പ്രകൃതികോമളത്വം ഗുണരൂപമായ വിശേഷം; ദ്വിതീയോദാഹരണത്തിൽ യൌവനത്തിനു ഭൂഷണത്തെക്കാൾ "അംഗത്തിലെങ്ങുമണിയാത്തതു്" എന്നുള്ള ഭേദം ഉദാസീനം. ദോഷരൂപവ്യതിരേകത്തിനു്.

കാമിനീപാദസമ്പർക്കകാമൻ നീ ഞാനുമങ്ങനെ
അശോകം നീ സശോകൻ ഞാനെന്നു ഭേദം നമുക്കെടോ. || സ്വ.

ഇത്യാദികൾ ഉദാഹരണങ്ങൾ.

ഉപമാരീതിയിലുള്ളതിനു വേറെ ഉദാഹരണം—

"അന്തർഭാഗത്തു ചേർത്തു മുരമഥനനെയമ്മട്ടു നാട്ടാർ, രസംവ-
ന്നന്തം കൂടാതണഞ്ഞും ജനഹിതമതിനായു് വേലയിൽ താനിരുന്നും
ചന്തം പൂണ്ടുല്ലസിക്കും മഹിതഗുണ! ഭവാൻ സിന്ധുവിനൊപ്പമത്രേ
കിന്തു ശ്രീമൻ! ഭവാനിൽ ക്ഷിതിവര! നിലയില്ലായ്കയെന്നുള്ളതില്ല."

—ചങ്ങനാശ്ശേരി രവിവർമ്മകോയിത്തമ്പുരാൻ.

ഉദാസീനത്തിനു വേറെ ഉദാഹരണം—

മുഷ്ടിവിടാ മുട്ടുകിലും മട്ടേറെ മുഷിഞ്ഞു കോശമതിൽ വാസം |
കൃപണകൃപാണങ്ങൾക്കങ്ങൊപ്പിട്ടുമാകാരമൊന്നു താൻ ഭേദം || സ്വ.

൧൨. പ്രതിവസ്തൂപമ.

പദാർത്ഥഗതമായ സാമ്യത്തെ ഉപജീവിച്ചുവരുന്ന അലങ്കാരങ്ങളായിരുന്നു ഇതേവരെ പ്രസ്താവിച്ചവ; ഇനി വാക്യാർത്ഥഗതമായ ഔപമ്യത്തെ ആസ്പദമാക്കി പ്രവർത്തിക്കുന്നവയെ എടുക്കുന്നു. ഉപമാവാചകപദങ്ങളെ പ്രയോഗിച്ചിട്ടു സാധാ-

രണ ധമ്മത്തെ ഒരെടത്തു മാത്രം നിർദ്ദേശിച്ചാൽ ഉപമ. ഉപമാവാചകം പ്രയോഗിക്കാതെ സാധാരണ ധമ്മത്തെ ഒരെടത്തു മാത്രം പറയുന്നതു ദീപകം. ഒരേ സാധാരണ ധമ്മത്തെ വാചകപദം കൂടാതെ ഉപമേയവാക്യത്തിലും ഉപമാനവാക്യത്തിലും പയ്യായപദങ്ങളെക്കൊണ്ടു നിർദ്ദേശിച്ചാൽ പ്രതിവസ്തൂപമ. വാചകപദം കൂടാതെ ഉപമാനോപമേയവാക്യങ്ങളിൽ സാധാരണ ധമ്മത്തെ ബിംബപ്രതിബിംബഭാവം കൊണ്ടു രണ്ടാക്കി നിർദ്ദേശിച്ചാൽ ദൃഷ്ടാന്തം, എന്നു ഈ അലങ്കാരങ്ങൾക്കു തങ്ങളിൽ ഭേദം. അവയിൽ പ്രതിവസ്തൂപമയ്ക്കു ലക്ഷണം.

അവർണ്ണ്യവർണ്ണ്യവാക്യങ്ങൾ-
ക്കൊന്നാം ധമ്മത്തെ വെറെയായ് |
നിർദ്ദേശിച്ചാലലങ്കാരം
പ്രതിവസ്തൂപമാഭിധം || ||൩൩||

ശ്രീവഞ്ചിഭൂപനുള്ളപ്പോൾ
ശ്രീമാനപരനെന്തിനു് |
കായ്യമെന്തിഹ ദീപത്താൽ
കതിരോൻ കാന്തി ചിന്തവെ || ||൩൪||

ഒരേ സാധാരണ ധമ്മത്തെ ഉപമാനവാക്യത്തിലും ഉപമേയവാക്യത്തിലും ആവത്തിച്ചാൽ പ്രതിവസ്തൂപമാ. പ്രതിവസ്തു ഓരോ വാക്യാത്ഥത്തിലും ഉപമ എന്നു സംജ്ഞയ്ക്കു അത്ഥയോജന. ഉദാഹരണത്തിൽ പൂവാർദ്ധം ഉപമേയവാക്യം, ഉത്തരാർദ്ധം ഉപമാനവാക്യം. അവ രണ്ടിലുമുള്ള നിഷ്ഫലതാമെന്ന സാധാരണ ധമ്മം "എന്തിനു്", "കായ്യമെന്തു്" എന്ന പയ്യായങ്ങളാൽ ആവത്തിക്കപ്പെട്ടിരിക്കുന്നു. വേറെ ഉദാഹരണം—

"ഫുല്ലാബ്ജത്തിനു രമ്യതയ്ക്കു കുറവോ പായൽ പതിഞ്ഞീടിലും
ചൊല്ലാർന്നോരഴകല്ലയോ പനിമതിക്കങ്കം കറുത്തെങ്കിലും
മല്ലാക്ഷീമണിയാൾക്കു വൽക്കലമിതും [illegible]
നല്ലാകാരമതിന്നലങ്കരണമാമെല്ലാപദാത്ഥങ്ങളും."

—ഭാ. ശാ.

ഇവിടെ ഉപമാനവാക്യങ്ങളായ ഒന്നും രണ്ടും പാദങ്ങളിലും ഉപമേയവാക്യമായ ൩-ാംപാദത്തിലും 'ശോഭാകരമാകുന്നു' എന്ന സാധാരണ ധമ്മം പയ്യായങ്ങളാൽ നിർദ്ദേശ

ക്കപ്പെട്ടിരിക്കുന്നു. ഇതു സാധർമ്മ്യമട്ടിലുള്ള പ്രതിവസ്തൂപമയ്ക്കു് ഉദാഹരണം.

വൈധർമ്മ്യമട്ടിലും പ്രതിവസ്തൂപമ വരാം; എങ്ങനെയെന്നാൽ—

"കരുണമൊരുരസം താൻ വസ്തുഭേദേന നാനാ-
പരിണതിയെ വഹിച്ചീടുന്നതേ മാറി മാറി
തിര നുര ചുഴിയെന്നീ രൂപഭേദങ്ങൾ കാണായ്-
വരുകിലുമിവയെല്ലാം വെള്ളമത്രേ നിനച്ചാൽ." —ഉ. രാ. ച.

ഉപമാനോപമേയവാക്യങ്ങൾ ഒരേ അന്വയരീതിയിൽ ഇരുന്നാൽ സാധർമ്മ്യം; അർത്ഥം ഭേദിക്കാതെ അന്വയരീതി മാത്രം ഭേദിച്ചിരുന്നാൽ വൈധർമ്മ്യം.

൧൩. ദൃഷ്ടാന്തം.

ദൃഷ്ടാന്തമതിനെബ്ബിംബ-
പ്രതിബിംബങ്ങളാക്കുകിൽ |
കീർത്തിശാലി ഭവാൻ തന്നെ
കാന്തിശാലി സുധാംശു താൻ || || ൩൭ ||

ഉപമാനോപമേയവാക്യങ്ങളിൽ സാധാരണ ധർമ്മത്തെ ബിംബപ്രതിബിംബങ്ങളാക്കിപ്പറഞ്ഞാൽ ദൃഷ്ടാന്തം. ലക്ഷ്യത്തിൽ കീർത്തിശാലി ബിംബം, കാന്തിശാലി പ്രതിബിംബം.

വേറെ ഉദാഹരണം:—

"ശിക്ഷിക്കും ശിക്ഷ്യനാം നിന്നെ രക്ഷിക്കും രക്ഷ്യനാം ദ്വിജം
ഭക്ഷിക്കും ക്ഷീരമേ ഹംസപക്ഷീ സക്ഷീരനീരതഃ" —ഭാ. ശാ.

ഇവിടെ ഉപമേയവാക്യത്തിൽ രക്ഷ്യരക്ഷണവും ഉപമാനവാക്യത്തിൽ ഭക്ഷ്യഭക്ഷണവുമായ സാധാരണ ധർമ്മങ്ങൾ ബിംബപ്രതിബിംബങ്ങളായിരിക്കുന്നു. ഇതു സാധർമ്മ്യത്തിനു് ഉദാഹരണം. വൈധർമ്മ്യത്തിൽ വരുന്നതിനു്—

"പരമതനുശരീരെ! താപം തപിപ്പിച്ചിടുന്നു
പരമതനുരജസ്രം മാം ദഹിപ്പിച്ചിടുന്നു
പരവശത ദിനത്താലമ്പിളിക്കെത്രയുണ്ടോ
പരഭൃതമൊഴി പാർത്താലാമ്പലിന്നത്രയില്ല." —ഭാ. ശാ.

൨൪. നിദൎശന.

വിശിഷ്ടധൎമ്മികളൈക്യ-
മാരോപിച്ചാൽനിദൎശന |
ദാനശീലന്നു സൌമ്യത്വം
തങ്കത്തിന്നു സുഗന്ധമാം || || ൩൬ ||

ഏതാൻ ധൎമ്മങ്ങളുള്ള ഒരു പ്രകൃതമായ ധൎമ്മിക്കും ആ ധൎമ്മങ്ങൾക്കു പ്രതിബിംബഭൂതങ്ങളായ മററു ധൎമ്മങ്ങളുള്ള ഒരു അപ്രകൃതധൎമ്മിക്കും അഭേദം കല്പിച്ചു് ഒന്നിനെ മററൊന്നാക്കുന്നതു് നിദൎശന. രണ്ടുവക ധൎമ്മങ്ങളുടെ ബിംബപ്രതിബിംബഭാവം പുരസ്കരിച്ചു് ആ ധൎമ്മവിശിഷ്ടങ്ങളായ ധൎമ്മികൾക്കു് ഐക്യാരോപം ചെയ്യുന്നതു് നിദൎശന, എന്നു താല്പൎയ്യം. കേവലവസ്തുക്കളുടെ ഐക്യാരോപം രൂപകം; ധൎമ്മവിശിഷ്ടവസ്തുക്കളുടെ ഐക്യാരോപം നിദൎശന, എന്നു ഭേദം. രൂപകത്തിൽ ഒററപ്പദങ്ങൾക്കാണു് അഭേദകല്പന; നിദൎശനയിൽ വാക്യങ്ങൾക്കാകുന്നു. ലക്ഷ്യത്തിൽ ദാതാവിനു സൌമ്യശീലം വരുക എന്നുള്ളതു് തങ്കത്തിനു സൌരഭ്യം ഉണ്ടാവുക എന്നുള്ളതുതന്നെയാണു് എന്നു് ഉപമാനോപമേയവാക്യങ്ങൾക്കു് അഭേദാരോപം. അല്ലെങ്കിൽ സൌമ്യശീലത്വവിശിഷ്ടനായ ദാതാവു് സൌരഭ്യവിശിഷ്ടമായ സുവൎണ്ണമാണെന്നു വിശിഷ്ടധൎമ്മികൾക്കു് ഐക്യാരോപം. വേറെ ഉദാഹരണം—

കാട്ടിൽ കൂട്ടുവിളിപ്പതാം, ശവമതിൻമെയ്യിൽ തലോടുന്നതാം
നട്ടീടുന്നതുമാം ബിസം തറയതിൽ പാഴൂഴി കൃഷിപ്പതാം
പൊട്ടൻകാതിലുരപ്പതാം, കുരുടനെക്കണ്ണാടി കാണിപ്പതാം
പട്ടിക്കള്ളൊരു വാൽ നിവൎത്തിടുവതാം, സേവിപ്പതിജ്ഞന്മാരെ.—സു.

ഇവിടെ അജ്ഞന്മാരെ സേവിക്കുക എന്നുള്ളതു് കാട്ടിൽ കൂട്ടുവിളിക്കുക, ശവശരീരത്തിൽ തലോടുക മുതലായ പല സംഗതികൾ തന്നെയാണെന്നു പറഞ്ഞിരിക്കുന്നു.

നിദൎശനയ്ക്കു വേറെ ഭേദങ്ങൾ അടുത്തു പറയപ്പെടും. വിശിഷ്ടധൎമ്മങ്ങൾക്കു് ഐക്യാരോപം ചെയ്യുന്ന പ്രകൃതദൎശന പ്രായേണ വാക്യങ്ങൾക്കു് അഭേദത്തെ കല്പിക്കുന്നതാകയാൽ വാക്യാൎത്ഥവൃത്തിനിദൎശന എന്നു പറയപ്പെടുന്നു. ഈ

മാതിരി നിദൎശനയിൽ ചിലേടത്തു് കവികൾ ഉപമേയവാക്യത്തെ അൎത്ഥസിദ്ധമെന്നു വച്ചു പ്രയോഗിക്കാതെ ഉപേക്ഷിച്ചുകാണുന്നു. എങ്ങനെ എന്നാൽ,

> "മേനമേ! ഭവാ സാഭിലാഷമിപ്പോൾ
> ഘനകേശീംപ്രതി സംശയങ്ങൾ തീൎന്നു
> കനലെന്നു നിനച്ചുപോയി നീതാ-
> നനഘം വക്ഷസി ധാൎയ്യമായ രത്നം."   —ഭാ. ശാ.

ഇതിൽ മേനകാപുത്രിയായ ശകുന്തളയെ മുനികന്യക എന്നു ശങ്കിച്ചതു രത്നത്തെ കനലെന്നു നിനയ്ക്കുക തന്നെയാകുന്നു എന്നു് അൎത്ഥംകൊണ്ടു സ്പഷ്ടമാകുന്നതല്ലാതെ ഉപമേയവാക്യം പ്രയോഗിച്ചിട്ടില്ല. ഈ മാതിരിയിൽ ബിംബപ്രതിബിംബഭാവമുള്ള വാക്യങ്ങളിൽ പ്രതിബിംബവാക്യത്തെ മാത്രം നിൎദ്ദേശിക്കുന്നതു 'ലളിതം' എന്നു് ഒരു സ്വതന്ത്രാലങ്കാരമാണെന്നു് അപ്പയ്യദീക്ഷിതാദികൾ സിദ്ധാന്തിക്കുന്നു.

> ഒന്നിൻെറ ധൎമ്മം മറെറാന്നിൽ
> ചൊന്നാലന്യാ നിദൎശന।
> വെണ്മതിക്കുള്ള സൌഭാഗ്യം
> കാണ്മതുണ്ടിഹ നിൻ മുഖേ॥   ॥൩൧॥

ഉപമാനധൎമ്മം ഉപമേയത്തിൽ കാണുന്നതായി പറയുന്നതു മറെറാരു മാതിരി നിദൎശന. ഇതിനു പദാൎത്ഥവൃത്തിനിദൎശന എന്നു പേർ. ജയദേവർ ഇതിനെ ഉപമയുടെ വകഭേദമായി ഗണിച്ചു ലളിതോപമ എന്നു വിളിക്കുന്നു. വേറെ ഉദാഹരണം—

> "നീലപ്പൂരികുഴലിൽ തവ മേളിച്ചിടുന്ന മുല്ലമാലികയിൽ
> മേളം തുടൎന്നു ഗംഗാകാളിന്ദീസംഗഭംഗി തിങ്ങുന്നു."—ആൎയ്യാശതകം.

> വേറെ നിദൎശനാഭേദം
> ക്രിയയാൽ കാൎയ്യബോധനം।
> നന്നല്ല രാജവിദ്വേഷ-
> മെന്നു ലോകരൊടോതുവാൻ॥
> ചന്ദ്രോദയത്തിൽ തിമിരം
> ചിന്നിച്ചിന്നിയകന്നതേ॥   ॥൩൨॥

ഒരുത്തൻ തൻെറ പ്രവൃത്തികൊണ്ടു മററുള്ളവൎക്കു് ഒരു ഉപദേശത്തെ ദൃഷ്ടാന്തപ്പെടുത്തിക്കൊടുക്കുന്നതും നിദൎശനയു-

ടെ ഒരു വകഭേദം തന്നെ. ഉദാഹരണത്തിൽ രാജവിദ്വേഷ-മെന്നതിന് ചന്ദ്രവിദ്വേഷം, നൃപവിദ്വേഷം എന്നു ശ്ലേഷം-കൊണ്ടു രണ്ടർത്ഥം. ഇവിടെ ചന്ദ്രോദയത്തിൽ ഇരുട്ടിനുണ്ടാകുന്ന നാശം രാജദ്വേഷം നന്നല്ല എന്നുള്ള ഉപദേശത്തിന് ഉദാഹരണമായിത്തീരുന്നു എന്നു പറയപ്പെട്ടിരിക്കുന്നു. വേറെ ഉദാഹരണം—

"മാനം കൈവിട്ടുപോവാനിടവരുമൊന്നും വാരുണീസേവകൊണ്ടെ-
ന്നൂനം കൂടാതെ ലോകർക്കിതുപൊഴുതുപദേശത്തിനെച്ചെയ്തുകൊണ്ട്
നാനാലോകപ്രദീപപ്രഭ തടവീട്ടമിപ്പത്മിനീപ്രാണനാഥൻ
താനും മാനംവെടിഞ്ഞച്ചരമശിഖരിയിൽ ചെന്നിതാ ചേർന്നിടുന്നു." ||

—കവിസഭാരഞ്ജനം.

ഇവിടെ 'മാനംകൈവിടുക' എന്നതിനു ബഹുമാനം ഇല്ലാതാവുക എന്നും ആകാശത്തിൽ നിന്നു മറയുക എന്നും ശ്ലേഷംകൊണ്ട് രണ്ടർത്ഥം; അതുപോലെ 'വാരുണീസേവ' എന്നതിനു മദ്യം സേവിക്കുക, പശ്ചിമദിക്കിനെ സേവിക്കുക എന്നു ശ്ലേഷത്താൽ രണ്ടർത്ഥം. സൂര്യനു വാരുണീസേവ (പശ്ചിമദിക്സേവ) എന്നുള്ള സംഗതി വാരുണീസേവ (മദ്യസേവ) ആർക്കും മാനഹാനിയെ വരുത്തുമെന്ന ഉപദേശത്തിന് ഉദാഹരണമായിത്തീരുന്നു.

വേറെ ഉദാഹരണം—

"ക്ഷീണിച്ചോഷധിനാഥനസ്തശിഖരം പ്രാപിച്ചിടുന്നേകതോ
മാണിക്യപ്രഭനേതി സൂര്യനരുണം മുമ്പിട്ടുയർന്നേകതഃ
കാണിച്ചീ വ്യസനോദയങ്ങളൊരുമിച്ചിട്ടിവ്വിതേജോദ്വയേ
പ്രാണിക്കാത്മദശാന്തരേഷു നിയമം ധാതാവു ചെയ്യുന്നിതേ" || ഭാ. ശാ.

ഇവിടെ വിധി ഒരേ കാലത്തിൽ ചന്ദ്രന് അസ്തമയത്തേയും സൂര്യന് ഉദയത്തേയും കല്പിക്കുന്നതുകൊണ്ടു ലോകത്തിൽ ഒരുവനു വിപത്തു വരുമ്പോൾ മറ്റൊരുവനു സമ്പത്തുമുണ്ടാവും എന്നു ജനങ്ങൾക്കു കാണിച്ചുകൊടുക്കുന്നതായി കവി സമർത്ഥിക്കുന്നു. സൂക്ഷ്മമാലോചിക്കുമ്പോൾ ഈ മൂന്നാമതു പറഞ്ഞ നിദർശന ഗമ്യോൽപ്രേക്ഷതന്നെ എന്നു വന്നുകൂട്ടും. രണ്ടാമതു പറഞ്ഞതിനെ ജയദേവമതപ്രകാരം ലളിതോപമ എന്നോ ഉപമാപ്രകരണത്തിൻെറ ഒടുവിൽ പറഞ്ഞ ലക്ഷിതോപമകളുടെ ഒരു വകഭേദമെന്നോ ഗണിക്കാവുന്നതാക-

യാൽ നിദശ്നയ്ക്കു് ആദ്യം പറഞ്ഞ ഒരു പ്രകാരമേ ഉള്ളൂ എന്നു സംക്ഷേപം.

൧൫. ദീപകം.

അനേകമേകധമ്മത്തി-
ലന്വയിപ്പതു ദീപകം |
മദംകൊണ്ടാന ശോഭിക്കു-
മൌദായ്യംകൊണ്ടു ഭൂപതി || ||൩൯||

അനേകം വസ്തുക്കൾക്കു് ഒരേ ധമ്മത്തിൽ അന്വയം കല്പിക്കുന്നതു ദീപകം. "എമ്പ്രാന്റെ വിളക്കത്തു വാര്യന്റെ അത്താഴം" എന്ന രീതിയിൽ പ്രകൃതത്തിന്റെ ഉപയോഗത്തിനായി പറയുന്ന ധമ്മം അപ്രകൃതത്തിനു കൂടി ഉപയോഗപ്പെടുന്നു എന്നു് അത്ഥയോജന കല്പിച്ചു ദീപംപോലെത്തതു ദീപകം എന്നു സംജ്ഞ ചെയ്യപ്പെട്ടിരിക്കുന്നു. രാജവണ്ണനാരൂപമായ ലക്ഷ്യത്തിൽ ഔദായ്യംകൊണ്ടു് ഭൂപതി ശോഭിക്കും എന്ന പ്രകൃതവാക്യത്തിലെ ശോഭിക്കും എന്ന ക്രിയാപദം മദംകൊണ്ടാന (ശോഭിക്കും) എന്ന അപ്രകൃതവാക്യത്തിനു കൂടി ഉപകരിക്കുന്നു. പ്രകൃതാപ്രകൃതങ്ങൾക്കു രണ്ടിനും ധമ്മം ഈവിധം സാധാരണമായിത്തീരുന്നതുകൊണ്ടു് അവയ്ക്കു തമ്മിൽ സാമ്യം ഗമ്യമായിത്തീരുന്നു. വേറെ ഉദാഹരണം—

ചാണക്കല്ലിലുരച്ച രത്നം, മമരിൽ പുണ്ണേററ വീരൻ, മദ-
ക്ഷീണൻ കുംഭികുലോത്തമൻ, കര തെളിഞ്ഞീടും ശരന്നിമ്നഗാ
മീനാങ്കാർദ്ദിതയായ മങ്ക, കലയായ് ശേഷിച്ച ദോഷാകരൻ,
ദാനത്താൽ ധനപുഷ്ടികെട്ട നൃപനും കാർശ്യാൽ പ്രകാശിക്കുമേ—

സ്വന്തം.

ഇവിടെ, ദാനത്താൽ ധനപുഷ്ടി കെട്ട നൃപൻ പ്രകൃതം. ചാണക്കല്ലിലുരച്ച രത്നം മുതലായവ അപ്രകൃതങ്ങൾ. ഇവയെല്ലാം കാശ്യംകൊണ്ടു പ്രകാശിക്ക എന്ന ഒരേ ധമ്മത്തിൽ അന്വയംകൊണ്ടു് അന്യോന്യസാദൃശ്യത്തിനു പ്രതീതി വരുന്നു. വേറെ ഉദാഹരണം—

"താപസന്മാരുടെയും വാഹിനിമാരുടെയും
ശോഭ തേടീടും മഹാത്മാക്കൾവംശത്തിന്റെയും
ഉത്ഭവസ്ഥാനമന്വേഷിക്കേണ്ട—"

—ഭാരതം.

അനേകത്തിന് ഏകധൎമ്മാന്വയം വരുന്നിടത്ത് അനേകമെന്നു പറയുന്നതു പ്രകൃതങ്ങൾ മാത്രം ചേൎന്നിട്ടുള്ളതു്, അപ്രകൃതം മാത്രം ചേൎന്നിട്ടുള്ളതു്, രണ്ടുംകൂടി കലൎന്നുള്ളതു്, എന്നു മൂന്നുവിധത്തിൽ, സംഭവിക്കാം. ആ മൂന്നു വിധവും ലക്ഷണവാക്യത്തിൽ വിവക്ഷിതംതന്നെ. എന്നാൽ ചില ആലങ്കാരികന്മാർ ഉദാഹരിച്ചപ്രകാരം പ്രകൃതാപ്രകൃതങ്ങളുടെ അനേകങ്ങൾക്കുള്ള ഏകധൎമ്മാന്വയത്തിനു മാത്രമേ ദീപകമെന്നു പേർ കൊടുക്കുന്നുള്ളു. പ്രകൃതങ്ങൾക്കു മാത്രമോ അപ്രകൃതങ്ങൾക്കു മാത്രമോ വരുന്നതിനു തുല്യയോഗിത എന്നൊരു പുതിയ പേർ കല്പിക്കുന്നു. ലക്ഷണത്തിലെ പ്രധാനാംശങ്ങൾക്കു ഭേദമില്ലാത്തതിനാൽ ആ വിഭാഗം ഇവിടെ സ്വീകരിച്ചിട്ടില്ല. പ്രകൃതങ്ങൾക്കു മാത്രം വരുന്നതിന് ഉദാഹരണം—

കുമുദകുലമുകുളവും മയങ്ങി, കമലാനനം കവിചിത്തവും തെളിഞ്ഞു
പ്രമദകൾ മുഖമിന്ദുവും വിളൎത്തു, തിമിരഭരാവൃതി മഞ്ഞുമങ്ങു മാഞ്ഞു.

—സ്വന്തം.

ഇതിൽ നാലു പാദത്തിലും ഓരോ ഉദാഹരണം കാണ്ക. പ്രഭാതവൎണ്ണനം പ്രകൃതമാകയാൽ കുമുദകുലാദികളെല്ലാം പ്രകൃതങ്ങൾ തന്നെ. അപ്രകൃതങ്ങൾ മാത്രമായുള്ളതിന്—

"തുമ്പിക്കരത്തിനിഹ തോലിനു കട്ടികൊണ്ടും
രംഭാദ്രുമത്തിനൊഴിയാത്ത തണുപ്പിനാലും
ആകാരമൊത്തളവിലും ലഭിയാതെപോയി
തന്വംഗി തന്റെ തുടകൾക്കുപമാനഭാവം."

—കു. സം.

ഇവിടെ നായികാവൎണ്ണനത്തിൽ അപ്രകൃതങ്ങളായ തുമ്പിക്കരത്തിനും രംഭാദ്രുമത്തിനും ഉപമാനഭാവാലാഭം എന്ന ഏകധൎമ്മത്തിലന്വയം.

മറിച്ചനേകം ക്രിയകൾ-
ക്കേകകാരകയോഗവും |
വന്നാൽ ദീപകമായീടു-
മെന്നു ചൊല്ലുന്നിതേ ചിലർ || ||൪൦||
കീൎത്തികൾക്കാംപണം നേടാ-
മാൎത്തി തീൎക്കാം രമിച്ചിടാം |
വിദ്വാന്മാരാം നരന്മാൎക്കു
വിദ്യയാലെന്തു ദുൎല്ലഭം? || ||൪൧||

ഈ വിധമുള്ള ദീപകം കാരകദീപകം; ആദ്യം പറഞ്ഞതു് ക്രിയാദീപകം. ഉത്തരോദാഹരണത്തിൽ കരണകാരകത്തിനു് അനേക ക്രിയാന്വയം. വേറെ കാരകങ്ങൾക്കുദാഹരണങ്ങൾ—

കർത്താവിനു്—

"ഭക്ത്യാ സേവിക്ക പൂജ്യാൻ മരുവുക സഖിയെപ്പോൽ സപത്നീജനത്തിൽ
ഭർത്താവിൻവിപ്രിയം ചെയ്യരുതു നികൃതയെന്നാകിലും കോപമൂലം
അത്യന്തം ഭൃത്യരിൽ വാഴുക സരളതയാ ഗർവ്വമുൽസൃജ്യ ഭോഗേ-
ഷ്വിത്ഥം സ്ത്രീകൾ ഭവിക്കുന്നിഹ ഗൃഹിണികളായന്യഥാ ഗേഹബാധാഃ."

—ഭാ. ശാ.

അധികരണത്തിനു്—

"കാററുൾക്കൊണ്ടൊരു കീചകങ്ങൾ കുഴലൂതുന്നു ശ്രുതിക്കൊത്തപോൽ
സംഘംചേർന്നൊരു സിദ്ധമുഗ്ദ്ധമിഴിമാർ പാടുന്നു സങ്കീർത്തനം
മുററും നിന്നിടിനാദമങ്ങൊരു മൃദംഗം പോൽ മുഴങ്ങീടുകിൽ
സമ്പൂർണ്ണം സദിരിന്റെ മേളമവിടെസ്സ്വാമിക്കു സന്ധിക്കുമേ.—മേഘദൂതു്.

കർമ്മത്തിനു്—

"മണപ്പിച്ചു ചുംബിച്ചു നക്കിക്കടിച്ചി-
ട്ടിണങ്ങാതെ ദൂരത്തെറിഞ്ഞാൻ കുരങ്ങൻ
മണിശ്രേഷ്ഠ! മാഴ്കൊല്ല നിന്നുള്ള കാണ്മാൻ
പണിപ്പെട്ടുടഞ്ഞാഞ്ഞതേ നിന്റെ ഭാഗ്യം.

—കേരളവർമ്മ വലിയകോയിത്തമ്പുരാൻ.

ഇതുപോലെ ശേഷം കാരകങ്ങൾക്കും ഊഹിച്ചുകൊള്ളുക. കാരകദീപകത്തിൽ ഔപമ്യത്തിനു പ്രതീതി വരാത്തതിനാൽ ഇതു സാമ്യമൂലകാലങ്കാരങ്ങളിൽ ഉൾപ്പെടുന്നില്ല. ഇതിനെ സ്വീകരിക്കുന്നപക്ഷം വാസ്തവോക്ത്യലങ്കാരങ്ങളുടെ കൂട്ടത്തിൽ ചേർക്കണം.

——(o)——

൨൩. അപ്രസ്തുതപ്രശംസ.

അപ്രസ്തുതപ്രശംസാഖ്യ-
മപ്രസ്തുതമുരയ്ക്കുതാൻ |
സ്വൈരംമൃഗങ്ങൾവാഴുന്നു
പരാരാധനമെന്നിയേ || ||൪൨||

ഏതാനും ചില സംബന്ധങ്ങൾകൊണ്ടു പ്രസ്തുതവൃത്താന്തത്തിനു പ്രതീതി വരുംവിധത്തിൽ അപ്രസ്തുതവൃത്താന്തത്തെ വർണ്ണിക്കുക അപ്രസ്തുതപ്രശംസ. രാജസേവകന്റെ വാക്യമായ ഉദാഹരണത്തിൽ അപ്രസ്തുതമൃഗവൃത്താന്തവർണ്ണനം സാരൂപ്യസംബന്ധംകൊണ്ടു പ്രസ്തുതയായ പരാധീനവൃത്തികളുടെ നിന്ദയിൽ പര്യവസാനിക്കുന്നു. പ്രസ്തുത വൃത്താന്തബോധകങ്ങളായ സംബന്ധങ്ങൾ ഇന്നവയെല്ലാമെന്നു പൂർവാചാര്യമതാനുസാരേണ പരിഗണനം ചെയ്യുന്നു.

വിശേഷത്തിനു സാമാന്യം
കാര്യത്തിന്നഥ കാരണം |
ഇതുരണ്ടുംമറിച്ചിട്ടും
തുല്യത്തിന്നിഹ തുല്യവും ||
പ്രകൃതത്തിന്നപ്രകൃത-
മഞ്ചുമാതിരിയിങ്ങനെ || ||൪൩||

(൧) പ്രസ്തുതമായ വിശേഷത്തിന്നു പകരം അപ്രസ്തുതമായ സാമാന്യം; മറിച്ചു് (൨) സാമാന്യത്തിനു വിശേഷം; (൩) കാര്യത്തിന്നു കാരണം; (൪) കാരണത്തിന്നു കാര്യം; (൫) തുല്യത്തിന്നു തുല്യം—ഇങ്ങനെ സാമാന്യവിശേഷഭാവം, കാര്യകാരണഭാവം, സാരൂപ്യം എന്നു മൂന്നു സംബന്ധങ്ങളെ അടിസ്ഥാനമാക്കി അപ്രസ്തുതപ്രശംസ അഞ്ചുവിധമായി ചമയുന്നു. ഇവയിൽ സാരൂപ്യനിബന്ധനയായതു മാത്രമേ സാമ്യമൂലകാലങ്കാരങ്ങളിൽ ഉൾപ്പെടുന്നുള്ളൂ. ശേഷം നാലും വാസ്തവോക്തിയിൽ ചേരേണ്ടവയെന്നു സ്പഷ്ടമാകുന്നു. സാരൂപ്യനിബന്ധനാപ്രസ്തുതപ്രശംസയ്ക്കു പൂർവാചാര്യന്മാർ അന്യോക്തി

എന്നും അന്യാപദേശമെന്നും പ്രത്യേക സംജ്ഞ ചെയ്തിട്ടുമുണ്ടു്.

അന്യോക്തിക്കുദാഹരണം:—

"തേളൊരുക്ഷുദ്രമൊരു കീടകം പരമിതെന്തുചെയ്യുമൊരുറുമ്പിനോ-
ക്കാളുമില്ല പണി കൊല്ലുവാനിതിനെ, വാഴമെത്രയിതു വാഴ്കിലും
ആളുകൾക്കു പുനരെന്തുപേടിയവർ പേരുകേട്ടുമുടനോടിടും
കാളകൂടഗ്രവിഷമുള്ള വാൽമുനയതിന്റെ തീവ്രത കഥിപ്പതോ?"

—അന്യാപദേശശതകം.

ഇവിടെ തേളിന്റെ വാലിനെ വർണ്ണിക്കുന്നതുകൊണ്ടു് ഖലൻ എത്രതന്നെ നിസ്സാരനായാലും അവന്റെ നാക്കിനെ എല്ലാവരും ഭയപ്പെടും എന്നുള്ള സത്രൂപമായ ഉപദേശത്തെ കവി വായനക്കാരെ ധരിപ്പിക്കുന്നു.

വിശേഷപ്രസ്താവത്തിൽ സാമാന്യകഥനത്തിനു്—

"തന്ദേശം ചെന്നണവതിനു തേ ചൊല്ലുവൻ മാർഗ്ഗമാദൌ
സന്ദേശം ചൊന്നഥ സപദി ഞാൻ യാത്രയാക്കാം ഭവാനെ
സന്ദേഹം വേണ്ട പരനുപകാരത്തിനാകാത്തതെങ്കിൽ
കിന്ദേഹംകൊണ്ടൊരു ഫലമിഹ പ്രാണിനാം ക്ഷോണിതന്നിൽ."

—മയൂരസന്ദേശം.

ഇവിടെ ഉത്തരാർദ്ധത്തിൽ നീ എനിക്കുവേണ്ടി ഈ കായക്ലേശം ചെയ്യുന്നതിനു മടിക്കരുതു് എന്ന വിശേഷത്തിനു പകരം "പരോപകാരാർത്ഥമിദം ശരീരം" എന്ന സാമാന്യം നിർദ്ദേശിക്കപ്പെട്ടിരിക്കുന്നു.

സാമാന്യപ്രസ്താവത്തിൽ വിശേഷകഥനത്തിനു്—

"ജനമെല്ലാമുൻമുഖമാ-
യനിമേഷകളായ നേത്രപംക്തികളാൽ
മനമതിലെന്തൊരു ഭാവാൽ
പനിമതിലേഖാം വിലോകതേഭിനവാം"—ഭാ. ശാ.

ഇവിടെ സ്പൃഹണീയമായ വസ്തുവിൽ ജനങ്ങൾക്കു കൌതുകം തോന്നുന്നതു് അതു തനിക്കു ലഭിക്കണമെന്നുള്ള ആഗ്രഹത്താലല്ല എന്ന സാമാന്യത്തിന്റെ സ്ഥാനത്തിൽ നൂതനചന്ദ്രകലാദർശനരൂപമായ വിശേഷം പറയപ്പെട്ടിരിക്കുന്നു.

കാര്യപ്രസ്താവത്തിൽ കാരണത്തിന്—

"കേണ്ടീടാമെന്നോടെന്താണിവളുടെ വിധമെന്നോർത്തു ഞാൻ
പാർത്തിരുന്നേൻ
മിണ്ടീട്ടുന്നില്ലിതെന്തെന്നൊട്ടു ശഠനിതി മൽകാന്തയും
കോപമാർന്നാൾ
അവ്യാപാരം മിഥോ വീക്ഷണചതുരമതാമായവസ്ഥാ-
ന്തരത്തിൽ
സവ്യാജം ഞാൻ ചിരിച്ചേനവൾ മമ ധൃതിപോക്കുംപ്രകാരം
കരഞ്ഞാൾ."

—അമരുകശതകം.

ഇവിടെ നായികയുടെ പ്രണയകലഹം ഏതുവിധം ശമിച്ചു എന്ന കാര്യം പ്രസ്തുതമായിരിക്കേ കാരണം പറയപ്പെട്ടിരിക്കുന്നു.

കാരണപ്രസ്താവത്തിൽ കാര്യത്തിന്—

"നോൽക്കാലികൾക്കുമൊരു നാണമുദിക്കുമെങ്കിൽ
കുന്നിൻകുമാരിയുടെ കുന്തളകാന്തി കണ്ടാൽ
നിസ്സംശയം ചമരിമാക്കറുമായിരുന്ന
വാലിൻവിലാസമതിലുള്ളൊരു വാത്സല്യം." —ഭാ—കു—സം.

ഇവിടെ പ്രസ്തുതമായ പാർവ്വതീകേശസൌന്ദര്യത്തിനു പകരം ആ കേശസൌന്ദര്യദർശനനിമിത്തമായി ചമരികൾക്കുണ്ടാകാമായിരുന്ന വാലിൻവിലാസത്തിലെ വാത്സല്യക്കുറവാകുന്ന അപ്രകൃതകാര്യത്തെ വർണ്ണിച്ചിരിക്കുന്നു.

അപ്രസ്തുതപ്രശംസയിലെ കാര്യകാരണഭാവത്തിൽ സാക്ഷാലുള്ള കാര്യകാരണങ്ങൾ മാത്രമല്ല കാര്യത്തിന്റെ കാര്യവും കാരണത്തിന്റെ കാരണവും കൂടി വിവക്ഷിതമാകുന്നു. എങ്ങനെയെന്നാൽ,

കാളിന്ദീ!
ചൊല്ലഗസ്ത്യാ!
ജലനിധിയിഹ ഞാൻ, വൈരിയെച്ചൊന്നതെന്തോ?
കേളെന്നാൽ നർമ്മദാ ഞാൻ, ത്വമപി പറയൊലാ മത്സപത്നീ'ടെ നാമം
കൊണ്ടൽക്കാർവ്വർണ്ണമെന്തോ തവ?
മഷി കലരും മാളവീബാഷ്പസംഗം-
കൊണ്ടത്രേ
എന്തവർക്കിന്നൊരഴൽ?
അയി! കയർത്തീടിനാൻ കുന്തളേന്ദ്രൻ.

—സ്വന്തം.

ഇതിൽ നാലാംപാദത്തിൽ മാളവികൾക്കു് എന്തൊരാപത്തുണ്ടായി എന്ന ചോദ്യത്തിനുത്തരം വൈധവ്യദുഃഖം എന്നുള്ള സാക്ഷാൽകാരണം പറയാതെ അതിനും കാരണമായ കുന്തളരാജാവിന്റെ കോപത്തെ പറഞ്ഞിരിക്കുന്നു. കുന്തളരാജാവു് മാളവദേശത്തെ ആക്രമിച്ചതിന്റെ ശേഷം ആ ദേശം പിടിച്ചോ എന്ന ചോദ്യത്തിനുത്തരമായ ഈ ശ്ലോകം ജയാനന്തരമുണ്ടായ സമുദ്രനർമ്മദാസംഭാഷണരൂപമാകയാൽ കാര്യത്തിന്റെ കാര്യം നിബന്ധിക്കുന്നതിനും ഇതു് ഉദാഹരണമാകുന്നു.

പ്രസ്തുതംകൊണ്ടു വേറെ ഒരു പ്രസ്തുതത്തെ ദ്യോതിപ്പിക്കുന്നതു പ്രസ്തുതാങ്കുരമെന്നൊരലങ്കാരം എന്നു് അപ്പയ്യദീക്ഷിതർ പറയുന്നതു വാസ്തവത്തിൽ അപ്രസ്തുതപ്രശംസയിൽത്തന്നെ അന്തർഭവിക്കുന്നതാണു്.

ഇതി സാമ്യാലങ്കാരവിവരണം.

സാമ്യോക്ത്യലങ്കാരങ്ങളെ വിവരിച്ചതിന്റെ ശേഷം അതിശയോക്ത്യലങ്കാരങ്ങളെ എടുക്കുന്നു. അതിശയോക്തിയുടെ സ്വഭാവം മുമ്പുതന്നെ പ്രസ്താവിച്ചിട്ടുണ്ടല്ലോ. ഇനി അതിന്റെ വകഭേദങ്ങളെച്ചൊല്ലുന്നു.

ഇഹ ഭേദമഭേദത്തിൽ
ഭേദത്തിങ്കലഭേദവും |
തഥാ യോഗമയോഗത്തിൽ
യോഗത്തിങ്കലയോഗവും ॥ ॥൪൪॥

കാര്യഹേതുക്കളൊന്നിക്ക
ക്രമഭേദങ്ങൾ തെറ്റുക
ഇത്യാദ്യതിശയോക്തിക്കു
പലഭേദങ്ങൾ വന്നിടും ॥ ॥൪൫॥

(൧) ഭേദമില്ലാത്തിടത്തു ഭേദം കല്പിക്കുക; (൨) ഭേദമുള്ളേടത്തു ഭേദത്തെ ഗണിക്കാതിരിക്കുക; (൩) ഉള്ളതിനെ ഇല്ലാതാക്കുക; (൪) ഇല്ലാത്തതിനെ ഉണ്ടെന്നു സിദ്ധാന്തിക്കുക; (൫) കാര്യകാരണങ്ങൾക്കു് ഒന്നിച്ചു പ്രവൃത്തി; (൬) അവയ്ക്കു പൌർവ്വാപര്യക്രമം ഭേദപ്പെടുക, എന്നു വച്ചാൽ

കാര്യം മുന്നിലും കാരണം പിന്നിലും ജനിക്കുക; (൬) അവയ്ക്കു ദേശഭേദം വരിക, എന്നു വച്ചാൽ കാരണമൊരിടത്തും കാര്യം മറെറാരിടത്തുമായിപ്പോവുക എന്നമാതിരി പല മട്ടിൽ അതിശയോക്തി ഉളവാകും.

ഇവയ്ക്കെല്ലാത്തിനും പ്രത്യേകം പേർ കൊടുക്കപ്പെട്ടിട്ടില്ല. പേരുള്ളവയ്ക്കു ലക്ഷ്യലക്ഷണങ്ങളെ പറയുന്നു.

---

൧. ഭേദകാതിശയോക്തി.

ഭേദം ചൊന്നാലഭേദത്തിൽ
ഭേദകാതിശയോക്തിയാം |
അന്യാദൃശം തന്നെയോത്താ-
ലിന്നൃപൻെറ പരാക്രമം || ||൪൬||

ഇവിടെ പ്രകൃതനായ നൃപനിലുള്ള പരാക്രമം മററു നൃപന്മാരിലുള്ളതിനെക്കാൾ വാസ്തവത്തിൽ വ്യത്യസ്തമല്ലെങ്കിലും അനന്യസാധാരണമാണെന്നു പറകയാൽ ഭേദമില്ലാത്തിടത്തു ഭേദകല്പന.

വേറെ ഉദാഹരണം—

"ഓജസ്സൊജ്ജ്വലമുലകിലില്ലേവമന്യാംഗനാനാം
തേജസ്സോടൊത്തൂടലിനിതുപോലാക്ക സൌന്ദര്യമോർക്കിൽ
സൌജന്യത്തെപ്പറകിലതസാധാരണം തന്നെയാണേ
രാജന്യസ്ത്രീമണിയുടെ ഗുണൌഘങ്ങളന്യാദൃശങ്ങൾ."—മ. സ.

വേറെയും ഉദാഹരണം—

"സൃഷ്ടിക്കപ്പെട്ടു പെട്ടെന്നിവളുരുതരശൃംഗാരനാം മാരനാലോ
പുഷ്പശ്രീ സോമനാലോ പുനരിഹ മധുമാസത്തിനാലോ നിനച്ചാൽ
മുട്ടാതീ വേദപാഠാൽ വിഷയരുചി കുറഞ്ഞുള്ളോരാദ്യൻമുനിക്കീ-
മട്ടൊക്കും ചാരുരൂപം മഹിമയൊടു ചമച്ചീടുവാൻ പ്രൌഢിയുണ്ടോ."
—കൊ. ശങ്കുണ്ണി—വിക്രമോർവ്വശീയം.

ഇവിടെ ഉർവ്വശിയുടെ രൂപലാവണ്യം കണ്ടിട്ടു് അവളെ സൃഷ്ടിച്ച ബ്രഹ്മാവു് സാധാരണ ബ്രഹ്മാവല്ല, ചന്ദ്രാദികളിലൊരുവനായിരിക്കണമെന്നു സന്ദേഹിക്കുന്നതിനാൽ ഭേദമില്ലാത്തിടത്തു ഭേദം കല്പിക്കപ്പെട്ടിരിക്കുന്നു.

൨. രൂപകാതിശയോക്തി

നിഗീൎയ്യാദ്ധ്യവസാനം താൻ
രൂപകാതിശയോക്തിയാം |
സരോജയുഗളം കാണ്ക
ശരങ്ങൾ ചൊരിയുന്നിതാ ॥   ॥ ൪൧ ॥

ഉപമാനോപമേയങ്ങൾക്ക് അഭേദം കല്പിച്ചു് ഉപമേയത്തെ കാണിക്കാതെ അതിന്റെ സ്ഥാനത്തു് ഉപമാനത്തെത്തന്നെ പ്രയോഗിക്കുന്നതിനു നിഗീൎയ്യാദ്ധ്യവസാനം എന്നു പേർ. ഉപമാനോപമേയങ്ങൾക്കുള്ള ഭേദത്തെ വകവയ്ക്കായ്കകൊണ്ടു് ഇതു ഭേദത്തിങ്കലഭേദമാകുന്നു. ഉദാഹരണത്തിൽ നേത്രസരോജയുഗളം കടാക്ഷശരങ്ങളെ ചൊരിയുന്നു എന്നു പറയേണ്ടിടത്തു് ഉപമേയങ്ങളായ നേത്രകടാക്ഷങ്ങളെ വിട്ടിട്ടു് ഉപമാനങ്ങളായ സരോജയുഗളശരങ്ങളെ മാത്രം നിർദ്ദേശിച്ചിരിക്കുന്നു.

വേറെ ഉദാഹരണം—

“കാറിൻചോട്ടിൽ കലേശപ്പൊളിനിര കരിമീനങ്ങൾ താഴത്തൊരെള്ളിൻ-
താരും ചെന്തൊണ്ടി മുക്താവലി മുകുരദരം വെണ്ണിലാവിന്ദുബിംബം
മേരുക്കുന്നഭ്രമെന്നല്ലസിതഭുജഗസോപാനക്ലുപ്തം മണൽത്തി-
ട്ടാരോമൽ കാഞ്ചനത്തൂണുകളിവ തളിരിൻമേലിലൊന്നെന്നു കാണാം.

—ഭ്രുതിഭ്രഷ്ടചരിതം.

ഇതിൽ കാറു മുതലായ വസ്തുക്കൾ അതുകൾക്ക് ഉപമേയങ്ങളായ തലമുടി തുടങ്ങിയ അംഗങ്ങളെ കുറിക്കുന്നു.

വേറെയും ഉദാഹരണം—

മുത്തിന്നും പവിഴത്തിനും നടുവിലാണല്ലത്തിതേനിന്നു പി-
ന്നെത്താരോ ഭരവാഹി മാത്രമിവയും ചേരുന്നതോ ചന്ദ്രനിൽ
ആഴിക്കുള്ളതിലല്ല ചന്ദ്രനവനും ശംഖാണു വാനല്ലഹോ
വാഴുന്നേടമിതിത്രയും സുമുഖിയെപ്പാൎത്താലുടൻ വ്യക്തമാം—സ്വ.

ഇതിൽ നിഗീൎയ്യാദ്ധ്യവസാനത്തോടു ചേൎന്നു് അപഹ്നവം കൂടി ഉണ്ടെന്നു വിശേഷം.

——(o)——

കാൎയ്യം മുന്നിലും കാരണം പിന്നിലും ജനിക്കുക; (൬) അവയ്ക്കു ദേശഭേദം വരിക, എന്നു വച്ചാൽ കാരണമൊരിടത്തും കാൎയ്യം മറെറാരിടത്തുമായിപ്പോവുക എന്നമാതിരി പല മട്ടിൽ അതിശയോക്തി ഉളവാകും.

ഇവയ്ക്കെല്ലാറ്റിനും പ്രത്യേകം പേർ കൊടുക്കപ്പെട്ടിട്ടില്ല. പേരുള്ളവയ്ക്കു ലക്ഷ്യലക്ഷണങ്ങളെ പറയുന്നു.

---

൧. ഭേദകാതിശയോക്തി.

ഭേദം ചൊന്നാലഭേദത്തിൽ
ഭേദകാതിശയോക്തിയാം|
അന്യാദൃശം തന്നെയോൎത്താ-
ലിന്നൃപൻെറ പരാക്രമം॥ ॥൪൩॥

ഇവിടെ പ്രകൃതനായ നൃപനിലുള്ള പരാക്രമം മററു നൃപന്മാരിലുള്ളതിനെക്കാൾ വാസ്തവത്തിൽ വ്യത്യസ്തമല്ലെങ്കിലും അനന്യസാധാരണമാണെന്നു പറകയാൽ ഭേദമില്ലാത്തിടത്തു ഭേദകല്പന.

വേറെ ഉദാഹരണം—

"ഓജസ്സൂൎജ്ജസ്വലമുലകിലില്ലേവമന്യാംഗനാനാം
തേജസ്സോടൊത്തുടലിനിതുപോലാക്ക സൌന്ദൎയ്യമോൎക്കിൽ
സൌജന്യത്തെപ്പറകിലതസാധാരണം തന്നെയാണേ
രാജന്യസ്ത്രീമണിയുടെ ഗുണൌഘങ്ങളന്യാദൃശങ്ങൾ."—മ. സ.

വേറെയും ഉദാഹരണം—

"സൃഷ്ടിക്കപ്പെട്ടു പെട്ടെന്നിവളുരുതരശൃംഗാരനാം മാരനാലോ
പുഷ്പശ്രീ സോമനാലോ പുനരിഹ മധുമാസത്തിനാലോ നിനച്ചാൽ
മുട്ടാതീ വേദപാഠാൽ വിഷയരുചി കുറഞ്ഞുള്ളൊരാദ്യൻമുനിക്കീ-
മട്ടൊക്കും ചാരുരൂപം മഹിമയൊടു ചമച്ചീടുവാൻ പ്രൌഢിയുണ്ടോ."
—കൊ. ശങ്കുണ്ണി—വിക്രമോൎവ്വശീയം.

ഇവിടെ ഉൎവ്വശിയുടെ രൂപലാവണ്യം കണ്ടിട്ടു് അവളെ സൃഷ്ടിച്ച ബ്രഹ്മാവു് സാധാരണ ബ്രഹ്മാവല്ല, ചന്ദ്രാദികളിലൊരുവനായിരിക്കണമെന്നു സന്ദേഹിക്കുന്നതിനാൽ ഭേദമില്ലാത്തിടത്തു ഭേദം കല്പിക്കപ്പെട്ടിരിക്കുന്നു.

൨. രൂപകാതിശയോക്തി

നിഗീൎയ്യാദ്ധ്യവസാനം താൻ
രൂപകാതിശയോക്തിയാം |
സരോജയുഗളം കാണ്കെ
ശരങ്ങളെച്ചൊരിയുന്നിതാ || ||൪൧||

ഉപമാനോപമേയങ്ങൾക്ക് അഭേദം കല്പിച്ച് ഉപമേയത്തെ കാണിക്കാതെ അതിന്റെ സ്ഥാനത്ത് ഉപമാനത്തെത്തന്നെ പ്രയോഗിക്കുന്നതിന്ന് നിഗീൎയ്യാദ്ധ്യവസാനം എന്ന പേർ. ഉപമാനോപമേയങ്ങൾക്കുള്ള ഭേദത്തെ വകവയ്ക്കായ്കകൊണ്ട് ഇതു ഭേദത്തിങ്കലഭേദമാകുന്നു. ഉദാഹരണത്തിൽ നേത്രസരോജയുഗളം കടാക്ഷശരങ്ങളെ ചൊരിയുന്നു എന്നു പറയേണ്ടിടത്ത് ഉപമേയങ്ങളായ നേത്രകടാക്ഷങ്ങളെ വിട്ടിട്ട് ഉപമാനങ്ങളായ സരോജയുഗളശരങ്ങളെ മാത്രം നിർദ്ദേശിച്ചിരിക്കുന്നു.

വേറെ ഉദാഹരണം—

"കാറിൻചോട്ടിൽ കലേശപ്പൊളിനിര കരിമീനങ്ങൾ താഴത്തൊരെള്ളിൻ-
താരും ചെന്തൊണ്ടി മുക്താവലി മുകുരദരം വെണ്ണിലാവിന്ദുബിംബം
മേരുക്കുന്നഭ്രമൊന്നുല്ലസിതഭുജഗസോപാനകൂപം മണൽത്തി-
ട്ടാരോമൽ കാഞ്ചനത്തൂണുകളിവ തളിരിൻമേളിലൊന്നൊന്നു കാണാം.
—ഭൂതിഭൂഷചരിതം.

ഇതിൽ കാറു മുതലായ വസ്തുക്കൾ അതുകൾക്ക് ഉപമേയങ്ങളായ തലമുടി തുടങ്ങിയ അംഗങ്ങളെ കുറിക്കുന്നു.

വേറെയും ഉദാഹരണം—

മുത്തിന്നും പവിഴത്തിന്നും നടുവിലാണല്ലത്തിതേന്നിന്നു പി-
ന്നത്താരോ ഭരവാഹി മാത്രമിവയും ചേരുന്നതോ ചന്ദ്രനിൽ
ആഴിക്കുള്ളതിലല്ല ചന്ദ്രനവനും ശംഖാണു വാനല്ലഹോ
വാഴുന്നടമിതിത്രയും സുമുഖിയെപ്പാർത്താലുടൻ വ്യക്തമാം —സ്വ.

ഇതിൽ നിഗീൎയ്യാദ്ധ്യവസാനത്തോടു ചേൎന്ന് അപഹ്നുവം കൂടി ഉണ്ടെന്നു വിശേഷം.

——(൦)——

൩. സംബന്ധാതിശയോക്തി.

അയോഗത്തിങ്കലേ യോഗം
സംബന്ധാതിശയോക്തിയാം |
മുട്ടുന്നു മതിബിംബത്തിൽ
മോടിയോടിഹ മേടകൾ || || ൪൭ ||

വേറെ ഉദാഹരണം—

ഉണ്ണിയുണ്ടായ സന്തോഷംകൊണ്ടവൻ
പുണ്യലോകായ ഭൂതി കൊടുക്കയാൽ
ആലവട്ടം കുടതഴയെന്നിയേ
ശേഷിച്ചില്ലൊന്നും ഭൂപന്നു ഗോവിന്ദ. —ഇരുപത്തിനാലുവൃത്തം.

——(ഠ)——

൪. അസംബന്ധാതിശയോക്തി

അയോഗം ചൊൽകയോഗത്തി-
ലയോഗാതിശയോക്തിയാം |
തൽപ്പാദസേവയുള്ളപ്പോൾ
കല്പപാദപമല്പമാം || || ൪൮ ||

അയോഗാതിശയോക്തി, അസംബന്ധാതിശയോക്തി.

വേറെ ഉദാഹരണം—

“മൽക്കളേബരമതിൽക്കളിച്ചധികമൊക്കമീയഴകതൊക്കയും
മുഷ്കുവിട്ടടനടുക്കൽവന്നുനിജദൃക്കിലാക്കിടുകിലക്കനം
ഉൽക്കടൽമദനനോക്കിലശ്വി ശശിശക്രനെന്നിവരതൊക്കയും
തക്കമോടഹഹ വെക്കമോടി മല പുക്കിടാതെ തലപൊക്കിടാ.

—റൊണ്ണണിമഹൻ.

——(ഠ)——

40316

൯. ഹേത്വതിശയോക്തി [ഹേതു]

അഭേദം കാര്യഹേതുക്കൾ-
ക്കെങ്കിലോ ഹേതുവാമതു് |
മുക്കണ്ണൻതൻ പുണ്യമാകും
മൈക്കണ്ണിതുണ ചെയ്യണം || ||൩൦||

കാര്യകാരണങ്ങൾക്കു് അഭേദം ചെയ്യുന്നതു ഹേത്വതിശയോക്തി; ഉപമാനോപമേയങ്ങൾക്കായാൽ രൂപകം; ഉപമേയത്തിനു പകരം ഉപമാനത്തെ നിർദ്ദേശിക്ക രൂപകാതിശയോക്തി എന്നു മൂന്നലങ്കാരങ്ങൾക്കും തങ്ങളിൽ ഭേദം. പ്രകൃതോദാഹരണത്തിൽ മുക്കണ്ണനു പുണ്യത്താൽ ലഭിച്ച ദേവി പുണ്യരൂപമായിത്തന്നെ കല്പിക്കപ്പെട്ടിരിക്കുന്നു. വേറെ ഉദാഹരണം:—

"പൂരികുഴൽനികരത്തിൽ പൂനിലാവിന്റെ വിത്തും
പൂരികലതയിലോമൽ കാമസാമ്രാജ്യസത്തും
പരിചിനൊടു ധരിക്കും പർവ്വതാധീശനുള്ള-
പ്പരമസുകൃതവല്ലിക്കെപ്പൊഴും കുപ്പിടുന്നേൻ"

—രവിവർമ്മക്കോയിത്തമ്പുരാൻ.

"അമ്പത്തൊന്നക്ഷരാളീ കലിതതനുലതേ വേദമാകുന്നശാഖി-
ക്കൊമ്പത്തമ്പോടു പൂക്കും കുസുമതതിയിലേന്തുന്ന പൂന്തേൻകുഴമ്പേ!
ചെമ്പൊൽത്താർബാണഡംഭപ്രശമനസുകൃതോപാത്തസൗഭാഗ്യലക്ഷ്മീ-
സമ്പത്തേ! കുമ്പിടുന്നേൻ കഴലിണ വലയാധീശപത്നീ വിശപ്നാഥേ!"

—മഹിഷമംഗലം.

ധർമ്മധർമ്മികൾക്കു് അഭേദാധ്യവസായം ചെയ്യുന്നതിനു് ധർമ്മാതിശയോക്തി എന്നു പേരിടാം. ഉപമാനോപമേയത്വമൊഴിച്ചുള്ള മററു സംബന്ധങ്ങൾക്കു സാധ്യവസായലക്ഷണകൊണ്ടു ചെയ്യുന്ന അഭേദാരോപമെല്ലാം അതിശയോക്തി തന്നെ. ഭേദത്തിങ്കലഭേദത്തിനു വേറെയും വൈചിത്ര്യങ്ങളുണ്ടു്.

——:o:——

൰. ഉല്ലേഖം.

ഉല്ലേഖമൊന്നിനെത്തന്നെ
പലതായിനിനയ്ക്കുകിൽ |
കാമനെന്നിവനെ സ്ത്രീകൾ
കാലനെന്നോർത്തു വൈരികൾ || ||൩൧||

പല ഗുണങ്ങളുള്ള ഒരു വസ്തുവിനെ അവയിലോരോന്നിനെ പ്രമാണിച്ച് ഓരോന്നാക്കിക്കല്പിക്കുന്നതു് ഉല്ലേഖം. ലക്ഷ്യത്തിൽ സൌന്ദൎയ്യപരാക്രമവിശിഷ്ടനായ നായകനെ സ്ത്രീകൾ സൌന്ദൎയ്യം പ്രമാണിച്ച് കാമനായിട്ടും ശത്രുക്കൾ പരാക്രമം പ്രമാണിച്ചു കാലനായിട്ടും ഗണിച്ചതായി പറയപ്പെട്ടിരിക്കുന്നു. വേറെ ഉദാഹരണം—

മല്ലന്മാൎക്കിടിവാൾ, ജനത്തിനരചൻ, മീനാങ്കനേണാക്ഷിമാ-
ൎക്കില്ലത്തിൽ സഖി, വല്ലവാൎക്കരി ഖലൎക്കന്നന്ദനോനന്ദനൻ
കാലൻ കംസനു, ദേഹികൾക്കിഹ വിരാൾ, ജ്ഞാനിക്കു തത്വം പരം
മൂലം വൃഷ്ണികുലത്തിനെന്നു കരുതീ മാലോകരക്കണ്ണനെ —സ്വന്തം.

——(൦)——

൭. അക്രമാതിശയോക്തി.

കാൎയ്യഹേതുക്കളൊന്നിച്ചാ-
ലക്രമാതിശയോക്തിയാം |
വൎഷം തുടന്നു പാന്ഥസ്ത്രീ-
മിഴിയും മുകിലും സമം || ||൭൨||

ഇവിടെ മുകിൽ വൎഷിക്കുന്നതാണ് പാന്ഥസ്ത്രീകൾക്കു കരവാനുള്ള കാരണം. ഇതു രണ്ടും ഒന്നിച്ചു നടന്നതായി വൎണ്ണിച്ചിരിക്കുന്നു. വേറെ ഉദാഹരണം—

നിന്നസിയസഹ്യന്നൃപനും
മന്നവ വെടിയുന്നു കോശമൊന്നിച്ച്
സമരമേവ വിറയ്ക്കുന്നു
ക്ഷമയുമുർപേക്ഷിച്ചിടുന്നു യുഗപദഹോ. —സ്വന്തം.

——:*:——

൮. അത്യന്താതിശയോക്തി.

ഹേതുവിൻമുന്നമേ കാൎയ്യ-
മത്യന്താതിശയോക്തിയാം |
മാനം പോയ് മുന്നമേ കാന്തൻ
പിന്നെത്താൻ സാന്ത്വമോതിനാൻ || ||൭൩||

വേറെ ഉദാഹരണം—

മുന്നം തന്നെ മഹേശി മൎത്ത്യനിഹ കേളുഗ്രാൎത്തിവീവിഷടാ-
സാന്നിദ്ധ്യാൽഖണമാം ഭവാൎണ്ണവമതിൽ പാരം കടക്കുന്നതേ
പിന്നെത്താൻകലശാംബുരാശിവിലസൽകല്ലോലപാരമ്പരീ-
സന്നാഹം കവരുന്ന നിൻകടമിഴിപ്രേക്ഷസ്ഥവൻ ലക്ഷ്യമാം.— സ്വ.

———[൦]———

൯. അസംഗതി.

ഹേതുവൊന്നിൽ കാൎയ്യമൊന്നി-
ലെന്നവന്നാലസംഗതി।
കൊണ്ടലുണ്ടു വിഷം മൂൎച്ഛ-
പൂണ്ടുപോൽ പാന്ഥനാരിമാർ॥ ॥൧൪॥

കാരണമൊരിടത്തിരിക്കേ കാൎയ്യം അതിനോടു സംബ-ന്ധിക്കാത്ത മറെറാരിടത്തായിപ്പോയാൽ അസംഗതി. ഉദാഹരണത്തിൽ കാരണമായ വിഷപാനം മേഘത്തിനും കാൎയ്യമായ മൂൎച്ഛ പാന്ഥസ്ത്രീകൾക്കും പറയപ്പെട്ടിരിക്കുന്നു. വിഷം ജലമെന്നും ഗരളമെന്നും ശ്ലേഷംകൊണ്ടു സിദ്ധി. മേഘം കാർകൊണ്ടപ്പോൾ വിരഹിണികൾ മൂൎച്ഛിച്ചു എന്നു തതാം.

വേറെ ഉദാഹരണം—

"ദീനത കൈവിട്ടു ദൂരത്തുനിന്നൊരു കാനനംതന്നിലപ്പാവകൻതാൻ
വെന്തതു കാൺക പുരന്ദരമാനസം ചിന്തിച്ചുകാൺകിൽ വിചിത്രമത്രേ." കൃ. ഗാ

വേറെയുദാഹരണം—

ഏഷണിക്കാരനാംപാമ്പിൻ-വിഷം വിഷമമെത്രയും,
കടിക്കുമൊരുവൻകാതിൽ-മുടിയും മറെറാരാളുടൻ. —സ്വന്തം.

———(൦)———

൧൦. വിഭാവന.

കാൎയ്യംകാരണമെന്ന്യേതാൻ
വരുന്നതു വിഭാവന।
മന്ദനു കാശു കിട്ടീടിൽ
മദ്ധ്യപിക്കാതെമത്തനാം॥ ॥൧൫॥

പ്രസിദ്ധ കാരണംകൂടാതെ തന്നെ കാൎയ്യമുണ്ടാകുന്നതു വിഭാവന.

വേറെ ഉദാഹരണം—

"പ്രിയാശ്ലേഷം വിട്ടെൻ തനുവിതു പടങ്ങുട്ടെ മിഴിയി-
ന്നിയന്നോട്ടേ കണ്ണീരവളെയിഹ കാണാഞ്ഞതുവശാൽ
വിയോഗംകൂടാതാമൃഗമിഴിയുമായ് കാലമനിശം
നയിക്കും നീയെന്തിന്നടനിഹതപിക്കുന്നു മനമേ!"—മാളവികാഗ്നിമിത്രം.

വിഭാവനയ്ക്കു് ആറുമാതിരി ഭേദങ്ങൾ കുവലയാനന്ദത്തിൽ കാണുന്നുണ്ടെങ്കിലും അവ സാമാന്യലക്ഷണാക്രാന്തങ്ങളാകയാൽ ഉപേക്ഷിക്കപ്പെട്ടിരിക്കുന്നു.

———(൦)———

൧൧. വിശേഷോക്തി.

വിശേഷോക്തി, ജനിക്കായ്കിൽ
കാൎയ്യം ഹേതുവിരിക്കവേ ।
കുറഞ്ഞില്ല ഹൃദി സ്നേഹം
സ്മരദീപം ജ്വലിക്കിലും ॥ ൩൩ ॥

വിഭാവനയ്ക്കു വിപരീതം വിശേഷോക്തി. ലക്ഷ്യത്തിൽ, ദീപം ജ്വലിക്കുമ്പോൾ സ്നേഹത്തിനു (എണ്ണയ്ക്കു്) ക്ഷയം വരേണ്ടതാണു്. അതില്ലെന്നു വൎണ്ണിച്ചിരിക്കയാൽ, വിശേഷോക്തി എണ്ണ എന്നും പ്രേമം എന്നും സ്നേഹപദത്തിൽ ശ്ലേഷം.

വേറെ ഉദാഹരണം—

"ശുദ്ധദ്വിജസമീപത്തിൽ നിത്യം ചേൎന്നു വസിക്കിലും
അധരേ രാഗസംബന്ധമൊഴിയുന്നില്ലൊരിക്കലും."
—സുഭാഷിതരത്നാകരം, കെ. സി. കേശവപിള്ള.

വേറെയും ഉദാഹരണം—

"പല്ലുകളിളകീടുന്നു തലമുടിയെല്ലാം വെളുത്തുചമയുന്നു
കണ്ണുകളിരുളാന്നിട്ടെന്നാലും ശ്രീവധൂവശം ചിത്തം."
— സുഭാഷിതരത്നാകരം, കെ. സി. കേശവപിള്ള.

———(൦)———

൫൨. വ്യാഘാതം.

വ്യാഘാതമിഷ്ടകാൎയ്യത്തിൽ
കാരണംതാൻവിരുദ്ധമാം।
കാൎയ്യത്തെയുളവാക്കുന്നു-
വെന്നുസാധിക്കകിൽപരൻ॥ ॥൫൧॥
ഭൂഷണം സജ്ജനത്തിന്നു
ദൂഷണംഖലകല്പിതം।
ദോഷമപ്ലോഖലൻതന്റെ
ദൃഷ്ടിയിൽഗ്ഗുണമൊക്കവേ॥ ॥൫൨॥

ഒരുവൻ തനിക്കു് ഇഷ്ടമായ കാൎയ്യത്തിന്നു കാരണമായി വിവക്ഷിക്കുന്ന സംഗതിയെത്തന്നെ മറെറാരുവൻ അതിന്നു വിപരീതമായ കാൎയ്യത്തിന്നു കാരണമാക്കി സമൎത്ഥിക്കുന്നതു വ്യാഘാതം. വേറെയുദാഹരണം—

"തീരം തിങ്ങും തമാലങ്ങളിരുകൾ വനമാൎന്നഗ്ര്യാദോഗണത്താ-
ലേറെ ക്ഷോഭിച്ചു നാലാഴികളുടെ മറുതീരംവരെച്ചു് ഭൂമിപന്മാർ
പാരം വന്ദിച്ചു പൂമാലകളൊടു സമമായ് ചൂടുവോരാജ്ഞയെന്നിൽ
തീരത്തേററുന്നമൂലം, താവിനയമണിപ്രാഭവം കാട്ടിടുന്നു"—മുദ്രാരാക്ഷസം.

ദോഷഗുണങ്ങളെ ഗുണദോഷങ്ങളാക്കുന്നതു ലേശം എന്നു അപ്പയ്യദീക്ഷിതർ ദണ്ഡിയെ അനുസരിച്ചു കല്പിക്കുന്നു.

"സൽക്കീൎത്തിക്കായ് വലഞ്ഞും പലപല വല്ലതാം ജോലിയാൎന്നും മഹാന്മാർ
വാഴ്കും ലോകാപവാദാൽ ഭയമൊടുമന്നിശം പാൎത്തിടുന്നാൎത്തിയോടേ
സൽക്കൎമ്മം ദുഷ്കൎമ്മം ചെയമതിലിളകീടാതെയും ബോധമെന്യേ
യുക്തായുക്തങ്ങളോൎക്കാതെയുമമരുമൊരാപ്രാകൃതൻ തന്നെ ധന്യൻ"
സുഭാഷിതം, കെ. സി. കേശവപിള്ള.

ഇത്യാദി ശ്ലോകത്തെ ഉദാഹരിക്കയും ചെയ്യുന്നു. എന്നാൽ ഇതിന്റെ വിഷയം വ്യാഘാതത്താലും വ്യാജസ്തുതിയാലും ആക്രാന്തമാകുന്നു.

——(*)——

൫൩. വിരോധാഭാസം.

വിരോധംതോന്നുമാറുക്തി
വിരോധാഭാസമായിടും।
ഹന്ത! ചന്ദ്രമുഖിയ്ക്കിന്നു
ചെന്തീയായതു ചന്ദനം॥ ॥൫൩॥

വാസ്തവത്തിൽ വിരോധമില്ലെങ്കിലും പ്രഥമശ്രവണത്തിൽ വിരോധം തോന്നുന്നപ്രകാരം പറയുന്നതു വിരോധാഭാസം. വിരോധം ജാതിക്രിയാഗുണദ്രവ്യങ്ങൾ എന്നു നാലു പദാൎത്ഥങ്ങൾക്കു തങ്ങളിലും പരസ്പരവും വരാവുന്നതിനാൽ ഈ അലങ്കാരത്തിൽ പല ഭേദങ്ങളുണ്ടാകും. ജാതിക്കു് (൧) ജാതിയോടു് (൨) ഗുണത്തോടു (൩) ദ്രവ്യത്തോടു് (൪) ക്രിയയോടു്; ഗുണത്തിനു് (൧) ഗുണത്തോടു്, (൨) ക്രിയയോടു് (൩) ദ്രവ്യത്തോടു്; ക്രിയയ്ക്കു (൧) ക്രിയയോടു് (൨) ദ്രവ്യത്തോടു്; ദ്രവ്യത്തിനു് ദ്രവ്യത്തോടു് എന്നു പത്തു ഭേദങ്ങളെ ഉള്ളു എന്നു് അലങ്കാരകൌസ്തുഭത്തിൽ സമൎത്ഥിക്കപ്പെട്ടിരിക്കുന്നു.

ഉദാഹരണത്തിൽ ചന്ദനത്തെ ചെന്തീയാക്കിയതുകൊണ്ടു ജാതിക്കു ജാതിയോടു വിരോധം; വിരഹാവസ്ഥയിലെ പ്രതീതി എന്നു പരിഹാരം. ഏതാനും ചില ഭേദങ്ങൾക്കുദാഹരണം—

“ഉത്തമപുരുഷന്മാരുടെ ചിത്തം വജ്രത്തിലും തുലോം കഠിനം
നൽത്താരിലും മൃദുതരം സത്യസ്ഥിതി പാൎക്കിലറിയാം”
—ഉത്തരരാമചരിതം.

ഇവിടെ ഗുണങ്ങൾക്കു തങ്ങളിൽ വിരോധം വിഷയഭേദേന വരുന്നതെന്നു സമാധാനം.

‘രാവിന്നീശങ്കലും നൽ പ്രണയികളിലുമാനന്ദമില്ലായ്കയാലുൾ-
ത്താവും താപത്തെയേറ്റം ധൃതിയെഴുമിവനും സ്പഷ്ടമാക്കുന്നു പാരം
ഞാവൽപൂപോലെജാഡ്യം ലസിതമപിപരം പാണ്ഡുവായ് മുഗ്ദ്ധമായ് തൻ
മെയ് വല്ലാതെ ചടയ്ക്കുന്നിതു, പുനരിവനോരമ്യനാകുന്നതാനും’ മാലതീമാധവം.

ഇവിടെ ധീരനായിരിക്കേ അന്തസ്താപത്തെ പ്രകാശിപ്പിക്കുന്നു എന്നു പറകയാൽ ഗുണത്തിനു ക്രിയയോടു വിരോധം.

“കവിൾ വിളറി വരണ്ടോരാനനത്തെ വഹിപ്പോ-
രിവളിലുമഴകേറ്റം പ്രജ്വലിക്കുന്നു ചിത്രം
ഭുവിസഹജമനോജ്ഞത്വം വിളങ്ങും ജനത്തി-
ന്നവികലരുചിയെക്കാമാൎത്തിയും ചേൎത്തിടുന്നു.” —മാലതീമാധവം.

ഇവിടെ മനസ്സിനെ രമിപ്പിക്കയും ക്ഷോഭിപ്പിക്കയും ചെയ്യുന്നു എന്നു പറഞ്ഞിരിക്കയാൽ ക്രിയയ്ക്കു ക്രിയയോടു വിരോധം; വിഷയഭേദേന സമാധാനം.

വിരോധാഭാസം ശ്ലേഷമൂലമായി വരുന്നതിനു് അധികം ചമൽക്കാരമുണ്ടായിരിക്കും. എങ്ങനെ—

"നിന്തിരുവടിയുടെ പാദാംബുജരജസാ
ഹന്ത! ചിന്തിക്കിലഹോ! വിരജനായേഷഞാൻ"

രുഗ്മിണീസ്വയംവരം കഥകളി.

ഇവിടെ രജസ്സുകൊണ്ടു് രജസ്സില്ലാത്തവനായി എന്നു വിരോധം; പാദാംബുജപരാഗസ്പർശത്താൽ രജോഗുണമലം പോയി എന്നു പരിഹാരം. വേറെ ഉദാഹരണം:—

"ദിവ്യം കിഞ്ചന വെള്ളമുണ്ടൊരുമുറിസ്സോമൻ കരുപ്പും ഗളേ
പാർത്താൽ നല്ലടയാളമുള്ള കരമുണ്ടെട്ടല്ലഹോ! പിന്നെയും
തോലെന്യേ തുണിയില്ല തെല്ലുമരയിൽ കേളേറവുമാന്തരെഴും
പോററി! നിൻെറ ചിത്രമത്ഭുതമഹോ! ഭർഗ്ഗായ തുഭ്യം നമഃ"

—രവിവർമ്മൻതമ്പി

ഇവിടെ വിശേഷപ്പെട്ട വെളുത്ത വസ്ത്രവും മുറിയായുള്ള സോമനും, കരിമ്പടവും, അടയാളമിട്ടതായി എട്ടിലധികം കരയൻമുണ്ടുകളും എല്ലാമുണ്ടെങ്കിലും അരയിൽ തുണിനില്ലെന്നു വിരോധം; ശിരസ്സിൽ ഗംഗയും ചന്ദ്രക്കലയും ഉണ്ടു് കഴുത്തിൽ കരുപ്പു്, ആയുധങ്ങൾ ധരിച്ചു് കൈകളെട്ടിലധികം ഉണ്ടു് എന്നു പരിഹാരം. ഈ വിധത്തിൽ വിരോധാഭാസം ശ്ലേഷമൂലാലങ്കാരങ്ങളിൽ ചേരേണ്ടതെന്നു പ്രത്യേകിച്ചു് ഓർമ്മിപ്പിക്കേണ്ടതില്ലല്ലോ.

—:*:—

൧൪. സംഭാവന.

സംഭാവനയതുണ്ടായാ-
ലിതുണ്ടാമെന്നകല്പന |
ശേഷനായെങ്കിൽ വർണ്ണിപ്പേൻ-
ശേഷിക്കാതെ ഭവൽഗുണം || ॥൩൦॥

ഒരു കാര്യം സിദ്ധിക്കുന്നപക്ഷം മറ്റൊരു കാര്യം സിദ്ധിക്കുമെന്നു് ഊഹംചെയ്യുന്നതു സംഭാവന. ലക്ഷ്യത്തിൽ നിന്റെ ഗുണങ്ങളെ നിശ്ശേഷം വർണ്ണിക്കുന്നതു് ഞാൻ ആദിശേഷനാകുന്നപക്ഷം സാധിക്കുമെന്നു പറകയാൽ ലക്ഷണാനുഗതി.

വേറെ ഉദാഹരണം:—

> "ചേലൊത്തപുഷ്പമൊരു ചെന്തളിരിൽ പതിച്ചാ-
> ലല്ലെങ്കിൽ മുത്തുമണി നൽ പവിഴത്തിൽ വെച്ചാൽ
> തൊണ്ടിപ്പഴത്തിനെതിരാം മദിരാക്ഷിതന്റെ
> ചുണ്ടിൽ പരക്കുമൊരു പുഞ്ചിരിയോടെതിർക്കും." —ക. സം.

——(൦)——

൬൭. തൽഗുണം.

തൽഗുണം സ്വഗുണം വിട്ടു
മറ്റൊന്നിൻ ഗുണമേൽക്കുക।
വൈരം ഞാത്തധരത്തിന്റെ
ചാരെപ്പവിഴമായിതേ॥ ॥൭൧॥

സംസർഗ്ഗംകൊണ്ടു് ഒന്നിന്റെ ഗുണം മറ്റൊന്നിൽ പകരുന്നതു തൽഗുണം. പ്രകൃതത്തിൽ വൈരം അധരസാമീപ്യത്താൽ പവിഴം എന്നു തോന്നിയതായി സമർത്ഥിക്കപ്പെട്ടിരിക്കുന്നു. വേറെ ഉദാഹരണം—

> "വീഴുമ്പോൾ ഭുവിനഖരശ്മിയാൽ വെളുത്തും
> വാഴുമ്പോൾ ദിവി മിഴിശോഭയാൽ കറുത്തും
> ഉന്തുമ്പോൾ കരതലകാന്തിയാൽ ചുമന്നും
> പന്തൊന്നെങ്കിലുമിതു മൂന്നുപോലെ തോന്നും." —സ്വന്തം.

——(൦)——

൬൮. അതൽഗുണം

സംസർഗ്ഗത്താൽ പരഗുണം
പകരായ്കിലതൽഗുണം।
രക്തമാമെന്റെ ചിത്തത്തിൽ
പാർത്തിട്ടും രാഗമില്ലതേ॥ ॥൭൨॥

തൽഗുണത്തിനു വിപരീതം അതൽഗുണം എന്നു സ്പഷ്ടം.

വേറെ ഉദാഹരണം—

"ദിക്കിൻവക്കത്തു നിൽക്കും കരികളുടെ കടത്തട്ടിലൊട്ടുന്നു നിത്യം
നീക്കംകൂടാതരിസ്ത്രീമിഴിമണി കവരുന്നൊന്നുമെന്നാകിലും കേൾ
ചൊൽക്കൊള്ളും നിഷ്കളങ്കോജ്ജ്വലശിശിരകരജ്യോത്സ്നയോടാത്തഗർവ്വം
വക്കാണിക്കാനൊരുക്കത്തൊടു ജഗതികളിക്കുന്നു നിൻകീർത്തിരാജൻ" സ്വന്തം.

——:o:——

൫൭. മീലിതം.

മീലിതം ഗുണസാമ്യത്താൽ
ഭേദം തോന്നാതിരിക്കുക |
നിൻ ചേവടിയിലഞ്ചിച്ച
ചെഞ്ചായം തെളിയാതെയായ് ‖ ൬൨ ‖

ഒന്നുകൊണ്ടു മറ്റൊന്നു മറഞ്ഞുപോകുന്നതു് മീലിതം എന്നു ശബ്ദാർത്ഥം. വേറെ ഉദാഹരണം—

"ഹന്ത! വിശ്വമപി നിന്നുടെ കീർത്ത്യാ
സന്തതം വെളുവെളുത്തു ചമഞ്ഞു
അന്തകാരി നിജ പർവ്വതമേതെ-
ന്നന്തരംഗഭുവി ചിന്ത തുടങ്ങി."　　—ശ്രീകൃഷ്ണചരിതം.

ഇവിടെ, കീർത്തിയുടെ ധാവള്യംകൊണ്ടു് പർവ്വതങ്ങളെല്ലാം ഒന്നുപോലെ വെളുത്തു ചമഞ്ഞതിനാൽ ശിവനു കൈലാസപർവ്വതത്തെ തിരിച്ചറിവാൻ വയ്യാതായി എന്നർത്ഥം.

ഗുണസാമ്യത്താൽ രണ്ടു വസ്തുക്കൾക്കു് ഭേദപ്രതീതിയില്ലാതെ വരുന്നതു മീലിതം. രണ്ടു വസ്തുതന്നെ എന്നു ഭേദപ്രതീതി ഉണ്ടായാലും തങ്ങളിൽ തിരിച്ചറിയാതിരിക്കുന്നതു് സാമാന്യം എന്നു ഭേദം കല്പിച്ചു സാമാന്യം എന്നു വേറെ ഒരു അലങ്കാരത്തെ ചിലർ സ്വീകരിച്ചിട്ടുണ്ടു്. മററു ചിലർ ഭേദം മറെറാരുവിധത്തിൽ കല്പിച്ചുകൊണ്ടു് ഗുണസാമ്യംകൊണ്ടുള്ള ഭേദാനധ്യവസായത്തെ മീലിതസാമാനങ്ങൾ എന്നുതന്നെ രണ്ടലങ്കാരങ്ങളാക്കുന്നുണ്ടു്. ഈ വിധം പക്ഷഭേദംകൊണ്ടു്

ഒരു വകക്കാർ മീലിതമെന്നു പറയുന്നതുതന്നെ മററവരുടെ മതത്തിൽ സാമാന്യാലങ്കാരമായി വരുന്നു. ഈ സ്ഥിതിക്കു് അതിസൂക്ഷ്മമായ ഭേദം പ്രമാണിച്ചു് രണ്ടലങ്കാരങ്ങളായി കല്പിച്ചിട്ടു് ഫലമില്ലെന്നു കരുതി ഇവിടെ രണ്ടും ഒന്നായി ഗണിക്കപ്പെട്ടിരിക്കുന്നു.

നിൻകീൎത്തിമഗ്നൻ ഹിമവാൻ
വ്യക്തനായി തണുപ്പിനാൽ

ഇത്യാദികളിലെപ്പോലെ ഒരു ഗുണസാമ്യത്താൽ മാഞ്ഞുപോയ ഭേദം മറെറാരു ഗുണത്താൽ പിന്നീടു തെളിയുന്നതായി സമൎത്ഥിക്കുന്നതു് ഉന്മീലിതം എന്നു് ഒരു പുതുതായ അലങ്കാരം എന്നു് അപ്പയ്യദീക്ഷിതർ അഭിപ്രായപ്പെടുന്നു. എന്നാൽ ഇതു് മീലിതത്തിൽ നിന്നു ഭിന്നമായ ചമൽക്കാരാതിശയം ഒന്നും കാണാത്തതിനാൽ മീലിതത്തിൽതന്നെ അന്തർഭവിക്കുന്നതേ ഉള്ളൂ. ഈ മട്ടിൽ പൃഥഗലങ്കാരങ്ങളെ കല്പിക്കുന്നപക്ഷം നിശ്ചയാന്തസന്ദേഹത്തേയും നിശ്ചയം എന്നു് ഒരു ഭിന്നാലങ്കാരമെന്നു കല്പിക്കേണ്ടതായി വരുമല്ലോ.

——(൦)——

൨൬. അധികം.

ആധേയാധിക്യമധിക-
മാധാരാധിക്യവും തഥാ।
തുള്ളുന്നിതുലകിന്നുള്ളിൽ
കൊള്ളാഞ്ഞു തവ കീൎത്തികൾ॥ ॥൩൪॥

വാഗ്ബ്രഹ്മത്തിൻ വലിപ്പത്തെ
വാഴ്ത്തുവാൻ പണിയെത്രയും
നിലപ്പുണ്ടമേയങ്ങൾ
നിൻഗുണങ്ങളുമങ്ങിതിൽ॥ ॥൩൫॥

ആധേയത്തെക്കാൾ ആധാരത്തിനു വലിപ്പം അധികമുണ്ടെന്നോ, നേരേമറിച്ചു് ആധാരത്തെക്കാൾ ആധേയത്തിനു

വലിപ്പമധികമുണ്ടെന്നോ കല്പിക്കുന്നതു് അധികം എന്നലങ്കാരം. തള്ളുന്നു ഇത്യാദ്യർദ്ധം ആധേയാധിക്യത്തിനുദാഹരണം ഇവിടെ കീൎത്തിവ്യാപ്തിക്കു് ആധാരമായ ഉലകിനെക്കാൾ വൈപുല്യം വൎണ്ണിക്കപ്പെട്ടിരിക്കുന്നു. വാഗ്ബ്രഹ്മമിത്യാദി ശ്ലോകം ആധാരാധിക്യത്തിനു് ഉദാഹരണം. ഇതിൽ, 'നിൻഗുണങ്ങൾ' ഇത്രയെന്നു പരിച്ഛേദിക്ക വയ്യാത്തവയാണു്. അവകൂടി വാഗ്ബ്രഹ്മത്തിൽ നിലയ്ക്കുന്നമെങ്കിൽ ആ വാഗ്ബ്രഹ്മത്തിനു് എത്ര വലിപ്പം വേണമെന്നു് ആധാരാധിക്യം. മുൻചൊന്ന മറ്റു രണ്ടും ആധേയത്തിന്റെ വൈപുല്യാതിശയത്തിൽതന്നെ പൎയ്യവസാനിക്കുന്നു.

വേറെ ഉദാഹരണം—

ഉലകഖിലമടങ്ങുന്നോരു നാരായണൻത-
ന്നുദരമതിലൊതുങ്ങാതങ്ങു നിൻ കീൎത്തിരാജൻ
ചുഴലവുമതിനുള്ളിൽ തിങ്ങിവിങ്ങീട്ടു നാഭി-
ച്ചുഴിവഴി വെളിവാർന്നു പുണ്ഡരീകച്ഛലേന. സ്വന്തം.

ഇതു് ആധേയാധിക്യത്തിനു് ഉദാഹരണം. ഇനി ആധാരാധിക്യത്തിനു ചൊല്ലുന്നു.

വിശ്വങ്ങളെല്ലാം തന്നുള്ളിലേ ചേൎത്തൊരു
വിഷ്ണുവെത്തന്നുദരത്തിലാക്കി
മേവിനിന്നീടുന്ന ദേവകീദേവിത-
ന്നേന്മയെപ്പാക്കിലിന്നാക്കു ചൊല്ലാം. —കൃഷ്ണഗാഥ.

ആധാരത്തെക്കാൾ ആധേയത്തിനു മഹത്വം വരുന്നതു് ആധാരത്തിന്റെ കാൎശ്യത്താലുമാകാം. ഇതിനെ അപ്പയ്യദീക്ഷിതർ അല്പം എന്നൊരു സ്വതന്ത്രാലങ്കാരമായി കല്പിച്ചിട്ടുണ്ടു്. ഉദാഹരണം:—

“ചുററുംവെളുത്ത കുളുർകൊങ്കകൾ കോമളാംഗി-
യ്ക്കുററം കറുത്ത കുളൂൎത്തിരു മാറിടത്തിൽ |
തിക്കിത്തിരക്കുമതുകൾക്കിടയിൽ തൊടുക്കാ-
നൊക്കാത്തമട്ടിലൊരുതാമരനൂൽക്കുപോലും” || —ക. സം.

ഇതിൽ അതിസൂക്ഷ്മമായ താമരനൂൽക്കുപോലും സ്ഥനാ-

ന്തരത്തിൽ കടക്കാൻ ഇടമില്ലെന്നു പറകയാൽ ആധേയത്തിനു മഹത്വമോ, ആധാരത്തിനു കാർശ്യമോ പ്രതിപാദിക്കപ്പെട്ടിരിക്കുന്നു.

ഇത്യതിശയാലങ്കാരവിവരണം.

---(o)---

അനന്തരം വാസ്തവോക്ത്യലങ്കാരങ്ങളെ എടുക്കുന്നു.

൧. സ്വഭാവോക്തി.

സൂക്ഷ്മസ്വഭാവം വർണ്ണിച്ചാൽ
സ്വഭാവോക്തിയതായതു്
സരസം കാൽകുടഞ്ഞാമൽ
കരാംഗുഷ്ഠം നുകർന്നിഹ ‖ ‖ ൬൭ ‖
ചിരിച്ചീടുന്ന മദ്ധ്യതാൻ
കരയുന്നിതു ബാലകൻ |

വസ്തുക്കൾക്കുള്ള സൂക്ഷ്മസ്വഭാവത്തെ വർണ്ണിക്കുന്നതു സ്വഭാവോക്തി. സൂക്ഷ്മം എന്നു പറകയാൽ സ്ഥൂലസ്വഭാവവർണ്ണന അലങ്കാരമാകുന്നതല്ല. സൂക്ഷ്മം ഇന്നതെന്നു സഹൃദയമാത്രവേദ്യവുമാകുന്നു. ഉദാഹരണത്തിൽ ബാലന്റെ സ്വഭാവം വർണ്ണിക്കപ്പെട്ടിരിക്കുന്നു.

വേറെ ഉദാഹരണം—

"കണ്ണനാളമഴകിൽ തിരിച്ചനുപദം രഥം പിറകിൽ നോക്കിയും
കുണ്ണനായ് ശരഭയേന പൃഷ്ഠമതു പൂർവ്വകായഗതമാക്കിയും
ഇണ്ടൽ പൂണ്ടു വിവൃതാൻമുഖാൽ പഥി ചവച്ച ദർഭകൾ പതിക്കവേ
കണ്ടുകൊൾക കുതികൊണ്ടു കിഞ്ചിദവനൌ ഭൃശം നഭസി ധാവതി"–ഭാ. ശാ.

ഇവിടെ മൃഗത്തിന്റെ ഭയാവസരത്തിലുണ്ടാകുന്ന സൂക്ഷ്മസ്വഭാവം വർണ്ണിക്കപ്പെട്ടിരിക്കുന്നു.

വേറെയും ഉദാഹരണം—

“ചൂടേററിട്ടൊട്ടുണ്ടെട്ടററലർനിരയെമദിച്ചാനഗണ്ഡങ്ങൾതേച്ചി-
ട്ടാട്ടുമ്പോഴാശ്ശുഗോദാവരിയിലിഹ പൊഴിക്കുന്നു തീരദ്രുമങ്ങൾ
കൂടേറി പ്രാവു പൂങ്കോഴികൾ കരയുമിററിന്റെ തോലിൽ ചരിക്കും
കീടത്തെച്ചെന്നു കൊത്തുന്നിതു നിഴലിലിരുന്നൂഴിമാന്തും ഖഗങ്ങൾ.”

—ഉത്തരരാമചരിതം.

ഇതിൽ വൃക്ഷങ്ങളുടേയും പക്ഷികളുടേയും സൂക്ഷ്മസ്വഭാവം വർണ്ണിക്കപ്പെട്ടിരിക്കുന്നു.

——(ം)——

൨. സഹോക്തി.

ഒന്നോടുകൂടി മറെറാന്നു
ക്രിയ ചെയ്താൽ സഹോക്തിയാം |
കീർത്തി ശത്രുക്കളോടൊത്തു
കടന്നു പല ദിക്കുകൾ ||　　|| ൬൨ ||

രണ്ടു വസ്തുക്കളും ഒരേ ക്രിയ ചെയ്യുന്നതിനാൽ ഒന്നു മറേറതിനോടുകൂടി ആ ക്രിയ നടത്തുന്നു എന്നു പറയുന്നതു സഹോക്തി. രണ്ടു വസ്തുക്കൾ ഒരേ ക്രിയ ചെയ്യുന്നതു് ഒരേ മാതിരിയിലായിരുന്നാൽ ചമൽക്കാരകാരകമാവാത്തതിനാൽ അലങ്കാരമല്ല. രണ്ടും രണ്ടുപ്രകാരത്തിലായാലേ അലങ്കാരത്വം സിദ്ധിക്കു. ഉദാഹരണത്തിൽ, കീർത്തി പല ദിക്കുകൾ കടന്നതു വ്യാപിക്കുകയാകുന്നു. ശത്രുക്കളാകട്ടെ പേടിച്ചോടുകയാകുന്നു. രണ്ടിനും പല ദിക്കുകൾ കടക്കുക എന്ന ഏകക്രിയയിൽ. സഹഭാവം കവിമാത്രകല്പിതമാകുന്നു. അതിനാൽ “പിതാവു പുത്രനോടു കൂടിവന്നു” ഇത്യാദികളിൽ ഈ അലങ്കാരത്തിനു വ്യാപ്തി ശങ്കിക്കരുതു്.

വേറെ ഉദാഹരണം—

ക്ഷീണിച്ചിട്ടെന്നവണ്ണം നിഴൽ വിടപിതലേ പാന്ഥരൊത്തെത്തിടുന്നു
കോണെന്നോണം സരസ്സിന്നടിയതിലടിയുന്നങ്ങു മീനൊത്തു ശൈത്യം
ദാഹത്താലോ കുടിക്കുന്നു കമുലകിനോടൊത്ത സൂര്യാംശുജാലം
ദേഹത്തിൻ ക്ലാന്തിയാലോ മണിയറയണയുന്നാത്തരോടൊത്തുറക്കം.

—സ്വന്തം.

———(൦)———

൩. സമുച്ചയം.

ഗുണക്രിയകളൊന്നിച്ചാൽ
സമുച്ചയമലംകൃതി।
വാനിരുണ്ടിതു മങ്കയ്ക്കു
മനം രക്തവുമായി പോൽ॥ ॥൩൨॥

വീഴും മണ്ടും പിന്നിൽ നോക്കും
കേഴും നിന്നുടെ വൈരികൾ।

ഒരു വസ്തുവിന് ഒരുവക ഗുണമോ ക്രിയയോ വരുന്ന സമയത്തിൽത്തന്നെ മറ്റൊരു വസ്തുവിന്നു മറ്റൊരു വക ഗുണമോ ക്രിയയോ ഉണ്ടാകുന്നതു സമുച്ചയം. ദീപകത്തിൽ ഒരേ ഗുണത്തിലോ ക്രിയയിലോ അനേകം വസ്തുക്കൾക്ക് അന്വയം; സമുച്ചയത്തിലാകട്ടെ ഭിന്നവസ്തുക്കൾക്ക് അതതിന്റെ ഗുണക്രിയാസംബന്ധം ഉണ്ടാകുന്നതിന്നു യൗഗപദ്യം എന്ന് ഇവയ്ക്കു തങ്ങളിൽ ഭേദം. പ്രകൃതത്തിൽ ആകാശത്തിന്നു കാർഷ്ണ്യഗുണമുണ്ടായതോടുകൂടിത്തന്നെ വിരഹിയുടെ മനസ്സിന്നു രാഗവും ഉണ്ടായി എന്നു പറഞ്ഞിരിക്കുന്നതിനാൽ ഗുണങ്ങൾക്കു സമുച്ചയം. രണ്ടാം ഉദാഹരണത്തിൽ, ശത്രുക്കളിൽ ചിലർ വീഴുകയും മററു ചിലർ മണ്ടുകയും വേറെ ചിലർ പിന്നിൽ നോക്കുകയും മറെറാരു കൂട്ടക്കാർ കേഴുകയും ചെയ്യുന്നതിനാൽ ക്രിയകൾക്കു സമുച്ചയം.

ഗുണസമുച്ചയത്തിന്നു വേറെ ഉദാഹരണം:—

നിന്മിഴിയൊന്നു ചുവന്നു നിർമ്മലഗുണഭൂമിപാലകുലമൌലേ!
കടുതരവീര്യം തുടരും കൂടവർവക്ത്രം കറുക്കയും ചെയ്തു. —സ്വന്തം.

ക്രിയാസമുച്ചയത്തിനു വേറെ ഉദാഹരണം:—

> "ഭക്തപ്രിയത്താൽ ഭഗവാനുമഞ്ജ-
> സ്സൽക്കാരമേൽക്കാനുടനേ തുനിഞ്ഞാൻ
> കെൽപ്പോടു മുപ്പാരു മയക്കിയെന്ന
> നൽബ്ബാണമഷ്ടപ്രകനും തൊടുത്താൻ."　　—ക. സം.

ഇവിടെ ശിവൻ ഗൌരി കൊടുത്ത മാലയെ സ്വീകരിച്ചതും കാമൻ മോഹനാസ്ത്രം തൊടുത്തതും ഒന്നിച്ചാകയാൽ ക്രിയാസമുച്ചയം.

ഗുണക്രിയകൾ കലൎന്നിട്ടുള്ള സമുച്ചയവും ലക്ഷണത്തിൽ വിവക്ഷിതമാകുന്നു.

അതിന്ന് ഉദാഹരണം:—

> "ഉദയഗിരി ചുവന്നു ഭാനുബിംബം വിളങ്ങീ
> നളിനമുകുളജാലേ മന്ദഹാസം തുടങ്ങീ
> പനിമതി മറവായി ശംഖനാദം മുഴങ്ങീ
> ഉണരുക കണികാണ്മാനംബരേ ചെംബരേശ!"
> —കോട്ടയത്തു തമ്പുരാൻ.

> ഒന്നിന്നു പലഹേതുക്ക-
> ളൊന്നിച്ചാലും സമുച്ചയം |
> വിദ്യയും രൂപവും ശ്രീയും
> മദിപ്പിക്കും യുവാക്കളെ ||　　||൩൯||

ഒരു കാൎയ്യം നടത്തുന്നതിൽ തക്കതായ ഒരു കാരണമിരിക്കെ അതിനു സഹായികളായി മററു കാരണങ്ങൾ കൂടിച്ചേരുന്നതും സമുച്ചയം. യുവാക്കളെ മദിപ്പിക്കുന്നതിനു വിദ്യാദികളിൽ ഒരുതന്നെ മതിയായിരിക്കേ എല്ലാററിനും ചേൎത്തു സമുച്ചയം ചെയ്തിരിക്കുന്നു.

വേറെ ഉദാഹരണം—

> ഉച്ചച്ചന്ദ്രന്റെ കോലം മലിനം,—മുപതരപ്രൌഢിയാം വൃദ്ധവേശ്യാ,
> സ്വച്ഛാ പാഥോജശൂന്യാ സരസി, മുഖമിഹാനക്ഷരം സുന്ദരാംഗം
> ശ്രീയെത്താൻ കാത്തിരിക്കും പ്രഭു,—വൊരു കഴിവില്ലാതെ കേഴുന്ന വിദ്വാൻ,
> കോയിക്കൽക്കോയ്മകൊള്ളുന്നൊരു ഖല, നിറമേഴാണു കേൾ ചിത്തശല്യം.
> —സ്വന്തം.

വേറെ ഉദാഹരണം—

ഉച്ചിത്തടത്തിൽ വിടിരുന്നൊരു പിച്ചിമാല,
നൽച്ചന്ദനം തനുവിലുജ്ജ്വലകുങ്കുമാഢ്യം,
ഇച്ഛയ്ക്കുചേർന്നരികിൽ മെച്ചമിയന്ന കാന്ത,-
യിച്ചൊന്നതേ സുരസുഖം കഥമിച്ചമെല്ലാം. —സ്വന്തം.

——:*:——

൪. പര്യായം.

പര്യായമൊന്നു പലതിൽ
മുറയ്ക്കു പലതൊന്നിലും |
അന്തിക്കു കമലം വിട്ടു
കാന്തി ചെന്നിതു ചന്ദ്രനിൽ || ||൧൦||
അല്ലുവിട്ടു നിലാവേറി-
ട്ടുല്ലാസം പൂണ്ടു വിണ്ടലം

ഒരു വസ്തു ഒന്നിനെ വിട്ടു മറ്റൊന്നിനെ എന്നു മുറയ്ക്കു പല വസ്തുക്കളെ പ്രാപിക്കുന്നതായോ, അല്ലെങ്കിൽ പല വസ്തുക്കൾ ഓരോന്നായി ഒന്നിനെ പ്രാപിക്കുന്നതായോ പറയുന്നതു പര്യായം. ഉദാഹരണത്തിൽ, കാന്തി ഒരേവസ്തു കമലത്തിലിരുന്നതിന്റെ ശേഷം അതുവിട്ടു് ചന്ദ്രനിൽ ചേൎന്നതായി പറഞ്ഞിരിക്കുന്നതിനാൽ ഒന്നിനു മുറയ്ക്കു പലതിൽ പ്രവേശം. 'അല്ലുവിട്ടു' ഇത്യാദി രണ്ടാം ഉദാഹരണത്തിൽ ഇരുട്ടും നിലാവും എന്ന പല വസ്തുക്കൾ വിണ്ടലം എന്ന ഒരേ വസ്തുവിനെ മുറയ്ക്കു പ്രാപിച്ചതായി സമൎത്ഥിക്കയാൽ മുറയ്ക്കു പലതിനു് ഒന്നിൽ സ്ഥിതി. വേറെ ഉദാഹരണം—

(ഒന്നിനു പലതിൽ)

"ക്ഷണമിമകളിൽനിന്നു, തല്ലി ചുണ്ടിൽ,
കുളുർമുലമേലഥ വീണുടൻ തകൎന്നു,
വലികളിലിടറി, ച്ചിരേണ നാഭി-
ച്ചുഴിയിലിറങ്ങി, നവീനവർഷബിന്ദു." —കു. സം.

വേറെയുമുദാഹരണം—

"ഉണ്ടായിത്താമ്രകാരാഗ്രജകനെയുമണഞ്ഞാൻ പൌരാണികൌഘം
കൊണ്ടാടിക്കണ്ടു കായസ്ഥരെ നണയരെയെല്ലാം പുണന്നക്കവീന്ദ്രാൻ
വേണ്ടുംവണ്ണം വണങ്ങിഗ്ഗണികകളൊടു നന്നായിണങ്ങീട്ടു വാസം
പൂണ്ടേറ്റം വാണിജന്മാരൊടുകളവുസുഖിക്കുന്നു തട്ടാന്റെ വീട്ടിൽ."

—കെ. സി. കേ. പി.

(പലതിന് ഒന്നിൽ)

"അധരമത്തു മിനുക്കിയും കളിപ്പ-
ന്തഥ പെരുമാറിയുമങ്ങിരുന്ന കയ്യിൽ
വിരലുമുറിയുമാറു മൂർച്ഛയേറും
കുശകൾ കരേറി ജപാക്ഷമാലയോടെ." —കു. സം.

യഥാസംഖ്യം എന്നൊരലങ്കാരം മിക്ക ആലങ്കാരികന്മാരാലും സ്വീകരിക്കപ്പെട്ടതാണെങ്കിലും പ്രക്രമഭംഗദോഷാഭാവമാത്രമാകയാൽ ഉപേക്ഷിക്കപ്പെട്ടിരിക്കുന്നു.

———(൦)———

൫. പരിസംഖ്യ

ഇതാണതല്ലെന്നു വസ്തു-
നിയമം പരിസംഖ്യയാം |
കരത്തിൻ ഭൂഷണം ദാനം
ദേരം താൻ വൈരമോതിരം || || ൫൨ ||

അനേക വസ്തുക്കളിൽ ചേരാവുന്ന ധർമ്മത്തെ അതിലല്ല ഇതിലാണെന്ന് ഒന്നിൽതന്നെ നിയമനം ചെയ്യുന്നതു് പരിസംഖ്യ. ലക്ഷ്യത്തിൽ കരത്തിനു ഭൂഷണത്വം ദാനത്തിലും അംഗുലീയത്തിലും സിദ്ധിച്ചിട്ടുള്ളതിനെ ദാനത്തിൽ മാത്രമേ ഉള്ളു എന്നു നിയമിച്ചിരിക്കുന്നു.

വേറെ ഉദാഹരണം—

"കോതിൽ കത്തുന്ന കാന്തിപ്രചുരിമതിരളും തോടയോ മോടിയാടി-
ക്കോതിഗ്ഗുംഫിച്ച കുന്തൽകുലമതിൽവിലസും മാലതീമാലതാനോ
പാതിത്തിങ്കൾപ്രകാശം തടവുമളികമോ കാന്തിയേന്തുന്നതില്ലി-
പ്പാതിപ്രത്യാഖ്യമാകും സുമഹിതമണിതാൻ ഭൂഷണംയോഷമാരിൽ."

—കെ. സി. കേ. പി.

ശ്ലേഷാനുപ്രാണിതയായ പരിസംഖ്യയ്ക്കു അധികം ചമൽക്കാരമുണ്ടായിരിക്കും. എങ്ങനെ:—

"ചിത്രമിതെക്കാളൊന്നും പറയാം—
മിത്രാപായേ ഹിത്വാ കുമുദം
ചിത്താനന്ദം വന്നീലാർക്കും;
ദോഷാഗമനേ ശശധരനെന്യേ
തോഷം കണ്ടീലാർക്കുമൊരുനാൾ;
മിന്നും കടകളിലെന്യേയൊരുനാൾ
പൊന്നും ബന്ധം കണ്ടീലെങ്ങും,
ഭാരതചരിതം തന്നിലൊഴിഞ്ഞൊരു
കർണ്ണച്ഛേദം കേട്ടീലാരും"..........ഇത്യാദി—ഭാഷാനൈഷധചമ്പു.

(൧) മിത്രാപായം—സൂര്യാസ്തമയവും, ബന്ധുനാശവും.
(൨) ദോഷാഗമനം—രാത്രിയുടേയുംദോഷത്തിന്റേയും വരവ്.
(൩) പൊന്നുംബന്ധം—(സ്വർണ്ണം) നാണയം പിഴകല്പിക്ക-[യും, പൊന്നുംകുടക്കാലും.
(൪) കർണ്ണച്ഛേദം—കർണ്ണനെക്കൊല്ലുകയും, ചെവി ചെത്തു-[കയും. ഇത്യാദി ശ്ലേഷം.

പരിസംഖ്യയിൽ വസ്തുനിയമനം പ്രശ്നപൂർവകമായും വരാം.

ഉദാഹരണം—

"സാരം ഭൂമിയിലേതു ദേശമധികം ശ്രീവഞ്ചിരാജ്യംസഖേ
പാരം സൌഖ്യമതിങ്കലെന്തു? വസതിക്കേതാമനന്താലയം
പാരിൽ കീർത്തിപരംപുകഴ്ന്ന നൃപനോ? ശ്രീമൂലകക്ഷ്മാപനാ-
ണാരാകുന്നിതു സേവ്യനേവനുമഹോ? ശ്രീപത്മനാഭൻപരൻ."

—രാമകൃഷ്ണശാസ്ത്രി.

ഇതിൽ സാരമായ ദേശം വഞ്ചിരാജ്യമാണു്, മററു ദേശങ്ങളല്ല എന്നു ശബ്ദംകൊണ്ടു നിഷേധിച്ചിട്ടില്ലാത്തതിനാൽ

നിയമനം വാച്യമല്ല; വ്യംഗ്യമെന്നുകൂടി ഭേദം.

പ്രശ്നം കൂടാതെയും നിയമനം വ്യംഗ്യമായി വരുന്നതിന്ന് ഉദാഹരണം—

"കേലാരത്നം ഗാനം ഗഗനതലരത്നം ദിനകരൻ
സഭാരത്നം വിദ്വാൻ ശ്രവണപുടരത്നം ഹരികഥാ
നിശാരത്നം ചന്ദ്രൻ ശയനതലരത്നം ശശിമുഖീ
മഹീരത്നം ശ്രീമാൻ സകലകുലരത്നം സുതനയൻ"—കെ. സി. കേ. പി.

---

൩. വികല്പം.

വികല്പം തുല്യബലമാം
രണ്ടാലൊന്നു വരേണ്ടതു് |
വില്ലു താൻ തല താനിന്നു
വളയ്ക്കട്ടെ വിരോധികൾ || || ൨൮ ||

സമബലങ്ങളും അന്യോന്യവിരോധത്താൽ ഒന്നിച്ചു വരാൻ പാടില്ലാത്തതുമായ രണ്ടെണ്ണങ്ങളിൽവച്ചു് ഒന്നു വരുന്നതു വികല്പം. ഇതു സമുച്ചയത്തിന്ന് നേരെ വിപരീതമാകുന്നു. ഇതിൽ അലങ്കാരബീജം വികല്പിക്കപ്പെടുന്ന വസ്തുക്കളുടെ ധൎമ്മസാമ്യമാകയാൽ ഇതു വാസ്തവത്തിൽ സാദൃശ്യാലങ്കാരങ്ങളിൽ ചേൎക്കപ്പെടേണ്ടതാണു്. സഹോക്തിസമുച്ചയഭേദങ്ങളിലും ഇതുപോലെതന്നെ. ഇവയിൽ ഗമ്യമായുള്ള സാദൃശ്യം ദീപകത്തിലെപ്പോലെ സ്ഫുടമല്ലാത്തതിനാൽ ഇവയെ വാസ്തവാലങ്കാരങ്ങളിൽ പരിഗണിച്ചതാണു്. ഉദാഹരണം, വീരന്റെ പോരിന്നു വിളി; ഒന്നുകിൽ നേരെ യുദ്ധത്തിന്നു വരട്ടേ; അല്ലെങ്കിൽ കീഴടങ്ങട്ടേ എന്നു താല്പൎയ്യം. നമനം സാധാരണ ധൎമ്മമായിരിക്കുന്നു. ഔപമ്യസ്പൎശം കൂടാതെ,

ഇരുന്നാലും മരിച്ചാലും
ധൎമ്മം ഞാൻ വെടിയാ ധ്രുവം.

എന്നും മററും പറയുന്നതു് വികല്പാലങ്കാരമാകുന്നതല്ല. സഹോക്തിയിലും ഇതിന്മണ്ണംതന്നെ,

വേറെ ഉദാഹരണം

"ചന്തത്തിൽ മയിലാടുന്നു ചിന്തുന്നു ജലമംബുദം
കാന്തൻതാനന്തകൻ താനി-ന്നന്തം ദുഃഖത്തിനേകിടം." —സ്വന്തം.

സാധാരണധർമ്മം ചില ദിക്കിൽ ലുപ്തമായിരിക്കും.

"കൊല്ലപ്പെട്ടുകിലോ സ്വർഗ്ഗം വെല്ലുകിൽ തേ മഹീസുഖം
തെല്ലും സംശയമില്ലല്ലോ കില്ലതീർത്തേഴി പോരിനായ്." ഭഗവൽഗീത

ഇവിടെ രാജ്യഭോഗത്തിനും സ്വർഗ്ഗപ്രാപ്തിക്കും ഉത്തമതാം എന്ന സാധാരണധർമ്മം അർത്ഥസിദ്ധമാകുന്നു.

———(o)———

൭. പരിവൃത്തി.

സമാസമങ്ങൾക്കു തമ്മിൽ
കൈമാററം പരിവൃത്തിയാം |
മുത്താകും മൂർത്തിയേകീട്ടു
കീർത്തിനേടുന്നു സത്തമർ || || ൩൭ ||

സമത്തെക്കൊടുത്തു സമത്തേയോ ന്യൂനത്തെ കൊടുത്തു് അധികത്തേയോ, അധികത്തെ കൊടുത്തു ന്യൂനത്തേയോ വാങ്ങുന്നതു് പരിവൃത്തി.

മുത്തു്, മണ്ണു് ഇതു പഞ്ചഭൂതങ്ങൾക്കു് ഉപലക്ഷണം. പഞ്ചഭൂതാത്മകമാകയാൽ അവശ്യനശ്വരമായ ശരീരത്തെ ത്യജിച്ചു സ്ഥായിയായ യശസ്സിനെ സമ്പാദിക്കുന്നതു് ന്യൂനം കൊടുത്തു് അധികത്തെ വാങ്ങുന്നതാകുന്നു.
ഇതിനുതന്നെ വേറെ ഉദാഹരണം—

"സമുചിതസപര്യാം ശബരിയൊടുവാങ്ങി
പരഗതിയവൾക്കും പരിചിനൊടു നൽകി
പരമപുരുഷൻ മാല്യവദചലസാനൗ
പരിചിനൊടു ചെന്നു പരമശിവശംഭോ."
—രാമായണം ഇരുപത്തിനാലുവൃത്തം.

അധികം കൊടുത്തു ന്യൂനത്തെ വാങ്ങുന്നതിനു് ഉദാഹരണം—

"യുവതീ ഭവതിയെന്നു വൃദ്ധയെപ്പോൽ
മണികൾ വെടിഞ്ഞു വഹിച്ചു ചീവരത്തെ

ഉഡുശശികൾ വിളങ്ങുമന്തിനേര-
ത്തരുണനുദിപ്പതു ഭംഗിയോ നിശക്കു്?"   —ഭാ ക. സം.

സമപരിവൃത്തിക്കുദാഹരണം—

"കോതത്തിലണിവാൻ തളിരിവൾ മോദാൽ പൊട്ടിച്ചുവച്ചുകാലവിടെ
സദൃശമതായിവർ മാറി സദയം ഞാനിന്നു വഞ്ചിതനായി."
—മാളവികാഗ്നിമിത്രം.

മാളവിക അശോകത്തിന്റെ തളിരറുത്തിട്ടു് അതിൽ ചവിട്ടുന്നതു കാലിനും തളിരിനും ഉള്ള ഗുണസാമ്യത്താൽ സമപരിവൃത്തി.

——(ഠ)——

വ്യ. ആക്ഷേപം.

ആ ക്ഷേ പം ചൊ ല്ലു വാ നോ ങ്ങി-
ച്ചൊ ന്നാ മ ദ്ധ്യേ നി റു ത്തുക |
ച ന്ദ്ര നെ ന്തി ന ല്ലെ ങ്കി-
ലു ണ്ട ല്ലോ സു മു ഖീ മു ഖം || ||ര്||

പറഞ്ഞിട്ടോ പറയാൻ ഭാവിച്ചിട്ടോ മദ്ധ്യേ ആലോചിച്ചിട്ടു വേണ്ടെന്നുവയ്ക്കുന്നതു് ആക്ഷേപം. ഉക്തോദാഹരണം പറഞ്ഞിട്ടു നിറുത്തുന്നതിനു്—ഇനി, പറയാൻ ഭാവിച്ചിട്ടു നിറുത്തുന്നതിനുദാഹരണം—

"ജ്ലാവെൻകണ്ണിന്നു നീതാൻ മമ തനുവിനു നീ നല്ല പീയൂഷമാമെൻ-
ജീവൻ നീതാൻ ദ്വിതീയം മമ ഹൃദയമതാകുന്നു നീ സുന്ദരാംഗി!
ഏവം നീയിഷ്ടവാക്യം പലതുമനുസരിച്ചോതിയൊന്നിച്ചു വാണാ-
പ്പാവത്തെത്തന്നെ കഷ്ടം ശിവശിവ! ഇനിഞാനെന്തിനോതുന്നശേഷം."
ഉത്തരരാമചരിതം.

പറഞ്ഞിട്ടു മദ്ധ്യേ നിറുത്തുന്നതിനു വേറെ ഉദാഹരണം—

"കനിച്ചുനീയെന്തിനയന്മൈഥിലിയേ
നിനച്ചിടാതിങ്ങു വരും വരാങ്കുകൾ
പെരുത്ത പട്ടർപ്പട കേറി നമ്മളെ-
ത്തുരത്തുമാറായതു പാർത്തതില്ലയോ?

അഹോ! മഹാപാപമുരച്ചു പോയി ഞാൻ
മഹാജനം മാപ്പു തരട്ടെ തൽക്ഷണം;
മഹീസുരന്മാർക്കപവാദമോതിയാൽ
സഹിക്കുമോ സാഹസവാക്കതീശ്വരൻ?"

—മലയവിലാസം.

ഇതു മലയത്തോടുള്ള സംബോധനം. ഇവിടെ പർവ്വതത്തിന്റെ തെക്കുഭാഗം (ആരുവാമൊഴി) താണതുകൊണ്ടാണു് പരദേശികൾ കേരളത്തിൽ കേറി വ്യാപിച്ചതെന്നു പറഞ്ഞിട്ടു് ആ അഭിപ്രായത്തെ ഉത്തരശ്ലോകംകൊണ്ടു നിരസിച്ചിരിക്കുന്നു.

നിഷേധവിധ്യാഭാസങ്ങൾ
പ്രസംഗാൽ ബാധിതങ്ങളായ് |
വിശേഷാർത്ഥം ജനിപ്പിക്കി-
ലതുമാക്ഷേപമായിടും || ||൬൬||

ദൂതിയല്ലയി ഞാൻ ചൊല്ലാം
മൃതികഷ്ടമവൾക്കു കേൾ |
യാത്ര പൊയ്ക്കൊൾകെടോ കാന്ത
തത്ര താൻ മമ ജന്മവും || [൬൭||

നിഷേധരൂപമായോ, വിധിരൂപമായോ ഉള്ള വചനം പ്രകരണത്തിൽ യോജിക്കായ്കയാൽ അസംബന്ധപ്രായമായി ചമഞ്ഞു് വേറെ ഒരു വിശേഷാർത്ഥത്തെ ഉളവാക്കുന്നതിൽ ഫലിക്കുന്നതും ആക്ഷേപാലങ്കാരം തന്നെ. ഇവിടെ, പറഞ്ഞിട്ടില്ലാത്ത അർത്ഥത്തെ വലിച്ചെടുക്കുക എന്നു് ആക്ഷേപശബ്ദത്തിനു് അതിന്റെ ശാസ്ത്രീയമായ അർത്ഥത്തിൽ പ്രയോഗം. നായികാദൂതിയുടെ വചനമായ ഒന്നാം ഉദാഹരണത്തിൽ 'ദൂതിയല്ലയി ഞാൻ' എന്ന നിഷേധം ബാധിതമായിട്ടു് 'സാധാരണ ദൂതികളെപ്പോലെ ഞാൻ അതിശയോക്തി പറയുന്നവളല്ല. ഞാൻ പറയാൻ പോകുന്നതു വാസ്തവം തന്നെ ആണു്' എന്ന മറ്റൊരു സംഗതിയെ വിധിക്കുന്നതിൽ പര്യവസാനിക്കുന്നു. രണ്ടാം ഉദാഹരണം, യാത്ര പുറപ്പെടാൻ ഭാവിക്കുന്ന നായകനോടു നായിക പറയുന്നതു്. അതിൽ യാത്ര പൊയ്ക്കൊൾവാൻ വിധിക്കുന്നതു് 'എനിക്കു നീ പോകുന്ന ദിക്കിൽതന്നെ ജനനമുണ്ടാക'മെന്നുള്ള അട-

ത്ത വാക്യത്താൽ, നീ പോയാൽ എനിക്കു മരണം നിശ്ചയമാകകൊണ്ടു് ആലോചിച്ചു വേണം ഉറയ്ക്കുന്നതിനു്' എന്നു മറെറാരൎത്ഥത്തെ ജനിപ്പിക്കുന്നു.

വേറെ ഉദാഹരണം നിഷേധാഭാസത്തിനു്.

"ആജ്ഞാലംഘനമാം ജലത്തിലയി തേ താണേതു വാണേനഹം
പ്രാജ്ഞാനാമനുജന്മനാമിടയിലിങ്ങെത്തീ മമാവജ്ഞയും
പ്രജ്ഞാരൂഢരുഷാ പൊടിച്ചിട്ടുമിതാ ഞാനിക്കുരുക്കൂട്ടരെ
രാജ്ഞാമീശ! മമദ്യമിന്നു ഗുരുവല്ലങ്ങേ വശത്തല്ല ഞാൻ."

—വേണീസംഹാരം.

യുധിഷ്ഠിരനോടുള്ള ഈ ഭീമവാക്യത്തിൽ 'ഇന്നൊരു ദിവസത്തേയ്ക്കു അങ്ങെന്റെ ഗുരുവല്ല, ഞാൻ അങ്ങയുടെ വാക്കു് കേൾക്കേണ്ടവനും അല്ല' എന്ന നിഷേധം യോജിക്കാത്തതിനാൽ 'അങ്ങു് ആലോചിക്കുന്ന സന്ധി ഞാൻ സമ്മതിക്കയില്ല' എന്ന മറെറാരൎത്ഥത്തെ സൂചിപ്പിക്കുന്നു.

വിധ്യാഭാസത്തിനു്,

"കണ്ണീർവാൎത്താണയിട്ടും കഴലിണയിൽ നമിച്ചും പ്രിയം മററു ചെയ്തും
പെണ്ണുങ്ങൾ ദൈന്യമാൎന്നുകൾ ഗമനപരം പ്രാണനാഥം തടുക്കും |
ധന്യാഹം പോക നീ മംഗളസുദിവസമക്കാലമേ ചെയ്യുന്നെന്നാ-
ലെന്നാൽ കൎത്തവ്യമായുള്ളതു തവാഴിയേ കേട്ടിടാമായഭീഷ്ടം.||

—അമരുകശതകം.

ഇവിടെ ഗമനവിധി അതിനെ നിഷേധിക്കുന്നതിൽ ഫലിക്കുന്നു.

——(ഠ)——

൯. പ്രത്യനീകം.

കരുത്തനാം ശത്രുവിങ്കൽ
ഫലിക്കാത്ത പരാക്രമം |
അവന്റെ ക്രൂററുകാരോടു
കാണിച്ചാൽ പ്രത്യനീകമാം || ||൧||

ജൈത്രയാത്രയ്ക്കൊരുങ്ങീടും
നേരത്തിന്നാപ്തമിത്രമാം |

ശ്രോത്രത്തെക്കീഴടക്കുന്നു
ക്ഷാത്രത്താൽ സിതോല്പലം ॥ ॥ ൮൭ ॥

ഇവിടെ കർണ്ണാവതംസമായ നീലോല്പലം കാതിന്റെ മേൽ ഇരിക്കുന്നതിനെ കവി, തന്നെ ജയിക്കാനായി പുറപ്പെടുന്ന നേത്രങ്ങളെ എതിർക്കാൻ ശക്തിയില്ലാത്ത നീലോല്പലം ആ നേത്രങ്ങളുടെ അടുത്ത ബന്ധുവായ ശ്രോത്രത്തെ കീഴടക്കുന്നതായി കല്പിക്കുന്നു.

വേറെ ഉദാഹരണം—

കൃഷ്ണ! നീയുടലറുത്ത നിമിത്തം
കേണു നിങ്കലപകർത്തുമശക്ത്യാ!
നിന്മുഖേക്ഷുസഖനാം ശശിയിങ്കൽ
കന്മഷം കരുതിടുന്നിഹ രാഹു ॥ —സ്വന്തം.

ശത്രുവിന്റെ കൂറുകാരിൽ പരാക്രമം കാട്ടുന്നതു പ്രത്യനീകാലങ്കാരമെങ്കിൽ അവന്റെ നേരേ തന്നെ അപകാരം പ്രവർത്തിക്കുന്നതു കൈമുതികന്യായേന പ്രത്യനീകമെന്നു സിദ്ധമാണല്ലൊ എന്ന യുക്തിയിൻപേരിൽ കുവലയാനന്ദകാരൻ,

മണ്ണീയെങ്ങടെ വായിലൊക്കെയിനിമേൽ, തണ്ടാർമലർപ്പൊയ്കയാം
തണ്ണീർപ്പന്തലടച്ചു ദുഷ്ടനിവനെന്നോർത്തൊരു വണ്ടാർകുലം
വിണ്ണിൽ ചുണ്ണമണഞ്ഞു വണ്ണവിഭവപ്രൌഢിക്കു കേടേല്പിട്ടും-
വണ്ണം വെണ്മതി തന്റെ വെണ്മ തിരളും ബിംബം ദുഷിപ്പിച്ചുപോൽ.
—സ്വന്തം.

എന്ന ശ്ലോകത്തെ പ്രത്യനീകത്തിനു ഉദാഹരിക്കുന്നു. സൂക്ഷ്മത്തിൽ ഉൽപ്രേക്ഷയിൽ ഉൾപ്പെട്ടുപോകുന്നതിനാൽ പ്രത്യനീകമെന്ന അലങ്കാരംതന്നെ ഉപേക്ഷിക്കപ്പെടേണ്ടതാകുന്നു.

——(o)——

൨൦. അർത്ഥാപത്തി.

അർത്ഥാപത്തിയിതോപിന്നെ-
ച്ചൊല്ലാനില്ലെന്ന യുക്തിയാം।
നിന്മുഖം ചന്ദ്രനേവെന്നു
പത്മത്തിൻ കഥയെന്തുവാൻ ॥ ॥ ൮൮ ॥

കൈമുതികന്യായം തന്നെ അൎത്ഥാപത്തി. അതിൻെറ സ്വഭാവം, അപ്പം കോൎത്തുവച്ചിരുന്ന കോൽ എലി ഭക്ഷിച്ചു എന്നു പറഞ്ഞാൽ അപ്പം തിന്നു എന്നു പ്രത്യേകിച്ചു പറയേണ്ടതില്ല എന്ന ദൃഷ്ടാന്തപ്രകാരം ഒരു കാൎയ്യത്തിൻെറ ഉല്പത്തിയിൽ അതിനെ സംബന്ധിച്ചു് മറെറാരു കാൎയ്യത്തിൻെറ നിഷ്പത്തി അൎത്ഥസിദ്ധമായി വരുകയാകുന്നു. ദൃഷ്ടാന്തത്തെ ആസ്പദമാക്കി ഈ ന്യായത്തിനു് 'ദണ്ഡാപൂപിക' എന്നും പേരു പറയാറുണ്ടു്. പലരുടേയും പക്ഷത്തിൽ അൎത്ഥാപത്തി അനുമാനത്തിലന്തൎഭവിക്കുന്നു.

വേറെ ഉദാഹരണം—

"ഗിരിശനുമഥ മൂന്നുനാൾ പൊറുത്താ-
നൊരുവിധമദ്രിസുതാസമാഗമോൽക്കൻ
പരമനവനുമതു പററുമെങ്കിൽ
പരനു വിചാരമതെത്രതന്നെ വേണ്ടാ." —കു. സം.

ഇവിടെ പാൎവ്വതീവിവാഹം നിശ്ചയിച്ച ദിവസം വരുന്നതിനു മദ്ധ്യേയുള്ള മൂന്നുനാൾ കഴിച്ചുകൂട്ടുന്നതു് ശിവനു മഹാശ്രമമായി തോന്നി എന്നു പറയുന്നതുകൊണ്ടു് ഈ മാതിരി അവസരത്തിൽ സാധാരണന്മാരുടെ സ്ഥിതി എന്തായിരിക്കുമെന്നു പറയാതെ സിദ്ധിക്കുന്നു.

——[o[——

൫൫. കാവ്യലിംഗം

ഹേതു വാക്യപദാൎത്ഥങ്ങ-
ളാവുകിൽ കാവ്യലിംഗമാം |
കന്ദൎപ്പ! നീ കളിക്കേണ്ട
മന്ദ! ഞാൻ ശിവഭക്തനാം ‖ ‖ ൮൦ ‖
കാലാരിസേവചെയ്യോൎക്ക്
കാലനെക്കൂസലെന്തിനു് |

ഹേതുവിനെ പഞ്ചമി (പ്രയോജിക) മുതലായ വിഭക്തികളൊ മറെറാ കൊണ്ടു് സ്പഷ്ടമാക്കിക്കാണിക്കാതെ ഒരു

വാക്യത്തിൻേറയോ പദത്തിൻേറയോ അൎത്ഥമാക്കി കല്പിക്കുന്നതു കാവ്യലിംഗം. ഇതു സമൎത്ഥിക്കേണ്ടതായ സംഗതിയെ സമൎത്ഥിക്കുന്ന ദിക്കിലാണു ചമല്ക്കാരം ജനിപ്പിക്കുന്നതു്. ആദ്യോദാഹരണത്തിൽ 'ഞാൻ ശിവഭക്തനാം' എന്നുള്ള വാക്യം 'കന്ദൎപ്പ! നീ കളിക്കേണ്ട' എന്ന പൂൎവ്വവാക്യത്തിനു ഹേതുവാകുന്നു. അതിനാലിതു വാക്യാൎത്ഥഹേതുകമായ കാവ്യലിംഗം. രണ്ടാം ഉദാഹരണം പദാൎത്ഥഹേതുകം; അതിൽ 'കാലാരിസേവചെയ്യോർ' എന്ന പദം കാലനെ ക്രൂസാതിരിക്കുന്നതിനുള്ള ഹേതുവിനെ കുറിക്കുന്നു.

വാക്യാൎത്ഥഹേതുകത്തിനു വേറെയുദാഹരണം—

നിൻനേത്രത്തിനു തുല്യമാം കുവലയം വെള്ളത്തിനുള്ളത്തിലായ്
നിന്നാസ്യപ്രഭതേടുമമ്പിളിയൊളിക്കപ്പെട്ടു കാർകൊണ്ടലാൽ
അന്നത്തന്വികൾ നിന്നൊടൊത്ത നടയുള്ളോരങ്ങു മണ്ടീടിനാർ
നിന്നൌപമ്യവുമിന്നു കാണുതു പൊറുക്കുന്നില്ലഹോ ദുൎവ്വിധി.—സ്വന്തം.

ഇതിൽ ആദ്യത്തെ മൂന്നു പാദങ്ങളിലെ വാക്യങ്ങളും നാലാം പാദത്തിലെ വാക്യത്തിനു് ഹേതുവാകുന്നു.

പദാൎത്ഥഹേതുകത്തിനു് ഉദാഹരണം

"ഉഴന്നു പാന്ഥപ്പരിഷയ്ക്കനൎത്ഥദൻ
സദാലസൻ പാന്ഥിനു സഖ്യ നല്കുവോൻ
സുഗന്ധമേലം കവരുന്ന തസ്കരൻ
കവീശ്വരൎക്കങ്ങനെ ചെല്ലമായി നീ." മലയാനിലാസം-സ്വന്തം.

മലയാനിലനെ വൎണ്ണിക്കുന്ന ഈ പദ്യത്തിൽ മലയാനിലൻ കവികൾക്കു ചെല്ലമാകാതിരിക്കുന്നതിനുള്ള ഹേതുവിനെ 'പാന്ഥപ്പരിഷയ്ക്കനൎത്ഥദ'-നിത്യാദി വിശേഷണപദങ്ങൾ കുറിക്കുന്നു.

കാവ്യലിംഗം ചിലരുടെ മതത്തിൽ 'ന്യൂനഹേതു' എന്ന ദോഷത്തിൻെറ അഭാവമാത്രമാണെന്നും, മററു ചിലരുടെ മതത്തിൽ അനുമാനത്തിലന്തൎഭവിക്കേണ്ടതാണെന്നും തൎക്കമുണ്ടു്. എന്നാൽ അവരുടെ യുക്തിയെ അനുസരിക്കുന്നപക്ഷം മററനേകം അലങ്കാരങ്ങളേയും ഉപേക്ഷിക്കേണ്ടി വരുന്നതിനാൽ കാവ്യലിംഗം ഇവിടെ ഒരു പൃഥഗലങ്കാരമായി സ്വീകരിക്കപ്പെട്ടിരിക്കുന്നു.

——(o)——

൫൨. അനുമാനം

സാധനംകൊണ്ടു സാധ്യത്തെ-
യൂഹിപ്പതനുമാനമാം |
കോപം താനെങ്കലല്ലെങ്കി-
ലുപചാരമിതെന്തിനു്? || || വൃ൫ ||

സാധകമായ ഹേതുവിനെ കണ്ടു് സാധ്യമായ കാര്യത്തെ ഊഹിക്ക എന്ന തർക്കശാസ്ത്രപ്രസിദ്ധമായ അനുമാനം തന്നെ അനുമാനാലങ്കാരം. ഹേതുവ്യാപ്തിജ്ഞാനാദികൾ കവിസങ്കേതനിഷ്പന്നങ്ങളായിരിക്കതന്നെയാണു് ഇവിടെ ചമൽക്കാരബീജം. അതിനാൽ, പർവ്വതത്തിൽ പുക കണ്ടു് അഗ്നിയെ അനുഗമിക്കുന്നതു് അലങ്കാരമല്ല. ലക്ഷ്യത്തിൽ, നായകൻ നായികയുടെ പതിവില്ലാത്ത ഉപചാരം കണ്ടിട്ടു് പ്രണയകോപത്തെ അനുമിക്കുന്നു.

വേറെ ഉദാഹരണം—

പുഞ്ചിരിയെന്നതോ ചന്ദ്രികാചെഞ്ചെമ്മേ
അഞ്ചാതെ ചൊല്ലാമതെല്ലാരൊടും
ഏണാങ്കമൌലിതൻ നേത്രചകോരങ്ങൾ-
ക്കുണ്ണായി മേവുമോ അല്ലയായ്കിൽ." —കൃഷ്ണഗാഥ.

വേറെയുമുദാഹരണം—

കൂട്ടന്നു താമരപ്പൂക്കൾ വിടിരുന്നിതു മാലതി
പ്രാക്കളും വന്നു ചേക്കേറുന്നർക്കനസ്തമിതൻ ധ്രുവം. —സ്വന്തം.

——[o]——

൫൩. അർത്ഥാന്തരന്യാസം.

സാമാന്യം താൻ വിശേഷം താ-
നിവയിൽ പ്രസ്തുതത്തിനു് |
അർത്ഥാന്തരന്യാസമാകു-
മന്യംകൊണ്ടു സമർത്ഥനം || || വൃ൨ ||

താണ്ടിനാനാഴിഹനുമാ-
നാണ്ടവൎക്കെന്തുദുഷ്കരം |
വമ്പൎക്കുതെളിയാദോഷ-
മമ്പിളിക്കഴകങ്കവും || || ൬൩ ||

പ്രസ്തുതമായ സാമാന്യത്തെ സമൎത്ഥിപ്പാൻവേണ്ടി അപ്രസ്തുതമായ വിശേഷത്തേയോ മറിച്ചു പ്രസ്തുതമായ വിശേഷത്തിനുവേണ്ടി അപ്രസ്തുതമായ സാമാന്യത്തേയോ കഥിക്കുന്നതു് അൎത്ഥാന്തരന്യാസം.

ലക്ഷ്യത്തിൽ ഒന്നാമത്തേതു് സാമാന്യേന വിശേഷസമൎത്ഥനത്തിനു സാധൎമ്മ്യരീത്യാ ഉള്ള ഉദാഹരണം. രണ്ടാമത്തേതു് വിശേഷേണസാമാന്യസമൎത്ഥനത്തിനു വൈധൎമ്മ്യരീത്യാ ഉള്ള ഉദാഹരണം.

വേറെ ഉദാഹരണങ്ങൾ:—

"ഇഷ്ടപ്രാണേശ്വരിയുടെ വിയോഗത്തിനാലും നരേന്ദ്ര-
ദ്വിഷ്ടത്വത്താലൊരുവനുളവാം മാനനഷ്ടത്തിനാലും
കഷ്ടപ്പെട്ടുപുരുഷനൊരു നാലഞ്ചുകൊല്ലം കഴിച്ചാൻ:
ദിഷ്ടക്കേടാൽ വരുവതു പരീഹാരമില്ലാത്തതല്ലോ." —മയൂരസ.

ഇതിൽ അപ്രസ്തുതമായ സാമാന്യത്താൽ പ്രസ്തുതമായ വിശേഷത്തിനു സമൎത്ഥനം.

മറിച്ചുള്ളതിനു്—

"ചെറുപ്പകാലങ്ങളിലുള്ളശീലം
മറക്കുമോ മാനുഷനുള്ളകാലം
കാരസ്കരത്തിൻകുരു പാലിലിട്ടാൽ
കാലാന്തരേ കയ്പു ശമിപ്പതുണ്ടോ." —ശ്രീകൃഷ്ണചരിതം.

——(൦)——

൫൪ ഭാവികം.

പ്രത്യക്ഷാനുഭവം ഭൂത-
ഭാവികൾക്കിഹ ഭാവികം |
ഇന്നുമെൻ കാതിലൂറുന്നി-
തന്നു നീ ചൊന്ന വാക്കുകൾ || || ൬൪ ||

ഭൂതമായോ ഭാവിയായോ ഉള്ള സംഗതിയെ പ്രത്യക്ഷമായി മുന്നിൽ കാണുന്നപ്രകാരം വർണ്ണിക്കുന്നതു് ഭാവികം. ഭാവം മനോവികാരം; അതിനെ ജനിപ്പിക്കുന്നതു് എന്നു ശബ്ദത്തിനു് അർത്ഥസംഗതി.

വേറെ ഉദാഹരണം—

"പേരമൊന്നുകൂടൽ വഹിച്ചുള്ളുത്സവംപോലെ മോദം
തരുമതിമൃദുവാം നിൻ കങ്കണം ചേർന്ന ഹസ്തം
തരുണി! മമ കരത്തിൽ ശ്രീശതാനന്ദനപ്പി-
ച്ചൊരു സമയമതിപ്പോഴെന്നു തോന്നുന്നു കാന്തേ!"
—ഉത്തരരാമചരിതം.

ഇവ രണ്ടും ഭൂതത്തിനുദാഹരണങ്ങളാകുന്നു.

ഭാവിക്കു്—

കൊണ്ടാടിയപ്പോടപരിക്ഷതകോമളം നിൻ-
ചുണ്ടാകുമിപ്പുതിയ പുഷ്പമതിന്റെ സാരം
ഉണ്ടൽ വളന്നു വലയുന്നൊരു വണ്ടു പോലെ
കൊണ്ടൽനിതാഴംകുഴലി! യാവദഹം പിബേയം." —ഭാ. ശാ.

ശകുന്തളയോടുള്ള ദുഷ്ഷന്തവാക്യമായ ഇതിൽ 'ഭാവി' അത്യാസന്നം. സീതയോടുള്ള രാമവാക്യമായ പൂർവ്വോദാഹരണത്തിൽ ഭൂതം അതിദൂരമെന്നു ഭേദം.

അത്യന്തരിതമായ ഭാവിക്കു വേറെ ഉദാഹരണം—

എന്നക്കാശിയിൽ വാണുഷസ്സിലെഴുന്നേററ്ഗംഗയിൽ സ്നാനവും
നന്നായ് സന്ധ്യയുമാചരിച്ചു തരസാ ശ്രീവിശ്വനാഥാലയേ
ചെന്നിട്ടഞ്ജലി കൂപ്പി മുപ്പുരരിപോ! ഗൗരീപതേ കാത്തുകൊ-
ള്ളെന്നീവണ്ണമുരച്ചുകൊണ്ടു നിമിഷം പോലെന്നയിപ്പേൻ ദിനം.
—സ്വന്തം.

—(०)—

൫൭. ഉദാത്തം.

പുരാവൃത്തപരാമർശ-
മുദാത്തം ശ്രീസമൃദ്ധിയും |
കുരുപാണ്ഡവവീരന്മാർ
പൊരുതേരിടമാണിതു് ‖ ‖ വൃ൭ ‖

ഭൂപ്പാദസന്നിധാനത്തിൽ
കല്പവൃക്ഷങ്ങൾ യാചകർ |

പുരാതനമഹാപുരുഷന്മാരുടെ ചരിത്രസംബന്ധംകൊണ്ടു് വർണ്ണ്യവസ്തുവിനു ശ്ലാഘ്യതാം സമ്പാദിക്കുന്നതു് ഉദാത്തം. വീര്യസമ്പദാദിഗുണങ്ങളുടെ അതിശയം വർണ്ണിക്കുന്നതു് മററൊരു മാതിരി ഉദാത്തം. വേറെ ഉദാഹരണം:—

"അന്യങ്ങളാം മലകൾക്കു സുമേരുമുമ്പായ്
കന്നായ് ചമച്ചിവനെയന്നു പൃഥുപ്രദേശാൽ
നന്നായ് കറന്നു മഹിയാം പശുവിങ്കൽ നിന്നു
രത്നം മരുന്നു മുതലായ ധനങ്ങളെല്ലാം." —ഭാ. ക. സം.

വേറെയും ഉദാഹരണം—

"ബ്രഹ്മാവർത്തവഴിക്കു ചെന്നഥ കുരുക്ഷേത്രത്തിലെത്തുന്ന നീ
പണ്ടാരപ്പാർത്ഥമായ ദിക്കിവിടമെന്നോർത്തിരുന്നീടുമോ
തണ്ടാരിൻതല തോഴരിഞ്ഞ മഴയാലെന്നോ'ണമപ്പ്ഫൽഗുനൻ
മന്നംമന്നവർതൻമുഖംകണകളാൽകണ്ടിച്ചുവർഷിച്ചിഹ" —മേഘദൂതു്

ശ്രീസമൃദ്ധിക്കുദാഹരണം:—

"പത്തരമാററിൽ പൊന്നുകൾ രത്നത്താൽ
വിസ്താരത്തിൽ ചമച്ചുകിടക്കുന്ന
പത്തനങ്ങളും പത്തുനൂറായിരം
ചിത്തരമ്യമിതെത്രയും ഗോവിന്ദാ."
—രാമായണം ഇരുപത്തിനാലുവൃത്തം.

ഇവിടെ അയോദ്ധ്യാവർണ്ണനത്തിൽ ശ്രീസമൃദ്ധി.

സുത്രാമാവിനുവന്നവസ്ഥ ചിരിയാം നിൻവിക്രമാലോകനേ
ശത്രൂണാം പടവീടു ചുട്ട പുക ചെന്നെത്തീ നഭോമണ്ഡലേ
പത്താം നേത്രശതങ്ങളപ്പൊഴുതുടൻ പൊത്താഞ്ഞവന്നത്തലാ-
ലെത്തീ ശക്രനു കാർത്തവീര്യഭുജസമ്പത്തിങ്കലത്യാഗ്രഹം.

ഇതിൽ വീര്യസമൃദ്ധി.

——(൦)——

൫൩. സൂക്ഷ്മാലങ്കാരം.

ഗ്രഹിച്ചന്യാശയം ചേഷ്ട-
യെന്നു കാട്ടുക സൂക്ഷ്മമാം |
എൻനോട്ടം കണ്ടു ലീലാബ്ജം
കന്നൽക്കണ്ണി കൂപ്പിനാൾ || || വൃന്ദ ||

ആജ്ഞ്യം, ചേഷ്ടാവിശേഷം മുതലായതുകൊണ്ടു് ഒരുവന്റെ ഇംഗിതത്തെ മനസ്സിലാക്കി അതിനനുരൂപമായി പ്രവൎത്തിക്കുന്നതു് സൂക്ഷ്മാലംകാരം: നായകവാക്യമായ ലക്ഷ്യത്തിൽ സങ്കേതകാലമേതെന്നു് അവൻ നോട്ടംകൊണ്ടു ചോദിച്ചതിനു നായിക ലീലാബ്ജത്തെ കുമ്പിക്കുന്നതുകൊണ്ടു് താമരകൾക്കു സങ്കോചം വരുന്ന സമയമായ സന്ധ്യാകാലമെന്നറിയിക്കുന്നു.

വേറെയുദാഹരണം:—

"അന്യസ്ത്രീദിക്കിലേക്കായ് പുരികമിളകവേ മൂൎദ്ധനിൎദ്ധൂതിചെയ്താൻ
പിന്നത്തെപ്പഞ്ചബാണകമിഴിയതണയവേ ചിന്ത ചൂണ്ടമ്പരന്നാൻ
തന്വിക്കാസ്യം ചുവന്നീടവെയടിയിണയിൽ ട്രഷ്ടികൊണ്ടാനമിച്ചാൻ
മുന്നിൽത്തന്നെ ഗുരുണാമിരുവരവർ വെടിഞ്ഞില്ല കാലോചിതത്തെ."

—അമരുകം.

ഇവിടെ സപത്നി വസിക്കുന്ന ദിക്കിലേയ്ക്കു നായിക കണ്ണുകാണിക്കുന്നതിനെ മനസ്സിലാക്കി നായകൻ ശിരോധൂനനംകൊണ്ടു് അതിനെ നിഷേധിക്കുന്നു.

———(o)———

൫൭. വ്യാജോക്തി.

രഹസ്യരക്ഷയ്ക്കായ് ചെയ്യും
വ്യാജം വ്യാജോക്തിയായതു് |
വണ്ടത്താൻ കൊത്തിയെൻ ചുണ്ടിൽ
ചണ്ടി! നീ കരിനാക്കി താൻ || || ൮൯ ||

വെളിപ്പെടാൻ പോകുന്ന രഹസ്യത്തെ മറയ്ക്കാനായി ചൊല്ലുന്നതോ പ്രവൎത്തിക്കുന്നതോ ആയ വ്യാജം വ്യാജോക്തി. ഉദാഹരണം നായിക സഖിയോടു പറയുന്നതു്. ജാരകൃതമായ ദന്തക്ഷതത്തിന്റെ കാരണത്തേ മറയ്ക്കുന്നതിനായിട്ടു് 'പൂവറുക്കാൻ പോകേണ്ടാ എന്നു നീ പറഞ്ഞതിനെ കൂട്ടാക്കാതെ പോയതിൽ, പോയാൽ ദോഷം വരുമെന്നു് നിന്റെ കരിനാക്കുകൊണ്ടു പറഞ്ഞതുപോലെ തന്നെ വണ്ടെന്റെ ചുണ്ടിൽ കൊത്തി' എന്നും മററും സഖിയെ 'കരിനാക്കി' എന്നു പറഞ്ഞു് നായിക ശകാരിക്കുന്നു.

വേറെയുദാഹരണം (പ്രവൃത്തിയ്ക്കു്)

കണ്ണനെക്കണ്ട നേരത്തു തിണ്ണെന്നുണ്ടായ വിഭ്രമം
വെളിപ്പെടാതിരിപ്പാനായളിവേണി വണങ്ങിനാൾ.

ഇവിടെ നായിക കൃഷ്ണനെക്കണ്ടിട്ടുണ്ടായ കാമവികാരത്തെ വണങ്ങുന്നതുകൊണ്ടു് ഭക്തിവ്യാജേന മറയ്ക്കുന്നു.

വാക്കിനു വേറെയുദാഹരണം—

കല്യാണാവസരേ ഗിരീന്ദ്രനരുളും കന്യാകരംതൊട്ടവാ-
റുല്ലാസത്തൊടു സാത്വികങ്ങളുളവായ് സ്തംഭിച്ചുമെയ്യോടുടൻ
വല്ലാതുള്ളൊരു ശൈത്യമീ ഹിമഗിരിക്കൈക്കെന്നൊരിന്നെന്നോതവേ
മെല്ലെ ശൈലവധുക്കൾ നോക്കിന ശിവൻ കല്യാണമേകീടണം.
—സ്വന്തം.

———(൦)———

൮൭. ഉത്തരം.

ചോദ്യംനടിച്ചുത്തരമായ്
ഗൂഢാർത്ഥംചൊൽകയുത്തരം।
അക്കരയ്ക്കു കടക്കേണ്ട-
തക്കാവിൻനേർക്കു പാന്ഥ കേൾ॥ ॥൮൭॥

ഒരുവനെ ഒരു ഗൂഢാർത്ഥം ധരിപ്പിക്കാൻ വേണ്ടി അവൻ തന്നെയോ മറ്റൊരുവനോ തന്നോടു ചോദ്യംചെയ്തു എന്നു ഭാവിച്ചുകൊണ്ടു് ഉത്തരത്തിന്റെ മട്ടിൽ ആ ഗൂഢാർത്ഥത്തെ വ്യംഗ്യമായി ചൊല്ലുന്നതു് 'ഉത്തരം.' പാന്ഥൻ വഴി ചോദിച്ചു എന്നുള്ള നാട്യത്തിൽ "കാവിന്റെ നേക്കാണു പുഴ ഇറങ്ങിക്കേറേണ്ടതു്" എന്നു നായിക പറയുന്നതു് ആ സ്ഥലമാണു് നമുക്കു രഹസ്സമാഗമത്തിനുള്ള സങ്കേതസ്ഥാനം എന്നു പാന്ഥനെ ധരിപ്പിക്കാനാകുന്നു.

വേറെയുദാഹരണം—

പെടയ്ക്കുകിൽ വേണെങ്കിൽ തേടുക വേറുള്ള വേടവീടുകളിൽ
വീടിതിലുള്ളൊരുത്തനൻ വിട്ടുമാറില്ലമ്പു പാന്ഥ മൃഗയ്ക്കേ—സ്വന്തം.

വേട്ടയ്ക്കു പോകാതെ വീട്ടിൽ നവോഢയായ വധുവൊന്നിച്ചുസുഖിക്കുന്ന പുത്രനെ ഉദ്ദേശിച്ചു്, മാർത്തുകലിനാവശ്യ-

പ്പെട്ട വനാവനോട്ട് വൃദ്ധവ്യാധൻ പറയുന്നതു്. ഇവിടെ പഥികൻെറ ചോദ്യം കല്പിതം, പുത്രനെ സ്വകൃത്യം ഓൎമ്മിപ്പിക്ക ഫലം. ഈ ഉത്തരാലങ്കാരത്തിനു് പലരും പലവിധമാണു് ലക്ഷണം ചെയ്യുന്നതു്.

ചോദ്യത്തിനാരമോക്കാതൊ-
രുത്തരം ചൊല്‍കയുംതഥ |
സംസാരത്തിൽ സാരമെന്തു
കംസാരിപദസേവനം || || ൯൮ ||

തനിയേ ചോദ്യംചെയ്തു് അപ്രതീക്ഷിതമായ ഉത്തരം പറയുന്നതു് 'ഉത്തരാലങ്കാരം.' പരിസംഖ്യയിൽ അന്യവ്യവച്ഛേദംകൊണ്ടുള്ള നിയമനമാണു് ചോദ്യോത്തരങ്ങളുടെ ഫലം. ഉത്തരാലങ്കാരത്തിൽ ആ നിയമനം വിവക്ഷിതമല്ല. ചമൽക്കാരബീജവും അസംഭാവിതമായ ഉത്തരത്തിന്റെ ശ്രവണത്തിൽ ഝടുതിയായുണ്ടാകുന്ന മനോവികാരമാകുന്നു.

വേറെയുദാഹരണം—

സുഖമെന്തിഹ ലോകത്തിൽ? സഖാക്കളുടെ സംഗമം
ദുഃഖമെന്തഥ? മൂർഖൻെറ മുഖംനോക്കീട്ടു ജീവനം. —സ്വന്തം.

———o0o———

൫൯. സമാധി.

———

സമാധികാര്യസൌകര്യം
യദൃച്ഛാലബ്ധഹേതുവാൽ ||
മാനിനീസാന്ത്വനത്തിന്നായ്
തുനിഞ്ഞനെപ്പൊഴിങ്ങു ഞാൻ |
കനക്കവേകേൾക്കമാറായ്
ഘനസ്തനിതമപ്പൊഴേ || || ൯൯ ||

വേറെയുദാഹരണം—

വമ്പിച്ച കോപത്തെയകററുവാനായ്
കമ്പിട്ടുകാന്തൻെറ പുറം കരേറും
തമ്പുത്രനേ നോക്കി മനംമറന്നി-
ട്ടമ്പോടു പെട്ടെന്നു ചിരിച്ചു ചണ്ഡി. —സ്വന്തം.

ഒരു കാൎയ്യത്തെ സാധിക്കുന്നതിൽ പല ഹേതുക്കൾ 'ഖലേകപോതികാ'ന്യായേന ഞാൻ മുമ്പ് ഞാൻ മുമ്പ് എന്ന രീതിയിൽ ഒന്നിച്ചു പ്രവൎത്തിക്കുക "സമുച്ചയം"; അനുകൂലഹേതുക്കൾ 'കാകതാലീയ'ന്യായേന ഘടിക്കുന്നതു് 'സമാധി' എന്നു ഭേദം.

യത്നംകൂടാതെതന്നെ ഇഷ്ടകാൎയ്യസിദ്ധി എന്നു ലക്ഷണം ചെയ്തു് 'പ്രഹർഷണം' എന്നു് ഒരു നൂതനാലങ്കാരത്തെ അപ്പയ്യദീക്ഷിതർ സ്വീകരിക്കുന്നു. എന്നാൽ അതും സമാധിയുടെ ഒരു വകഭേദമാകുന്നതേ ഉള്ളൂ.

കൊണ്ടൽക്കാറണികൊണ്ടു വിണ്ടലമിരുണ്ടീടുന്നു വൃക്ഷങ്ങളെ-
ക്കൊണ്ടിക്കാടു കറുത്തിട്ടു നിരവിലക്കണ്ണന്നുമുണ്ടിണ്ടൽ കേൾ
കൊണ്ടാക്കീടു! ഗൃഹത്തിലിന്നിവനെ നീ താനെന്നു നന്ദോദിതം
കൊണ്ടാടീട്ടഥ രാധയെപ്പഥി രസിപ്പിച്ചോരു കൃഷ്ണൻ തുണ. —സ്വന്തം

ഇത്യാദിയായ അതിൻെറ ഉദാഹരണത്തിലും രഹസ്സംഗമത്തെ പ്രാൎത്ഥിക്കുന്ന രാധാമാധവന്മാൎക്കു് യദൃച്ഛാ ലബ്ധമായ നന്ദനിയോഗം കാൎയ്യസിദ്ധിക്കു സൌകൎയ്യാതിശയത്തെ ഉണ്ടാക്കുന്നു. പൂൎവോദാഹരണത്തിൽ ഇഷ്ടകാൎയ്യത്തിലേക്കുള്ള പ്രവൃത്തി ശബ്ദപ്രതിപാദിത; ഇതിൽ അൎത്ഥസിദ്ധ എന്നു മാത്രം ഭേദം.

"വേഴാമ്പലേററമഴലേന്തിയുഴന്നുവെള്ളം
നാലഞ്ചു തുള്ളി മുകിൽതന്നൊടിരന്നിടുന്നു
അൻപോടതൂഴി മുഴുവൻ മഴയാൽ നനയ്ക്കു-
ന്നമ്പോ വലിപ്പമുടയോൻെറ കൊടുപ്പുകേമം." —കെ. സി. കേ. പി

ഇത്യാദി പ്രകാരാന്തരേണ ഉള്ള പ്രഹർഷണോദാഹരണങ്ങളിലും ലക്ഷണസംഗതി മേല്പറഞ്ഞപ്രകാരം ഊഹിച്ചുകൊൾക.

——(o)——

൨൦. വ്യാജസ്തുതി

വ്യാജസ്തുതിസ്തവം നിന്ദ
നിന്ദാസ്തുതികളാൽക്രമാൽ |
സ്വർഗ്ഗം പാപിക്കുനൽകുന്ന
ഗംഗയ്ക്കെന്തുവിവേകമാം|| ||൪൧||

നിന്നെപ്പോലാർക്കുറെന്നി-
ലിന്നു നീയെൻനിമിത്തമായ് |
ചെന്നദൂതി! പൊറുത്തില്ലേ
നന്നായ് ദന്തനഖക്ഷതം|| ||൪൨||

സ്തുതിയിൽ പര്യവസാനിക്കുന്ന നിന്ദയും, നിന്ദയിൽ പര്യവസാനിക്കുന്ന സ്തുതിയും വ്യാജസ്തുതി. നിന്ദയെന്നുള്ള വ്യാജേന സ്തുതി എന്നും, വ്യാജമായിട്ടു (നിന്ദാരൂപമായിട്ടുള്ള) സ്തുതി എന്നും ശബ്ദത്തിനു് അൎത്ഥയോജന. ആദ്യോദാഹരണത്തിൽ, നീ പാപികളേയും സുകൃതികളേയും തിരിച്ചറിയാത്തവൾ എന്നുള്ള നിന്ദകൊണ്ടു് നീ പാപികളെക്കൂടി അവരുടെ പാപമകററി സ്വൎഗ്ഗത്തയയ്ക്കുന്നു എന്നു ഗംഗയുടെ മാഹാത്മ്യത്തിനു സ്തുതി. രണ്ടാം ഉദാഹരണത്തിൽ, നീ എനിക്കു വേണ്ടി ദന്തനഖക്ഷതങ്ങളെല്ലാം സഹിച്ചു എന്നു നായിക ദൂതിയെ സ്തുതിക്കുന്നതുകൊണ്ടു് നീ എനിക്കു വേണ്ടിയല്ല നായകസമീപത്തിൽ പോയതു്, സ്വാൎത്ഥം വിചാരിച്ചാണു്, അതുകൊണ്ടു് നീ സ്വാമിദ്രോഹപാതകം ചെയ്തവൾ എന്നു നിന്ദ.

വേറെ ഉദാഹരണം—നിന്ദയാൽ സ്തുതിക്കു്.

"തിങ്കൾതന്നുടെ കളങ്കിതാങ്കമുടൽ ശങ്കരന്റെ ഗളമണ്ഡലം,
പങ്കജാക്ഷനുടെ മെയ്മുഴുക്കെ മദപങ്കിലം ദിഗിഭർ തൻകടം,
ശങ്കയെന്നിയെയിതൊക്കെയിന്നുമിരുളാന്തന്നെ വിലസുന്നു കേൾ
ഛങ്കഹോ! വെറുതെയെത്രമാത്രമുലകം വെളുത്തുതവകീൎത്തിയാൽ." സ്വന്തം.

ഇതിൽ കളങ്കാദികൾ ഒഴിച്ചെല്ലാം നിന്റെ കീൎത്തികൾ വെളുപ്പിച്ചു തീൎന്നുവെന്നു് വാസ്തവത്തിൽ സ്തുതി.

സ്തുതിയാൽ നിന്ദയ്ക്കു്—

"മെയ്യിൽ പാർവ്വതി പാതി, പാതി ഹരിയും പങ്കിട്ടെടുത്തീടവേ
പോയല്ലോ ഹരനെന്നു ഗംഗയുടനേ ചെന്നബ്ധു ചേർന്നാഴിയിൽ
വാനത്തമ്പിളിലേഖ, പാമ്പു കുഴിയിൽ, സർവ്വജ്ഞതാധീശതാ-
സ്ഥാനം രണ്ടു ഭവാങ്കലെങ്കലുമഹോ! ഭിക്ഷാടനം ഭൂപതേ"—സ്വന്തം.

ദരിദ്രനായ കവി വളരെ കാത്തുനിന്നിട്ടും കാര്യം ഫലിക്കാഞ്ഞു നിരാശപ്പെട്ടു പ്രഭുവിനോടു പറയുന്ന ഈ വാക്കിൽ, എന്റെ വൈദഗ്ദ്ധ്യവും ദാരിദ്ര്യകഷ്ടവും അറിഞ്ഞിട്ടും എന്നെ രക്ഷിക്കാത്ത നീ സർവ്വജ്ഞനെന്നും ഐശ്വര്യവാനെന്നും നടിക്കുന്നതു വ്യർത്ഥമെന്നു്, സ്തുതിനിന്ദയിൽ പരിണമിക്കുന്നു. ഈ ഉദാഹരണം രസഗംഗാധരകാരനു രസിക്കാത്തതാകയാൽ വേറെ ഒന്നു്—

മൌലികപ്രജമിരുന്നിടുന്നു മുകളിൽ സുഖം, കപികൾ കൊമ്പിലും
ഷൾകപുന്ദമതു കോടരത്തിലുമടിക്കു ദംശമശകങ്ങളും
ആകെയെത്രയിഹ ചേതനങ്ങൾ? വിശദം യശോധിഗതമധ്വഗം
ലോകമന്തികമണഞ്ഞിടായ്കിലിഹ വൃക്ഷരാജ! തവ കെ യതിഃ.
—അന്യാപദേശശതകം.

ഇലവുമരത്തെ സംബോധനം ചെയ്തുള്ള ഈ അന്യാപദേശത്തിൽ നിന്നെക്കൊണ്ടാർക്കെങ്കിലുമൊരുപകാരമുണ്ടെങ്കിലതു ദുഷ്ടക്കൂട്ടക്കാർക്കേ ഉള്ളൂ എന്നു നിന്ദ.

വ്യാജസ്തുതിയിൽ ഒരുവനെ സ്തുതിക്കുന്നതുകൊണ്ടു മറ്റൊരുവനു നിന്ദ എന്നും മറിച്ചും സ്തുതിനിന്ദകൾ വ്യധികരണകൾ ആയിട്ടും വരാം എന്നു അപ്പയ്യദീക്ഷിതർ അഭിപ്രായപ്പെടുന്നു. എങ്ങനെയെന്നാൽ—

"നീയാർ? മർക്കട! രാമരാജഭവനേ ഞാൻ പത്രികാവാഹകൻ,
പോയാനെങ്ങിഹ മുമ്പിൽവന്ന ഹനുമാൻ ലങ്കാപുരം ചുട്ടവൻ,
ചെക്കൻ മുഷ്കാടരക്കനേകനവനിൽ കൈവെച്ചതായ് കേൾക്കയാൽ
വെക്കം ചൊക്കർ ബഹിഷ്കരിച്ചരിളിയച്ചാരനു താൻ തൊങ്കിനാൻ."
—സ്വന്തം.

ഇവിടെ ഹനുമാനെ നിന്ദിക്കുന്നതുകൊണ്ടു് ശേഷം വാനരന്മാർക്കു സ്തുതി. ഇതിന്മണ്ണംതന്നെ മറിച്ചു് അന്യസ്തുതികൊണ്ടു് അന്യനിന്ദയേയുമുദാഹരിക്കാം. സൂക്ഷ്മം നോക്കുമ്പോൾ

സ്തുതിനിന്ദകൾ വ്യധികരണകളായി വരുന്നിടത്തു് അപ്രസ്തുത-പ്രശംസയാകുന്നു. 'ദണ്ഡി' ഈ മാതിരിയുള്ളതിനെത്തന്നെ-യാണു് അപ്രസ്തുതപ്രശംസയായിട്ടു ഗണിക്കുന്നതും എന്നു ചുരുക്കം.

——[൦]——

൨൫. സമം.

സമം ചേരേണ്ടതിൻ ചേർച്ച
ജനകോചിതജന്യവും।
നിംബം ഫലിച്ചു, കാകങ്ങൾ
തിന്മാനെന്നും വന്നു ചേർന്നിതേ॥ ॥൩൭॥

വൃദ്ധിക്ഷയങ്ങൾ യോജിയ്ക്കു-
മബ്ധിജാതൻ ശശാങ്കനു്।

അനുരൂപങ്ങളായ രണ്ടു വസ്തുക്കൾ തങ്ങളിൽ' ചേരു-ന്നതും കാരണത്തിനു് അനുരൂപമായ കാൎയ്യവും 'സമാലങ്കാരം.'

വേറെയുദാഹരണം—

"ധന്യൻ തൻകാന്തനെശ്ശോഭനയവൾ കുമുദത്തെശ്ശരൽജ്യോത്സ്നപോലെ
നന്ദിപ്പിക്കട്ടെ തുഷ്ട്യാ തരുണനവനുമച്ചാരിതാൎത്ഥ്യം വരട്ടെ
അന്യോന്യം വാച്ചിട്ടും സൽഗുണനിരകൾ ചമയ്ക്കുന്നതിൽ ബ്രഹ്മനേറ്റം
കന്നിക്കും കൗശലത്തിൻഫലവുമിഹ മനോജ്ഞതാവും വന്നിടട്ടെ."

—മാലതീമാധവം.

രണ്ടാമത്തേതിനുദാഹരണം—

താഴ്ചയായൊരിടത്തുള്ള വാഴ്ചയാൽ വീഴ്ചയെന്തുതേ?
ജലത്തിലല്ലോ നിൻജന്മം ജലജാക്ഷകദംബിനി! —സ്വന്തം.

അനുരൂപ്യം പലവിധത്തിൽ വരാം; എങ്ങനെ എന്നാൽ,

കൂടത്തന്നെ പിറന്നു സിന്ധുവതിൽ നീയക്കാളകൂടത്തൊടേ
കൂടിച്ചേൎന്നു കളിച്ചു ശംഭുനിടിലത്തീയോടു ബാല്യത്തിൽ നീ
പ്രൌഢൻ നീയഥ രാഹുദംഷ്ട്രയതിനാലങ്ങന്തരംഗീകൃതൻ
ബാഢം ചന്ദ്ര! വിഷം കലൎന്ന കിരണം തൂകുന്നു യുക്തംഭവാൻ—സ്വന്തം.

ഇവിടെ ചന്ദ്രന്റെ പ്രവൃത്തി സഹവാസത്തിനു് അനു-രൂപയെന്നു സാധിക്കപ്പെട്ടിരിക്കുന്നു.

——(൦)——

൨൨. വിഷമം.

വിഷമം ചേർച്ചയില്ലാത്ത
രണ്ടിനെച്ചേർത്തു ചൊല്ലുകിൽ |
കാവ്യാനുശാസനമതെ-
ങ്ങവ്യുൽപന്നനെങ്ങിവൻ || || ൯൮ ||

അത്യന്തവൈലക്ഷണ്യത്താൽ തങ്ങളിൽ ചേരാത്ത രണ്ടു വസ്തുക്കളെ ചേർത്തു കാണിക്കുന്നതു വിഷമം. ഒരു കാവ്യാനു-ശാസനഗ്രന്ഥമെഴുതുന്നതു പണ്ഡിതൈകസാദ്ധ്യമാകുന്നു. താനോ സാരമില്ലാത്തവൻ, അതിനാൽ ഗ്രന്ഥനിർമ്മാണപ്രവൃത്തി തനിക്കു ചേരാത്തതു്.

വേറെയുദാഹരണം—

"അതിക്രൂരം ബാണം കുസുമതതിയിൽ ചെങ്കനലുപോൽ
പതിപ്പിച്ചീടൊല്ലാ പരിമൃദുലയാമീ മൃഗതനൌ
നിതാന്തം നിസ്സാരം ബത! മൃഗമതിൻജീവനെവിടെ?
കൃതാന്താദൈത്യാനാം തവ ച കടുബാണങ്ങളെവിടെ?" —ശാകുന്തളം.

വിഷമം ഗമ്യമായും വരാം.

"ക്ഷോണീശൻതൻസുഹൃത്താംപ്രിയസചിവനുതൻപുത്രിയെക്കാഴ്ചമൂലം
പ്രീണിച്ചേകീട്ടമാത്യൻ പരമിഹ പരമാനന്ദമങ്ങാർന്നിടട്ടെ
കാണാനും കൊള്ളുകില്ലാത്തവനൊടിവളുമാഹന്ത ധൂമഗ്രഹത്തോ-
ടേണാങ്കൻതന്റെ ചേണാന്നൊരു കലയതുപോലിന്നുടൻ ചേർന്നിടട്ടെ"
—മാലതീമാധവം.

ഇവിടെ നന്ദനും മാലതിക്കും തമ്മിലുള്ള ഘടനാവൈ-ഷമ്യം ഗമ്യം.

(൨)

വിഷമം ജനകത്തിന്നു്
വിരുദ്ധം ജന്യധർമ്മവും |
വെളുത്ത കീർത്തിയെപ്പെററി-
തളിശ്യാമളയാമസി || || ൯൯ ||

വണ്ടിനെപ്പോലെ കറുപ്പായ വാളിൽ നിന്നു വെളുത്ത കീർത്തി ജനിച്ചതു്, ജനകത്തിന്നു് അനനുരൂപമായ ജന്യഗുണം,

യുദ്ധത്തിൽ ഖഡ്ഗപ്രയോഗംകൊണ്ടു കീൎത്തി സമ്പാദിച്ചു എന്നു വാസ്തവം.

വേറേ ഉദാഹരണം:—

സഹസ്രപാദൻ ഭഗവാന്റെ പുത്രൻ,
ഗ്രഹാധിപൻ ഹന്ത മുടന്തനായി
മഹാമഹസ്സാകമവന്റെ പുത്രി-
യഹോ കറുത്തും വിധി വാമനത്രേ. —സ്വന്തം.

ഇഷ്ടസിദ്ധിക്കയത്നിച്ചി-
ട്ടനിഷ്ടപ്രാപ്തിയുതഥാ |
കരണ്ടാനഹിമഞ്ജുഷ-
യിരമോഹിച്ചുമൂഷികൻ || ൯൩ ||
ഭക്ഷിച്ചാനെലിയെത്തന്നെ
തൽക്ഷണാലഹിയുംപുനഃ |

ഇഷ്ടകാൎയ്യത്തിനായി പ്രവൎത്തിക്കുന്നവനു് ഇഷ്ടം സാധിച്ചില്ലെന്നു മാത്രമല്ല അനിഷ്ടം വന്നുകൂടുകയും ചെയ്തു എന്നു വരുന്നതും വിഷമാലംകാരംതന്നെ. എലി ഇരതേടി പാമ്പിനെ അടച്ചിരിക്കുന്ന പെട്ടി കരണ്ടപ്പോൾ പാമ്പു് എലിയെത്തന്നെ ഇരയാക്കിയതിനാൽ ലക്ഷണസമന്വയം.

വേറെയുദാഹരണം:—

ഗോപാലനെന്നോൎത്തു മുകുന്ദ കേൾക്ക
ഞാൻ പാലു മോഹിച്ചു ഭജിച്ചു നിന്നെ
നീയോ മിടുക്കൻ പുനരിങ്ങു മേലാൽ
തായാർമുലപ്പാലുമലഭ്യമാക്കി. —സ്വന്തം.

കൃഷ്ണനെക്കുറിച്ചുള്ള ഈ വ്യാജസ്തുതിയിൽ നീ ഗോപാലനാണെന്നു കേട്ടു. ഇടയനെ സേവിച്ചാൽ പാൽ ധാരാളം കിട്ടുമെല്ലോ എന്നു വിചാരിച്ചു് ഞാൻ നിന്നെ സേവിച്ചു. നീയോ പിന്നെ ഞാൻ ആശിച്ച പശുവിൻപാലു തന്നില്ലെന്നു മാത്രമല്ല, ബാലന്മാൎക്കു് അനായാസേന ലഭിക്കുന്ന മുലപ്പാലുകൂടി കിട്ടാതെയാക്കി, എന്നു വിഷമാലങ്കാരം. ശ്രീകൃഷ്ണമൂൎത്തിയെ സേവിച്ചതിനാൽ പുനൎജ്ജന്മമില്ലാതെയായി എന്നു കൃഷ്ണസ്തുതി.

വേറെയുമുദാഹരണം—

"ശൂദ്ധമായവനെ നിഗ്രഹിപ്പതിനു ഞാനയച്ച വിഷകന്യതൻ
നാടിനർദ്ധമവകാശി പർവ്വതനെ നിഗ്രഹിച്ചു വിധിശക്തിയാൽ
കേട്ടഖേദമുള്ളു രസയന്ത്രകൌശലമതിൽ ത്തുനിഞ്ഞൊരവർകൾക്കമി-
ന്നീടെഴും മമ നയങ്ങൾനോക്കകാതന്നെമെയ്യ്ന്ന ഗ്ഗുണത്തിനായ്"

—മുദ്രാരാക്ഷസം.

ഇഷ്ടാനവാപ്തി മാത്രമോ അനിഷ്ടപ്രാപ്തി മാത്രമോ ആയാലും വിഷമാലങ്കാരംതന്നെ. എങ്ങനെ—

കല്യാണി! താമരമലർക്കടച്ചുടിടാമെ-
ന്നുല്ലാസമോടിഹ നടേണ്ട ബിസം കളത്തിൽ
വല്ലാത്തകാലമിതു, നന്ദി ജഗത്തിനില്ല
ചൊല്ലാം ഹരിക്കമിതു നിൻമുഖകാന്തിയെത്താൻ. സ്വന്തം.

ഇവിടെ പത്മാതപത്രരൂപമായ ഇഷ്ടകാര്യത്തിന്റെ ലാഭമുണ്ടെങ്കിലും മുഖകാന്തി ഹരണരൂപമായ ബലവത്തായ അനിഷ്ടത്തിന്റെ പ്രസക്തി പറയപ്പെട്ടിരിക്കുന്നു.

അപ്പയ്യദീക്ഷിതരുടെ വിഷാദാലങ്കാരം വിഷമത്തിൽ അന്തർഭവിച്ചു എന്നറിയുക.

——(೦)——

൨൩. വിചിത്രം.

വിചിത്രമാം പ്രവൃത്തിക്കി-
ലുദ്ദേശ്യവിപരീതമായ് ।
ഉത്തമന്മാരുയച്ചീടുന്നാ-
യത്യന്തം താണിടുന്നഹോ ॥ ൯൪ ॥

ഉദ്ദേശ്യത്തിനു നേരെ വിരുദ്ധംപോലെ തോന്നുന്ന പ്രയത്നം വിചിത്രാലങ്കാരം. പൊങ്ങാനാഗ്രഹിച്ചു താഴുന്നതു് വിരുദ്ധം. സത്തുക്കൾ വിനയംകൊണ്ടു് ഔന്നത്യം നേടുന്നുവെന്നു താല്പര്യം.

വേറെയുദാഹരണം:—

ബന്ധം നീക്കാൻ ബഹു മഖമുഖം കർമ്മപാശം തൊടക്ക-
ന്നന്തശ്ശാന്തിക്കൊരുവക പഠിക്കുന്നു വേദാന്തവാദം
തീർത്ഥേ മുങ്ങുന്നശുഭജലധിക്കക്കരെപ്പുക്കിരിപ്പാൻ
തത്വം പാർത്താൽ ഭവഭുജയതിൽ ഭ്രാന്തരീ മർത്ത്യരെല്ലാം. സ്വന്തം.

വിചിത്രാലങ്കാരത്തെ കൌസ്തുഭകാരൻ വിഷമത്തിൽ തന്നെ അന്തർഭവിപ്പിക്കുന്നു.

——(൦)——

൮൪. അന്യോന്യം

പരസ്പരോപകാരന്താ-
നന്യോന്യാഖ്യയലംകൃതി ।
നിശയാൽ ശശി ശോഭിക്കും
ശശിയാൽ നിശയും തഥാ ॥ ॥ ൻവ്വ ॥

വേറെയുദാഹരണം:—

“ഓമൽ കഴുത്തതിനു വർത്തുളമുത്തുമാല,
നൽമുത്തണിക്കു കചബന്ധുരമാം കഴുത്തും
എന്നിക്രമത്തിനഴകേകുകകൊണ്ടു രണ്ടും
ഭൂഷ്യം വിഭൂഷണവുമായൊരുപോലെതന്നെ.” —ക. സം.

——[൦]——

൮൫. പരികരം.

വരും പരികരം ചൊന്നാൽ
സാഭിപ്രായവിശേഷണം ।
അമ്പിളിക്കല ചൂടുന്ന
തമ്പുരാൻ താപനാശനൻ ॥ ॥ ൻൻ ॥

അഭിപ്രായഗർഭങ്ങളായ വിശേഷണങ്ങളെ ചെയ്യുന്നതു പരികരാലങ്കാരം. ഉദാഹരണത്തിൽ, ‘അമ്പിളിക്കല ചൂടുന്ന’

എന്ന വിശേഷണം താപനാശത്തിനുള്ള സൌകൎയ്യത്തെ ദ്യോതിപ്പിക്കുന്നു. നിരഭിപ്രായവിശേഷണം ചെയ്യുന്നതു് അപുഷ്ടാൎത്ഥം എന്നൊരു ദോഷമാകയാൽ പരികരം ദോഷാഭാവമാത്രമെന്നല്ലാതെ അലങ്കാരമാകുന്നതെങ്ങനെ എന്നൊരാക്ഷേപമുണ്ടു്. അപുഷ്ടാൎത്ഥദോഷത്തിനു പ്രസക്തിയില്ലാത്ത ശ്ലേഷയമകാദിസ്ഥലങ്ങളിൽ ഇതിനാലങ്കാരത്വം സിദ്ധിക്കുന്നതുകൊണ്ടു മററുള്ളിടത്തിലും ഇതിനെ സ്വീകരിക്കേണ്ടതാണെന്നു് അപ്പയ്യദീക്ഷിതർ സമാധാനം ചെയ്യുന്നു. പ്രാചീനന്മാർ സാഭിപ്രായങ്ങളായി അനേകം വിശേഷണങ്ങൾ ചെയ്യുന്നിടത്തേ പരികരാലങ്കാരത്തെപ്പറയുന്നുള്ളു.

വേറെയുദാഹരണം:—

“കോദണ്ഡഹസ്തനഭിമാനി സുയോധനാഗ്രേ
രാധേയശല്യകരുബന്ധുസമക്ഷമിപ്പോൾ
കൃഷ്ണാദ്രകുലഹരഹൃത്തടമുദ്ധൃതോ ഞാ-
നുഷ്ണം കുടിച്ചു രുധിരം നഖരൈർവിഭിന്നൻ” —വേണീസംഹാരം.

ഈ ഭീമവാക്യത്തിൽ ‘കോദണ്ഡഹസ്തൻ’, ‘അഭിമാനി’ എന്നസുയോധനവിശേഷണങ്ങളും, ‘കൃഷ്ണാദ്രകുലഹരൻ’എന്ന ദുശ്ശാസനവിശേഷണവും സാഭിപ്രായമെന്നു സ്പഷ്ടം. എന്നാൽ ഇതിൽ വിശേഷണങ്ങൾക്കു സമാസം ചെയ്കയാൽ അവിമൃഷ്ടവിധേയാംശാദിദോഷങ്ങളിൽ പരികരത്തിന്റെ ചമൽക്കാരം മഗ്നമായിരിക്കുന്നു.

അതിനാൽ വേറെ ഉദാഹരണം:—

ഹേ ഹേ മാനികളായി ചാപപാണികളായിരിക്കുന്ന കൎണ്ണദുൎയ്യോധനപ്രഭൃതികളായ പാണ്ഡവദ്വേഷികളേ! നിങ്ങൾ എല്ലാവരും കേൾക്കണം—
“കേശാന്തേ പിടിപെട്ടിഴച്ചുതെവനോ പാഞ്ചാലിയെക്കശ്മലൻ
ക്രോശന്ത്യാഃ പടമങ്ങഴിച്ചതുമഹോ രാജ്ഞാം സഭാഭ്യന്തരേ
നാശം ചേൎത്തഹമിന്നു യസ്യ രുധിരം പാതും പ്രതിജ്ഞാതവാൻ
മോശക്കാരനവൻകരത്തിലിഹമേ പെട്ടിന്നു രക്ഷിക്കുവിൻ.”
—വേണീസംഹാരം.

ഇതിൽ കൎണ്ണാദികൾക്കും പാഞ്ചാലിക്കും ദുശ്ശാസനനും ഭീമൻ ചെയ്യുന്ന വിശേഷണങ്ങളെല്ലാം ഓരോരോ അഭിപ്രായങ്ങളെ സ്ഫുടമായിട്ടു ഗർഭീകരിക്കുന്നു.

കാവ്യലിംഗത്തിൽ ഹേതു വിശേഷണത്തിന്റെ സാക്ഷാൽ വാച്യാൎത്ഥമാകുന്നു; പരികരത്തിൽ ആകട്ടെ വിശേഷണം സമൎപ്പിക്കുന്ന അഭിപ്രായം വ്യംഗ്യമാകുന്നു. ആ വ്യംഗ്യാൎത്ഥം വിശിഷ്ടവാക്യത്തിന്റെ വാച്യാൎത്ഥത്തെ പോഷിപ്പിക്കുന്നതിലേയ്ക്കു അത്യാവശ്യകമാകയാൽ വ്യംഗ്യപ്രാധാന്യം സംഭവിക്കാത്തതുകൊണ്ടു് പരികരം ധ്വനി ആകുന്നതുമല്ല. സാഭിപ്രായമായി വരുന്ന പദം വിശേഷ്യമായിരുന്നാലും വിരോധമില്ല—എങ്ങനെയെന്നാൽ,

"ദേവാൻ പ്രസാദിക്കുകിലീവസന്ത-
നേകൻ സഹായവും മലരമ്പുമായി
പിനാകിയെപ്പോലുമുലയ്ക്കുവെൻ ഞാൻ
പിന്നുള്ള വില്ലാളികളെത്ര തുച്ഛം?" —കു. സം.

മന്മഥന്റെ ഇന്ദ്രനോടുള്ള ഈ ആത്മശ്ലാഘയിൽ 'പിനാകി' എന്ന ശിവപൎയ്യായം ത്രിപുരസംഹാരാദി ദുഷ്കരകൎമ്മം ചെയ്തിട്ടുള്ള പിനാകമുള്ളവനാണു ശിവൻ, ഞാനോ കുസുമചാപൻ എന്ന ശത്രുവിനും തനിക്കുമുള്ള അന്തരത്തെ വ്യഞ്ജിപ്പിക്കുന്നു. കാവ്യലിംഗത്തിലെപ്പോലെ പരികരത്തിലും വിശേഷണം വാക്യരൂപമായി വരാം. എങ്ങനെ എന്നാൽ—

ചൊന്നേനില്ല തരംതിരിച്ചു മറയൻ പെററമ്മയപ്പുററുമ-
ല്ലന്നാഭീകമലത്തിലല്ല ജനനം, ഭാഷ്യം ചമച്ചില്ല ഞാൻ
നന്നായ് ചിത്രയതാം ബൃഹൽകഥകഥിച്ചി, ല്ലിന്ദ്രനോതില്ല ഞാൻ
പിന്നെൻമന്നവ! നിൻഗുണങ്ങളഖിലാനാളാകുമോ ഇജ്ജനം. —സ്വന്തം.

ഇതിൽ അടുത്തു പറയാൻപോകുന്ന പൎയ്യായോക്തപ്രകാരം ഞാൻ വ്യാസനോ, വാത്മീകിയോ, ബ്രഹ്മാവോ, ആദിശേഷനോ, ഗുണാഢ്യനോ, ബൃഹസ്പതിയോ അല്ലെന്നു് അൎത്ഥമായ വാക്യങ്ങൾ, നിൻഗുണവൎണ്ണനം ചെയ്യുന്നതിനു് ആ ഗ്രന്ഥകാരന്മാരെപ്പോലെ അസാധാരണമായ ബുദ്ധിചാതുൎയ്യം വേണ്ടിയിരിക്കുന്നു എന്നു ദ്യോതിപ്പിക്കുന്നു.

——0——

൫൩. പൎയ്യായോക്തം.

പൎയ്യായോക്തമുരച്ചീടിൽ
വാച്യം താൻ വ്യംഗ്യഭംഗിയിൽ |
മധുരിക്കുന്നകോദണ്ഡം
മധുവേന്തുന്നസായകം || || ൨൦൦ ||

ചകോരച്ചോറു ചോൎന്നീട്ടും
ശിഖയും ചേൎന്നോരാൾത്തുണ |

വാച്യാൎത്ഥത്തിനെത്തന്നെ വ്യംഗ്യസമ്പ്രദായത്തിൽ പറയുന്നതു പൎയ്യായോക്തം. വളച്ചുകെട്ടിപ്പറയുക എന്നു ശബ്ദാൎത്ഥം. വ്യംഗ്യാൎത്ഥം വാച്യാൎത്ഥത്തിൽ നിന്നു ഭിന്നമല്ലാത്തതിനാൽ ഇതു ധ്വനിയിൽ ഉൾപ്പെടുന്നില്ല. ഉദാഹരണത്തിൽ കരിമ്പുവില്ലും, പൂവമ്പും, ചന്ദ്രകിരീടവും ദേവിയുടെ അസാധാരണ ധൎമ്മങ്ങളാകയാൽ ഇവ ചേൎന്ന ആൾ ദേവി എന്നു അൎത്ഥം സിദ്ധിക്കുന്നു. അതിനാൽ വിശിഷ്ടവാക്യം പൎയ്യായോക്തം. 'മധുരിക്കുന്ന കോദണ്ഡം' ഇത്യാദികൾ 'കരിമ്പുവില്ലു' ഇത്യാദ്യൎത്ഥങ്ങളെ സമ്പാദിക്കുന്നതും പൎയ്യായോക്തം കൊണ്ടുതന്നെ.

വേറെ ഉദാഹരണം:—

"ചൊന്നേനില്ല" ഇത്യാദി പൂൎവ്വോദാഹൃതശ്ലോകംതന്നെ.

"ഒന്നുകൊണ്ടറിയേണം രണ്ടിന്റെ ബലാബലം
പിന്നെ മൂന്നിനെ നാലാൽ വശത്തുവരുത്തേണം
അഞ്ചിനെ ത്യജിച്ചുള്ളിലാറിനെയറിഞ്ഞിട്ടു
വഞ്ചനാദികളെല്ലാം വെടിഞ്ഞു വഴിപോലെ
ഏഴിനെയുപേക്ഷിച്ചു സൌഖ്യത്തെ ലഭിക്കേണം
കേളിയേറീടും നൃപന്മാരായാലവനിയിൽ."—മഹാഭാരതം.

ഇത്യാദി ഭാരതവാക്യവും ഈ അലങ്കാരമെന്നുതന്നെ പറയാം.

൭൬. കാരണമാല.

മുറയ്ക്കു ഹേതുകാൎയ്യങ്ങൾ
കോൎത്താൽ കാരണമാലയാം।
നീതിയാലൎത്ഥ, — മൎത്ഥത്താൽ
ധൎമ്മം, ധൎമ്മേണ സൽഗതി॥ ॥൧൦൧॥

ഒരു കാരണത്തിന്റെ കാൎയ്യം മറെറാന്നിനു കാരണം; അതു് അടുത്തതിന്റെ കാൎയ്യം; അതു് അതിനടുത്തതിന്റെ കാരണം; ഈ മുറയ്ക്കു കാൎയ്യകാരണങ്ങളെ തുടൎന്നു ചങ്ങല-പോലെ ചമയ്ക്കുന്നതു് കാരണമാല. ഈ ചങ്ങല തുടക്കുന്നതു നേരേ മറിച്ചു് ഒരു കാൎയ്യത്തിന്റെ കാരണം മറെറാന്നിനു കാൎയ്യമിത്യാദിമട്ടിലുമാവാം.

വേറെയുദാഹരണം:—

"വിദ്യയിൽ വിനയമതുളവാം സദ്യസ്സമ്മതി വരുത്തീടും വിനയം
സമ്മതിയാൽ ധനം,മതിനാൽ ധൎമ്മം, ധൎമ്മത്തിനാൽ വരും സുഖവും."
—സുഭാഷിതം, കെ. സി. കേ. പി.

——[൦]——

൭൭. ഏകാവലി.

പിടിച്ചുവിട്ടമട്ടായി-
ത്തുടൎന്ന പലസംഗതി।
ഉരയ്ക്കുന്നതലങ്കാര-
മേകാവലിസമാഹ്വയം॥ ॥൧൦൨॥

പൂവില്ലാതില്ല ചെടികൾ
പൂവില്ലാമധു വെന്നിയെ।
അളിചേരാതില്ല മധു,
മുളാത്തളിയുമില്ലിഹ॥ ॥൧൦൩॥

മുൻമുൻ ചൊന്നതു പിൻപിൻ വരുന്നതിന്ന് ഏതുവിധമെങ്കിലും വിശേഷണമാകത്തക്കവണ്ണമോ അല്ലെങ്കിൽ നേരെ മറിച്ചോ പിടിച്ചു വിടുന്ന മട്ടിൽ വിശേഷണവിശേഷ്യങ്ങളെ ചങ്ങല കോൎക്കുന്നതു് ഏകാവലി.

വേറെയുദാഹരണം—

"വൃദ്ധന്മാരില്ലാത്തൊരു സഭയും സഭയല്ലാ,
വൃദ്ധന്മാരല്ല ധൎമ്മത്തെച്ചൊല്ലീടാതവരും
സത്യമല്ലാതെ ധൎമ്മം ധൎമ്മവുമല്ലയല്ലോ
സത്യവും സത്യമല്ല മായാനുവിദ്ധമായാൽ." —മഹാഭാരതം.

മറിച്ചുള്ളതിന്ന് ഉദാഹരണം—

"കാറേറൽക്കുമ്പോൾവിളങ്ങുംതിരുമിഴി മിഴിയിൽച്ചെയ്തുവച്ചൂതിയെന്നാൽ
മാറേറവും വില്ലു, വില്ലിൻമുകളിലമരുവോൎക്കല്ലൽ തീൎപ്പോരു ബാണം
പോററീ ബാണാംകിടക്കും മണിമയസദനം കങ്കണം, കങ്കണത്തി-
ന്നാൻകാററാണെന്നുനന്നീത്തൊഴിലുകൾ ശിവപേരൂരെഴും തിങ്കൾമൌലെ."
—അജ്ഞാതകവിനാമകം.

തിരുമിഴി, അഗ്നി, അഗ്നിയിൽ വച്ചൂതിയാൽ മാറേറുന്ന വില്ല്, പൊന്മാലയായ മഹാമേരു; അതിൽ വസിക്കുന്നതു ദേവകൾ, അവൎക്കല്ലൽതീൎക്കുന്ന ബാണം വിഷ്ണു; ആ വിഷ്ണു ശയിക്കുന്നതു് അനന്തനിൽ; ആ സൎപ്പാധിരാജൻ കങ്കണം; അതിന്നുൺ കാററ്.

——[൦]——

൬൯. സാരം.

ഉൽക്കർഷം മേൽക്കുമേൽ ചൊന്നാൽ
സാരാലങ്കാരമായതു് |
മധുവേക്കാൾ സ്വാദുസുധ,
സുധയേക്കാൾ സുഭാഷിതം || ||൧൦൪||

ഉൽകൃഷ്ടാപകൃഷ്ടങ്ങളെക്കൊണ്ടു മുൻചൊന്നതുപോലെ ചങ്ങല കോൎക്കുന്നതു 'സാരാലങ്കാരം.' ഇതും ഉൽക്കർഷം മുറയ്ക്കോ, അപകർഷം മുറയ്ക്കോ ആവാം.

വേറെയുദാഹരണം:—

"ഭ്രൂരിതിക്തമിഹ കമ്പു, തോലതിലുമേറ,—മേറമതിലും ദലം
പാരിലേറുമതിലും പ്രസൂന,—മതിലും തദീയമതിയാം ഫലം
പാരിഭദ്ര! പരമാത്ഭുതസ്ഥമഥവാ തവ സ്ഥവമവാസ്ഥവം
സൂരിവർണ്ണ്യമിഹ നിംബബീജമതു താൻ തവാപി ജനനപ്രദം."
—അന്യാപദേശശതകം.

മറിച്ചുള്ളതിന് ഉദാഹരണം:—

"ഉത്തമം കശലം വിദ്യാ മദ്ധ്യമം കൃഷിവാണിഭം
അധമം സേവയാംവൃത്തി വിഷമം ഭാരജീവനം." —അജ്ഞാതം.

ഒരു വസ്തുവിനെത്തന്നെ കാലാവസ്ഥാഭേദേന ഉൽക്കഷാപകഷങ്ങളേ നിബന്ധിക്കുന്നതും സാരാലങ്കാരം തന്നെ.

—*—

൩൦. മുദ്രാലങ്കാരം.

പ്രകൃതാർത്ഥപദം കൊണ്ടു
സൂച്യസൂചനമുദ്രയാം |
വഞ്ചീന്ദ്രൻ ദത്തെടുത്തിന്നാൾ
സുധീസൂക്തപ്രഹൃഷ്ടനായ് || ||൧൦൫||

പ്രകൃതോപയോഗികളായ പദങ്ങൾ മുറയ്ക്കുപയോഗിച്ചു പ്രകൃതവാക്യാർത്ഥത്തെ നിഷ്പാദനം ചെയ്തതിന്റെ ശേഷം ശബ്ദവിന്യാസവൈചിത്ര്യംകൊണ്ട് പ്രകൃതത്തെ സംബന്ധിച്ചു തന്നെ ഒരു വിശേഷാർത്ഥത്തെ കൂടി സൂചിപ്പിക്കുന്നതു മുദ്രാലങ്കാരം. ഉദാഹരണത്തിൽ കവികൾചെയ്ത സുഭാഷിതങ്ങളാൽ സന്തുഷ്ടനായിട്ട് വഞ്ചിമഹാരാജാവ് ഈയിട ദത്തെടുക്കുക ഉണ്ടായി എന്ന പ്രകൃതാർത്ഥം പൂർണ്ണമായതിന്റെ ശേഷം, 'സുധീസൂക്തപ്രഹൃഷ്ടനായ്' എന്ന വിശേഷണപദം അക്ഷരസംഖ്യകൊണ്ട് അദ്ദിവസത്തെ കലിദിനസംഖ്യയെ കുറിക്കുന്നു. 'ഇന്നാൾ' എന്നതിലേ 'നാൾ' എന്ന പദം അടുത്തുള്ള അക്ഷരക്കൂട്ടം തദ്ദിനകലിയുടെ പേരാണെന്നുള്ളതിലേയ്ക്കു ഗമകമായും നിൽക്കുന്നു. ഈ പരല്പേറിൻപ്രകാരം

കിട്ടുന്ന കലിദിനസംഖ്യ ൧൭൨൩൬൭൭ എന്നാകുന്നു. ഇതിനെ കൊല്ലവഷമാക്കിയാൽ ൧൦൬൭ ചിങ്ങം ൧൬ എന്നു വരും.

വേറെയുദാഹരണം—

"ശ്രേഷ്ഠൻമാർ യാതൊരുവൾക്കന്യത്തോടെ കെട്ടുന്നു മാറിൽ കേൾ
വൃത്തം വസന്തതിലകം ശിഖിപിഞ്ഛമാർന്നും
പത്തോളമാരവമൊടും കലാപില്ലകുഞ്ഞോ-
ടെത്തി ഭയം വളരുമാറു വിരോധിസൈന്യം."
—മാളവികാഗ്നിമിത്രം.

ഇതിൽ ശ്ലോകത്തിന്റെ വൃത്തം വസന്തതിലകമെന്നു വൃത്തസംജ്ഞയെക്കൂടി സൂചിപ്പിക്കുന്നു. നാടകകവികൾ പ്രസ്താവനയിൽ ഇതിവൃത്താംശങ്ങളെ സൂചിപ്പിക്കുന്നതും മററും ഇതിലേയ്ക്കുദാഹരണമായെടുക്കാം.

ഇതി വാസ്തവോക്ത്യലങ്കാരവിവരണം.

അനന്തരം പരിശേഷിച്ചിട്ടുള്ള ശ്ലേഷോക്ത്യലങ്കാരങ്ങളെ വിവരിക്കുന്നു.

൧. ശ്ലേഷം.

ശ്ലേഷത്തിന്റെ ലക്ഷണം ആദിയിൽതന്നെ നിരൂപണം ചെയ്തിട്ടുണ്ടല്ലൊ. അതു വേറൊന്നിനു് അംഗമായി കീഴടങ്ങാതെ അംഗിയായി സ്വതന്ത്രമായി നില്ക്കുന്നതു ശ്ലേഷാലങ്കാരം. ശ്ലേഷത്താലുണ്ടാകുന്ന രണ്ടർത്ഥങ്ങളും പ്രകൃതങ്ങളായിരുന്നാൽ അതു പ്രകൃതശ്ലേഷം; രണ്ടും അപ്രകൃതങ്ങളായാൽ അപ്രകൃതശ്ലേഷം. ഒന്നു പ്രകൃതവും മററതു് അപ്രകൃതവുമായിരുന്നാൽ ഉഭയശ്ലേഷം. പ്രകൃതശ്ലേഷത്തിനുദാഹരണം—

"ചൊല്ലേറും വിബുധാളി ചേർന്നൊരു സഭാമദ്ധ്യത്തിലിഡ്യാദരം
കല്യശ്രീമണിപീഠസീമനി തെളിഞ്ഞമ്പോടണഞ്ഞങ്ങനെ
ഉല്ലാസത്തൊടു സാരവാക്യമുപദേശിക്കുന്ന സർവ്വജ്ഞനാം
കല്യാണാകൃതി രാജമൌലി കുശലം നിങ്ങൾക്കു നല്കീടണം."
—കവിസഭാരഞ്ജനം.

ഈ നാന്ദീശ്ലോകത്തിൽ ശ്രീപരമേശ്വരൻ ക്ഷേമം തരട്ടേ എന്നും മഹാരാജാവു ക്ഷേമം തരട്ടേ എന്നും രണ്ടൎത്ഥമുള്ളതു രണ്ടും പ്രകൃതംതന്നെ ആകുന്നതിനാൽ പ്രകൃതശ്ലേഷം ശിവപക്ഷത്തിൽ 'വിബുധാളി' ദേവസമൂഹം; രാജപക്ഷത്തിൽ വിദ്വത്സമൂഹം. അതിന്മണ്ണം മറയ്ക്കു് 'രാജമൌലി' ചന്ദ്രചൂഡനായ ഭഗവാൻ, രാജശ്രേഷ്ഠൻ എന്നും, ശ്ലേഷം സാധാരണം.

വേറെയുദാഹരണം—

"സത്തന്മാരപ്പൊഴുതഹിഭുജം നീലകണ്ഠം ഖഗാനാ-
മുത്തംസത്വം ദധതമരികിൽ കണ്ടു സന്തുഷ്ടരാകം
നൃത്തം ചെയ്യുന്നതിനിഹ യഥാകാലമുത്സാഹവന്തം
ചിത്തം തന്നിൽ ഗുഹനൊടധികപ്രേമവന്തം ഭവന്തം."

—മയൂരസന്ദേശം.

അപ്രകൃതശ്ലേഷത്തിനുദാഹരണം—

പുഷ്കരാന്താരിലാസം
കാട്ടുമലയ്ക്കുള്ളിലാണ്ടു വിലസീടും
ലുബ്ധാളി പടുശരത്താൽ
വിദ്ധം കമലത്തിനൊക്കുമിമ്മിഴികൾ.

—സ്വന്തം.

കമലത്തിനു താമരയെന്നും മാൻ എന്നും രണ്ടൎത്ഥം. വിശേഷണങ്ങൾ രണ്ടിനും ചേരും; മൃഗപക്ഷത്തിൽ, കാനനമ-

---

* സത്തന്മാർ അപ്പൊഴുതു് ഭവന്തം കണ്ടു സന്തുഷ്ടരാകമെന്നു് അന്വയം. എങ്ങനെയിരിക്കുന്ന ഭവാനെ? അഹിഭുജം, പാമ്പുതീനിയായ; നീലകണ്ഠം, കഴുത്തു നീലിച്ചവനായ; ഖഗാനാമുത്തംസത്വം ദധതം, പക്ഷിശ്രേഷ്ഠനായ; നൃത്തംചെയ്യുന്നതിനിഹ യഥാകാലമുത്സാഹവന്തം, വൎഷൎത്തുവിൽ നൃത്തംചെയ്വാനുത്സാഹിയായ; ചിത്തം തന്നിൽ ഗുഹനൊടധികപ്രേമവന്തം, തന്റെ സ്വാമിയായ വേലായുധനിൽ അധികസ്നേഹമുള്ളവനായ ശ്ലേഷംകൊണ്ടു വേറെ ഒരൎത്ഥവും കൂടിയുണ്ടു്. എങ്ങനെ? ഭവം, തം എന്നു് പദഛേദം. തം ഭവം ആ ശ്രീപരമേശ്വരനെക്കണ്ടു് സത്തന്മാർ (അവിടെ) സന്തുഷ്ടരാകം, സന്തോഷിക്കാറുണ്ടു് എന്നു് ശീലഭാവി. അവിടെ സജ്ജനങ്ങൾ എന്നും ശിവദർശനം ചെയ്തു സുഖിക്കുന്നു എന്നും ക്ഷേത്രവർണ്ണനം; എങ്ങനെയെല്ലാമിരിക്കുന്ന ഭവാനേ? അഹിഭുജം, അഹി സൎപ്പം ഭുജത്തിൽ (കൈത്തണ്ടിൽ) ഉള്ളവൻ; നീലകണ്ഠൻ സ്പഷ്ടം. ഖഗാനാമുത്തംസത്വം ദധതം, ഖഗന്മാർ ദേവന്മാർ; നൃത്തംചെയ്യുന്നതിനിഹ യഥാകാലമുത്സാഹവന്തം, ഭഗവാൻ നിത്യം സന്ധ്യയ്ക്കു നൃത്തമുണ്ടല്ലോ. ചിത്തം തന്നിൽ ഗുഹനൊടധികപ്രേമവന്തം, ഗുഹൻ പുത്രനാണല്ലോ; രണ്ടൎത്ഥവും പ്രകൃതമാകയാൽ പ്രകൃതശ്ലേഷം. മന്മഥപ്രകാശം.

ദ്ധ്യത്തിൽ ഉള്ള അനേകം വിലാസങ്ങളോടുകൂടെ കാട്ടുപിടിച്ചു മലകളിൽ വാഴുന്നതും ലുബ്ധാളിയുടെ (വേടക്കൂട്ടത്തിന്റെ) പടുശരത്താൽ (സാമർത്ഥ്യമേറുന്ന അസ്ത്രത്താൽ) വേധിക്കപ്പെട്ടതും ആയ എന്നു് യോജന. പത്മപക്ഷത്തിൽ സമൃദ്ധിയുള്ള വനാന്തവിലാസം (ജലമദ്ധ്യശോഭയെ കാട്ടുന്ന) അലകൾക്കുള്ളിൽ നില്ക്കുന്നതും ലോഭമുള്ള അളികളെ(വണ്ടുകളെ)-ക്കൊണ്ടു പടുവായതും (സജീവനായതും) ശരൽക്കാലത്താൽ സ്പർശിക്കപ്പെട്ടതും ആയ എന്നു് അന്വയം. ഇവിടെ ശ്ലേഷമെല്ലാം ഉപമാനത്തെ സംബന്ധിച്ചതാകയാൽ അപ്രകൃതം.

പ്രകൃതാപ്രകൃതശ്ലേഷത്തിനുദാഹരണം—

ഭൂതങ്ങളാൽ സ്വപതി നന്ദിയൊടീഡ്യമാനൻ,
ഭൂതിപ്രകർഷമതിനാലതിശോഭിതാംഗൻ,
ശ്രീവഞ്ചിമൂലകനൃപൻ ശ്രിതലോകപാലൻ,
സർവ്വജ്ഞനായി വിലസുന്നിഹ രാജമൌലി— സ്വന്തം.

ഇതു് ഭൂതങ്ങളാൽ (ജനങ്ങളാൽ) തങ്ങളുടെ പതി (നാഥൻ) എന്നുള്ള നന്ദി (കൃതജ്ഞത)-യോടുകൂടെ സേവിക്കപ്പെട്ടവനും, ഭൂതി (ഐശ്വര്യ)-പ്രകർഷത്താൽ ശോഭിതാംഗനും, ആശ്രിതരക്ഷകനും, രാജശ്രേഷ്ഠനും ആയ ശ്രീവഞ്ചിമൂലകനൃപൻ സർവ്വജ്ഞൻ (സർവ്വത്തേയും അറിയുന്നവൻ) ആയിട്ടു് വിലസുന്നു എന്നു രാജവർണ്ണനമായ ഒരു ഒറ്റശ്ലോകം. സർവ്വജ്ഞൻ (ശിവൻ) ആയിട്ടു വിലസുന്നു എന്നതു് അപ്രകൃതാർത്ഥം. ഈ അർത്ഥത്തിൽ ഭൂതങ്ങൾ ഭൂതഗണങ്ങൾ; നന്ദി നന്ദികേശ്വരൻ; ഭൂതി ഭസ്മം; രാജമൌലി ചന്ദ്രശേഖരൻ; ശേഷം തുല്യം.

“ഊട്ടുള്ളെടത്തെങ്ങു് ലുക്കില്ല”—പാത്രചരിതം.

കാക്കാന്റെ വാക്കായ ഇപ്പാദത്തിൽ നീചന്മാരായ ഞങ്ങൾക്കു് ഊട്ടുപുരകളിൽ ഒന്നും കിട്ടുകയില്ലെന്നുള്ള പ്രകൃതാർത്ഥംപോലെ തന്നെ ഊഠ് എന്ന ആദേശം ഉള്ളെടത്തു് യങ്ങ്പ്രത്യയത്തിനു് ലുക്ക വരികയില്ല എന്നു വ്യാകരണപ്രസിദ്ധമായ അപ്രകൃതാർത്ഥവും സ്ഫുടമായിട്ടുണ്ടു്.

എല്ലാ ശ്ലേഷവും സഭംഗമെന്നും, അഭംഗമെന്നും രണ്ടു വിധമാകുന്നു. രണ്ടുപ്രകാരത്തിൽ പദം മുറിച്ചു രണ്ടർത്ഥം കല്പിക്കുന്ന 'കാട്ടുമല' ഇത്യാദി സഭംഗം; പദച്ഛേദത്തിൽ ഭേദം കൂടാതെ തന്നെ ശബ്ദങ്ങളുടെ നാനാർത്ഥംകൊണ്ടു ചെയ്യുന്ന 'ലൂ ാ്ലൂ ാളി' ഇത്യാദി അഭംഗം.

ഒരേ പദസമുദായത്തിനു ഭാഷാഭേദംകൊണ്ടു് അർത്ഥഭേദം കല്പിക്കുന്നതു് ഭാഷാശ്ലേഷം.

അതിനുദാഹരണം:—

"രാധേയന്തടിനീ കേ-
ളിവനെ സഹസാ കളാളിരാഗമതരുതേ
ചപലകളായവനരുചി
പ്രിയതമമാമോദയാർദ്രതാബഹുചതുരം. —കുഞ്ചൻനമ്പ്യാർ.

പദച്ഛേദം:—ഭാഷയിൽ 'രാധേ–എന്തെടി–നീ–കേൾ–ഇവനേ–സഹസാ–കള–ആളിരാഗം–അതു്–അരുതേ—ചപലകൾ–ആയവനു്– അരുചി– പ്രിയതമം– ആമോ– ദയാർദ്രത–ബഹുചതുരം.'

അർത്ഥം:—രാധേ എന്താണിതു്? നീ ഇവനെ കേൾ (അനുസരിയ്ക്കു്); ആളിരാഗത്തെ (സഖീസ്നേഹത്തെ) വേഗത്തിൽ കള; ചപലകൾ (ചാപല്യമുള്ള സ്ത്രീകൾ) അവനു രുചിക്കാത്തവരാകുന്നു. ദയാർദ്രത പ്രിയതമമാകുമോ? (അവൻ ദയാശാലിയാകയാൽ എന്നെ ഉപേക്ഷിക്കയില്ലാ എന്നു് നീ ഭ്രമിക്കേണ്ടാ എന്നു താല്പര്യം) നീ അങ്ങനെ വിചാരിക്കുന്നു എങ്കിൽ അതു ബഹു ചതുരം തന്നെ.

സംസ്കൃതത്തിൽ:—'രാധേ–അയം–തടിനീകേളിവനെ സഹസാ– കളാളിരാഗമതരുതെ– ചപലകളായവനരുചിപ്രിയതമം–ആമോദയാ–ആർദ്രതാബഹുചതുരം;' അർത്ഥം:—ഹേ രാധേ അയം (ഈ കൃഷ്ണൻ) കളാളിരാഗമതരുതെ (ഭൃംഗനാദം കൊണ്ടു മനോഹരമായിരിക്കുന്ന) തടിനീകേളിവനെ (നദീസമീപത്തിലുള്ള ഉദ്യാനത്തിൽ) ഉണ്ടു്. ചപലകളായ വനരുചിപ്രിയതമം. (കായാമ്പൂനിറമുള്ള ആ പ്രിയതമനെ) നീ ദയാർദ്രതാബഹുചതുരം (ദയാർദ്രതകൊണ്ടുള്ള ചാതുര്യത്തോടെ) ആമോദയ (സന്തോഷിപ്പിക്കു്).

വേറെ ഉദാഹരണം:—

കളയാമിഹ താമസന്നവം ദയനീയന്തയി മന്നവോജ്ഝസി
ശരണം പരമം തരേണമേ ചരണം നാഥ ദയാപയോനിധേ. —സ്വന്തം.

ഭാഷയിൽ പദച്ഛേദം:—'കളയാം–ഇഹ–താമസം–നവം–ദയ–നീ–എന്ത്–അയി–മന്നവ–ഉജ്ഝസി–ശരണം–പരമം–തരേണമേ–ചരണം–നാഥ–ദയാപയോനിധേ.'

അൎത്ഥം:—ഹേ ദയാപയോനിധേ! നാഥ! മന്നവ! ഇഹ (എന്നെ രക്ഷിക്കുന്ന വിഷയത്തിൽ) നവം (അപൂൎവ്വമായ) താമസത്തെ കളയാം (ത്യജിക്കാൻ സമയമായി). നീ എന്താണു ദയയെ ഉപേക്ഷിക്കുന്നതു്? എനിക്കു് അങ്ങേടെ ചരണത്തെ പരമമായിരിക്കുന്ന ശരണമായിട്ടു തരേണമേ.

സംസ്കൃതപക്ഷത്തിൽ:—കലയാമി–ഹതമാ–സന്നവം–ദയനീയം–തെ–ഇമം–നവാ–ഉജ്ഝസി–ശരണം–പരം–അന്തരേണ–മേ–ചരണം–ന അഥ–ദയാപയോനിധേ.

ഹേ ഹതാമ–(ദാരിദ്ര്യത്തെ കളയുന്നവനേ) ദയാപയോനിധേ! സന്നവം (നല്ല സ്തുതിയെ) കലയാമി (ചെയ്യുന്നു). തേ ദയനീയം ഇമം (നീ ദയ ചെയ്യേണ്ടവനായ ഇവനേ) നവാ ഉജ്ഝസി (നീ ത്യജിക്കുന്നു) അതു ശരിയല്ലെന്നു താല്പൎയ്യം. എന്തുകൊണ്ടെന്നാൽ ചരണമന്തരേണ (നിന്റെ പാദമൊഴികേ) മേ (എനിയ്ക്കു) പരം ശരണം, ന (മറെറാരു ശരണമില്ല.)

ശ്ലേഷം ശബ്ദാലങ്കാരമാണെന്നും അൎത്ഥാലങ്കാരമാണെന്നും ഉഭയാലങ്കാരമാണെന്നും മററും പല വാദങ്ങളുണ്ടു്. ശ്ലേഷം മററലങ്കാരങ്ങൾക്കംഗമായിരിക്കുന്നതല്ലാതെ സ്വതന്ത്രാലങ്കാരമല്ലാ എന്നു് ചിലർ വാദിക്കുന്നു. ശ്ലേഷം മററലങ്കാരങ്ങൾക്കു് ഉപകരണമായി വരുന്നതിനു് അവിടവിടെ ഉദാഹരണം കാണിച്ചിട്ടുണ്ടു്. ശ്ലേഷംകൊണ്ടു മാത്രം സാധിക്കേണ്ടുന്ന അലങ്കാരങ്ങളുടെസംഖ്യ കുറയും. എങ്കിലും ഇവിടെ അലങ്കാരസാധനങ്ങളെ ആദിയിൽ നാലായി വിഭജിച്ചതു പ്രാധാന്യം പ്രമാണിച്ചാകയാൽ ആ മുറയ്ക്കു് ശ്ലേഷോക്തിയിൽ ചേരേണ്ടവയായി രണ്ടലങ്കാരങ്ങളുള്ളവയെ എടുക്കുന്നു.

———(൦)———

൨. സമാസോക്തി.

വിശേഷണത്തിൻ സാമ്യത്താൽ
വർണ്ണ്യപ്രസ്തുതധർമ്മിയിൽ |
അവർണ്ണ്യവൃത്താന്താരോപം
സമാസോക്തിയലംകൃതി || ||൧൦൩||

മടിയിൽ ചേർത്തു ചേണാർന്ന
മട്ടിലംഗുലിവിഭ്രമം |
തുടർന്നാലുടനേ രാഗം
കാട്ടീടുന്നു വിപഞ്ചിക || ||൧൦൪||

പ്രകൃതമായ ഒരു ധർമ്മിയെ വർണ്ണിക്കുമ്പോൾ അതിനു ചെയ്യുന്ന വിശേഷണങ്ങളെ ഒരു അപ്രകൃതവസ്തുവിനുകൂടി യോജിക്കുന്നവയായി വിവക്ഷിച്ചിട്ട് ഈ വിശേഷണസാമ്യം-കൊണ്ടു പ്രതീയമാനമായ അപ്രകൃതവൃത്താന്തത്തെ വ്യക്ത-മായിപ്പോകാതിരിക്കാൻ വേണ്ടി പ്രകൃതധർമ്മിയിൽ മനസ്സു-കൊണ്ടു് ആരോപിക്കുന്നതു സമാസോക്തിഅലങ്കാരം. സ-മാസം (സംക്ഷേപംകൊണ്ടുള്ള ഉക്തി, സമാസോക്തി എന്നു സംജ്ഞാർത്ഥം.) പ്രകൃതാപ്രകൃതവൃത്താന്തങ്ങളെ ഒരേ വാക്യം-കൊണ്ടു വർണ്ണിക്കുന്നതിനാൽ സംക്ഷേപം. ഉദാഹരണം ശ്ലേഷഗർഭം: പ്രകൃതത്തിൽ മട്ട് എന്നതു വീണാദണ്ഡത്തിൽ സ്വരസ്ഥാനവിഭാഗത്തിനായി വയ്ക്കപ്പെടുന്ന ശലാക; അപ്ര-കൃതത്തിൽ പ്രകാരം. അംഗുലിവിഭ്രമം പ്രകൃതത്തിൽ വീണ-ക്കൈകൾ: അപ്രകൃതത്തിൽ ഛുരികാദികാമകലാവിലാസ-ങ്ങൾ. രാഗം പ്രകൃതത്തിൽ കല്യാണി, നീലാംബരി, ഗാം-ബോധി മുതലായതു്; അപ്രകൃതത്തിൽ അനുരാഗം ഈ ശബ്ദ-ങ്ങളുടെ ശ്ലേഷംകൊണ്ടു പ്രതീയമാനമായ നായികാവൃത്താന്തം വിശേഷ്യമായ വിപഞ്ചികയിൽ ആരോപിക്കപ്പെടുന്നു. വി-ശേഷ്യത്തിങ്കൽ മാത്രം ശ്ലേഷമില്ലായ്കയാൽ സമാസോക്തി പ്രകൃതാപ്രകൃതശ്ലേഷത്തിൽനിന്നു ഭേദിക്കുന്നു. ഏകദേശ-വിവർത്തിരൂപകത്തിൽ ഏതാനും അവയവങ്ങളിൽ രൂപകം ശബ്ദവാച്യം; മററവയവങ്ങളിൽ അർത്ഥസിദ്ധം, സമാ-

സോക്തിയിൽ ഈ മട്ടില്ലാ എന്ന ഭേദം സമാസോക്തിയെ ഏകദേശവിവർത്തിരൂപകത്തിൽനിന്ന വ്യാവർത്തിപ്പിക്കുന്നു.

വേറെ ഉദാഹരണം:—

"മല്ലീജാതിപ്രഭൃതികുസുമസ്മേരമായുല്ലസിക്കും
സല്ലീലാഭിഃ കിസലയകരംകൊണ്ടു നിന്നെത്തലോടും
വല്ലീനാം നീ പരിചയരസം പൂണ്ടു കൌതൂഹലത്താ-
ലുല്ലീഢാത്മാ ചിലതരമിരുന്നങ്ങുമാന്തിച്ചിടൊല്ലാ."—മയൂരസന്ദേശം.

ഇവിടെ വികസിച്ച പുഷ്പങ്ങളോടും മെയ്യിൽ മെല്ലെ-ത്തട്ടുന്ന തളിരുകളോടും കൂടിയ വള്ളികളിൽ നിന്നു് നീ താ-മസിച്ചുപോകരുതു് എന്നു മയിലിനോടു് ഉപദേശിക്കുന്ന-തിൽ 'കുസുമസ്മേരം' 'കിസലയകരം' (കരംപോലെയിരിക്കുന്ന കിസലയമെന്നു് ഉപമിതസമാസം)കൊണ്ടു 'നിന്നെത്തലോ-ടും', 'പരിചയരസം പൂണ്ടു്', ഇത്യാദി വിശേഷണങ്ങളിലെ അർത്ഥസ്വാരസ്യംകൊണ്ടും, 'വല്ലീനാം' എന്ന സ്ത്രീലിംഗം-കൊണ്ടും വിലാസിനിമാരൊരുമിച്ചു രമിക്കുന്ന ഒരു ദക്ഷിണ-നായകന്റെ വൃത്താന്തം സ്പഷ്ടമായി സ്ഫുരിക്കുന്നു. പൂർവോദാ-ഹരണത്തിൽ വിശേഷണങ്ങൾക്കു ശബ്ദശ്ലേഷം; ഉത്തരോദാ-ഹരണത്തിൽ അർത്ഥശ്ലേഷം എന്നു ഭേദം.

വേറെയും ഉദാഹരണം:—

"പത്തിക്കീററു കവിൾത്തടത്തിലമരും കയ്യാൽ പ്രമൃഷ്ടം സുധാ-
സത്തിന്നൊത്തിയലും തദാധരരസം നിശ്വാസനിഷ്പീതമായ്
എത്തിക്കണ്ഠമണഞ്ഞു പോർമുല ചലിപ്പിക്കുന്നു കണ്ണീർ പ്രകോ-
പത്തിന്നായ് പ്രിയഭാവമിന്നതു ദുരാരാദ്ധ്യേ നമുക്കുൾഭവമായ്."

—അമരുകശതകം.

ഇവിടെ കോപവൃത്താന്തത്തിൽ വിശേഷണസാമ്യം-കൊണ്ടു് നായകവൃത്താന്തത്തിന്റെ സമാരോപം. സമാ-സോക്തിയിൽ ചിലേടത്തു് ശാസ്ത്രീയവൃത്താന്തത്തിൽ ലൌ-കികവൃത്താന്തത്തിനും, മററു ചിലേടത്തു് മറിച്ചും സമാ-രോപം കാണും. ഏതാനും ചിലതിനുദാഹരണം—

വ്യാകരണശാസ്ത്രവ്യവഹാരത്തിനു്:—

> വർണ്ണത്തിൽ ധർമ്മമൊപ്പിച്ചനവധി വിധിയാലാഗമാദേശഭംഗ്യാ
> വർണ്ണിച്ചംഗത്തിൽ വേണ്ടും വിധമിഹ ഗുണവും വൃദ്ധിയും ചെയ്തുചെമ്മേ
> സന്ധിക്കും വിഗ്രഹത്തിന്നപി നിയമമുറപ്പിച്ചു നാനാധികാരം
> ബന്ധിപ്പിച്ചിപ്പാർത്ഥിവേന്ദ്രൻ പ്രകൃതിഷു പരമാം പ്രത്യയം ചേർത്തിടുന്നു.
>
> സ്വകൃതി.

ഇവിടെ 'വർണ്ണം' ബ്രാഹ്മണാദിയും, അകാരാദിയും, 'ആഗമാദേശഭംഗി' ശാസ്ത്രനിയോഗപ്രകാരവും, അക്ഷരങ്ങളെ കൂട്ടിച്ചേർക്കയും മാററുകയും ചെയ്യുന്ന മട്ടും; 'അംഗങ്ങൾ' സാമ്യമിത്യാദി സപ്തരാജ്യാംഗങ്ങളും, 'യസ്മാൽ പ്രത്യയവിധിസ്തദാദിപ്രത്യയംഗം' എന്ന പരിഭാഷിതവും; 'ഗുണവൃദ്ധികൾ' ദോഷാഭാവസമൃദ്ധികളും, 'അദേങ് ഗുണഃ' 'വൃദ്ധിരാദൈച്' എന്ന അക്ഷരങ്ങളും; 'സന്ധിവിഗ്രഹങ്ങൾ' സഖ്യയുദ്ധങ്ങളും ചേർപ്പുപിരിപ്പുകളും; 'അധികാരം' ഉദ്യോഗവും 'പൂർവ്വത്രാസിദ്ധാദിയും'; 'പ്രകൃതികൾ' പൌരന്മാരും, ശബ്ദത്തിൻെറ മൂലവേരുകളും; 'പ്രത്യയം' വിശ്വാസവും കൃത്തദ്ധിതാദികളും.

വൈദ്യശാസ്ത്രത്തിനുദാഹരണം—

> അർക്കകാന്തമതിനഗ്നിയിൽ മാന്ദ്യം
> വീക്കമല്ലിനുളവായ് പനിയെന്നും
> ദൃഷ്ടിയിൽ തിമിരബാധ മുഴുത്തു
> കഷ്ടമോഷധിപനെന്തു വരാത്തൂ.
>
> സ്വന്തം.

സൂര്യാസ്തമയാനന്തരം ചന്ദ്രോദയത്തിനു മുമ്പുള്ള രാത്രികാലത്തെ വർണ്ണിക്കുന്ന ഈ ശ്ലോകത്തിൽ സൂര്യകാന്താദികളുടെ അവസ്ഥയിൽ രോഗിയുടെ അവസ്ഥ ആരോപിക്കപ്പെട്ടിരിക്കുന്നു.

——(o)——

൬൨. വക്രോക്തി

ശ്ലേഷംകൊണ്ടുമറിച്ചർത്ഥം
ചെയ്താൽ വക്രോക്തിയായിടും।
'കൈകൊണ്ടു കനമായിൽ പക്ഷം,'
'പീലിയാൽ ഫലമെന്തുമേ'॥ ॥൧൦൫॥

ശ്ലേഷംകൊണ്ടു വക്താവു വിവക്ഷിക്കാത്ത അർത്ഥത്തെ കല്പിച്ചു് വക്രമായി ഉത്തരം പറയുന്നതു് വക്രോക്തി. ഉദാഹരണം, ഗുരുശിഷ്യന്മാരുടെ സംഭാഷണം. നല്ല കാര്യങ്ങളിൽ പ്രതിപത്തിയെ സ്വീകരിക്കണമെന്നു് ഗുരു ഉപദേശിച്ചതിനു ശിഷ്യൻ, 'നല്ല മയിലിന്റെ ചിറകിനെ വാങ്ങണം' എന്നു ശ്ലേഷംകൊണ്ടു് അർത്ഥാന്തരം കല്പിച്ചു് ഉത്തരം പറഞ്ഞു, എന്നു വക്രോക്തി.

വേറെയുദാഹരണം:—

'മതിമാനമേറിടുന്നു'
'മതിലകിലിച്ചന്ദ്രനെന്തെനിക്കു സഖി?'
'പതിയുമപരാങ്കമണയും'
'പതിവാണല്ലോ ഉദിക്കിലസ്തമയം.' സ്വന്തം.

സഖീനായികാസംവാദമായ ഈ ഉദാഹരണത്തിൽ 'മാനം' ഈർഷ്യാകലഹം 'മതി', ഇതു കുറെ അധികമായിപ്പോകുന്നു, എന്നർത്ഥത്തിൽ സഖി പറയുന്ന ഒന്നാംപാദത്തിനു്, മതി (ചന്ദ്രൻ) ആകാശത്തിൽ ഉയരുന്നു, എന്ന അർത്ഥമാക്കിയിട്ടു് നായിക ഉത്തരം രണ്ടാംപാദംകൊണ്ടും പറയുന്നു. പിന്നെയും സഖി, പതി (ഭർത്താവു്) അപരയുടെ (അന്യസ്ത്രീയുടെ) മടിയിലണയും എന്നു മാനത്താലുണ്ടാകുന്ന ദോഷത്തെ മൂന്നാം പാദത്താൽ പ്രതിപാദിക്കുന്നതിനു് പതിയും (താഴും) അപരദിക്കിന്റെ സമീപത്തിലണയും എന്ന പ്രസംഗം പിടിച്ചു് നായിക നാലാംപാദംകൊണ്ടുത്തരം പറയുന്നു. ശബ്ദശ്ലേഷംകൂടാതെ അർത്ഥത്തിൽ മാത്രം ശ്ലേഷം ചെയ്തും വക്രോക്തിയുണ്ടാക്കാം. എങ്ങനെ എന്നാൽ—

പിച്ചക്കാരൻ ഗമിച്ചതെവിടെ?
ബലിമുഖം തന്നിൽ.
എങ്ങിന്നു യുത്തം?
മെച്ചത്തോടച്ചിമാർവീടതിൽ.
എവിടെ മൃഗം ?
പന്നി പാഞ്ഞെങ്ങു പോയോ?
എന്തേ കണ്ടില്ല മൂരിക്കിഴടിനെ?
ഇടയൻ ചൊല്ലമക്കാര്യമെല്ലാം,
സൌന്ദര്യത്തിക്കമേവം രമയുമുമയുമാര്യ്യയുള്ളതേകട്ടെ മോദം.

—സ്വന്തം.

ഇവിടെ ലക്ഷ്മിയുടെ ചോദ്യങ്ങളുടെ അത്ഥത്തെ പാൎവ്വതി അന്യഥാ നയിക്കുന്നതു് ശബ്ദങ്ങളുടെ നാനാത്ഥത്തെ അവലംബിച്ചല്ല.

ഇതി ശ്ലേഷോക്ത്യലങ്കാരവിവരണം.

ഇനി ഇച്ചൊന്ന അലങ്കാരങ്ങളുടെ മേളനംകൊണ്ടുണ്ടാകുന്ന അലങ്കാരങ്ങളെ എടുക്കുന്നു. ലൌകികാലങ്കാരങ്ങളെ കൂട്ടിച്ചേക്കുമ്പോൾ പുതുതായിട്ടു് ഒരു ശോഭാവിശേഷമുണ്ടാകുംപോലെ കാവ്യാലങ്കാരങ്ങളേയും മേളനം ചെയ്യുമ്പോൾ ഒരു ചമൽക്കാരവിശേഷം അനുഭവസിദ്ധമായിട്ടുണ്ടു്. അതിനാൽ 'നരസിംഹ'ന്യായേന അലങ്കാരങ്ങളുടെ യോഗം പൃഥഗലങ്കാരമായിത്തീരുന്നു. മേളനം രണ്ടുവിധത്തിലാവാം. 'തിലതണ്ഡുല' ന്യായേന, എന്നുവച്ചാൽ എള്ളും അരിയും കൂട്ടിക്കലത്താലെന്നപോലെ ഘടകങ്ങളെ തിരിച്ചറിയാവുന്നവിധത്തിലുള്ള സംകലനം 'സംസൃഷ്ടി'; 'നീരക്ഷീര' ന്യായേന എന്നുവച്ചാൽ പാലും വെള്ളവും ചേത്താലെന്നപോലെ വേർതിരിക്കാൻ പാടില്ലാത്തവിധത്തിൽ കലരുന്നതു് 'സങ്കരം'. ഇവയിൽ സംസൃഷ്ടി ഒരുവിധമേ സംഭവിക്കൂ. സങ്കരം നാലുവിധത്തിലാവാം.

൧. അംഗാംഗിഭാവം. ഇതിൽ ഘടകങ്ങൾക്കു തമ്മിലുള്ള സംബന്ധം അംഗത്തിലും അംഗിക്കും ഉള്ളതുപോലെ ആയിരിക്കും.

൨. സമപ്രാധാന്യം. ഇതു ഘടകങ്ങൾക്കു പ്രാധാന്യം ഒന്നുപോലെ വരുന്നിടത്തു്.

൩. സന്ദേഹം. ഇതു രണ്ടലങ്കാരങ്ങളിൽ ഘടകങ്ങളെ അതോ ഇതോ എന്നു നിൎണ്ണയിക്കാൻ വയ്യാതെവരുന്നിടത്തു്.

൪. ഏകവാചകാനുപ്രവേശം. ഒരേ വാചകത്തിൽ തന്നെ രണ്ടലങ്കാരങ്ങളുടെ സ്ഥിതി സംസൃഷ്ടിയാകട്ടെ. (൧) ശബ്ദാലങ്കാരങ്ങൾക്കു മാത്രം (൨) അൎത്ഥാലങ്കാരങ്ങൾക്കു മാത്രം (൩) രണ്ടിനുംകൂടി, എന്നു മൂന്നുവിധത്തിലാവാം.

—:*:—

൧. സംസൃഷ്ടി.

"പലവിധത്തിലൊരോ പരപീഡയാൽ
വലയുമെൻമനതാരിലനാരതം
അലർശരാന്തകപുണ്യപരമ്പരാ-
നിലയമേ ലയമേകുക നിൻപദേ"
—ചങ്ങനാശ്ശേരി രവിവൎമ്മതമ്പുരാൻ.

ഇതിൽ ശബ്ദാലങ്കാരങ്ങളായ അനുപ്രാസത്തിനും യമകത്തിനും സംസൃഷ്ടി.

(൨) അൎത്ഥാലങ്കാരങ്ങൾക്കു മാത്രം സംസൃഷ്ടി.

"അതിക്രൂരം ബാണം കുസുമതതിയിൽ ചെങ്കനലുപോൽ
പതിപ്പിച്ചീടൊല്ലാ പരിമൃദുലയാമീ മൃഗതനൌ
നിതാന്തം നിസ്സാരം ബത മൃഗമതിൻജീവനെവിടെ?
കൃതാന്താ ദൈത്യാനാം തവ ച കടുബാണങ്ങളെവിടെ?"—ശാകുന്തളം.

ഇതിൽ ഉപമാവിഷമങ്ങൾക്കു സംസൃഷ്ടി. രണ്ടലങ്കാരങ്ങളും ഭിന്നവിഷയങ്ങളാകയാൽ തിരിച്ചറിയാൻ പ്രയാസമില്ല; ഒരേ ശ്ലോകത്തിൽ രണ്ടൎത്ഥങ്ങളിലായിട്ടാകയാൽ യോഗവുമുണ്ടു്. ശബ്ദവും അൎത്ഥവും കൂടിയതിനു്

ഉദാഹരണം—

"അരിവമ്പടയും പടയും
പരിചിനൊടിടിനാദമൊക്കെ വെടിയും വെടിയും
മുകിൽനടുകൊടിയും കൊടിയും
പരിചെത്തു സുരേന്ദ്രഭൂമി പൊടിയും പൊടിയും."

ഇവിടെ ശബ്ദാലങ്കാരമായ യമകത്തിനും അൎത്ഥാലങ്കാരമായ സംബന്ധാതിശയോക്തിക്കും സംസൃഷ്ടി.

——:*:——

സങ്കരം.

"നിൻനേത്രത്തിനു തുല്യമാം കുവലയം വെള്ളത്തിനുള്ളത്തിലായ്"

ഇത്യാദി ശ്ലോകത്തിൽ പ്രതീപാലങ്കാരവും കാവ്യലിംഗാലങ്കാരവും അതതു പ്രകൃതത്തിൽ പ്രതിപാദിച്ചിട്ടുണ്ടു്. അവയിൽ, കാവ്യലിംഗം പ്രതീപംകൊണ്ടു സാധിക്കേണ്ടതായിരിക്കുന്നതിനാൽ പ്രതീപം അംഗവും കാവ്യലിംഗം അംഗിയും ആയിച്ചമയുന്നു. അതുകൊണ്ടു് ഇതിൽ പ്രതീപകാവ്യലിംഗങ്ങൾക്ക് അംഗാംഗിഭാവസങ്കരം. മൂന്നു പാദങ്ങളിലും ഓരോ പ്രതീപമുള്ളവയ്ക്കു സംസൃഷ്ടി.

വേറെയുദാഹരണം—

നിന്നെക്കാണുന്നനേരം ജലനിധിയിവനെന്തിനു വേപിച്ചിടുന്നു?
മുന്നം നീ സേതുബന്ധം മഥനവുമിവനിൽ ചെയ്തതോൎത്തായിരിക്കാം
എന്നാൽ ദ്വീപാന്തരത്തിങ്കലുരുമൊരുബലവാൻ ദ്വേഷ്യനില്ലിന്നഹോ തേ
പിന്നെ ശ്രീമൂലകക്ഷ്മാരമണ! രമണിയാം ലക്ഷ്മിയും കയ്ക്കലുണ്ടു്.
—സ്വന്തം.

ഇതിൽ രാജാവിനെക്കാണുമ്പോൾ സമുദ്രം വിറയ്ക്കുന്നതു രാജാവു സേതുബന്ധവും മഥനവും ചെയ്ത വിഷ്ണുവായതുകൊണ്ടു് ആയിരിക്കാമെന്നു ശങ്കിച്ചിട്ടു് എന്നാൽ അന്നു വിഷ്ണുവിനുണ്ടായിരുന്നതുപോലെ ദ്വീപാന്തരത്തിൽ രാവണാദിയെപ്പോലെ ഒരു ശത്രുവോ ലക്ഷ്മീവിരഹമോ രാജാവിനില്ലാത്തതിനാൽ രാജാവിനു വിഷ്ണുവിനെക്കാൾ വ്യതിരേകം പറയപ്പെട്ടിരിക്കുന്നു. ഈ വ്യതിരേകാലങ്കാരത്തെ സാധിക്കുന്നതു് ഉത്തരാൎദ്ധത്തിലെ ഹേതുരൂപങ്ങളായ വാക്യങ്ങളാൽ നിഷ്പന്നമായ കാവ്യലിംഗമാകയാൽ രണ്ടിനും അംഗാംഗിഭാവസങ്കരം.

സമപ്രാധാന്യത്തിനുദാഹരണം —

'ധനാധിപൻ കാത്തൊരു ദിക്കിനക്കൻ
മര്യാദവിട്ടേച്ചു ഗമിച്ചനേരം
സമീരണൻ ദക്ഷിണയായ ദിക്കിൻ-
മുഖത്തുദിച്ചു നെടുവീർപ്പിനൊപ്പം'—ഭാ. കു. സം.

മന്മഥനോടുകൂടി വന്ന വസന്തന്റെ മാഹാത്മ്യത്താൽ ശിവതപോവനം ആ ഋതുവിന്റെ ധർമ്മങ്ങളെ സ്വീകരിച്ചതോടുകൂടി സൂര്യനും വസന്തം ഉത്തരായണത്തിൽ ആകയാൽ ഉത്തരദിക്കിലേയ്ക്കു പുറപ്പെട്ടു എന്നും ഉടൻതന്നെ ദക്ഷിണമാരുതനും വീശാൻ തുടങ്ങി എന്നും ആണു് വസ്തുതയ്ക്കു് ഈ ശ്ലോകത്തിലുള്ള അർത്ഥം. അതിനെ കവി സമാസോക്തിയുടെ വേഷത്തിൽ കാണിക്കുന്നു. കവിസങ്കേതപ്രകാരം സൂര്യൻ നായകനും, ദിക്കുകൾ നായികമാരും ആകുന്നു. സൂര്യൻ അകാലത്തിൽ വടക്കോട്ടു പുറപ്പെടുകയും പുറമെ തെക്കൻകാറ്റു വീശുകയും ചെയ്യുന്നതിൽ സപത്നിനായികമാരുടെ വൃത്താന്തം ആരോപിക്കപ്പെട്ടിരിക്കുന്നു. ഈ ആരോപമാണു് ഇവിടത്തെ സമാസോക്തി. ഈ സമാസോക്തിക്കു പൂർത്തി വരുന്നതു് ദക്ഷിണാനിലനെ നെടുവീർപ്പിന്റെ സ്ഥാനത്തു കല്പിക്കയാലാകുന്നു. ഈ കല്പനയാണു് ഇവിടത്തെ ഉൽപ്രേക്ഷ. ഈ ഉൽപ്രേക്ഷാസമാസോക്തികളുടെ തങ്ങളിലുള്ള സംബന്ധമാണു നമുക്കറിയേണ്ടതു്. ഉൽപ്രേക്ഷ സമാസോക്തിയിൽനിന്നു ജനിക്കുന്നു. ആ സമാസോക്തിക്കു് ആത്മലാഭം പൂർത്തിയായി വരുന്നതു് ഉൽപ്രേക്ഷ കൂടെ ഉത്ഭവിച്ചതിൽപ്പിന്നീടാണു്. ഉൽപ്രേക്ഷ സമാസോക്തിയിൽനിന്നു ജനിച്ചിട്ടു് തിരിയിൽനിന്നു കൊളുത്തിയ പന്തംപോലെ ജ്വലിക്കുന്നു. ഇവിടെ ഓരോ പ്രകാരത്തിൽ ഓരോന്നിനും പ്രാധാന്യമുള്ളതിനാൽ 'സമപ്രാധാന്യ'മെന്നു പേരിട്ടിരിക്കുന്നു.

സന്ദേഹസങ്കരത്തിനുദാഹരണം—

'ചന്ദ്രപ്രഖ്യം മുഖമബലമാർ കാട്ടവേ ജാലമാർഗ്ഗേ-
ഷ്വിന്ദുശ്രീയല്ലൊരു രസികരാം ലോകരേറിച്ചിരിക്കും
മന്ദ്രധ്വാനാനുകൃതഘനനിർഘോഷമാം സ്യന്ദനൌഘം
തദ്രഥ്യാസിപ്രസൃമരമുദാ മേഘനാദാനുലാസിൻ?'—മയൂരസന്ദേശം.

ഇവിടെ അലങ്കാരവിചാരണ ചെയ്യുമ്പോൾ കാവ്യലിംഗമോ, പരികരമോ എന്നു രണ്ടിന്റേയും പ്രവേശംകൊണ്ടു് തീരുമാനിക്കാൻ വയ്യാതിരിക്കുന്നതിനാൽ രണ്ടും ഉണ്ടെന്നുള്ള കല്പനയാൽ സന്ദേഹരൂപമായ സങ്കരം.

ഏകവാചകാനുപ്രവേശത്തിനുദാഹരണം—

'മാരക്രീഡാമഹലഹളയിൽ ജാലമാർഗ്ഗേണ ലീലാ-
ഗാരക്രോഡേ നിഭൃതഗതിയായെത്തി നിത്യം നിശായാം
വാരസ്ത്രീണാം വപുഷി വിലസും സ്വേദബിന്ദുക്കളാകും
ഹാരസ്തോമം ഹരതി വിരുതേറുന്ന ചോരൻ സമീരൻ.'

—മയൂരസന്ദേശം.

ഇവിടെ രൂപകങ്ങളെല്ലാം വൃത്ത്യനുപ്രാസമുള്ള പദങ്ങളെക്കൊണ്ടു ചെയ്തിരിക്കുന്നതിനാൽ അവയ്ക്കു് ഏകവാചകാനുപ്രവേശം. ഇതിൽ അംഗങ്ങളായ രൂപകങ്ങളാൽ നിഷ്പന്നമായ സാവയവരൂപകം സമാസോക്തിഭംഗിയിൽ അവിടെ ഈ മാതിരിയേ കവർച്ചക്കേസ്സൊള്ളൂ എന്നും മററു പട്ടണങ്ങളിലെപ്പോലെ ചോരഭയമില്ലെന്നും ധ്വനിപ്പിക്കുന്നതിനാൽ അലങ്കാരേണ വസ്തുധ്വനി.

ഇത്യർത്ഥാലങ്കാരപ്രകരണം.

———:*:———

ഉപമയനന്വയമുപമേ-
യോപമയും സപ്രതീപരൂപകവും|
സാപഹ്നുതിരുൽപ്രേക്ഷാ
സ്മൃതിമാനും ഭ്രാന്തിമാൻ സസന്ദേഹം|| ||൧||

വ്യതിരേകം പ്രതിവസ്തൂ-
പമദൃഷ്ടാന്തം നിദർശനാഭിധവും|
ദീപകമിതി സാദൃശ്യാത്ഥം
പതിനാറപ്രസ്തുതപ്രശംസയൊടേ|| ||൨||

ഭേദകരൂപകസംബ-
ന്ധാസംബന്ധങ്ങൾ ഹേതുവുല്ലേഖം |
അക്രമമത്യന്താഖ്യമ-
സംഗതിസവിഭാവനാവിശേഷോക്തി || ||൩||

വ്യാഘാതമഥവിരോധം
സംഭാവനതൽഗുണംഹ്യതൽഗുണവും |
മീലിതമധികംപ്രതിനെ-
ട്ടതിശയകഥനേനത്ഥമാമലങ്കാരം || ||൪||

സ്വഭാവോക്തി സഹോക്തി സ-
മുച്ചയപര്യായസംജ്ഞപരിസംഖ്യാഃ |
പിന്നെ വികല്പം പരിവൃ-
ത്ത്യാക്ഷേപം പ്രത്യനീകവും പിന്നെ || ||൫||

ആപത്തി കാവ്യലിംഗേ
അനുമതിയൎത്ഥാന്തരന്യാസം |
ഭാവികമുദാത്തസൂക്ഷ്മ-
വ്യാജോക്തികളിത്തരം സമാധിയതും || ||൬||

വ്യാജസ്തുതിസമസംജ്ഞം
വിഷമം പ്രശ്നാദി ചിത്രമന്യോന്യം |
പരികരപര്യായോക്ത
കാരണമാലാഖ്യമാമലങ്കാരം || ||൭||

ഏകാവലിയും സാരം
മുദ്രയതും മൂപ്പതങ്ങവസ്തൂക്തി |
ശ്ലേഷോക്തി മൂന്നുവിധമാം
ശ്ലേഷസമാസോക്തി പിന്നെ വക്രോക്തി || ||൮||

ഇത്യൎത്ഥാലങ്കാരപരിഗണനം.

——:o:——

അഥ

ശബ്ദാലങ്കാരപ്രകരണം.

അൎത്ഥാലങ്കാരങ്ങളെ വിവരിച്ചതിന്റെ ശേഷം ശബ്ദാലങ്കാരപ്രകരണം ആരംഭിക്കുന്നു. (൧) അനുപ്രാസം (൨) യമകം (൩) പുനരുക്തവദാഭാസം (൪) ചിത്രം—ഇങ്ങനെ ശബ്ദാലങ്കാരം നാലുവിധം. ചിലരുടെ മതത്തിൽ ശ്ലേഷവും വക്രോക്തിയും കൂടി ശബ്ദാലങ്കാരങ്ങളിൽ ഉൾപ്പെടുന്നു. അവയെ ഇവിടെ ഉഭയാലങ്കാരങ്ങളായി ഗണിച്ചു് അൎത്ഥാലങ്കാരങ്ങളുടെ കൂട്ടത്തിൽ വിവരിച്ചു കഴിഞ്ഞു.

---

൧. അനുപ്രാസം.

അനുപ്രാസം വ്യഞ്ജനത്തെ-
യാവൎത്തിയ്ക്കിലിടയ്ക്കിടെ |

ഒരേ വ്യഞ്ജനവൎണ്ണത്തെ അടുത്തടുത്താവൎത്തിക്കുന്നതു് അനുപ്രാസം. സ്വരങ്ങളെ ആവൎത്തിക്കുന്നതാകട്ടെ അലങ്കാരമാകുന്നില്ലെന്നു മാത്രമല്ല; പ്രത്യുത, ദോഷമായും കൂടി ഗണിക്കപ്പെടും.

ഛേകാനുപ്രാസമാം ചൊന്നാൽ
കൂട്ടക്ഷരമിരട്ടയായ് |
കണ്ണനുണ്ണി നമുക്കെന്നു-
മമന്ദാനന്ദമേകണം || ||൧൦൯||

കൂട്ടക്ഷരങ്ങളെ ഈരണ്ടായിട്ടാവൎത്തിക്കുന്നതിന് ഛേകാനുപ്രാസമെന്നു പേർ. ലക്ഷ്യത്തിൽ 'ണ്ണ' 'ന്ദ' ഇതുകളുടെ ആവൃത്തി.

വേറെയുമുദാഹരണം.

"അക്കാലത്തു പൊറുക്കാഞ്ഞു താരകന്റെ പരാക്രമം
അണ്ടർകോൻമുമ്പരാമുമ്പർ സത്യലോകത്തിനെത്തിനാൻ."

—ഭാ. കു. സം.

ഇതിൽ 'ക്ക' 'മ്പ' 'ത്ത' ഇവയ്ക്കു് ആവൃത്തി.

വേറെയുമുദാഹരണം—

"ഏവം നീതാനമൃതമധുരം ചൊല്ലവേ പല്ലവാംഗി
സാ വന്നിട്ടും കുതുകമൊടടുത്തെത്രയും ചിത്രമോടെ
ഭാവം നന്നായ് തെളിയുമളിവേണിക്കു വേലായുധൻ താ-
നീവണ്ണം മേ ശുഭമരുളിയെന്നാർത്തി വിട്ടോർത്തിടും സാ."

—മയൂരസന്ദേശം.

ഇവിടെ 'ല്ല' 'ത്ര' 'ത്ത' ഇതുകൾക്കു് ആവൃത്തി.

മറ്റെല്ലാം വൃത്ത്യനുപ്രാസം
രീതിഭേദനിയാമകം।

ഒററ വ്യഞ്ജനത്തെ ഒരിക്കലോ പല പ്രാവശ്യമോ ആവൎത്തിക്കയും കൂട്ടക്ഷരത്തെ പല പ്രാവശ്യം ആവൎത്തിക്കയും ചെയ്യുന്നതു് വൃത്ത്യനുപ്രാസം. ഇതിൽനിന്നു മൂന്നുമാതിരി രീതികൾ (വൃത്തികൾ) ഉത്ഭവിക്കുന്നു. ഇതിനാൽ തന്നെയാകുന്നു ഇതിനു വൃത്ത്യനുപ്രാസമെന്നു പേരും.

മധുരവ്യഞ്ജനപ്രാസം
വൈദൎഭീരീതിയായതു്।
നന്ദനന്ദനനാകുന്ന
മുകുന്ദൻ വന്ദനീയനാം॥ ॥൧൦॥

മാധുൎയ്യവ്യഞ്ജകങ്ങളായ വ്യഞ്ജനങ്ങളെ പല പ്രാവശ്യം ആവൎത്തിച്ചുണ്ടാകുന്ന വൃത്ത്യനുപ്രാസം വൈദൎഭീരീതിയെ ഉളവാക്കുന്നു. ങ, ഞ, ന്മ, ഇത്യാദി അനുനാസികങ്ങളോടു ചേൎന്ന വൎഗ്ഗാക്ഷരങ്ങളും ക്ല, ഗ്ല, മ്ല, ഇത്യാദി വൎഗ്ഗാക്ഷരത്തോടു ചേരുന്ന ല കാരവും രേഫ, ണ, കാരങ്ങളും ല കാരവും മധുരവ്യഞ്ജനങ്ങളാകുന്നു.

വേറെയുദാഹരണം—

"അങ്കത്തുങ്കലലങ്കളങ്കരഹിതം സംക്രാന്തമായീടുമ-
ത്തങ്കപ്പങ്കജമങ്കതൻകുളൂർമുലപ്പങ്കേരുഹത്തിങ്കലേ
തങ്കം കുങ്കുമപങ്കസങ്കലനയാലങ്കാരസങ്കാരമാ-
മങ്കം പങ്കഹരങ്കലാന്നൊരുടൽ മേ സങ്കേതമാങ്കേവലം. —കെ.സി.കെ.പി.

ഇതിൽ ങ്ക-പ്രാസം.

ഈ വൈദർഭീരീതിക്കു് 'ഉപനാഗരികാ' വൃത്തി എന്നും പേരുണ്ടു്.

പരുഷവ്യഞ്ജനപ്രാസം
ഗൗഢീരീതിയതായിട്ടും |
ഗുണയുക്തവിക്രമാക്രാന്ത-
ത്രൈലോക്യൻ ഭക്തവത്സലൻ || ||൧൧൧||

ത്സ, പ്സ, ഇത്യാദി സകാരാന്ത സംയോഗങ്ങൾ ക്ര, ക്രു, ഇത്യാദി 'രേഫ' സംയോഗങ്ങൾ ഹ്മ, ഹ്ന, ഇത്യാദി 'ഹകാര'-സംയോഗങ്ങൾ ശകാരഷകാരങ്ങൾ ഇത്യാദികൾ 'പരുഷവ്യ-ഞ്ജനങ്ങൾ. പരുഷവർണ്ണപ്രായയായ വൃത്തി ഗൗഢീരീതി.

വേറെയുദാഹരണം—

"ലക്ഷ്യംകൂടാതെ ലങ്കാനഗരമതു തകർത്തക്ഷമം ഭൃക്ഷനാകും
രക്ഷോജാലാധിപത്യം തടവിന ദശകണ്ഠന്റെ കണ്ഠംമുറിപ്പാൻ
ലക്ഷ്യംവെച്ചു് ചീറി ദ്രുതമണയുമൊരത്യുഗ്രമാം രാമബാണം
രക്ഷിച്ചീടട്ടെ നിത്യം കലിമലമകലെപ്പോക്കി നന്നാക്കി നമ്മെ".
—ഗോവിന്ദനമ്പൂരി.

ഇക്കാർമേഘങ്ങൾ തിങ്ങിക്കൊടുമുടികളിരുണ്ടിട്ടിതാ തെല്ലു തെക്കോട്ടു്
നിൽക്കുന്നൂ വീണു ഗോദാവരിദരിയിൽ മുഴങ്ങീടുമപ്പർവ്വതങ്ങൾ
ഉൾക്കാടും തമ്മിൽ മുട്ടിത്തിരനിര ചിതറിക്കൊണ്ടു കണ്ടുള്ളതാമി-
ട്ടിക്കിൽ പുണ്യങ്ങളാമപ്പുഴകളുമതിഘോഷേണ ചേരുന്നു ഘോരം."
—ഉത്തരരാമചരിതം.

കോമളവ്യഞ്ജനപ്രാസം
പാഞ്ചാലീരീതിയായിട്ടും |
ലീലാഗോപാലനാം ബാലൻ
സകലംമാലകററണം || ||൧൧൨||

മൃദുക്കൾ, അനുനാസികങ്ങൾ, ല, ഴ, ള ങ്ങൾ ഇത്യാദി-കൾ കോമളവ്യഞ്ജനങ്ങൾ.

ഉദാഹരണം—

"ലീലാരണ്യേ വിഹഗമൃഗയാലോലനാമേകദാ ഞാൻ
നീലാപാംഗേ! കിമപി നിഹനിച്ചീടിനേൻ നീഡജത്തെ
മാലാർന്നാരാൽ മരുവുമിണയെക്കണ്ടു നീ താം ച നേത്രം
കാലാഗാരം സപദി കൃപയാ കാതരേ! ചൊല്ലിയില്ലേ." —മയൂരസന്ദേശം.

ഈ രീതികൾക്കു സമാസത്തിന്റെ ഏറ്റക്കുറവുകൾ മുത-ലായ മററു നിയാമകങ്ങളുമുണ്ടു്. അതിൽ വൈദർഭീരീതിയ്ക്കു

സമാസം അധികപ്പെടരുതു്; ഗൗഡിക്കു സമാസഭൂയിഷ്ഠത വേണം. പാഞ്ചാലിക്കു വളരെ കുറഞ്ഞിരിക്കണം.

ഈ രീതിനിയാമകമായ വൃത്ത്യനുപ്രാസത്തിനു പുറമേ പ്രാസത്തിനു് അനേകം വൈചിത്ര്യങ്ങൾ കവികൾ കല്പിക്കാറുണ്ടു്. അവയെ എല്ലാം പരിഗണിക്ക എന്നുള്ളതു് അസാദ്ധ്യമാണെങ്കിലും സാധാരണ ഉപയോഗിച്ചു വരുന്നവയെ മാത്രം എടുത്തുകാണിക്കുന്നു.

(൧) ദ്വിതീയാക്ഷരപ്രാസം.

ഈ പ്രാസം മലയാളികൾക്കു വളരെ പ്രിയമാകയാൽ ഇതിനു് 'കേരളപ്രാസ'-മെന്നു പേർ കല്പിക്കാം.

ഉദാഹരണം—

"ഹൃദ്യാനന്ദം നിരുപമതമം സൽകുമദ്ദീവ്യമായോ-
രുദ്യാനത്തിൻസുഖമനുഭവിക്കേണമെന്നെണ്ണമെങ്കിൽ
ഹൃദ്യാകാര! സ്ഥിതിയൊരു നികുഞ്ജത്തിലാക്കീടണം നീ
പദ്യാപാംശുസ്ഥലികളിലിറങ്ങാതെയന്തർഹിതാത്മാ". —മയൂരസന്ദേശം.

ഇതിനെ ഭാഷാകവികൾ തങ്ങളുടെ കവിതാവനിതയ്ക്കു് ഒരു തിരുമംഗല്യമെന്നു വിചാരിച്ചു പോരുന്നു. വേറെ അലങ്കാരങ്ങൾ എത്രതന്നെ ഇരുന്നാലും ദ്വിതീയാക്ഷരപ്രാസമില്ലെങ്കിൽ ശ്ലോകം ശ്ലോകമേ അല്ല എന്നു കൂടി പറയാൻ അവർ മടിക്കുന്നില്ല. ഈ നാലക്ഷരങ്ങളെ രക്ഷിക്കാൻവേണ്ടി കവികുഞ്ജരന്മാർ കാട്ടിക്കൂട്ടുന്ന ഗോഷ്ഠികൾ കാണുമ്പോൾ കോപത്തിലും തുലോം താപമാണുണ്ടാകുന്നതു്. ചിലർ യതികളെ എല്ലാം നിശ്ശങ്കം ഗളഹസ്തം ചെയ്യുന്നു; മററു ചിലർ സാധുക്കളായ ശബ്ദങ്ങളുടെ കഴുത്തറുക്കുന്നു; എന്നുവേണ്ട, കോലാഹലം പലതും കാണും. ഈ പ്രാസത്തെ ഉപേക്ഷിച്ചാലല്ലാതെ നിരൎത്ഥകശബ്ദപ്രയോഗം ഭാഷാകവിതയിൽ നിന്നൊഴിഞ്ഞു നീങ്ങുന്നതല്ല. ഓരോ പദത്തിലും ഓരോ അക്ഷരം പ്രാസത്തിന്റെ ആവശ്യത്തിൻപേരിൽ നീക്കി വയ്ക്കുന്നതുകൊണ്ടു കവികൾക്കു് എത്രതന്നെ സ്വാതന്ത്ര്യഭംഗം വന്നാലും വരാം എന്നൊരു ചോദ്യമുണ്ടാകാം. എന്നാൽ ഈ ദുഷ്കരമായ നിർബന്ധവും അനുഭവത്തിൽ, ആനയ്ക്കംകുശം എന്നപോലെ, കവികൾക്കു് ഒരു വലിയ നിയന്ത്രണ-

മായിട്ടാണു കാണുന്നതു്. പദ്യങ്ങളിൽ പദപ്രയോജനവിചാരം ചെയ്യുന്നതായാൽ പാദാദിയിലെ പദങ്ങൾ പത്തിനഞ്ചുവീതം പ്രാസത്തിനു ബലികൊടുക്കപ്പെട്ടവയായിരിക്കുമെന്നുള്ള വാസ്തവത്തെ ശപഥപൂർവം വെളിപ്പെടുത്താൻ ഞാൻ മടിക്കുന്നില്ല. "മുട്ടിയപക്ഷം വയ്ക്കോലു്" എന്ന മട്ടിൽ പ്രാസഭക്തന്മാർ ചില പൊത്തുവരുത്തങ്ങൾ ഉണ്ടാക്കി വച്ചിട്ടുള്ളതും പ്രാസദീക്ഷയുടെ ദുഷ്കരതയ്ക്കു് ഒരു ലക്ഷ്യമാകുന്നു. ഒരേ വർണ്ണത്തെത്തന്നെ ആവർത്തിക്കാൻ കഴിഞ്ഞില്ലെങ്കിൽ ആ വർണ്ണത്തിനു സ്ഥാനസാമ്യമുള്ളവ പ്രയോഗിച്ചാലും മതി എന്നാണു് ഇവരുടെ മതം.

അതിനാൽ,

ശുക്ലീകൃതാശനാവൃതംസശശാങ്കഭാസാ
വിഖ്യാതകീർത്തിയുലകാകവെയന്നദാനാൽ
ഭൂപാദിസേവിതപദൻ ഭഗവാൻ ത്രിനേത്രൻ
വ്യാഘ്രാലയാധിപതി വാഞ്ഛിതമേകിടേണം. —സ്വന്തം.

ഇത്യാദിപോലെ ഒരു വർണ്ണത്തിന്റെ വർഗ്ഗാക്ഷരങ്ങളിൽ നാലെണ്ണത്തിനെ നാലു പാദത്തിലുമായി പ്രയോഗിച്ചാലും കവിയ്ക്കു പ്രാസഭംഗമഹാപാതകം ഇല്ലെന്നു് അവർ വിധിക്കുന്നു. എന്നാൽ ഈ വിധം പ്രാസവ്രതം അനുഷ്ഠിക്കുന്നതു കൊണ്ടു് എന്തു പുണ്യമാണെന്നു ഞാനറിയുന്നില്ല.

എല്ലാ ഭാഷകൾക്കും ബാല്യകാലത്തിൽ പ്രാസപക്ഷപാതം ഉണ്ടായിരുന്നിട്ടുള്ളതായി ലക്ഷ്യങ്ങളുണ്ടു്. ഭാഷയ്ക്കു പ്രൗഢത വരുന്തോറും പദ്യകാരന്മാർക്കു പ്രാസത്തിൽ പ്രീതി കുറയുമെന്നു ചരിത്രകാരന്മാരും സ്ഥാപിക്കുന്നു. നമ്മുടെ ഭാഷയ്ക്കു് ആ പ്രൗഢത്വം ഇതേവരെ സിദ്ധിച്ചില്ലല്ലോ എന്നുള്ള പരിതാപത്താലാണു് ഈ പ്രകൃതത്തെ ഇവിടെ ഇത്രയും വിസ്തരിക്കാനിടയായതു്.

അർത്ഥാലങ്കാരങ്ങൾക്കു് ഉദാഹരണങ്ങൾക്കുവേണ്ടി അർവാചീനകവികളുടെ നാടകഗ്രന്ഥങ്ങളേയും മററും വായിക്കേണ്ടിവന്നതിൽ പ്രാസനിമിത്തം ആ കവിതകൾക്കു സംഭവിച്ചിട്ടുള്ള ന്യൂനതകൾ അനുഭവപ്പെട്ടതിനാൽ ഈ പ്രാസോപാലംഭം വിവക്ഷിതത്തിലധികം തീക്ഷ്ണമായി പരിണമിച്ചി-

ല്ലയോ എന്നുകൂടി ശങ്കിക്കുന്നു. കിളിപ്പാട്ടു മുതലായ ദ്രാവിഡവൃത്തങ്ങളിൽ ഛന്ദോബന്ധത്തിനു ദാർഢ്യം കുറയുന്നതിനാലും, ആ മാതിരി കവിതകൾ ജനിച്ചകാലത്തിൽ അച്ചടിയന്ത്രം മുതലായ സൗകര്യങ്ങൾ ഇല്ലാതിരുന്നതിനാലും പാദങ്ങളെ തിരിച്ചറിയുന്നതിനും മററും ഇതു് ഒരുവിധം ഉപകാരമായിരുന്നു. ആ പൂർവാചാരത്തെ പ്രമാണമാക്കി ഇക്കാലത്തു് സംസ്കൃതവൃത്തങ്ങളിൽ പദ്യങ്ങൾ രചിക്കുന്ന കവികൾ പ്രാസത്തിനുവേണ്ടി പ്രയാസപ്പെടുന്നതു വൃഥാ ശ്രമമാകുന്നു എന്നു താല്പര്യം. പ്രാചീനകവികൾ ദ്വിതീയാക്ഷരപ്രാസത്തെ അലംഘനീയമായി വിചാരിച്ചിരുന്നു എന്നു പറവാൻ പാടില്ല. "ഇരുപത്തിനാലുവൃത്ത"ത്തിൽ പല പദ്യങ്ങളിലും ഈ പ്രാസം കാണുന്നില്ല.

ഉദാഹരണത്തിനു്.

"മമ തരുണി സീതേ പുനരെവിടെ നീ പോ-
യരികിൽ മമ വാവാ സകലഗുണപൂർണ്ണേ!
തവ മുഖസരോജം തരളമിഴി കാണാ-
ഞ്ഞുഴൽ മനസി പാരം പരമശിവശംഭോ." —ഇരുപ—വൃത്തം.

കൃഷ്ണചരിതം മണിപ്രവാളത്തിൽ അനുഷ്ടുപ്പുവൃത്തമായി എട്ടാംസർഗ്ഗത്തിൽ പല ശ്ലോകങ്ങളിലും ഈ പ്രാസമില്ല. നമ്പ്യാർ കൃഷ്ണചരിതത്തിൽ,

"കാരസ്കരത്തിൻകുരു പാലിലിട്ടാൽ
കാലാന്തരേ കയ്പു ശമിപ്പതുണ്ടോ?"

ഇത്യാദി ചില സരസസന്ദർഭങ്ങളിൽ പ്രാസം പ്രഥമാക്ഷരത്തിൽ ആക്കുന്നുണ്ടു്. 'ദിവ്യം കിഞ്ചന വെള്ളമുണ്ടു്' ഇത്യാദി ചില അതിപ്രധാനങ്ങളായ ഒററശ്ലോകങ്ങളിലും പ്രാസാഭാവം ഒരു ദോഷമായി ഗണിക്കപ്പെട്ടു കാണുന്നില്ല. അതിനാൽ പ്രാസത്യാഗം പൂർവാചാരലംഘനമെന്നും വാദിപ്പാനിടയില്ല. വശ്യവചസ്സുകളായ മഹാകവികൾ സരസങ്ങളായ ദ്വിതീയാക്ഷരപ്രാസങ്ങളോടുകൂടി ചമയ്ക്കുന്ന മണിപ്രവാളശ്ലോകങ്ങൾക്കുള്ള രാമണീയകവിശേഷം ഒരിക്കലും ആക്ഷേപം അപലപനീയമാകുന്നതുമല്ല. എന്നാൽ ആ മാതിരി കവിതകളിൽ പ്രഥമാക്ഷരപ്രാസമോ തൃതീയാക്ഷരപ്രാസമോ ശൂന്യാക്ഷരപ്രാസമോ

ആയാലും ശോഭയ്ക്കു കുറവു വരുന്നുണ്ടോ എന്നാണു പിന്നത്തെ ശങ്ക. എല്ലാംകൂടി ആലോചിച്ചു നോക്കുമ്പോൾ സ്വതേ അഴകുള്ള ആകൃതിയെ അലങ്കാരം അലങ്കരിക്കും; അതില്ലാത്തിടത്തു് അലങ്കാരം ഒരു വൃഥാഭാരമാകുകയേ ഉള്ളൂ എന്നു തോന്നിപ്പോകുന്നു, എന്നു് ഈ പ്രസ്തുതാപ്രസ്തുതവിചാരം ഇവിടെ നിൽക്കട്ടെ.

(൨) ആദിപ്രാസം.

അടുത്തടുത്തുള്ള പദങ്ങളെ ഒരേ വർണ്ണംകൊണ്ടു് ആരംഭിക്കയാകുന്നു ഇതിന്റെ സ്വഭാവം.

"ചെന്താർകാന്തികൾ ചിന്തുമന്തിസമയച്ചന്തം ചമഞ്ഞും ഭവാൻ
നീന്തിച്ചെന്നഥ നൃത്തമാടിയമരും ദേവന്റെ തൃക്കൈകളിൽ
ചുറ്റിപ്പറ്റിയചാറിലിറ്റുമുതിരം തോരാതൊരാനത്തുകിൽ
കോലം ചാർത്തണമാടൽ വിട്ടുമ രസാൽ കണ്ടോട്ടെ നിൻഭക്തിയെ."

—മേഘദൂതു്.

ഇതിൽ പല പദ്യങ്ങളും ചകാരത്തിലും, നകാരത്തിലുമാരംഭിക്കുന്നു.

വേറെ ഉദാഹരണം:—

"വാനിൽ വായു വരുന്നതേറു വടിവിൽ ശക്രോപലശ്യാമമാം
വാനോർവർഗ്ഗവഴിക്കു വായ്ച സുഖവും പൂണ്ടിട്ടു പോകുന്ന ഞാൻ
താനേതന്നെ തണുത്ത നീരു നിറയും കാർമേഘഗർഭങ്ങളിൽ
താനേന്തും വലയാഗ്രവജ്രശകലംകൊണ്ടിട്ടുരച്ചങ്ങനെ."

—ചൂഡാമണി.

ഈ പ്രാസം നിരന്തരമായി ചെയ്താൽ സ്വല്പം വിരസമായിത്തന്നെ കലാശിക്കും. എങ്ങനെ—

"തത്രസ്വാർത്ഥം തരുണസഹിതാസ്താമ്രപാദാരവിന്ദാ-
സ്താമ്യന്മദ്ധ്യാസ്തനഭരനതാസ്താരഹാരാവലീകാഃ
താരേശാസ്യാസ്തരളനയനാസ്തർജ്ജിതാംഭോദകേശ്യ-
സ്തത്രസ്ഥാസ്യുഃ സ്തബകിതകരാസ്താലവൃന്തൈസ്തരുണ്യഃ"

ഇതിന്നു് ഇംഗ്ലീഷുകവിതകളിൽ അധികം പ്രചാരമുള്ളതിനാൽ 'ആംഗലപ്രാസ'മെന്നും സംജ്ഞ ചെയ്യാം,

(൫) അന്ത്യപ്രാസം.

"ദയയൊരു ലവലേശംപോലുമില്ലാത്ത ദേശം
പരമിഹ പരദേശം പാൎക്കിലത്യന്തമോശം
പറകിൽ നഹി കലാശം പാൎക്കിലിങ്ങേകദേശം
സുമുഖി നരകദേശംതന്നെയാണപ്രദേശം." —വെണ്മണിഅച്ഛൻ.

"കേവലാത്മപുരുഷന്റെ പദത്താർ
കൈവണങ്ങി വിനയത്തൊടുരത്താർ
സപ്തമാമുനികൾ 'സമ്മദഭാരാൽ
സാത്വികം തടകി മേനിയിലാരാൽ." —കു. സം.

"അകൃത്രിമദ്യുതിരനാവേദ്യം
അടുത്തുചെന്നിനിയനുപശ്യേയം
ആകൃതികണ്ടാലതിരംഭേയം
ആരാലിവൾതന്നധരം പേയം." —നളചരിതം ആട്ടക്കഥ.

ഈ പ്രാസം മഹാരാഷ്ട്രന്മാൎക്കു വളരെ പ്രിയമാകയാൽ 'മഹാരാഷ്ട്രപ്രാസ'മെന്നു പേരിടാം.

(൬) അഷ്ടപ്രാസം.

രണ്ടു യതിയുള്ള പാദങ്ങളിൽ ഈരണ്ടക്ഷരങ്ങളെ നിയമേന ആവൎത്തിക്കയാകുന്നു ഇതിന്റെ സ്വഭാവം.

ഉദാഹരണം:—

"ഇതയാശങ്ക നിനക്കയം പ്രതിജനം ഭീയാലധീരീകൃതേ
പ്രേയാനാശ പെരുത്തു നിന്നിൽ മരുവുന്നായാളിഹൈവാന്തികേ
ആയാസിപ്പവനബ്ധിനന്ദിനി! വശത്തായാലുമില്ലേലുമാം
ശ്രീയാലീപ്സിതനായവൻ കഥമഹോ ഭൂയാദ്ദുരാപസ്ത്വയാ."
—ഭാഷാശാകുന്തളം.

'ആഴിക്കൂട്ടമതിന്റെ മദ്ധ്യഗതമാമൂഴിസ്ഥലാൽ പ്രാപ്തരായ്
ച്ചൂഴം ലോകരനേകരേ ജലധിയെത്തീഴിച്ചു മോദാത്മകേ
താഴംപൂന്തിറമൊന്നു പൂശുകിലതും താഴത്തു ചെമ്മേ ധരി-
ച്ചേഴാമുത്സവവാസരേ ശിബികമേൽ വാഴുന്ന ലക്ഷ്മീവരൻ.'
—ഉത്സവപ്രബന്ധം.

(൯) ദ്വാദശപ്രാസം.

ഒരു പാദത്തിന്റെ മൂന്നു യതികളിലായി നിയമേന മുമ്മൂന്നക്ഷരങ്ങൾക്കുള്ള ആവൎത്തിയാകുന്നു ഇതിന്റെ സ്വഭാവം.

മുട്ടാതെയെന്നുമൊരു പട്ടാടതന്നെ തരാ കിട്ടാത്തതോ പശുപതേ!
കേട്ടാലുമെന്തു ഖല കാട്ടാനതന്റെ തുകിൽ കെട്ടാനരയ്ക്കു കുതുകം
പിട്ടായൊരിക്കലൊരു കാട്ടാളവേഷമതു കെട്ടാൻ തുനിഞ്ഞതുവശാൽ
മട്ടായതെന്നുമറി കാട്ടാനിതെന്തു കൊതി പട്ടാങ്ങുതാരുമറിയാ.

—സ്വന്തം.

(൰) ഷോഡശപ്രാസം.

നാലു യതികളുള്ള പാദങ്ങളിൽ നിയമേന നന്നാലക്ഷരങ്ങളുടെ ആവൎത്തി ഇതിനാവശ്യമാകുന്നു.

ഉദാഹരണം:—

രൂക്ഷമായ നിടിലേക്ഷണാഗ്നിയിലരക്ഷണേന ഹി യുഗക്ഷയേ
കക്ഷതുല്യമുലകിക്ഷമാദികമുപക്ഷപിപ്പതിനു ദക്ഷനാം
യക്ഷരാജസഖി ദക്ഷജാകണാനക്ഷകേതുകൃതലക്ഷണൻ
പക്ഷമോടു പരിരക്ഷ ചെയ്യണമുപേക്ഷയെന്യേ വിഷഭക്ഷകൻ.

—സ്വന്തം.

(൰൧) ലാടാനുപ്രാസം.

താല്പൎയ്യമാത്രഭേദത്തോ-
ടാവൎത്തിച്ചാൽ പദങ്ങളെ |
ലാടദേശേനടപ്പേറും
ലാടാനുപ്രാസമായിടും || ||൧൧൩||

നരന്നു ഭാഗ്യമുണ്ടെങ്കിൽ
കുലശീലാദിയെന്തിനു് |
നരന്നു ഭാഗ്യമില്ലെങ്കിൽ
കുലശീലാദിയെന്തിനു് || ||൧൧൪||

താല്പൎയ്യത്തിൽ മാത്രം ഭേദം കല്പിച്ചു് ഒരേ പദങ്ങളെ ആവൎത്തിക്കുന്നതു് ലാടാനുപ്രാസം. ലാടദേശത്തുള്ള വിദ്വാന്മാൎക്കു് ഇതിലധികം പ്രിയവും, ഈ മാതിരി പ്രാസപ്രയോഗത്തിന്നു് ആ നാട്ടിലധികപ്രചാരമുള്ളതിനാലിതിനിപ്പേർ

സിദ്ധിച്ചു. ലക്ഷ്യത്തിൽ ഭാഗ്യമൊന്നുണ്ടെങ്കിൽ മറെറാരു യോഗ്യതയും ആവശ്യമില്ല. അതുകൊണ്ടു് സകലതും വന്നു-കൊള്ളും എന്നു പൂർവ്വാർദ്ധത്തിൻെറ താല്പര്യം. ഭാഗ്യമൊന്നി-ല്ലെങ്കിൽ മററു യോഗ്യതകളെല്ലാം നിഷ്ഫലമാണെന്നു് ഉത്തരാർദ്ധത്തിൻെറ താല്പര്യം.

വേറെ ഉദാഹരണം:—

പത്ഥ്യമില്ലെങ്കിൽ രോഗിക്കു
ഫലമെന്തൌഷധത്തിനാൽ
പത്ഥ്യമുണ്ടെങ്കിൽ രോഗിക്കു
ഫലമെന്തൌഷധത്തിനാൽ.—സുഭാഷിതം; കേ. സി. കേ. പി.

ദാരിദ്ര്യം വരുമെന്നോർത്തു
മൂഢൻ നൽകില്ല തെല്ലുമേ
ദാരിദ്ര്യം വരുമെന്നോർത്തു
ബുധൻ നൽകുന്നു ശക്തിപോൽ. —കേ. സി. കേ. പി.

ഇത്യന്ത്യപ്രാസവിവരണം.

യമകം

അക്ഷരക്കൂട്ടമൊന്നായി-
ട്ടർത്ഥംഭേദിച്ചിട്ടുംപടി |
ആവർത്തിച്ചു കഥിച്ചീടിൽ
യമകംപലമാതിരി.|| ||൧൧൭||

മാലതീമലർചേർന്നോരു
മാലതീജാലയെന്നപോൽ |
മാലതീയിവനേകുന്നു
മാലതീതുല്യയെങ്ങു നീ?|| ||൧൧൮||

രണ്ടോ അതിലധികമോ അക്ഷരങ്ങളെത്തന്നെ അനു-ക്രമം തെറ്റാതെ ഒന്നായിട്ടു് ആവർത്തിക്കുന്നതു യമകം. ഇതിനു

പാദാവൃത്തി മുതലായി അനേക ഭേദങ്ങൾ വരാം. ഉദാഹരണപാദാവൃത്തിക്കുള്ളതു്. അതിൽ 'മാലതീ' എന്ന അക്ഷരസംഘത്തിനു് നാലു പാദത്തിലും അൎത്ഥഭേദത്തോടെ ആവൃത്തി. വിരഹിവാക്യമായിട്ടു് അൎത്ഥയോജന.

പാദാവൃത്തിയ്ക്കുദാഹരണം:—

പെണ്മണിവദനം കണ്ടാൽ
വെണ്മതി രണ്ടെന്നു മേവിടുന്ന മനം
ഉണ്മ നിനച്ചിതിലെല്ലാം
വെണ്മ തിരണ്ടെന്നു മേവിടും നമനം. —സ്വന്തം.

സ്ത്രീമുഖം കണ്ടാൽ രണ്ടാമതു ചന്ദ്രനാണെന്നും മററും വിചാരിക്കുന്ന എന്റെ മനസ്സു് തത്വമാലോചിച്ചു് ഈവക മായകളിലുള്ള നമനം (പ്രവണ്തയേ)എന്നു് (എതുകാലത്തു്) വിടും (ഉപേക്ഷിക്കും) ഇതിൽ രണ്ടും നാലും പാദങ്ങൾ തുല്യങ്ങൾ.

൧-ം ൩-ം പാദങ്ങൾ തുല്യമായിരിക്കുന്നതിനുദാഹരണം—

താരകളകളം കമലം
മുരളുമൊരളിപാളിയാൽ സരസ്സുകളിൽ
താരകളകളങ്കമലം
ശരദി നഭസ്സിങ്കലും വിളങ്ങുന്നു. —സ്വന്തം.

വണ്ടിന്റെ ശബ്ദത്താൽ ഉച്ചമായ കോലാഹലത്തോടു കൂടീട്ടു് താമരപ്പൂക്കൾ സരസ്സുകളിലും കളങ്കലേശം കൂടാതെ നക്ഷത്രങ്ങൾ ആകാശത്തിലും ശരൽക്കാലത്തിൽ വിളങ്ങുന്നു എന്നു ശരദ്വൎണ്ണനം. ഇനി യമകത്തിന്റെ ഏതാനും ചില വൈചിത്ര്യങ്ങൾക്കുദാഹരണം:—

"ഇത ഇത വാത്തു വരുന്നു
വെററിലതിന്നാഞെന്നിക്കു വാ തുവരുന്നു
കൊടി ഇത പച്ചായിനിമേൽ
പകൎന്നു തിന്നിട്ടെനിക്കു പച്ചായിനിമേൽ."
—വിദ്വാൻ വാസുനമ്പൂരി.

"അരിവമ്പടയും പടയും
പരിചിനൊടിടിനാദമൊക്കെ വെടിയും വെടിയും
മുകിൽ നടുകൊടിയും കൊടിയും
പരിപശ്യ സുരേന്ദ്രദൃഷ്ടി പൊടിയും പൊടിയും."

കല്പദ്രുകല്പദ്രുപദേന്ദ്രവൃത്തീ
സാരസ്യസാരസ്യ നിവാസഭൂമിഃ
നാളീകനാളീകശരാൎദ്ദിതാ സാ
മന്ദാക്ഷമന്ദാക്ഷരമേവമൂചേ.

"ശമലമാന്നിടുമീ വിഷയങ്ങളിൽ
ഭ്രമമകന്നിനി നിൻകൃപകൊണ്ടു ഞാൻ
ഹിമഗിരീന്ദ്രസുതേ ശ്രുതപൂർണ്ണനാ-
യമരണം മരണംവരെയും സുഖം."

ചങ്ങനാശ്ശേരി രവിവർമ്മ കോയിത്തമ്പുരാൻ.

———(o)———

പുനരുക്തവദാഭാസം.

പുനരുക്തവദാഭാസ-
മത്ഥാവൃത്തിപ്രതീതിയാം |
മതിചന്ദ്രനസൌന്ദര്യ-
മദം നിൻമുഖദർശനെ ‖ ‖ ൧൧൭ ‖

പര്യായങ്ങളായി വരാവുന്ന രണ്ടോ മൂന്നോ പദങ്ങളെ അടുത്തു പ്രയോഗിക്കുന്നതുകൊണ്ടു് അത്ഥത്തിന്റെ പ്രഥമദൃഷ്ടി-യിൽ പൌനരുക്ത്യം തോന്നുന്നതു പുനരുക്തവദാഭാസം. ലക്ഷ്യത്തിൽ മതി, ചന്ദ്രൻ, രണ്ടും ചന്ദ്രപര്യായമാകയാൽ പുനരുക്തംപോലെ തോന്നുന്നു· വാസ്തവത്തിൽ അത്ഥത്തിന്റെ ഭേദവും ഉണ്ടു്.

വേറെ ഉദാഹരണം—

കൈലാസാദ്രിമലക്കന്നോ-
രന്നിൻദാനയശസ്സിന്നു്
സൎവദാമരവൃക്ഷത്തിൻ
വിജയം കളികേളിഹ.

———[o]———

ചിത്രം

ലിപിവിന്യാസഭേദത്താൽ
പത്മാദ്യാകൃതിവന്നിടും |
മാതിരിക്കുരചിക്കുന്ന
പദ്യം ചിത്രാഖ്യമായതു് ‖ ‖ ൧൧൮ ‖

പത്മാദി പല പദാത്ഥങ്ങളുടേയും ഛായ വരത്തക്ക വി-ധത്തിൽ അക്ഷരങ്ങളെച്ചേൎത്തു ചമയ്ക്കുന്ന പദ്യം ചിത്രമെന്നു പറയപ്പെടുന്നു. ചിത്രം ഇത്രവിധമെന്നു പരിച്ഛേദിപ്പാൻപാ-ടില്ല. കവികൾക്കു മനോധൎമ്മംപോലെ എത്രയും നിൎമ്മിക്കാം.

ബന്ധവിന്യാസത്തിന്റെ ആവശ്യത്തിൻപേരിൽ ഒരേ അക്ഷരംതന്നെ ശ്ലോകത്തിൽ പലേടത്തും ഉപയോഗപ്പെടുക, അനുലോമമായും പ്രതിലോമമായും വായിച്ചാൽ ഒന്നുപോലിരിക്ക, മുതലായതാണു് ഇതിൽ ചമൽക്കാരബീജം. ചിലതിൽ ശ്ലോകത്തിന്റെ വെളിയിലായി ഉദ്ധാരങ്ങൾ കാണും. ഉദ്ധാരം എന്നാൽ മുദ്രാലങ്കാരംപോലെ പുതിയ സംഗതികളെക്കൂടി ശ്ലോകത്തിൽ കല്പിക്കുകയാകുന്നു. ഇന്ന അക്ഷരങ്ങൾ ചേർത്താൽ ഉദ്ധാരമെന്നു് ഒരു നിയമവും വേണം. ഏതാനും ചിത്രഭേദങ്ങളെ താഴെ കാണിക്കുന്നു. ഇവയ്ക്കോരോന്നിനും ലക്ഷണം ചെയ്യുന്നതു് അധികപ്രയോജനമുള്ളതല്ലാത്തതിനാലും, സ്വയമേ ലക്ഷ്യത്തിൽ നിന്നൂഹിക്കാവുന്നതാകയാലും ഉദാഹരണങ്ങളെ മാത്രമേ ഇവിടെ കാണിക്കുന്നുള്ളു.

൧. പത്മബന്ധം—

കരുതീട്ടു ചലല്ലോക കല്ലോല കുലമാലിക
കലിമായങ്ങൾ കളക കളകഞ്ജീചതീരുക. —സ്വന്തം.

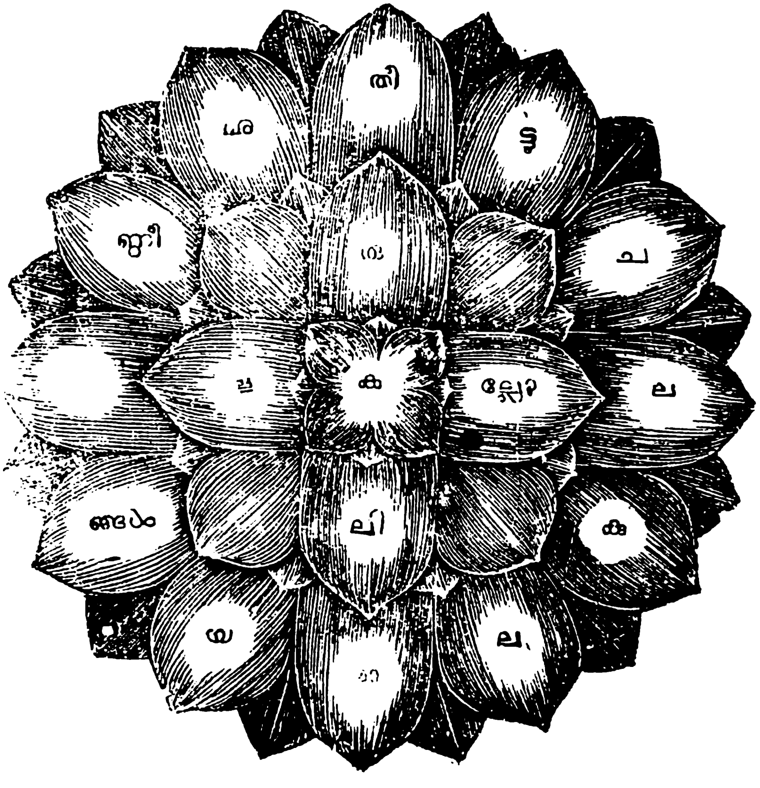

ചലല്ലോകകല്ലോലകുലമാലികയെ കരുതീട്ടു് എന്നന്വയം. ആവൎത്തിക്കുന്ന സംസാരത്തിന്റെ സ്വഭാവം കരുതി കലിമായങ്ങളെ കളയണം; സ്ത്രീകളിലുള്ള ആഗ്രഹവും ശമിക്കണം എന്നൎത്ഥം.

൨. വേറെ ഒരുവിധം പത്മബന്ധം—

രാഗരോഗപരാധീനചിത്തരായാൽ സുഖം വരാ
രാമനിൽ ഭക്തരായാലോ സംസാരാൎത്തിയസ്തരാ. —സ്വന്തം.

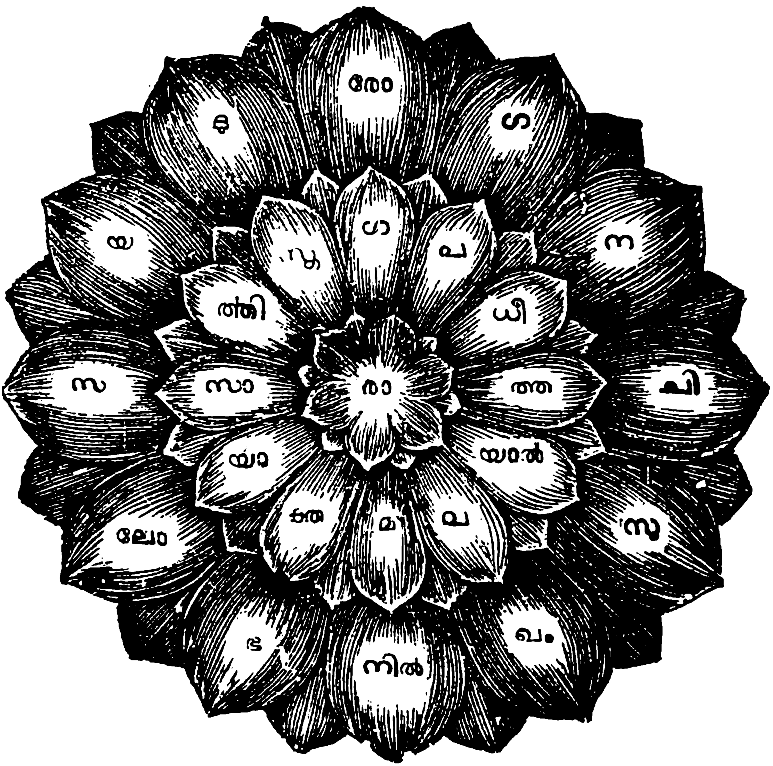

൯. ചക്രബന്ധം—

രമ്യം രാക്ഷസസന്തതിക്ഷയമദണ്ഡാഭം വിരാജദ്രസേ
ഗർഭേജഝ്ഝമഝർഷികന്യയതിനാൽ പൂർണ്ണം പ്രഭാവർഷണം
ഖണ്ഡം രാവണമൌലിമേൽ നിയമിതം സംവൃതധർമ്മാശ്രമം
മഞ്ജുശ്രീരഘുപുംഗവന്റെ ചരണം സേവിക്കണം നിർമ്മമം.—സ്വന്തം.

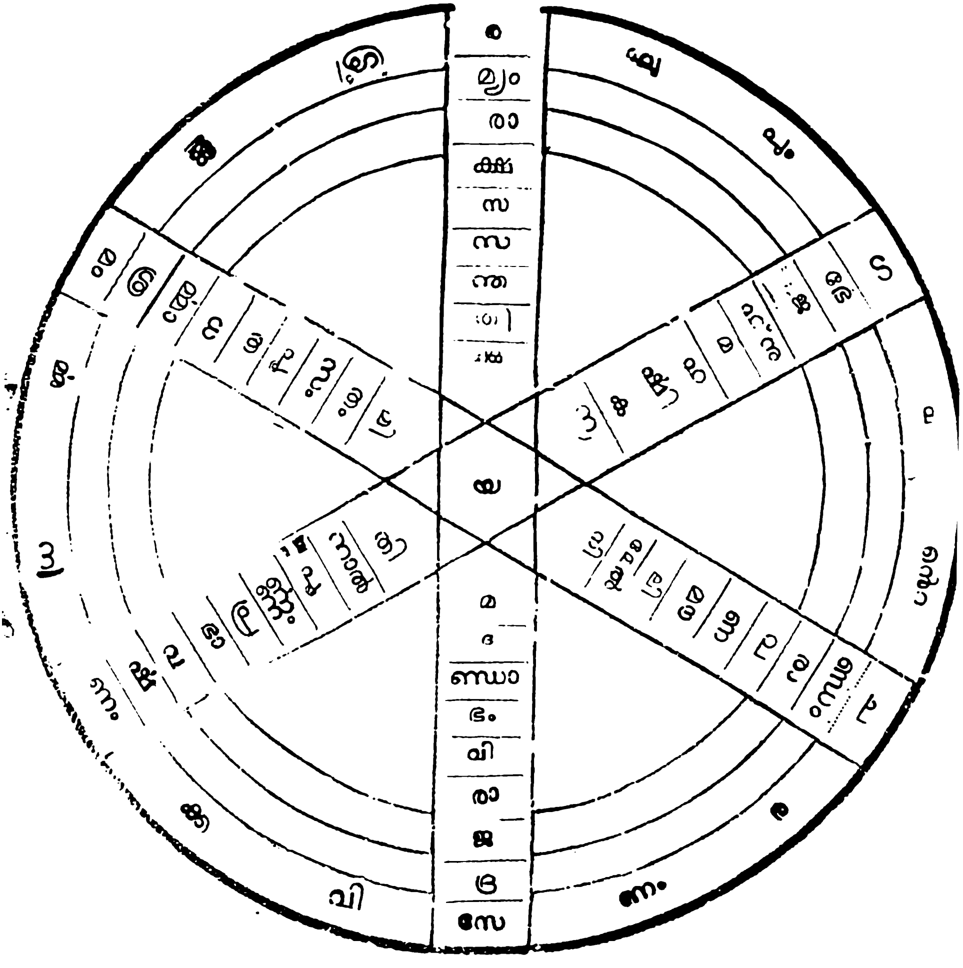

‘രാജരാജവർമ്മാ’ എന്ന കവിനാമംകൊണ്ടു് സ്തംഭങ്ങളുടെ മൂന്നാംകള്ളികളിൽ ഉദ്ധാരം.

൮. നാഗബന്ധം—

ശ്രീസീതാലക്ഷ്മണന്മാരരികിലിരുവരും ചേൎന്നു സമ്മോദവാസ്സോ-
ടുച്ചത്തീധൂമമെന്നും വിലസിന വനഭൂവിൽ ചിരം ചെന്നമൎന്നു
താതൻവാക്യംനടത്തീട്ടമലമഹിമതന്നും ഗുണക്കേൾവിപാകി-
പ്പോന്നങ്ങാമോദിതാത്മൻ വിരവിനൊടു ഘനശ്യാമരാമഃപ്രസീദ.—സ്വന്തം.

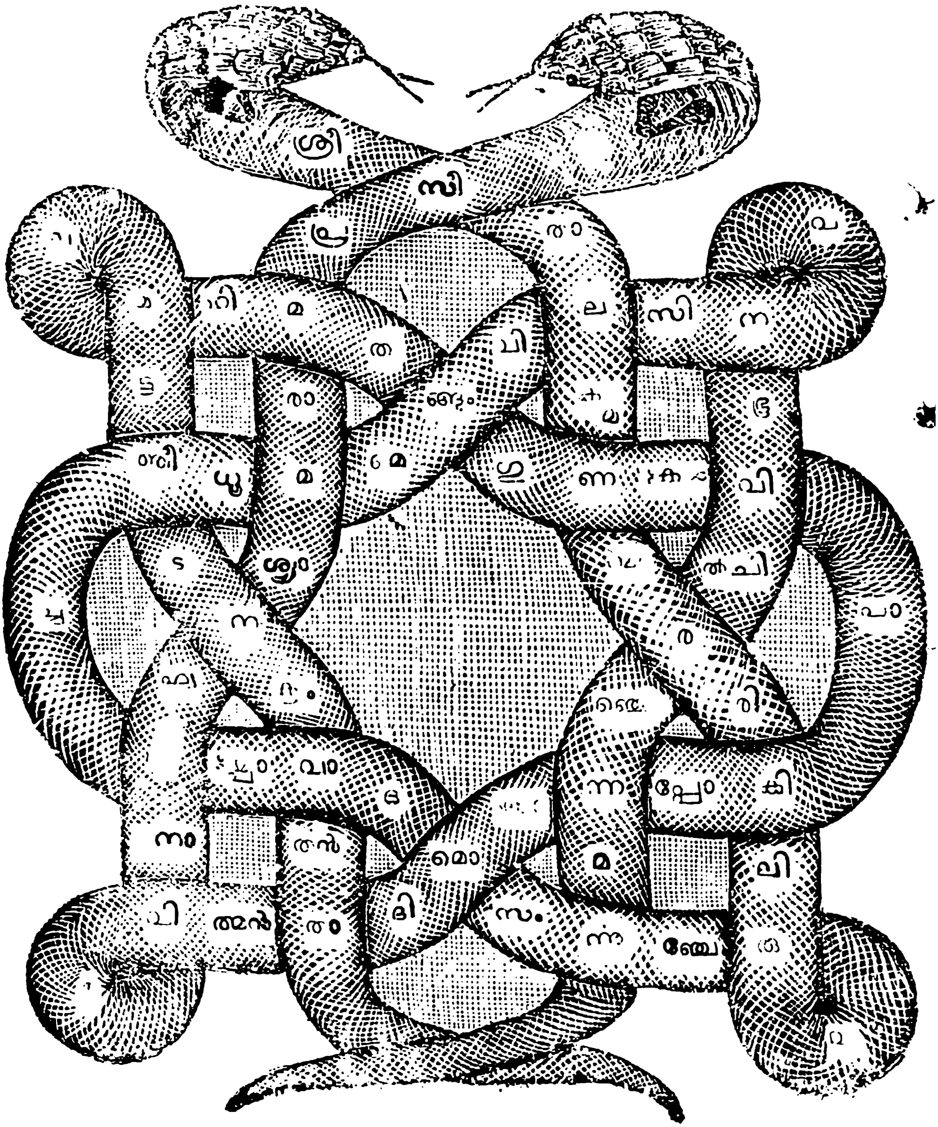

൭. രഥബന്ധം—

രാമപാദങ്ങൾ തൊഴുതു പൂജചെയ്തു വിധിച്ചപോൽ
എന്നും രാപകൽ ചില്ലീന ചിത്താംഭോജൻ രമിക്ക നീ. —സ്വന്തം.

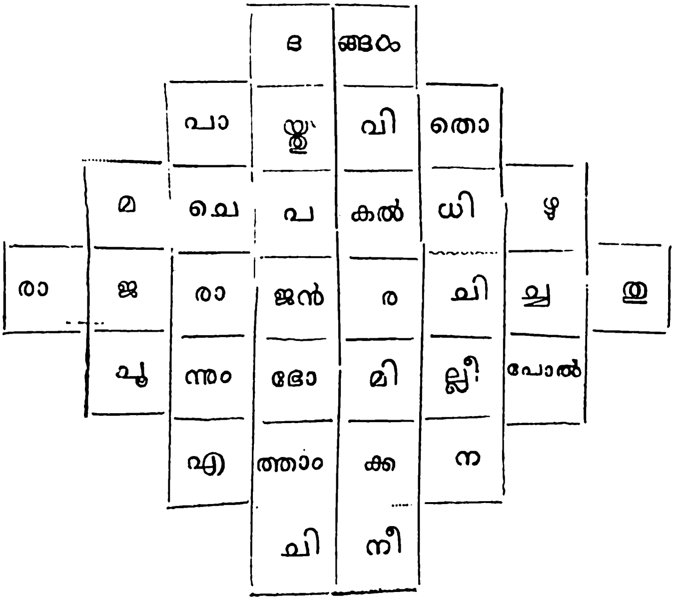

“രാജരാജൻ രചിച്ചതു്” എന്നു മദ്ധ്യത്തിലുള്ളാരം.

൮. ഗൂഢചതുർത്ഥപാദം—

സേതുരോപണമാഴിയ്ക്കുമുള്ളിൽ കല്പിച്ചു സത്വരം
ദാരക്ഷേമമണൈയ്ക്കു മഹാൻ തുണയ്ക്കുക സദാ മമ. —സ്വന്തം.

സേ	മാ	ഴി	ല്പി	ച്ചു	ര	ക്ഷേ	ഹാൻ
തു	ണ	യ്ക്കു	ക	സ	ദാ	മ	മ
രോ	പ	മു	ള്ളിൽ	ത്വ	രം	ണൈ	യ്ക്കു

ഇനി അധികദുഷ്കരങ്ങളായ ചില ബന്ധങ്ങളെ സംസ്കൃതത്തിൽത്തന്നെ ഉദാഹരിക്കുന്നു. ഇവ ഏതു ഭാഷയിലെഴുതിയാലും ലളിതമാകുന്നതു പ്രയാസം തന്നെ.

൧. സർവ്വതോഭദ്രം—

രമാഭാസസഭാ മാര മാവസാരരസാവമാ
ഭാസാവസാസാവസാഭാ സരസാനനസാരസ—സ്വന്തം. ചിത്രനക്ഷത്രമാലാ.

ര	മാ	ഭാ	സ	സ	ഭാ	മാ	ര
മാ	വ	സാ	ര	ര	സാ	വ	മാ
ഭാ	സാ	വ	സാ	സാ	വ	സാ	ഭാ
സ	ര	സാ	ന	ന	സാ	ര	സ
സ	ര	സാ	ന	ന	സാ	ര	സാ
ഭാ	സാ	വ	സാ	സാ	വ	സാ	ഭാ
മാ	വ	സാ	ര	ര	സാ	വ	മാ
ര	മാ	ഭാ	സ	സ	ഭാ	മാ	ര

രമാഭാസ-സഭാ-മാരമ-അവസാരരസ-അവ-മാഭാസാവ-സഃ അസാവസാഭാസരസാനനസാരസ എന്നു പദച്ഛേദം. ഹേ രമാഭാസ(ലക്ഷ്മീഭക്ത!) മാരമ,(കാമനെപ്പോലെ ശോഭയുള്ളവേ!) ഭാസാവ (ആശ്രിതരക്ഷക!) അസാവസാഭാസരസാനനസാരസ (അവസാദംകൊണ്ടു് അസരസം അല്ലാത്ത ആനനസാരസ—(മുഖകമല)ത്തോടുകൂടിയവനേ! സഭാ മാ (എന്നെ) അവ (രക്ഷിച്ചാലും) എന്നു് ഒരു രാജാവിനോടുള്ള പ്രാർത്ഥന.

൨. അനുലോമപ്രതിലോമസമം—

ഭാസാതേനവമാതീവരസാഭാസപിനാകിനാ
നാകിനാപിസഭാസാരവതീമാവനതേസഭാ. —സ്വ. ചി. ന.

ഇത്ത നേരെ വായിച്ചാലും തലകീഴായി വായിച്ചാലും ഒന്നപോലെ ഇരിക്കും. ഭാസതേ–അനവമാ–അതീവ–രസാ–ഭാസ–പിനാകിനാ–നാകിനാ—അപി–സഭ—അസാരവതീ–മാവ–ന–തേ–സഭാ എന്ന പദഛേദം.

ഹേ! രസാഭാസ (ഭൂമിയെക്കൊണ്ടു ശോഭിക്കുന്നോവേ!) മാവ (ശ്രീകൊണ്ടു ശോഭിക്കുന്നോവേ!) പിനാകിനാ നാകിനാ അഭിസഭ (പിനാകപാണിയായ ദേവനോടും തുല്യയായ ശോഭയുള്ളോവേ!) തേ സഭാ (നിന്റെ സഭാ) അസാരവതീ ന (സാരവതിയായിട്ടും) അനവമാ (നിർദ്ദോഷയായിട്ടും) അതീവ ഭാസതേ (ഏററം ശോഭിക്കുന്നു) എന്നു രാജസ്തുതി.

ഇതി ശബ്ദാലങ്കാരപ്രകരണം.

——[o]——

ദോഷപ്രകരണം.

ശബ്ദാൎത്ഥങ്ങൾക്കുണ്ടാകുന്ന അലങ്കാരങ്ങളെ വിവരിച്ചതിന്റെ ശേഷം അവയ്ക്കു സംഭവിക്കുന്ന ദോഷഗുണങ്ങളെ നിരൂപണം ചെയ്യുന്നു.

രസക്കേടുളവാക്കുന്ന–
തൊക്കെയും ദോഷമാമതു് |
പദ,–മൎത്ഥം, വാക്യമെന്നു
മൂന്നിലും സംഭവിച്ചിടും ‖ ‖൧൧൯‖

വായിക്കുന്നവൎക്ക് മനസ്സിന്നു മടുപ്പു വരുത്തുന്നതെല്ലാം ദോഷമാകുന്നു. കാവ്യത്തിന്റെ ജീവനായതു രസം. അതിന്റെ പ്രതീതിക്കു തടസ്ഥമോ താമസമോ ഉളവാക്കുന്ന ധൎമ്മം ദോഷമാകുന്നു. പദം, അൎത്ഥം, വാക്യം ഈ മൂന്നൊന്നുവും ദോഷത്തിനു് ആശ്രയമായ് വരാം. അതിൽ പദത്തെ ആശ്രയിച്ചു നില്ക്കുന്നതു പദദോഷം; അൎത്ഥത്തെ ആശ്രയിച്ചു നില്ക്കുന്നതു് അൎത്ഥദോഷം; വാക്യത്തെ ആശ്രയിച്ചു നില്ക്കുന്നതു് വാക്യദോഷം. നിത്യദോഷം, അനിത്യദോഷം എന്നു

ദോഷങ്ങൾക്കു വേറെ ഒരുവക വിഭാഗവുമുണ്ടു്. എന്നും എല്ലായിടത്തും ഒരുപോലെ ദോഷമായി നില്ക്കുന്നതു് നിത്യദോഷം; ചിലെടത്തും ചിലപ്പോഴും മാത്രം ദോഷമായി വരുന്നതു് അനിത്യദോഷം.

അതിൽ, ആദ്യം പദങ്ങളെപ്പററി പറയുന്നു.

ദുശ്ശ്രവം, ച്യുതസംസ്കാരം,
അപ്രയുക്തം, നിരർത്ഥകം।
ഗ്രാമ്യം, നേയാർത്ഥ, -മശ്ലീലം,
അപ്രതീത, -മവാചകം॥ ॥൧൨॥
സന്ദിഗ്ദ്ധാ - നുചിതാർത്ഥങ്ങൾ
പദദോഷങ്ങളാമിവ।

൧. ദുശ്ശ്രവം.

ഉച്ചരിക്കുന്നതിനുള്ള ക്ലേശംനിമിത്തം കർണ്ണകഠോരമായി തോന്നുന്നതു ദുശ്ശ്രവം.

ഉദാഹരണം—

മടിച്ചു വേല ചെയ്യാതെ മന്നം കാണ്കുള്ള വാക്കുകൾ
സ്വല്പവും സ്വാമിയെക്കൊണ്ടു കല്പിപ്പിപ്പതു കഷ്ടമാം. —സ്വന്തം.

ഇതിൽ 'കല്പിപ്പിപ്പതു്' എന്ന പദം വ്യാകരണപ്രകാരം സാധുവാണെങ്കിലും സഹൃദയന്മാർക്കു ശ്രുതികടുവായി തോന്നുന്നു. ശബ്ദപ്രയോഗം കവിയ്ക്കു് ഇച്ഛപോലെ ചെയ്യാവുന്നതായിരിക്കേ ദുർഘടവർണ്ണങ്ങളെക്കൊണ്ടു ശ്രോതാക്കൾക്കു് ഉദ്വേഗം ജനിപ്പിക്കുകയാകുന്നു ഇവിടെ ദൂഷകതാബീജം. രൌദ്രാദിരസത്തിലും, വൈയാകരണാദികൾ വക്താക്കളായിരിക്കുമ്പോഴും മററും ഇതിനു ദോഷത്വം സിദ്ധിക്കാത്തതിനാൽ ദുശ്ശ്രവം അനിത്യദോഷമാകുന്നു.

൨. ച്യുതസംസ്കാരം.

വ്യാകരണപ്രകാരം തെററായുള്ള ശബ്ദം ച്യുതസംസ്കാരം.

ഉദാഹരണം—

ആകാരംകൊണ്ടഹോ നമ്മുടെ മുഖമൊട്ടുപോരിട്ടുപോരായ്മയോട്ടും
രാകാരമ്യേന്ദു പോയോരളവു കുമുദിനീ പ്രേയസിക്കായതിന്നാൽ
ശോകാരംഭം തുടങ്ങിപ്പെരുകി മിഴിയടച്ചിങ്ങു രോദിപ്പതിപ്പോൾ
കാകാരാവഛലത്താൽ ചെവിയിലിത തറയ്ക്കുന്നു വല്ലാതെ വന്നു്."

—അതിമോഹം നാടകം.

ഇവിടെ 'ആയതിനാൽ' എന്നതു ദുഷ്ടം. വ്യാകരണപ്രകാരം ഉദ്ദേശികാവിഭക്തിയിൽ മാത്രമേ ദ്വിതദ്വത്തിനു വികല്പമുള്ളു. പ്രയോജികയിൽ, 'അതിനാൽ' എന്നേ സുശബ്ദമാവുകയുള്ളൂ. വേറെ ഉദാഹരണം—

അഹോവൃത്തിക്കു ഗതിയി-
ങ്ങഹോ കാണായ്ക മൂലമായ്
മാനവന്മാരുരയ്ക്കുന്നു
മനോസാക്ഷിവിരുദ്ധമായ്. —സ്വന്തം.

ഇതിൽ 'അഹോവൃത്തി'യും, 'മനോസാക്ഷി'യും സംസ്കൃതവ്യാകരണം മുറയ്ക്കു് അഹർവൃത്തി എന്നും മനസ്സാക്ഷി എന്നും വേണ്ടതാകുന്നു. വേറെയും ഉദാഹരണം—

"കാമപാലപശുപാലസമേതൻ
താമസേനരഹിതം പുരിപുക്കാൻ
കാമിനീജനകടാക്ഷമതാകും
ദാമഭൂഷിത മനോഹരരൂപൻ" —ശ്രീകൃഷ്ണചരിതംമണിപ്രവാളം.

ഇതിൽ 'താമസേന' എന്ന പദം ച്യുതസംസ്കാരം. വിളംബം എന്ന അൎത്ഥമായ താമസശബ്ദം സംസ്കൃതമല്ലാത്തതിനാൽ 'താമസേന' എന്ന സംസ്കൃതതൃതീയ ചേൎത്തതു സാധുവല്ല. ഇതു് ഒരിക്കലും സാധുവല്ലായ്കയാൽ നിത്യദോഷമാകുന്നു. വേറെയും ഉദാഹരണങ്ങൾ—

'വട്ടംകൂട്ടി മഹാനസേ ഭോജനത്തിനു താമസേ ഹേതു-
രേഷ ജരഠൻ." —അംബരീഷചരിതം കഥകളി.

എന്നാൽ,

'മണ്ടന്തി പാന്ഥനിവഹാഃ പടിഞ്ഞുപേട്യാ.'

ഇത്യാദി വിദൂഷകവാക്യങ്ങളിൽ ചിലതിനു് അദോഷത്വം കല്പിക്കാം,

൩. അപ്രയുക്തം.

നിഘണ്ടുപ്രകാരവും മററും സാധുവായിരുന്നാലും കാലഭേദംകൊണ്ടും മററും പ്രചാരക്കുറവു വന്നിട്ടുള്ളതു് അപ്രയുക്തം.

ഉദാഹരണം—

"വിള്ള തിന്നു മുതുവെള്ളെരുതേറിയ
വെള്ളിമലയനെന്നുണ്ടൊരുകള്ളൻ." —കിരാതം കഥകളി.

ഇവിടെ 'വിള്ള' എന്നതു് അപ്രയുക്തം; വിഷപര്യായമായിരിക്കാമെന്നു തോന്നുന്നു.

വേറെ ഉദാഹരണം—

"രുദ്രക്ഷ്മാസൈ്യ ഖത കാട്ടനും വിജയനും......" —കിരാതം കഥകളി

ഇതിൽ 'കാട്ടൻ' അപ്രയുക്തം.

കവി സമയത്തെ ലംഘിച്ചതിനുള്ള പ്രയോജനത്തെ അന്വേഷിക്കുന്നതിലുള്ള സംരംഭത്തിൽ അർത്ഥപ്രതീതിക്കുണ്ടാകുന്ന വിളംബമാകുന്നു ഇവിടെ ദൂഷകതാബീജം.

൪. നിരർത്ഥകം.

വൃത്തപൂരണത്തിനും മററും വേണ്ടി അർത്ഥവിവക്ഷ കൂടാതെ പ്രയോഗിക്കുന്നതു നിരർത്ഥകം.

ഉദാഹരണം—

"പാടേ നാളം പിരിഞ്ഞുള്ളൊരു സരസിജമൊക്കുന്ന മുഗ്ദ്ധാനനത്തെ
കൂടക്കൂടെത്തിരിച്ചഗ്ഗതിയിലുമഹോ ദക്ഷയാം പക്ഷ്മളാക്ഷി
ബാഢം പീയൂഷവും വൻവിഷവുമധികമായ് തേച്ചുതന്നാകടാക്ഷം
ഗാഢം മന്മാനസത്തിൽ കഠിനമിഹ കുഴിച്ചിട്ടതിന്മട്ടിലാക്കി."

—മാലതീമാധവം.

ഇതിൽ പാടേ, അഹോ, ബാഢം, വൻ, ഇഹ, ഈ ശബ്ദങ്ങൾ ഒരർത്ഥവിശേഷത്തേയും കുറിയ്ക്കായ്കയാൽ നിരർത്ഥകങ്ങൾ. 'യാന്ത്യാ മുഹു......' എന്ന ശ്ലോകത്തിന്റെ തർജ്ജമയെന്നു നോക്കുമ്പോൾ ദക്ഷ, അധികമായ് ഇത്യാദിയും കൂടി നിരർത്ഥകങ്ങളെന്നു ഗണിക്കപ്പെടും. ബന്ധശൈഥില്യവും, നിരർത്ഥകപദപ്രയോക്താവിന്റെ കൃതിയിൽ തോന്നുന്ന വൈമുഖ്യവും മററും ഇതിൽ ദൂഷകതാബീജം.

൪. ഗ്രാമ്യം.

സഭയിൽ പ്രയോഗിക്കത്തക്ക പ്രൌഢത പോരാത്തതു ഗ്രാമ്യം. സാധാരണ ഇതിനു 'കന്നത്തം' എന്നു പേർ പറയാറുണ്ട്.

ഉദാഹരണം—

"കഷ്ടംവച്ചങ്ങുനിന്നു പിതൃപതിതനയൻ വായുജൻ കൈകുടഞ്ഞു
ധൃഷ്ടൻ പാൎത്ഥൻ സകോപം ധൃതിയൊടുടനുടൻ കയ്യു തമ്മിൽ തിരുമ്മി
ഒട്ടുംനന്നല്ലിതെന്നായമജർ ബഹുവിധം ഭാവഭേദം നടിച്ചു
പെട്ടെന്നിങ്ങോട്ടു ഞാനും തവ കഴലിണ കണ്ടീടുവാൻ വെച്ചടിച്ചു."

—ലക്ഷണാസംഗം നാടകം.

നാലാംപാദത്തിലെ 'വെച്ചടിച്ചു' എന്നതു ഗ്രാമ്യം.

വേറെ ഉദാഹരണം—

"വാക്കൊന്നെന്നുടെ വായിൽനിന്നൊരുവിധം വീണാലതിന്നേതുമേ,
നീക്കംപിന്നെ വരുന്നതല്ലൊരു മുഖംനോക്കും നമുക്കില്ലതിൽ
വക്രത്വത്തൊടു രാജകല്പന വൃഥാ ലംഘിച്ചിടുന്നോർകളെ
ചക്രശ്വാസമൊടിട്ടിഴച്ചു കഷണിപ്പിക്കും കണക്കെന്നിയേ."

—ഭഗവദ്ദൂതുനാടകം.

ഇതിൽ നാലാംപാദത്തിലെ മിക്ക പദങ്ങളും ഗ്രാമ്യങ്ങളാകുന്നു. ഏതാനും കുഗ്രാമങ്ങളിൽ മാത്രം നടപ്പുള്ള ദേശ്യപദങ്ങളെ പ്രയോഗിക്കുന്നതും ഗ്രാമ്യദുഷ്ടമെന്നു വിചാരിക്കപ്പെടും. കവി നാഗരികനല്ലെന്നു തെളിയുന്നതിനാൽ ശ്രോതാവിനുണ്ടാകുന്ന വൈമുഖ്യമാകുന്നു ഇതിൽ ദൂഷകതാബീജം.

൫. നേയാൎത്ഥം.

അൎത്ഥം ശ്രവണമാത്രത്താൽ സ്പഷ്ടമാകാതെ ലക്ഷണാകൊണ്ടുംമറ്റും ഊഹിച്ചെടുക്കേണ്ടതായിവരുന്നതു നേയാൎത്ഥം.

ഉദാഹരണം—

തരുണാരുണചാരുപങ്കജത്തിൻ-
കരണക്കറ്റി തകൎത്തിടാനൊരുങ്ങും
ചരണം ഭവദീയമൊന്നുതന്നെ
ശരണം മേ ധരണീധരേന്ദ്രകന്യേ.

—സ്വന്തം.

ഇവിടെ 'കരണക്കുററി തകത്തിടാനൊരുങ്ങുക' എന്നതിനു ലക്ഷണകൊണ്ടു 'ജയിക്ക'എന്നത്ഥം വിവക്ഷിതം. എന്നാൽ ഈ ലക്ഷണയിൽ പ്രസിദ്ധിയോ പ്രയോജനമോ ഇല്ല.

വേറെ ഉദാഹരണം—

'മുക്തശങ്കമയി! നിന്റെ മൃത്യുസമയത്തനത്ഥവചനങ്ങളാൽ
വ്യക്തമാക്കിയിതനഗ്ഗളം പ്രിയതയേവനാസ്സഖിതവാന്തികെ
നിൽക്കവേ സുതനു! ഭീതിയെന്തിനതിനീചനാകമിവനിപ്പൊളീ-
യുഗ്രപാപഫലമോത്തിതിന്നു വിപരീതമായനുഭവിച്ചിടും.'

മാലതീമാധവം-൫-൨൩.

രൂഢിയും സ്പഷ്ടമായ പ്രയോജനവും കൂടാതെ ചെയ്യുന്ന ലക്ഷണയൊക്കെയും നേയാത്ഥത്തിന് ഉദാഹരണമാകുന്നു ഇതിൽ പ്രതീതിവിളംബം ദൂഷകതാബീജം.

൭. അശ്ലീലം.

ലജ്ജ, ജുഗുപ്സ, അമങ്ഗലം ഇവയ്ക്കു് ഇടകൊടുക്കുന്നതു് അശ്ലീലം.

ലജ്ജയ്ക്കുദാഹരണം—

വീതാതങ്കം വിധു സ്ത്രീവടിവു വിധുധരൻ കണ്ടു കാമിച്ചണഞ്ഞി-
ട്ടേതാണ്ടൊക്കെ പ്രവൎത്തിച്ചളവവതരണംചെയ്ത ചൈതന്യമൂൎത്തി
ഭൂതാധീശൻ പുമാൻ പെററൊരു പുരുമപെടും പുണ്യനുണ്ണിക്കിടാവുൾ-
ജ്ജാതാനന്ദമെന്നോടെന്നസ്തതമഴകിൽ വീക്ഷിച്ചുരക്ഷിച്ചിടട്ടെ."

—വെണ്മണിമഹൻ.

ഇതിൽ 'ഏതാണ്ടൊക്കെ' എന്നതു ലജ്ജാവഹം.

ജുഗുപ്സയ്ക്കുദാഹരണം—

"ഒഴിച്ചു വിൺമൂത്രമറിഞ്ഞിടാതെയൊഴിച്ചുമണ്ടിച്ചിലരത്രയല്ല
തഴച്ചഭീത്യാ ചിലർ കണ്ണടച്ചുമിഴിച്ചുനിന്നൂചിലരുൾഭ്രമത്താൽ" ഭഗവദ്ദൂതു്.

അമംഗലത്തിനുദാഹരണം—

"സുരവസതിയിലാശയെങ്കിൽ വേണോ
തപമിതു നിൻപിതൃഭൂമി ദിവ്യയല്ലേ
അഥ കണവനിലെങ്കിൽ വേണ്ടിതാരും
മണിയെവരിക്കുമതാരെയും വരിക്കാ."

—കു. സം.

ഇതിൽ 'പിതൃഭൂമി'ശബ്ദം ശ്മശാനമെന്നർത്ഥമുള്ളതാകയാൽ അമംഗളത്തെ വ്യഞ്ജിപ്പിക്കുന്നു. 'പിതൃനാട്ട്' എന്നു വായിക്കുന്നതായാൽ ഈ ദോഷത്തിനവകാശമില്ല.

ഈ വകകൾ ലജ്ജാദികളെ ഉൽബോധിപ്പിക്കുന്നതിനാൽ രസാസ്വാദനയ്ക്കുള്ള വൈമുഖ്യജനനം തന്നെ ഇവയിൽ ദൂഷകതാബീജം. ശിവലിംഗസുഭഗാദി ശബ്ദങ്ങൾ അതിപ്രസിദ്ധങ്ങളായിപ്പോയതിനാൽ ഈ ദോഷം അവയെ ബാധിക്കുന്നില്ല. അവയിൽ അവയവാർത്ഥത്തെക്കാൾ സമുദായാർത്ഥത്തിനാണു് പ്രാബല്യം.

൮. അപ്രതീതം.

ശാസ്ത്രമാത്രത്തിലല്ലാതെ ലോകത്തിൽ പ്രസിദ്ധി കുറഞ്ഞതു് അപ്രതീതം.

ഉദാഹരണം—

നല്ലേഴാമെടമുണ്ടെങ്കിലില്ലംതാനിന്ദ്രലോകമാം
അല്ലെങ്കിലോ നരകമാം ചൊല്ലേറുന്നിന്ദ്രലോകവും. —സ്വന്തം.

ഇവിടെ ഏഴാമെടം എന്നതിനു് ഭാര്യ എന്ന അർത്ഥത്തിനു് ജ്യോതിശ്ശാസ്ത്രത്തിൽ മാത്രമേ പ്രസിദ്ധിയുള്ളൂ. അർത്ഥബോധത്തിലുള്ള പ്രതീതിവിളംബംതന്നെയാകുന്നു ഇവിടെയും ദൂഷകതാബീജം.

൯. അവാചകം.

വിവക്ഷിതമായ അർത്ഥത്തെ കുറിക്കാൻ ശക്തിയില്ലാത്തതു് അവാചകം. ഇതു പലമാതിരിയിൽ വരാം.

ഉദാഹരണം—

"യാദവക്കു കുരുപാണ്ഡവാദിയിൽ
ഭേദമെന്തു നിരൂപിച്ചുനോക്കിയാൽ
മോദമോടിവിടെയാരുമുമ്പിൽ വ-
ന്നാദരിക്കുമവരോടു ചേരണം" —ഭഗവദ്ദൂതു്.

ഇവിടെ, 'ആദരിക്ക' എന്നതിനു 'ക്ഷണിക്ക' എന്നർത്ഥം ആവശ്യപ്പെട്ടിരിക്കുന്നു. ആ അർത്ഥം ശബ്ദത്തിനില്ലാത്തതിനാൽ അവാചകം.

വേറെയുദാഹരണം—

“മന്നവരണിമണിമൌലേ
വന്നവിശേഷം കഥിക്ക വഴിപോലെ
നന്ദി നമുക്കതിനാലെ
വന്നീടും പാക്കിലിന്നു മേന്മേലേ.” —ഭഗവദ്ദൂതു്.

ഇവിടെ ‘നന്ദി’ശബ്ദം അവാചകം.

വേറെയുദാഹരണം.

ഈ സംസാരനീരാഴി ദേഹികൾക്കതിദുസ്തരം
കണ്ണൻകരുണയാംകപ്പൽ കിടച്ചെങ്കിൽ കടന്നിടാം.—സ്വന്തം.

ഇവിടെ ‘നീരാഴി’ ശബ്ദത്തിനു സമുദ്രമെന്നർത്ഥം. അവയവാർത്ഥത്താൽ ജനിക്കുമെങ്കിലും കുളമെന്ന അർത്ഥത്തിൽ പ്രബലതരമായ രൂഢിയാൽ അതു നിയമിക്കപ്പെട്ടുപോയതിനാൽ അശക്തി.

വിവക്ഷിതമായ അർത്ഥത്തിന്റെ അപ്രതീതി തന്നെ ദൂഷകതാബീജം; അതിനാൽ ഇതു നിത്യദോഷവുമാകുന്നു.

൧൦. സന്ദിഗ്ദ്ധം.

അതോ ഇതോ വിവക്ഷിതമെന്നു സംശയത്തിനു് ആസ്പദമായതു് സന്ദിഗ്ദ്ധം.

ഉദാഹരണം—

സഖികളുഴലിയന്നു കാത്തുനോക്കും
മൃതകൃശയാമിവളെപ്പരിഗ്രഹിപ്പാൻ
അസുലഭനെവനെന്നുതാൻ വരുന്നോ —ക. സം.

ഇവിടെ ‘എന്നു’ എന്നതു് ‘ഏതുകാലത്തു്’ എന്നർത്ഥമായ തദ്ധിതരൂപമോ, ‘ഇപ്രകാരം’ എന്നർത്ഥമായ ഘടകനിപാതമോ എന്നു സന്ദേഹം. ആദ്യത്തേതായാൽ ‘ഏതു കാലത്താണാവോ അവൻ വരാൻ പോകുന്നതു്’ എന്നു് ഉൽക്കണ്ഠയിൽ അർത്ഥപര്യവസാനം; രണ്ടാമത്തേതായാൽ, അവൻ ‘അസുലഭൻ എന്നു തന്നെ വന്നേയ്ക്കുമോ’ എന്നു നിരാശയിൽ പരിണാമം. അതിനാൽ വിവക്ഷിതാർത്ഥം സ്പഷ്ടമാകുന്നതിനു് ‘അസുലഭനവനെന്നുനാൾ വരുന്നോ’ എന്നു പഠിക്കണം. സംശയത്താൽ അർത്ഥബോധത്തിനുള്ള പ്രതിബന്ധം തന്നെ ദൂഷകതാബീജം. സന്ദേഹം തന്നെ വിവക്ഷി-

തമായിട്ടുള്ള പഞ്ചനളീയാദി സ്ഥലങ്ങളിൽ ഇതു ദോഷമല്ല. പ്രത്യുത ഗുണമായി ചമയുന്നതിനാൽ അനിത്യം. പ്രകൃതോദാഹരണത്തിൽ തന്നെ 'കരിഷിയിലും കൃഷിയെ വലാരിപോലെ' എന്നുള്ള ഉപമാവാക്യമായ നാലാംപാദം കൂടിച്ചേർക്കുമ്പോൾ അന്വയസിദ്ധിക്കായി വിവക്ഷിതാർത്ഥത്തെ സ്വീകരിക്കേണ്ടി വരും.

൧൭. അനുചിതാർത്ഥം.

വിവക്ഷിതത്തിനു വിരുദ്ധമായതനുചിതാർത്ഥം.

ഉദാഹരണം—

'നാലാണിഞ്ഞുള്ളൃത്വിക്കുകളുപിച ചടങ്ങോതുവാൻ വാസുദേവൻ
മേലാളാണിക്ഷിതീശൻ ദ്രുപതസുത ഗൃഹീതവ്രതാ പത്നിയല്ലോ
മാലേറും കൌരവന്മാരിവർ പശുകുലമാം യുദ്ധമാമദ്ധ്വരത്തിൽ
ഭൂലോകേശൻ ക്ഷണിക്കുന്നതിനിഹ പറ കൊട്ടുന്നു പെട്ടെന്നിദാനീം'—വേണീ.

ഇവിടെ യുദ്ധത്തെ അദ്ധ്വരമാക്കാനുള്ള സംരംഭത്തിൽ വീരന്മാരായ കൌരവരെ പശുക്കളാക്കിയതു് അനുചിതം. പശുശബ്ദം ഭീരുത്വത്തെ ദ്യോതിപ്പിക്കുന്നു. എതിർക്കുന്നവരെ അല്ലാതെ ഭീരുക്കളെ വധിക്കുന്നതു വീരധർമ്മമല്ല. 'മാലേറും' എന്ന കൌരവവിശേഷണം ഈ അനൌചിത്യത്തെ പ്രബലപ്പെടുത്തുകയുംചെയ്യുന്നു. വിരുദ്ധാർത്ഥപ്രതീതി വൈരസ്യജനകമാകയാൽ ദോഷത്വം സ്പഷ്ടം.

ഇതിൽ ചിലതു വാക്യത്തിൽ
പദാംശത്തിങ്കലും വരാം ॥൧൨൧॥

മേൽ ചൊന്ന പദദോഷങ്ങളിൽ അപ്രയുക്തമൊഴികെ എല്ലാം വാക്യദോഷമായിട്ടും കാണും ഇവിടെ പല പദം ചേർന്നതു വാക്യം എന്നേ വിവക്ഷിച്ചിട്ടുള്ളൂ. ഒററപ്പദത്തിൽ മാത്രം സംഭവിക്കാവുന്നതിനെയാണു് പദദോഷമെന്നു ഗണിച്ചതു്. എന്നാൽ ഉദാഹരണങ്ങളിൽ ചിലതു സമാസപദമായിട്ടും വന്നുപോയിട്ടുണ്ടു്. അവയ്ക്കു് ഒററപ്പദമായുള്ള ഉദാഹരണങ്ങൾ സ്വയമൂഹിക്കാവുന്നവയാകുന്നു. ഏതാനും ചിലതു പാദാംശത്തിലും സംഭവിക്കും.

വാക്യദോഷമായി വരുന്നതിനു് ഏതാനുമുദാഹരണങ്ങൾ—
ശ്രുതികടു അല്ലെങ്കിൽ ദുശ്ശ്രവം.

"തെരെറന്നാമെയ് ലയിച്ചോ മമ ഹൃദി
നിഴലിച്ചോ വരച്ചോ പണിഞ്ഞോ
പററിച്ചോ ചേർത്തു വജ്രപ്പശയിലിഹ
പതിച്ചോ കഴിച്ചുള്ളിൽവച്ചോ" —മാലതീമാധവം.

"ചുററും നല്ല കരിമ്പു് നെൽകൃഷി കൊട്ടരാർ തെക്കുഭാഗം വട-
ക്കററം കാണിതു തന്നെ മേലതിരുമാം ചേണാന്ന ശൈവണാനദി
ആററിൻകൈക്കിതരാപഗാപ്രസൃതകൈത്തോട്ടും കിഴക്കന്തമായ്
ചുററുന്നിസ്ഥലവേശ്മതാഴിയഞ്ചടസ്ഥാനേച്ചുകൂടീകടീ" —മനോരമാവിജയം.

ച്യുതസംസ്കാരം—

നലമുള്ളൊരു നവഗുണപരിമളനെ
നളനെന്നൊരു നൃപനെ അവൾ വരിച്ചു. —നളചരിതം കഥകളി.

ഇവിടെ 'പരിമളനെ' എന്നതു 'നൃപനെ' എന്നതിന്റെ വിശേഷണമായിട്ടു കവി വിവക്ഷിച്ചിരിക്കുന്നു. വിശേഷണങ്ങൾക്കു വിഭക്തി ചെയ്യുന്നതു് ഭാഷാവ്യാകരണവിരുദ്ധമാകയാൽ ച്യുതസംസ്കാരം.

നിരർത്ഥകം—

"അത്യന്തം മെയ് സ്വതേ താന്തതിലളിതമഹോ സൌകുമാര്യൈകസാരം
സത്യന്താൻ പാർത്തു കണ്ടാൽ പുനരപി നിതരാം മാരനും ക്രൂരനത്രേ"
മാലതീമാധവം.

ഇതിൽ രണ്ടാംപാദത്തിൽ 'നിതരാം' എന്നുവരെയുള്ള ഭാഗം നിരർത്ഥകമാകുന്നു.

ഗ്രാമ്യം—

എന്തോ കഥിക്കുന്നിതു നീയിടഞ്ഞാ-
ലെന്താണു തെങ്ങാക്കുലയാണെനിക്കു്
നിലയ്ക്കാത്ത മോഹം നിനച്ചിങ്ങിടഞ്ഞാ-
ലുലക്കേടെമൂടാണെനിക്കെന്തു ചേതം.' —ചവണമണിമഹൻ.

മേയാൎത്ഥം—

'യോഗിമാർ സതതം പൊരുതും
തുഞ്ചത്തുള്ളയോരഹോ
നാഴിയിൽ പാതിയാടീലം
പലാകാദഗന വാ നവാ.'　　　　—നമ്പ്യാർ.

ഇതിൽ, 'മൂക്കററത്തെ അമ്മമാർ ഉരിയാടീല്ല. ബഹുമാനംകൊണ്ടോ അല്ലയോ' എന്നൎത്ഥം ഊഹിച്ചെടുക്കേണ്ടതായിരിക്കുന്നു.

അശ്ലീലം—പരിച്ചോരചലത്തിൻെറ
പാദച്ഛവടതിൽ പുരം
നിവൃത്തിഗ്ഗോപരെക്കാത്ത
നീരിത്തോൎന്നയനൻ തുണ.　　　　—സ്വന്തം.

ഇതിൽ ഒന്നാംപാദം പദഛേദഭേദംകൊണ്ടു് വ്രീഡാജുഗുപ്സകളെ ഉളവാക്കുന്നു.

പദദോഷങ്ങളിൽ പലതും പാദാംശത്തിലും സംഭവിക്കും. അവയ്ക്കുദാഹരണങ്ങൾ സ്വയമൂഹിച്ചുകൊള്ളുക. ഗ്രന്ഥവിസ്തരഭയത്താൽ ഇവിടെ അവയെ ഉദാഹരിക്കുന്നില്ല.

അനന്തരം വാക്യത്തിനു മാത്രം വരുന്ന ദോഷങ്ങളെപ്പറയുന്നു.

ക്ലിഷ്ടം വിരുദ്ധബന്ധാഖ്യം
വിസന്ധിഹതവൃത്തവും।
ഉക്തന്യൂനാധികപദം
സമാപ്തപുനരാത്തവും॥　　　　॥ ൧൨൨ ॥

പതൽപ്രകർഷം സങ്കീൎണ്ണം
അഭവന്മതയോഗവും।
ഗർഭിതാനുക്തവാച്യങ്ങൾ
പ്രസിദ്ധിഹതവും പുനഃ॥　　　　॥ ൧൨൩ ॥

അവിമൃഷ്ടവിധേയാംശം
അസ്ഥാനസ്ഥപദം തഥാ।
വിരുദ്ധബുദ്ധിപ്രദവും
ഭഗ്നപ്രക്രമമക്രമം॥　　　　॥ ൧൨൪ ॥

പത്തൊൻപതിവദോഷങ്ങൾ
വാക്യമാത്രത്തിനുള്ളവ|

(൧) ക്ലിഷ്ടം.

അൎത്ഥപ്രതീതിയിൽ ക്ലേശമുള്ളതു് ക്ലിഷ്ടം. ക്ലേശം വരുന്നതു ദൂരാന്വയംകൊണ്ടാകുന്നു.

ഉദാഹരണം—

"സന്ധിക്കും ലക്ഷ്മണാസംഗമതഴകൊട്ടതാൻചേൎത്തു സാംബന്മാമൊന്നായ്
ബന്ധിക്കും ചെഞ്ചിടക്കുടിനുമിളകുകിലും ഗംഗയാൽ ഭംഗിയാക്കി
എന്തൊക്കെക്കാട്ടിയെന്നാലതു മുഴുവനമേ വെണ്മയാം രേവതീശൻ
തന്നൽക്കാലപ്പകിട്ടാലരുണിതകിരണം നിങ്ങളെക്കാത്തിടട്ടെ."

ലക്ഷ്മണാസംഗമം.

(൨.) വിരുദ്ധബന്ധം.

വിവക്ഷിതമായ രസത്തിനു വിരുദ്ധമായ ബന്ധം ഉപയോഗിക്കുന്നിടത്തു വിരുദ്ധബന്ധം.

ഉദാഹരണം—

"പ്രേമം പരം പ്രണയമീട്ടുററതായ് പരിചയാലുള്ള രാഗമിവചേ-
ന്നാമഞ്ജുനേത്രയുടെ ജാത്യാ മനോജ്ഞത പെട്ടും ചേഷ്ടകൾക്കു ബത ഞാൻ
പാത്രീഭവിക്കണമനല്പംശയെംട്ടുമവയോൎത്താലുമുൾത്തടമുടൻ
പേൎത്തൊന്നിലും ചെറുതു ചേരാതെ സാന്ദ്രപരമാനന്ദസത്തിൽ മുഴുകും"

മാലതീമാധവം.

ഇതിൽ ടവൎഗ്ഗം, ത്ത, ത്ര മുതലായ പരുഷവൎണ്ണങ്ങളുടെ ആധിക്യം പ്രകൃതമായ ശൃംഗാരരസത്തിനു പ്രതികൂലം.

വേറെ ഉദാഹരണം—

"ദുഃഖംകൊണ്ടോ ഭയംമൂലം ദ്രുപദനൃപസുതൻ തന്നുടെ പാണിമൌലൌ
വയ്ക്കുംനേരം പിതാ മേ ഝടിതിയതു തട്ടീലയെന്നുള്ളതാസ്സാം
മൂൎഖന്മാർ മുമ്പനാം നിൻ തലയതിലിഹ ഞാനെന്നുടെ വാമപാദം
വയ്ക്കുന്നേൻ ശക്തനെന്നാകിലതു ബലനിധേ! സാമ്പ്രതം നീ തടുത്തോ."

—വേണീസംഹാരം.

അശ്വത്ഥാമാവു ദ്വേഷ്യപ്പെട്ടു വിറച്ചുംകൊണ്ടു പറയുന്ന ഈ ശ്ലോകത്തിൽ പരുഷവൎണ്ണങ്ങൾ കുറഞ്ഞുപോയതു രൗദ്രരസത്തിനു വിരുദ്ധം.

"ദുഃഖത്താലോ ഭയാദോ ദ്രുപദനൃപസുതൻ ഹസ്തമാമസ്തകത്തിൽ
ചേർക്കുംനേരത്തു താതൻ മമ ഝടിതി തടുത്തില്ലതെന്തുള്ളതാസ്ത്രം
മൂർഖന്മാർ മുമ്പനാം നിൻമുടിനടുവിലിടങ്കാലിതാ മുഷ്കൊടേ ഞാ-
നിക്കാലം വച്ചിടുന്നേനതു സപദി തടഞ്ഞീടു നീ ശക്തനെങ്കിൽ."

എന്നോ മറേറാ ഭേദപ്പെടുത്തിയാലേ രൗദ്രത മതിയാകുന്നുള്ളു.

(൩) വിസന്ധി.

വിരൂപമായ സന്ധിയുള്ളതു് വിസന്ധി. വൈരൂപ്യം നാലുമാതിരിയിൽ വരാം. (൧) സന്ധികാര്യം ചെയ്യാതിരിക്ക. (൨) കർണ്ണകഠോരമായ പദയോഗം. (൩) സന്ധിച്ചേർച്ചയാൽ അശ്ലീലാർത്ഥപ്രതീതി. (൪) സംസ്കൃതസന്ധികാര്യം അടുത്തുനില്ക്കുന്ന മലയാളപദത്തെ ബാധിക്ക.

ഉദാ—

(൧) "ഉപകാരവിധൗ ത്വമസ്യ ശക്തൻ
അപി ജീവൻ പുനരെന്തിനിപ്രകാരം" —വേണീസംഹാരം.

"എന്നോ! അദ്ദേഹമാണീയിവനിതിവിധമാം പ്രത്യഭിജ്ഞാനചിതംപോൽ"
—മാലതീമാധവം.

ഇവിടെ വ്യാക്ഷേപകനിപാതമായ 'എന്നോ' എന്നതു് അടുത്ത 'അദ്ദേഹം' എന്ന പദത്തോടു സന്ധി ചേരാതെ നില്ക്കുന്നു.

(൨) "ചന്തം ചേർന്നണയട്ടെയാറു് ളുവുമൊത്തുദ്യാനശോഭേക്ഷിണി."
—ചൂഡാമണി.

ഇതിൽ "ആറു്+ളുതു" എന്ന സന്ധി ദുശ്ശ്രവമായിരിക്കുന്നു.

(൩) മറഞ്ഞാനമ്പരോടേവമോതീട്ടംഭോജസംഭവൻ. —സ്വന്തം.

ഇതിൽ, രണ്ടാംപാദത്തിന്റെ ആദ്യപദങ്ങളുടെ സന്ധിയിൽ അശ്ലീലപ്രതീതി.

(൪) 'പദാൽ പദമിളച്ചിടാതവനല്ല ഞാനോഥവാ.' —വേണീ.

ഇവിടെ, 'ഞാനോ' എന്നതിൽ ഭാഷയിലെ വികല്പനിപാതമായ ഓകാരത്തിന് അടുത്ത 'അഥവാ'-യിലെ അകാരത്തോടു് പ്രശ്ലേഷസന്ധി ദുഷ്ടം.

ശ്ശരാഞ്ജലംശ്ചരണാവിങ്ങ വന്ദ എന്നെന്നുമേനസ്വൈഷ്വ. —സ്വന്തം.

ഇത്യാദി പ്രയോഗിച്ചാൽ കൎണ്ണകഠോരമായിരിക്കും എന്നതിന്ന് എന്തു സന്ദേഹം.

(൪) ഹതവൃത്തം.

വൃത്തവിഷയത്തിൽ ദോഷപ്പെട്ടതു് ഹതവൃത്തം. ഇതു പലവിധത്തിലും വരും. ഉദാ—

"ജഗാദ മന്ദം ഗജരാജഗാമിനീ
ഗതാ മുകുന്ദസ്യ പദാരവിന്ദം
സ്വസോദരം പ്രാപ്തദരം ദരോദരീ
മോക്തും ശുചാ മേചകചാരുകുന്തളാ." —രുഗ്മി—കഥ.

ഇവിടെ വംശസ്ഥ ഇന്ദ്രവംശാവൃത്തങ്ങൾ ചേൎന്ന ഉപജാതിവൃത്തത്തിന്റെ രണ്ടാംപാദത്തിൽ ഒരക്ഷരം കുറഞ്ഞുപോയതിനാൽ ഛന്ദോഭംഗം.

ചാരത്തുള്ളോന്നതിൽ ത/ന്നെയുമിഹ ശരിയായ് ദൃഷ്ടി തട്ടുന്നതില്ലേ
പാരം ശീലിച്ച കാൎയ്യ/ത്തിലുമുടനുളവാ/കുന്നിതേററം പ്രമാദം
പോരേതും ശീതമാം പൊ/ൽക്കയുമുഡുപതിയും താപശാന്തിക്കു ചിത്തം
ധൈൎയ്യാപേതം ഭ്രമി/ക്കുന്നതു ചിലതു വിചാ/രിക്കയും ചെയ്തിടുന്നു.

ഇവിടെ സ്രഗ്ദ്ധരാവൃത്തത്തിന്ന് ൭, ൧൪, ൨൧, എന്നു മൂന്നു യതികളായിട്ടു നാലു പാദത്തിലും കൂടി ൧൨ യതിസ്ഥാനങ്ങളുള്ളതിൽ ചരിഞ്ഞ വരകൊണ്ടു കാണിച്ചിരിക്കുന്നപ്രകാരം ആറു സ്ഥലങ്ങളിലും യതിഭംഗം വന്നിരിക്കുന്നു. ചില കവികൾ യതിഭംഗത്തെ ലേശം വകവെയ്ക്കുന്നില്ല. എന്നാൽ, ശാലിനി, മാലിനി, മന്ദാക്രാന്ത, ശിഖരണി, പ്രഹൎഷണി മുതലായ യതിദൈൎഘ്യമുള്ള വൃത്തങ്ങളിൽ യതിഭംഗം ഒരു പ്രബലദോഷംതന്നെയാണെന്ന് അനുഭവസിദ്ധമാകുന്നു. പ്രകൃതിപ്രത്യയവിഭാഗംകൊണ്ടോ സന്ധിച്ഛേദംകൊണ്ടോ ഏതു വിധത്തിലെങ്കിലും ഒരു വേൎതിരിപ്പിന്നു മാൎഗ്ഗമുള്ളേടത്തു യതിഭംഗദോഷം കല്പിക്കേണ്ടതില്ല. അതിനാൽ താഴെ കാണിക്കുന്ന പാദങ്ങളിൽ യതിഭംഗമില്ല.

'മത്ത്യാമോക്കുന്നീല ഞാൻ വേട്ടതായി' —ശാകു.
തെറ്റുതെറെയുരചെയ്തീടുന്നിതാ ചാരുവാക്യം. —സ്വ.
ആലോചിപ്പതിന്നുമിതെത്ര രമ്യമത്രെ. —സ്വ.

പദ്യങ്ങൾ രണ്ടർദ്ധങ്ങളായിട്ടു പകുക്കപ്പെട്ടുന്നതിനാൽ രണ്ടും മൂന്നും പാദങ്ങൾ തമ്മിൽ സന്ധിസമാസാദികൾ ചെ-യ്താലും വൃത്തദോഷം.

ഉദാ—

'കൂർപ്പുകൂട്ടമൊരു ബുദ്ധികൊണ്ടു ക-
ണ്ടീപ്രവൃത്തി പിഴയെന്നു വച്ചതിൻ-
തീർപ്പുചെയ്തു കൃപവച്ചുനിക്കു നീ
മാപ്പുതന്നതിനു കൈതൊഴുന്നു ഞാൻ.'　　—ലക്ഷണസംഗ്രഹം.

ഇവിടെ 'അതിൻതീർപ്പ്' എന്നു സമാസം.

പാദാന്തലഘുവിനു വികല്പേന ഗുരുത്വം വിധിച്ചിട്ടു-ണ്ടെങ്കിലും അതിനെ ഇന്ദ്രവജ്ര, വസന്തതിലകം മുതലായി അപൂർവ്വം ചില വൃത്തങ്ങളിലേ കവികൾ ഉപയോഗിക്കാറുള്ളു. അതിനാൽ മററു വൃത്തങ്ങളിൽ പാദാന്തലഘുവിനെ ഗുരു-വാക്കിക്കല്പിക്കുന്നതു ഹതവൃത്തദോഷമായിത്തീരും.

ഉദാ—

'ദ്വിജചപലതമൂലമിന്നെനിക്കു
സഖിത നിനച്ചൊരു ചോദ്യമുണ്ടുചെയ്‌വാൻ.'　　—ക. സം.

ഇന്ദ്രവജ്രാവസന്തതിലകങ്ങളിലായാലാകട്ടെ ഇതു ദോ-ഷമല്ല. എങ്ങനെ—

'പതിവ്രതാവൃത്തിയിൽ നിഷ്ക്കളങ്ക-
മസംഖ്യയാമേതൊരു സുന്ദരാംഗീ.'　　—ക. സം.

'അദ്ദേവനെ സ്വപദി പാർത്തു വിയർത്തുകൊണ്ടു്
നീങ്ങാനെടുത്ത പദമൂഴിയിലൂന്നിടാതെ.'　　—ക. സം.

ചില്ലുകളെ ആധ്മാനം ചെയ്തു ഗുരുവാക്കുന്നതും ഹത-വൃത്തദോഷം തന്നെ.

ഉദാ—

'കന്യായ് ഗ്രാഹ്യയിവൾ പരിഗ്രഹഗണേ'　　—ശാക.

കേവലം വൃത്തത്തിന്റെ ആവശ്യത്തിനു മാത്രം വേണ്ടി ചില നിപാതങ്ങളുടേയും പ്രത്യയങ്ങളുടേയും സ്വരങ്ങളെ കുറു-ക്കുകയും നീട്ടുകയും ചെയ്യുന്നതും സഹൃദയക്കു കർണ്ണോദ്വേജക-മാകയാൽ ഹതവൃത്തമെന്നതിനെ ഗണിക്കപ്പെടേണ്ടതാകുന്നു.

എങ്ങനെ—

'പാരിന്ദ്ര്യധീശതയനന്ദനനല്ല രാമൻ' —ഉ. രാ.
'.........പാരിളു ഭരിക്കുന്നില്ലെ വിക്ടോറിയാ' —സുഭ.
'.........ഇവളുടെ രൂപമനോജ്ഞം.' —ശാക.

൫. ഉക്തപദം.

ഇതു് ഒരേ പദത്തെ ഒരേ അൎത്ഥത്തിൽ തന്നെ ഒരു പദ്യത്തിൽ ഒന്നിലധികം പ്രാവശ്യം പ്രയോഗിക്കയാകുന്നു. കവികളുടെ ശബ്ദദാരിദ്ര്യം വെളിപ്പെടുന്നതു ദൂഷകതാബീജം.

ഉദാ—

"കല്യൻ ബ്രാഹ്മണനാകുമക്കവിയെ വാഗ്ദേവീസ്വയംവശ്യയാം
മല്ലാക്ഷീമണിയെന്നവണ്ണമനുവൎത്തിച്ചീടിനാളാദരാൽ
ചൊല്ലേറും രസമോടുമക്കവിവരൻ നിൎമ്മിച്ചതാം നാടകം." —ഉ. രാ.

ഇതിൽ കവിശബ്ദം ഒരേ അൎത്ഥത്തിൽ രണ്ടെടത്താവൎത്തിക്കപ്പെട്ടിരിക്കുന്നു.

"ധനരഹിതനവൻ ധനത്തിനെല്ലാം
ഭുവനധീശനവൻ ശ്മശാനവാസി." —കു. സം.

ഇത്യാദിപോലെ ഉദ്ദേശ്യപ്രതിനിൎദ്ദേശ്യഭാവമുള്ളിടത്തു് ഈ ആവൎത്തി പ്രത്യുത ഗുണമായിത്തീരും.

൬. ന്യൂനപദം.

ആവശ്യപ്പെടുന്ന പദങ്ങളെ പ്രയോഗിക്കാതിരിക്കുന്നതു് ന്യൂനപദം.

ഉദാ—

'പഠിപ്പു കാട്ടും ചിലർ കേൾ ചിലൎക്കു
മിടുക്കന്യന്നു മനസ്സിലാക്കാൻ
പടുത്വമീരണ്ടിനുമുള്ള വിദ്വാൻ
നടക്കണം ശിക്ഷകവൎയ്യനായി.' —മാളവികാ.

ഇവിടെ രണ്ടെന്നു പറഞ്ഞതു് തനിക്കു പഠിപ്പുണ്ടായിരിക്ക, അന്യനെ പഠിപ്പിക്കാൻ മിടുക്കുണ്ടായിരിക്ക ഇതുകളാകുന്നു. ഒന്നാം പാദത്തിൽ, അതുകൊണ്ടു്, തനിക്കു് എന്നു കൂടി ചേൎക്കേണ്ടിയിരിക്കുന്നു.

൧. അധികപദം.

ആവശ്യമില്ലാത്ത പദത്തെ പ്രയോഗിക്കുക അധികപദം.

ഉദാ—

'വെള്ളിക്കുന്നിന്മേൽമാനക്കോട്ടമുടിപൊടിയായ്‌ പോയൊരാളർജ്ജുനൻതാ-
ന്തള്ളിക്കാരാഗൃഹത്തിൽ ബഹുദിവസമടച്ചിട്ടവൻ ബാലി പിന്നെ
വള്ളിപ്പോലാക്കുന്ന വാലാൽ കരനിര മുറുകെക്കെട്ടിയോൻ നീ ത്രിലോകി-
ക്കുള്ളോരു ധൂമകേതുപ്രതിമനറിയുമേ നിന്നെ ഞാനാശരേശ.' —ചൂഡാമണി.

ഇവിടെ നാലാംപാദത്തിൽ 'ഉള്ളോരു' എന്നതധികം. ത്രിലോകിക്കു ധൂമകേതുപ്രതിമൻ എന്നേ ആവശ്യമുള്ളു. ത്രിലോകിക്കു പ്രസിദ്ധനായ ഒരു ധൂമകേതു ഇല്ലാത്തതിനാൽ 'ഉള്ളോരു' എന്നു സിദ്ധമാക്കിപ്പറയുന്നതെങ്ങനെ?

൨. സമാപ്തപുനരാത്തം.

സമാപ്തമായ വാക്യത്തിൽ പിന്നീട് ഏച്ചുകെട്ടിച്ചേർക്കുന്നതു് സമാപ്തപുനരാത്തം. ഉത്ഥാപ്യാകാംക്ഷതന്നെ വൈരസ്യഹേതു.

ഉദാ— '

സ്നാനം ചെയ്തുവരുന്ന വൻകുതിരയും സന്നിദ്ധയോടക്ഷര-
ജ്ഞാനം ചേർന്നൊരു ശൂദ്രനും പടുമദംപാടുള്ള നല്ലാനയും
ഗാനം ചേർന്നൊരു പട്ടരും പരമടുത്താലുണ്ടനർത്ഥം സുരാ-
പാനം ചെയ്തവനും സുരാർത്തി കരളിൽ കാളുന്നൊരക്കാളയും'
—കാമതിലകഭാണം.

ഇതിൽ നാലാംപാദം ഏച്ചുകെട്ടിയതുപോലെ തോന്നുന്നു. ദീപകാലങ്കാരത്തിനു് ഉദാഹരണമായ ഈ ശ്ലോകത്തിൽ അപ്രകൃതനായ കുടിയനെ വിട്ടേച്ചു പ്രകൃതമായ കാളയെ മാത്രം ക്രിയാപദത്തിന്റെ പിൻഭാഗത്തു വച്ചിരുന്നെങ്കിൽ ഈ ദോഷം പ്രത്യുത ഗുണമാകുമായിരുന്നു. ദീപകത്തിൽ സമാനധർമ്മമായ ക്രിയ അനേകം അപ്രകൃതകർത്താക്കളോടു് അന്വയിക്കുന്നതിനാൽ വാക്യപൂർത്തി വന്നാലും പ്രകൃതശ്രവണംവരെയും ശ്രോതാവിനു് ആകാംക്ഷ ശമിക്കുന്നതല്ല.

വേറെ ഉദാഹരണം—

മല്ലന്മാൎക്കിടിവാൾ ജനത്തിനരചൻ മീനാങ്കനേണാക്ഷിമാ-
ൎക്കില്ലത്തിൽ സഖി വല്ലവൎക്കു ഖലൎക്കന്തകനോ നന്ദനൻ
മൂലം വൃഷ്ണികുലത്തിനെന്നു കരുതി മാലോകരക്കണ്ണനെ-
ക്കാലൻ കംസനു ദേഹികൾക്കിഹ വിരാൾ ജ്ഞാനിൿ തത്വം പരം.

—സ്വന്തം.

൯. പതൽപ്രകർഷം.

ഇതു് ഓജസ്സാലുള്ള ഔജ്ജ്വല്യത്തിനു ക്രമേണ അവ-രോഹമാകുന്നു.

ഉദാ—

പൃഥ്വീഭൃത്തുകൾ മസ്തകത്തടമതിൽ ചേൎത്തോരു പാദങ്ങളെ-
ച്ചേൎത്തിട്ടാൎത്തികൾ നീക്കി മൈത്രി കരുതും നൽത്താമരത്താരിന്നു്
ഊനംവിട്ടു മുറയ്ക്കുയൎന്നു മുതിരും ഘോരപ്രതാപത്തൊടേ
വാനിൻമദ്ധ്യമണഞ്ഞിടുന്നു ഭഗവാനംഭോജിനീവല്ലഭൻ. —സ്വന്തം.

ഇതിൽ എടുപ്പിലുള്ള ഔജ്ജ്വല്യം ക്രമേണ ക്ഷയിക്കു-ന്നുവെന്നു സ്പഷ്ടം.

൧൦. സങ്കീൎണ്ണം.

ഒരു വാക്യത്തിലെ പദങ്ങളിൽ മറെറാരു വാക്യത്തി-ലെപ്പദം കലൎന്നിരിക്ക.

ഉദാ—

"പാൎത്ഥൻ ഗൗരീശദേവം പരിചിനൊടു തപസ്സാപ്തുമേവം തമീശം
ഗത്വാ തീൎത്ഥാനി തീൎത്ത്വാ വനനഗരനഗാൻ ദേവസത്മാന്യനേകാൻ
നത്വാ പിന്നിട്ടുചെന്നു രജതഗിരിവരോപാന്തഗംഗാതടാന്തേ
ശുദ്ധാത്മാ ചിന്തചെയ്തങ്ങൊരു പദമവനീലൂന്നിനിന്നാദിനാഥം.'

—കിരാതം.

ഇവിടെ (൧) അനേകാൻ വനനഗരനഗാൻ തീൎത്ത്വാ. (൨) ദേവസത്മാനി നത്വാ എന്നാകയിക്കേണ്ടിയിരിക്കുന്ന-തിനാൽ 'ദേവസത്മാനി' എന്ന രണ്ടാം വാക്യത്തിലെപ്പദം ഒന്നാംവാക്യത്തിലുൾപ്പെട്ടിരിക്കുന്നു. 'ഗൗരീശദേവം തപസ്സാ-പ്തും' എന്നിടത്തു മറെറാരു മാതിരി സങ്കീൎണ്ണദോഷമുണ്ടു്.

ഇതിലെപ്പദങ്ങളെല്ലാം സംസ്കൃതങ്ങളായിരിക്കെ ആ ഭാഷയിൽ ഇവയ്ക്കന്വയമില്ല. തപസ്സുചെയ്തു എന്ന സമസ്തക്രിയ ഭാഷയിലേ ഉള്ളൂ. അതിനാൽ ഓരോ പദത്തേയും ഭാഷയിൽ തർജ്ജമ ചെയ്തതിൽപ്പിന്നീടേ വാക്യത്തിന്നർത്ഥബോധം ഉണ്ടാകയുള്ളൂ. അതുകൊണ്ടു് ഇതു ഭാഷാസങ്കീർണ്ണം.

൧൧. അഭവന്മതയോഗം.

അഭിമതമായ സംബന്ധം സംഭവിക്കാത്തതു് കവി വിവക്ഷിച്ചിരിക്കുന്ന അന്വയം ഘടിക്കാത്തിടത്തു് ഈ ദോഷമെന്നർത്ഥം. ഇതു പലവിധത്തിലും കാണും. ഏതാനാമുദാഹരണങ്ങൾ—

> അന്നുള്ളതുണ്ടധികമോദമൊടാദരിപ്പാ-
> നെന്നല്ല നാം പുതിയ പത്നികളോടു കൂടി. —ഉ. രാ.

ഇവിടെ പത്നികളോടു കൂടിയ കാലം പുതിയതായിരുന്നു എന്നാണു് കവിക്കു വിവക്ഷിതം; യഥാസ്ഥിതത്തിൽ പത്നികൾ പുതിയവർ എന്നേ വരുന്നുള്ളൂ. അപ്പോൾ ചില പഴയ പത്നികൾ ഇരുന്നിരിക്കാമെന്നു വരുന്നു.

> 'നന്ദനസമാനമാമുദ്യാനഭംഗം ചെയ്വാൻ' —കേ. രാമാ.

ഇവിടെ നന്ദനസമാനമെന്ന വിശേഷണം ഉദ്യാനഭംഗത്തിനല്ല ഉദ്യാനത്തിനാകുന്നു വിവക്ഷിതം. എന്നാൽ 'സമസ്തപദത്തിൽ വിശേഷണാം ചേരാ' എന്ന വ്യാകരണസൂത്രത്താൽ ആ അന്വയം യോജിക്കുന്നില്ല.

> "ഗുണയുതതന്വിമാർന്നിത്തന്വിതൻ പല്ലവശ്രീ-
> യണിയുമടികൾ കൊള്ളാം രണ്ടുപേരെച്ചവിട്ടാൻ
> അണിമലരണവാൻ പൂക്കാത്തശോകത്തെയും നൽ-
> പ്രണയകലഹകാലേ കാൽതൊഴും കാന്തനേയും." —മാളവി.

ഇവിടെ തന്വിയുടെ അടികൾ രണ്ടുപേരെ രണ്ടവസരത്തിൽ ചവിട്ടാൻ കൊള്ളാം: ൧. അശോകം പൂക്കാതിരുന്നാൽ അതിനെ പൂപ്പിക്കുന്നതിനു്; ൨. കാന്തൻ അപരാധം ചെയ്താൽ അവനെ ശിക്ഷിക്കുന്നതിനു്, എന്നുള്ള വിവക്ഷിതാർത്ഥം 'അശോകത്തേയും' 'കാന്തനേയും' എന്ന കർമ്മവിഭ-

ക്തി' അവയോടു ചേൎന്നു് 'ഉം' എന്ന സമുച്ചയനിപാതം ഇതുകളുടെ അന്വയവൈഷമ്യത്താൽ ഘടിക്കുന്നില്ല.

൧൧. ഗൎഭിതം.

ഒരു വാക്യത്തിന്റെ ഗൎഭത്തിൽ മറ്റൊരു വാക്യത്തെ തള്ളിക്കേറ്റുന്നതു്.

ഉദാ—

കല്യാണി! കാലാന്തകവല്ലഭേ! കേൾ
ചൊല്ലാൎന്ന നൽ പല്ലവതുല്യശോഭം
(കില്ലില്ല തെല്ലും) തവ പാദപത്മ-
മല്ലാതെനിക്കില്ലവലംബമൊന്നും. —സ്വ.

ഇതിൽ വലയാങ്കിതമായ വാക്യം ഗൎഭിതം. ധാരാവാഹിയായ അൎത്ഥത്തിനു മദ്ധ്യേ വിച്ഛേദം വരുന്നതാണിവിടെ ദോഷബീജം. സമൎത്ഥന്മാരായ വൈദ്യന്മാർ ചിലപ്പോൾ വിഷത്തെ ഔഷധമാക്കുംപോലെ സാരവേദികളായ കവികൾ ഈ ദോഷത്തെ ഗുണമാക്കിച്ചമയ്ക്കാറുണ്ടു്. പാഞ്ഞൊഴുകുന്ന ആകാംക്ഷ ഇടയ്ക്കു സ്വല്പം ഒന്നു തടഞ്ഞു് അങ്ങോട്ടോ ഇങ്ങോട്ടോ എന്നു ക്ഷണം സംശയിച്ചിട്ടു സൌകൎയ്യമുള്ള വശത്തേയ്ക്കു ചരിഞ്ഞു ദ്വിഗുണമായ വേഗത്തോടെ പ്രസരിക്കുന്നതു നിൎഗ്ഗളപ്രവാഹത്തെക്കാൾ സരസതരമായിട്ടു തോന്നും.

എങ്ങനെ—

രാവിപ്പോൾ ക്ഷണമങ്ങൊടുങ്ങിടുമുഷസ്സെത്തും പ്രകാശിച്ചിടും
ദേവൻ സൂൎയ്യനുദിക്കുമിക്കമലവും കാലേ വിടൎന്നീടുമേ
ഏവം മൊട്ടിനകത്തിരുന്നളി മനോരാജ്യം തുടൎന്നീടവേ,
ദൈവത്തിൻമനമാരു കണ്ടു? പിഴുതാൻ ദന്തീന്ദ്രനപ്പത്മിനീം. സ്വ.

൧൨. അനുക്തവാച്യം.

അവശ്യം പറയേണ്ടുന്ന അംശത്തെ പറയാതിരിക്കുക.

ഉദാ—

"ഈ ഞങ്ങളാണൎത്ഥികൾ കാൎയ്യമോൎത്താ-
ലിപ്പാരു മുന്നിന്നുമനൎത്ഥശാന്തി
തെല്ലല്ലലില്ലാത്തൊരു വേല വില്ലാൽ
ചെയ്യേണ്ടതും നിൻവിരുതെത്ര നന്നു്" —കു. സം.

4C 316

ഇതിൽ മൂന്നാം പാദത്തിൽ 'തെല്ലുപോലും അല്ലലി-ല്ലാത്ത' എന്നു പറയേണ്ടതായിരുന്നു. വാചകങ്ങളായ നാമാദി പദങ്ങളുടെ ന്യൂനതയിൽ ന്യൂനപദം; ദ്യോതകങ്ങളായ നി-പാതാവ്യയപദങ്ങളുടെ അപ്രയോഗത്തിൽ അനുക്തവാച്യം എന്നു രണ്ടിനും വിഷയവിഭാഗം.

൧൪. പ്രസിദ്ധിഹതം.

പ്രസിദ്ധിക്കു വിരുദ്ധമായതു് പ്രസിദ്ധിഹതം. ആന അമറുക; കോഴി കൂവുക; പട്ടി കുരയ്ക്കുക ഇത്യാദിയായ ശബ്ദ-ങ്ങൾക്കു മററും സർവസമ്മതമായുള്ള വ്യവസ്ഥയെ ലംഘിക്കു-ന്നിടത്തു് ഇദ്ദോഷമെന്നു താല്പൎയ്യം.

ഉദാ—

പൊത്തുന്ന പൊത്തിൽ വാഴും കരടികൾ —ഉ. രാമ.

ഇവിടെ 'പൊത്തു്' എന്ന ശബ്ദം രന്ധ്രവാചകമായാലും വൃക്ഷകോടരത്തെ അല്ലാതെ ഗുഹയെ കുറിക്കുന്നതല്ല. കരടി-കൾ വാഴുന്നതു ഗുഹകളിലുമാകുന്നു. പ്രസിദ്ധി വാസ്തവത്തിനു വിരുദ്ധമായിരുന്നാലുംകൂടി ബലവത്തരയാകുന്നു. അതി നാൽ—

മൂക്കുകൊണ്ടു ജലം കോരുന്നൂക്കനാമിക്കരീശ്വരൻ. —സ.

എന്നു പ്രയോഗിച്ചാലും പ്രസിദ്ധിഹതം തന്നെ.

൧൫. അസ്ഥാനസ്ഥപദം.

പദങ്ങളെ വേണ്ട സ്ഥാനത്തിൽനിന്നു തെററി പ്രയോ-ഗിക്കുക.

പക്ഷിശ്രേഷ്ഠൻ ജടായുസ്സിതിനുടെ വലുതായുള്ള ശൃംഗത്തിൽ വാണാൻ
ഇക്ഷോണീധ്രച്ചുവട്ടിൽ സുഖമൊടുമുടജേ ഞങ്ങളും വാണു മുന്നം.' —ഉ. രാ.

ഇവിടെ 'ഇതിനുടെ' എന്ന സർവനാമം മുമ്പിലും, അതു പരാമർശിക്കുന്ന 'ക്ഷോണീധ്ര'മെന്ന നാമം പിമ്പിലും പ്രയോ-ഗിച്ചിരിക്കുന്നു.

൧൬. അവിമൃഷ്ടവിധേയാംശം.

വിധിക്കേണ്ടതായ ഭാഗത്തെ പ്രധാനമായി നിർദ്ദേശിക്കാതിരിക്ക. വിധിയെ പ്രത്യേകിച്ചെടുത്തു പറയാതെ അനുവാദ്യകോടിയിൽ ചേൎത്തിടത്ത് ഈ ദോഷമെന്നൎത്ഥം.

ഉദാ—

'സ്ഥൂലനിതംബം ക്ഷീണത
കോലും മദ്ധ്യം കനത്ത കുചയുഗളം
നീളംപെരുകും മിഴിയിവ-
കളെഴുമെൻജീവനുണ്ടിത വരുന്നു.' —മാളവി.

ഇതിൽ സ്ഥൂലമായ നിതംബം എന്നു വേർതിരിച്ചു പ്രയോഗിക്കേണ്ടിയിരുന്നു. സമാസത്തിൽ വിധിക്കേണ്ടതായ സ്ഥൂലത്വത്തിനു പ്രാധാന്യമില്ലാതെ പോയി.

വേറെ ഉദാഹരണം—

'പ്രഥമവിധികുലത്തിലാണു ജന്മം
ത്രിഭുവനസുന്ദരമാം ശരീരമോൎത്താൽ
വിഭവസുഖസമൃദ്ധിയീ വയസ്സും
നവമിനിയെന്തു തപസ്സുകൊണ്ടു വേണ്ടു.' —കു. സം.

ഇവിടെ വിഭവസുഖത്തിനു സമൃദ്ധിയുണ്ട് എന്നോ വിഭവസുഖം സമൃദ്ധമാണ് എന്നോ പറഞ്ഞാലേ സമൃദ്ധിക്കു പ്രാധാന്യേന വിധേയത്വം സിദ്ധിക്കയുള്ളു. 'വിഭവസുഖമനല്പമീവയസ്സും നവം' എന്നു പാഠം മാററുമ്പോൾ ദോഷം നീങ്ങുന്നു.

൧൭. വിരുദ്ധബുദ്ധിപ്രദം.

വായിക്കുന്നവന് പ്രഥമദൃഷ്ടിയിൽ കവി വിവക്ഷിക്കാത്തതായ ദുരൎത്ഥത്തെ ഉളവാക്കുന്നത്. ഇതിനു ദുഷ്പ്രതീതി എന്നും പേർ പറയും.

ഉദാഹരണം—

'കോദണ്ഡഹസ്തനഭിമാനി സുയോധനാഗ്രേ
രാധേയശല്യകുരുബന്ധുസമക്ഷമിപ്പോൾ
കുന്താത്മജൻ കുലഹരന്റെ തടമദ്ധ്യതോ ഞാ-
നുഷ്ണം കുടിച്ചു രുധിരം നഖരൈശ്ച്ഛിന്നൻ.' —വേണീ.

ഇവിടെ 'കോദണ്ഡഹസ്തൻ', 'അഭിമാനി' ഇതു രണ്ടും സുയോധനന്റെ വിശേഷണമായിട്ടാണു കവി വിചാരിച്ചിരിക്കുന്നതു്. എന്നാൽ 'സുയോധനാഗ്രേ' എന്നു സമാസിപ്പിച്ചതിനാൽ അവയ്ക്കു സുയോധനനിൽ അന്വയം തോന്നുകയില്ല. ദൂരത്തിരിക്കുന്ന 'ഞാൻ' എന്നതിനോടു ചേരുന്നതായിട്ടാണു പ്രതീതി.

വേറേ ഉദാഹരണം—

'ഒട്ടേറെഗ്ഘോരമാകും ഘുരഘുരരവമോടഗ്രഭാഗങ്ങൾ ചുററി-
ക്കെട്ടിട്ടാടുന്ന ഞാണാൽ നടുവുടനെ വളഞ്ഞിട്ടുമിച്ചാപദണ്ഡം
ഒട്ടുക്കൊന്നായ്ഗ്രസിപ്പാനലറി രസനയെദ്ദംഷ്ട്ര മുട്ടുന്ന മട്ടിൽ
പെട്ടെന്നാട്ടിപ്പിളക്കും വികടയമമുഖത്തോടു നേരായിടട്ടെ.' ഉ—രാമ.

ഇവിടെ 'ചാപദണ്ഡം ഒട്ടുക്കൊന്നായ്ഗ്രസിക്കും' എന്നേ അർത്ഥം തോന്നുകയുള്ളു. കവിയുടെ വിവക്ഷയാകട്ടെ, ചാപദണ്ഡം (കർത്താവു) ഒട്ടുക്കു=(പ്രപഞ്ചം മുഴുവനും) ഗ്രസിപ്പാനായ് വാപിളക്കുന്ന യമന്റെ മുഖത്തോടു തുല്യമായിത്തീരട്ടെ എന്നാകുന്നു.

വേറെ വിധത്തിൽ വരുന്നതിന്ന് ഉദാഹരണം—

അകാര്യബന്ധുഭക്തന്മാൎക്കനപായനായ്യയൻ
ഭവാനീപതിയായിട്ടും ഭഗവാനെബ് ഭജിക്കുവിൻ. സ്വന്തം.

ഇതിൽ അകാര്യബന്ധു കാര്യമുദ്ദേശിക്കാതെ ബന്ധുവായവൻ എന്നാണർത്ഥം എങ്കിലും അകാര്യത്തിൽ ബന്ധു എന്ന ദുഷ്പ്രതീതി ദുഷ്പരിഹാരമായിരിക്കുന്നു. ഭവാനീപതി എന്നതും ദുഷ്ടമാകുന്നു. ഭവാന്റെ ഭാര്യ ഭവാനീ; ഭവാനിയുടെ പതി എന്നു പിന്നീടു ചേർക്കുമ്പോൾ ദുരർത്ഥം തോന്നുന്നു.

൧൯. ഭഗ്നപ്രക്രമം.

തുല്യരൂപങ്ങളായ വസ്തുക്കളെക്കുറിച്ചു പ്രസ്താവിക്കുമ്പോൾ ആരംഭിച്ച വാക്യരീതിയെ ഇടയ്ക്കു വിടുകയോ ആദ്യം എടുത്ത പദത്തിന്നു പകരം പിന്നീടു പര്യായം ഉപയോഗിക്കുകയോ ചെയ്യുന്നിടത്തു് ഈ ദോഷം ഏകരൂപമായി പ്രസരി-

കുന്ന പ്രതീതിയ്ക്കു മദ്ധ്യേ ഭംഗം മനസ്സു മടിപ്പിക്കുന്നു. ഇതാണിവിടെ ദോഷബീജം. ഇതു പലവിധമായി വരും.

ഉദാ—'കാട്ടിൽ കൂട്ടാവിളിപ്പതാം...' —നിദർശനോദാഹരണം.

ഇതിൽ വിളിപ്പതാം, കാണിപ്പതാം, കർഷിപ്പതാം ഇത്യാദി ഭാവിരൂപങ്ങളുടെ മദ്ധ്യേ തലോടുന്നതാം, നട്ടീടുന്നതാം എന്നു രണ്ടെണ്ണം മാത്രം വർത്തമാനരൂപങ്ങളാക്കിയതിൽ പ്രക്രമഭംഗം. നട്ടീടുന്നതുമാം എന്നു് ഇടയ്ക്കൊരു ദിക്കിൽ മാത്രം 'ഉം' എന്ന സമുച്ചയം ചേർത്തതിൽ വേറെ ഒരു പ്രക്രമഭംഗമുണ്ടു്.

'വദനം പ്രസാദസദനം
സദയം ഹൃദയം സുധാസമം വാക്യം
കരണം പരോപകരണം
പറയുന്നിവ പൂരുഷന്റെ പാരമ്യം' —സുഭാ—രത്നാ.

ഇതിൽ വിശേഷണവിശേഷ്യങ്ങൾക്കു ക്രമത്തെറ്റു്.

'കർണ്ണൻ ത്വക്കും' മാംസം
ശിബിയും, ജീമൂതവാഹനൻ പണ്ടു
ജീവനെ,യസ്ഥി ദധീചിയു-
മേകി; മഹാത്മാക്കളെന്തു നൽകില്ല.' —സുഭാ. രത്നാ.

ഇതിൽ കർത്തൃകർമ്മങ്ങളേയും 'ഉം' എന്ന സമുച്ചയത്തേയും ക്രമംകൂടാതെ പ്രയോഗിച്ചിരിക്കുന്നു. 'ഏകി' എന്നതിനു് എതിരായി നൽകില്ലാ എന്ന പര്യായപ്രയോഗത്തിൽ മറ്റൊരുവിധം പ്രക്രമഭംഗം.

'കുട്ടിക്കു ബാല്യമതിൽ വേണ്ട വിവേകമേകി-
പ്പുഷ്ടിപ്പെടുത്തുവതിനും ദയിതന്റെ കാര്യം
ഇഷ്ടാനുസാരമഖിലം നിറവേറ്റുവാനും
മട്ടോന്ന വാണികളിൽ വിദ്യ വിശേഷഹേതു.'— സുഭാ. രത്നാ.

ഇവിടെ പുഷ്ടിപ്പെടുത്തുവതിനും എന്നു് ആദ്യം താദർത്ഥ്യം കുറിപ്പാൻ ചതുർത്ഥി പ്രയോഗിച്ചിട്ടു പിന്നീടു 'നിറവേറ്റുവാനും' എന്നു് പിൻവിനയെച്ചം ഉപയോഗിച്ചതു ശരിയായില്ല.

"താപം തീരെശ്ശമിച്ചു തരണിജലധിയിൽ ചെന്നു താനേ പതിച്ചു
ദീപം പാരം ജ്വലിച്ചു ദിശിദിശി ശശിബിംബം പ്രകാശിച്ചുദിച്ചു
ചാപല്യത്തിന്നുറച്ചു ചടുലനയനമാർ ഭൂഷണൌഘം ധരിച്ചു
ശ്രീ പത്മത്തെ ത്യജിച്ചു ചിതമൊടു സമയം സായമേവം ഭവിച്ചു."

ഭഗവദ്ദൂത്.

ഇതിൽ മൂന്നാംപാദത്തിൽ മാത്രം രീതി മാറിപ്പോയി. പ്രക്രമബലത്താൽ ഭൂഷണൌഘം (കർത്താവു) എന്തിനെയോ ധരിച്ചു എന്നർത്ഥം തോന്നിപ്പോകുന്നു.

"നിൻ നേത്രത്തിന്നു തുല്യമാം കുവലയം......"—പ്രതീപോദാഹരണം.

ഇതിൽ കർത്തരിപ്രയോഗങ്ങളുടെ മദ്ധ്യേ രണ്ടാംപാദത്തിൽ മാത്രം കർമ്മണിപ്രയോഗം. ഇതുപോലെ വേറെയും പ്രകാരഭേദങ്ങൾ ഊഹിച്ചുകൊൾക.

൧൯. അക്രമം.

നിപാതങ്ങൾ അടുത്തിരിക്കുന്ന പദത്തിലേ അന്വയിക്കൂ. അവയെ ക്രമം മാററി പ്രയോഗിക്കുന്നിടത്തു് ഈ ദോഷം.

ഉദാ—

'ഇന്നിസ്സ്വൈരമയേ കളിക്കുക ചിരിച്ചെന്നോത്തുമാളീജനം
തന്നെക്കൺമുനകൊണ്ടടിക്കുമഗജാ പാലിക്കണം നിങ്ങളെ.'

ഇവിടെ 'എന്ന' എന്ന നിപാതം 'ചിരിച്ചു്' എന്നതിന്നു മുമ്പിൽ പ്രയോഗിക്കേണ്ടതായിരുന്നു. 'എന്നു ചിരിച്ചോർത്തി' എന്നാണു വിവക്ഷിതാർത്ഥം.

വേറെ ഉദാഹരണം—

'ശുശ്രൂഷചെയ്യുവാനുമ കാത്തുനിൽക്കു-
ന്നെന്നാശു കുപ്പീട്ടറിയിച്ചു നന്ദീ
ഭൂക്ഷേപമാകുന്നൊരനുജ്ഞ വാങ്ങി
പ്രവേശവും നൾകിയിവൾക്കു വേഗാൽ.'　　ക. സം.

ഇവിടെ പ്രവേശം നൾകുകയും ചെയ്തു എന്നു ക്രിയകൾക്കാണു സമുച്ചയം വിവക്ഷിതം.

അനന്തരം അർത്ഥദോഷങ്ങളെ പരിഗണിക്കുന്നു.

അ പു ഷ്ടം വ്യാ ഹ തം മി ശ്രം
സാ കാം ക്ഷ മ ന വീ കൃ തം |
പു ന രു ക്തം വി ശേ ഷാ ദി
പ രി വൃ ത്ത വു മ ങ്ങ നെ ||　　|| ൧൨൩ ||

മുൻചൊന്നോരശ്ലീലാദിക-
പുറമേ വാക്യദോഷമാം. ॥൧൨൧॥

അപുഷ്ടം മുതലായ ഏഴെണ്ണം അർത്ഥത്തിനു മാത്രം സംഭവിക്കുന്ന ദോഷങ്ങൾ. വിശേഷാദിപരിവൃത്തം എന്നിടത്ത് ആദിശബ്ദത്താൽ സാമാന്യം, നിയമം, അനിയമം ഇവയെ ഗ്രഹിക്കേണ്ടതാകുന്നു. അതിനാൽ വിശേഷപരിവൃത്തം, സാമാന്യപരിവൃത്തം, നിയമപരിവൃത്തം, അനിയമപരിവൃത്തം എന്നു പരിവൃത്തങ്ങൾ നാലു്. ഇങ്ങനെ ആകെ അർത്ഥദോഷങ്ങൾ പത്തു്. ഇവ കൂടാതെ മുമ്പു പദവാക്യങ്ങൾക്കു പറഞ്ഞിട്ടുള്ള ദോഷങ്ങളിൽ അശ്ലീലാദി പലതും അർത്ഥത്തിനും സംഭവിക്കുന്നതിനാൽ അവയേയുംകൂടി ചേർത്തുകൊള്ളണമെന്നർത്ഥം. അശ്ലീലാദിയാവിതു് അശ്ലീലം, ക്ലിഷ്ടം, അക്രമം, ഗ്രാമ്യം, സന്ദിഗ്ദ്ധം, പ്രസിദ്ധിഹതം, അപദസ്ഥപദം (അല്ലെങ്കിൽ അപദയുക്തം), വിരുദ്ധമതികാരി (അല്ലെങ്കിൽ പ്രകാശിതവിരുദ്ധം), അവിമൃഷ്ടവിധേയം (അല്ലെങ്കിൽ വിധ്യയുക്തം; ഇതിൽ അനുവാദയുക്തവും കൂടിച്ചേർക്കാം) സമാപ്തപുനരാത്തം ഇവയാകുന്നു. പദത്തിൽ മാത്രം സ്പൃശിക്കുന്നതു പദദോഷം; വാക്യത്തെ ബാധിക്കുന്നതു വാക്യദോഷം; പദവും വാക്യരീതിയും ഭേദപ്പെടുത്തിയാലും പോകാത്തതു് അർത്ഥദോഷം എന്നുള്ള താരതമ്യം ഓർത്തുകൊണ്ടു് ഇവ അർത്ഥദോഷങ്ങളായി വരുന്നതിനു പറ്റിയമേ ഉദാഹരണങ്ങൾ ആലോചിച്ചുകൊൾക. അപുഷ്ടാദി പത്തുകൾക്കു മുറയ്ക്കു ലക്ഷണവും ഉദാഹരണവും—

൧. അപുഷ്ടം.

നിഷ്പ്രയോജനമോ അന്യഥാസിദ്ധമോ ആയതു്.

ഉദാ—നീരുൾക്കൊണ്ടോരു കാർകൊണ്ടൽ നിരാലംബനമായിട്ടും
വാനത്തിതാ വിളങ്ങുന്നു മാനം വിട്ടുക മാനിനി. സ.

ഇവിടെ 'നിരാലംബനമായിട്ടും' എന്ന വാനിന്റെ വിശേഷണത്താൽ 'കാർകൊണ്ടൽ വിളങ്ങുന്നു' എന്ന പ്രതിപാദ്യവസ്തുവിനു് ഒരു ഫലവും സിദ്ധിക്കുന്നില്ല. അതിനാൽ അതു നിഷ്പ്രയോജനം. മേഘം കറുക്കുന്നതു നീരുൾക്കൊണ്ടിട്ടാക-

യാൽ 'കാർകൊണ്ടലി'നു 'നീരുകൊണ്ടു' എന്ന വിശേഷണം അന്യഥാസിദ്ധം; 'വാചം ബഭാഷേ' 'വാണീമഭാണീൽ' (ആട്ടക്കഥകളിൽ) 'മനസ്സുകൊണ്ടു വിചാരിച്ചു' 'കണ്ണുകൊണ്ടു കണ്ടു' ഇത്യാദി പ്രയോഗങ്ങൾ ഈ ദോഷത്തിനു മുഖ്യോദാഹരണങ്ങളാകുന്നു. എന്നാൽ വാക്ക്, മനസ്സു മുതലായതിനു വല്ല വിശേഷണവും ചേൎക്കുന്നതിനു വേണ്ടി അവയെ എടുത്തു പറയുന്നപക്ഷം യാതൊരു ദോഷവുമില്ല. എങ്ങനെ—

ശുദ്ധമാം മനംകൊണ്ടു വിചാരിച്ചിട്ടുരക്കണം
കൎക്കശാക്ഷരമായിട്ടും വാക്യമൊന്നവനോതിനാൻ. —സ്വ.

൨. വ്യാഹതം.

ഒരു വസ്തുവിനു് ആദ്യം ഉൽക്കർഷമോ അപകർഷമോ പറഞ്ഞിട്ടു് ഉടൻതന്നെ അതിനു നേരേമറിച്ചു് അപകർഷമോ ഉൽക്കർഷമോ പ്രതിപാദിക്ക. ഇത്യാദി മട്ടിൽ പരസ്പരവിരോധമുള്ളതു്.

ഉദാഹരണം—

'നന്നായ്‌ പാരിൽ ജയിക്കുന്നൊരു ശശികല തൊട്ടുള്ള വസ്തുക്കളോരോ-
ന്നിന്നുണ്ടേറ്റം സ്വതേ രമ്യതയൊടുമവയുൽകൃഷ്ടി ചേർക്കുന്നുമുണ്ടു്
എന്നാലീയുള്ളവന്നീഭുവനമതിലഹോ ലോചനജ്യോത്സ്നയാമ-
ക്കന്യാവിൻ കാഴ്ചയൊന്നേ കൊടിയൊരുമഹമാകുന്നതിജ്ജന്മമെല്ലാം.'
—മാലതീ.

ഇവിടെ പൂർവാർദ്ധത്തിൽ ചന്ദ്രക്കല, ചന്ദ്രിക മുതലായതെല്ലാം തനിക്കു നിസ്സാരങ്ങളാണെന്നു പറഞ്ഞിട്ടു് ഉത്തരാർദ്ധത്തിൽ 'ലോചനജ്യോത്സ്നയാമക്കന്യാവിൻ' എന്നു് ഉൽകർഷത്തിനുവേണ്ടി അവളെ ജ്യോത്സ്നയായിട്ടു രൂപണം ചെയ്തതിനാൽ പരസ്പരവിരോധം.

൩. മിശ്രം.

നല്ലതും ചീത്തയും കൂട്ടിക്കലൎത്തുക. ഇതിനു സഹചരഭിന്നം എന്നാണു പഴയ പേർ.

ഉദാഹരണം—

വിനയംകൊണ്ടു വിദ്വാനും വ്യസനംകൊണ്ടു മൂർഖനും
പ്രതാപംകൊണ്ടു രാജാവും പ്രകാശിച്ചീടുമേ ഭൃശം. —സ്വ.

ഇതിൽ ഉൽകൃഷ്ടങ്ങളായ വിനയപ്രതാപങ്ങളുടെ മദ്ധ്യേ നികൃഷ്ടമായ വ്യസന (ദ്യൂതാദി)ത്തേയും, വിദ്വാൻ, രാജാവ് ഇവരുടെ കൂട്ടത്തിൽ മൂർഖനേയും ചേൎത്തതു ദോഷം. ഉൽകൃഷ്ടനികൃഷ്ടങ്ങളെ ഒന്നുപോലെ ഭാവിച്ചതായുള്ള പ്രതീതി ദൂഷകതാബീജം.

൪. സാകാംക്ഷം.

ആകാംക്ഷ ശമിക്കാത്തതു്.

ഉദാ—

'പരിഭവഭയാദ്യൈന്ദ്രയുക്തം ഗൃഹീതമതായി നീ-
യൊരുപൊഴുതിലും യന്മാഹാത്മ്യാൽ പിഴച്ചതുമില്ല നീ
പരിഹൃതമതായ് തേനാദ്യത്വം സുതവ്യസനത്തിനാൽ
പരമിതമഥാപി ത്വാം ശസ്ത്ര! ത്യജിച്ചിട്ടുമിന്നു ഞാൻ. —വേണീ.

പിതൃവധം കേട്ടു വ്യസനിക്കുന്ന അശ്വത്ഥാമാവിന്റെ ഈ വാക്യത്തിൽ താൻ ശസ്ത്രം ത്യജിക്കുന്നതിനുള്ള കാരണം സ്പഷ്ടമാകാത്തതിനാൽ ആകാംക്ഷയ്ക്കു പൂൎത്തി വരുന്നില്ല. ഈ മാതിരിയിൽ ഹേതുവിൽ ആകാംക്ഷയുള്ളതു് 'നിർഹേതു.' ഹേതുവൊഴികെയുള്ളതിൽ ആകാംക്ഷ ശമിക്കാത്തതു സാകാംക്ഷ എന്നാണു പൂൎവാചാൎയ്യന്മാരുടെ മതം.

൫. അനവീകൃതം.

ഭംഗികൾ മാററി പുതുപ്പിക്കാതെ ഒരേ മട്ടിൽ നീളെ തുടരുന്നതു്.

ഉദാ—എപ്പോഴുമേ ഭാനു രഥേ ചരിക്കു-
ന്നെപ്പോഴുമേ വായു ചലിച്ചിടുന്നു
എപ്പോഴുമേ ക്ഷ്മാമുരഗം വഹിക്കു-
ന്നെപ്പോഴുമേ ഭൂപനുമുണ്ടു ഭാരം. സ്വന്തം.—

ഇതിൽ ഉപമാനവാക്യങ്ങൾ മൂന്നിനുമുള്ള ഐകരൂപ്യം സഹൃദയക്കു ഹൃദയോദ്വേജകമായിരിക്കുന്നു. ഈ അൎത്ഥംതന്നെ,

'തുരംഗമാൻ പൂണ്ടു സകൃദ്രഥേ രവി-
ന്നിരന്തരാരബ്ധഗതിഃ സദാഗതിഃ
ഭരം ധരിക്കുന്നു ഭുവഃ സദാ ഫണീ-
ധുരം വഹിക്കും നൃപതിക്കുമിക്രമം' —ശാകുന്തളം.

എന്നു ഭേദപ്പെടുത്തിയാൽ നവീകൃതമായി പ്രകാശിക്കും.

൯. പുനരുക്തം.

ഉക്തത്തെ ആവൎത്തിച്ചു പറയുന്നതു്, പൌനരുക്ത്യം. പദാൎത്ഥനിഷ്ഠമായോ വാക്യാൎത്ഥനിഷ്ഠമായോ വരാം.

ആദ്യത്തിനുദാഹരണം —

'കഷ്ടം മൎയ്യാദ കൈവിട്ടിഹ ഗുരുവരനിൽ ചെയ്തിടും പാപകൃത്യം
ദൃഷ്ടന്മാരാം ഭവാന്മാരനുമതിയൊടു പാൎത്തിലയോ നിസ്ത്രപന്മാർ
പെട്ടെന്നാം നിങ്ങളെല്ലാവരെയുമിഹ രണേ കൃഷ്ണനൊന്നിച്ചിദാനീം
ദിഷ്ടാന്തം ചെയ്തു രക്തക്ഷതിബലി ദിശാദേവികൾക്കേകുവൻ ഞാൻ.'

—വേണീ.

'അല്ലയോ യുധിഷ്ഠിര! സാത്യകേ! ഭീമ! കൃഷ്ണാ! എന്നു കൃഷ്ണനെക്കൂടി പ്രത്യേകം സംബോധനം ചെയ്തിട്ടു പറയുന്ന ഈ അശ്വത്ഥാമാവാക്യത്തിൽ 'നിങ്ങൾ' എന്നതിൽ കൃഷ്ണൻ കൂടി ഉൾപ്പെട്ടുപോയതിൽ 'കൃഷ്ണനൊന്നിച്ചു്' എന്നതു പുനരുക്തം.

രണ്ടാമത്തേതിന്നു് ഉദാ—

വിവേകമില്ലാഞ്ഞിലനേകമാപ-
ത്തെവന്നുമുണ്ടാമവനീതലത്തിൽ
അകാൎയ്യവും കാൎയ്യവുമിന്നതെന്ന-
തോൎക്കുന്നവൻ തന്നെ വിപശ്ചിദ്വരൻ. സ്വ.

ഇതിൽ പൂൎവ്വാൎദ്ധത്തിന്റേയും ഉത്തരാൎദ്ധത്തിന്റേയും വാക്യാൎത്ഥം പൎയ്യവസാനത്തിൽ ഒന്നുതന്നെ.

൰. വിശേഷപരിവൃത്തം.

വിശേഷം വേണ്ടിടത്തു സാമാന്യം പറയുന്നതു്.

ഉദാ—

'അൎദ്ധരാത്രിസമയത്തിലുമില്ലി-
പ്പട്ടണത്തിലഭിസാരികമാൎക്കു്
തീച്ചുടിച്ചടതഴച്ചിടുമച്ഛ-
ജ്വാലയാൽ തിമിരബാധയശേഷം.'

—ക. സം.

ഇവിടെ 'ദുൎദ്ദിനാൎദ്ധനിശയിങ്കലും' എന്നു രാത്രിവിശേഷം പറയേണ്ടതാണു്. നിലാവോ നക്ഷത്രവെളിച്ചമോ ഉള്ള രാത്രികളിൽ തിമിരബാധയ്ക്കു പ്രസക്തിയില്ലല്ലോ.

൮. സാമാന്യപരിവൃത്തം.

സാമാന്യം വേണ്ടിടത്തു വിശേഷം പറക.

ഉദാ—

അല്ലേ സമുദ്ര! മഥിതം മണിജാലമെല്ലാം
കല്ലോലതീവ്രഹതികൊണ്ടവമാനിയാസ്സ്;
ഉല്ലാസമേറുമൊരു കൗസ്തുഭകാരണത്താൽ
മല്ലാരിയും നിജകരം തവ നീട്ടിയില്ലേ? —സ്വന്തം.

ഇവിടെ കൌസ്തുഭം എന്ന രത്നവിശേഷത്തെ എടുത്തു പറഞ്ഞതു ശരിയായില്ല. കൌസ്തുഭം മാത്രം ഉപകരിച്ചതുകൊണ്ടു ശേഷമുള്ളതിനെ അവമാനിച്ചുകൂടെന്നു വരുന്നതല്ലല്ലോ. അതിനാൽ 'ഉല്ലാസമേറുമതിലൊന്നു നിമിത്തമായ്' എന്നു സാമാന്യമായി പറയേണ്ടതാണ്.

൯. അനിയമപരിവൃത്തം.

നിയമം വേണ്ടാത്തിടത്ത് അതു ചെയ്യുന്നത്.

ഉദാ—

വദനം ചന്ദ്രകാന്തം താൻ പാദമോ പത്മരാഗമാം
പ്രതാപം സൂര്യകാന്തം തേ രത്നരൂപൻ ഭവാൻ നൃപ. —സ്വന്തം.

ഇവിടെ 'ചന്ദ്രകാന്തം താൻ' എന്ന നിയമം അനാവശ്യകം.

൧൦. സനിയമപരിവൃത്തം.

നിയമം വേണ്ടാത്തിടത്ത് അതു ചെയ്യാതിരിക്കുന്നത്.

ഉദാ—

കരം ഗ്രഹിച്ചമ്പൊടു രാഗമേറി
വരുംവിധം ലാളനചെയ്തു നിത്യം
പ്രജോദയത്തിൽ തുനിയാതിരിക്കും
പ്രജേശ്വരൻ ഭൂവിനു ശബ്ദഭർത്താ. —സ്വന്തം.

ഇതിൽ ശബ്ദംകൊണ്ടു മാത്രം ഭർത്താവെന്നു നിയമം വേണ്ടതാണ്. അതിനാൽ 'ഭൂപതിശബ്ദമത്രേ' എന്നു പാഠം ആക്കണം.

അലങ്കാരത്തിലെദ്ദോഷ-
മിവയിൽത്തന്നെയുൾപ്പെടും ||൧൨൮||

ഇച്ചൊന്ന പദവാക്യാൎത്ഥദോഷങ്ങളിൽ അന്തൎഭവിക്കാതെ അലങ്കാരദോഷങ്ങൾ വേറെ ഒരു വകയായിട്ടില്ല. എങ്ങനെ എന്നാൽ സാമ്യമൂലാലങ്കാരങ്ങളിൽ (൧) സാധാരണധൎമ്മത്തിന്ന് അപ്രസിദ്ധി (൨) ഉപമാനത്തിന്ന് അസംഭവം, അതിന്ന തന്നെ (൩) ജാതി (൪) പ്രമാണങ്ങളിൽ (൫) ആധിക്യ (൬) ന്യൂനതകൾ; അൎത്ഥാന്തരന്യാസത്തിൽ (൭) ഉൽപ്രേക്ഷിതമായ വിശേഷത്തിനോ സാമാന്യത്തിനോ സമൎത്ഥനം. ഇത്യാദികൾ 'അനുചിതാൎത്ഥ'ത്തിന്റെ വകഭേദങ്ങളാകുന്നു.

ക്രമേണോദാഹരണങ്ങൾ—

൧) സ്ഫുരൽസ്ഫുരൽക്കരശ്മിയൊടു കാവ്യശശീ വിഭാതി.

ഇതിൽ ആഹ്ലാദകത്വം എന്ന സാധാരണ ധൎമ്മം അപ്രസിദ്ധം.

൨) ചേലൊത്ത ചെന്തളിരിൽനിന്നുളവായ നല്ല
മുല്ലപ്രസൂനമതിനോടു സമം സ്മിതം തേ.

൩) ചണ്ഡൻ ചണ്ഡാളനെപ്പോലെ ശണ്ഠയിൽ പാണ്ഡുനന്ദനൻ.

൪) വന്മലയ്ക്കുള്ള ശിഖരം വന്മീകംപോലെയുന്നതം.

൫) നീലകണ്ഠൻ ബൎഹിയിവൻ നീലലോഹിതതുല്യനാം.

൬) ആഴിപോലെ വിളങ്ങുന്നിതാഴമേറുന്ന വൻകുഴി.

൭) 'കോൾക്കുന്നിവൻ കതിരവന്റെ കരപ്രഹാരം
പേടിച്ചൊളിച്ചു ഗുഹയേറിടുമന്ധകാരം
സ്നേഹിച്ചിടുന്നിഹ മഹത്തുകളാശ്രയിച്ചാൽ
ക്ഷുദ്രൎക്കു സത്തില്ലുമസത്തില്ലുമൊന്നുപോലെ' —കു. സം.

ഇവിടെ ഹിമവാൻ ഗുഹകളിൽ അന്ധകാരത്തെ സൂൎയ്യനിൽ നിന്നു രക്ഷിക്കുന്നു എന്നതു് കവിയുൽപ്രേക്ഷകൊണ്ടു ചമച്ചതേ ആകുന്നുള്ളു. അതിനെ പിന്നീടു സമൎത്ഥിക്കാൻ പുറപ്പെടുന്നതാവശ്യകമല്ല.

ഉപമയിൽ സാധാരണ ധൎമ്മത്തിന്ന് ആധിക്യം അധികപദത്തിന്നും, ന്യൂനത ന്യൂനപദത്തിന്നും ഉദാഹരണമാകുമെന്നു സ്പഷ്ടം.

(൧) സമാസോക്തിയിൽ വിശേഷണസാമ്യത്താൽ അപ്രകൃതാൎത്ഥത്തിന്നു പ്രതീതി വരുന്നതായിരിക്കേ അതിനെ ശബ്ദംകൊണ്ടു പറകയും (൨) അപ്രസ്തുതപ്രശംസയിൽ വ്യഞ്ജ-

നകൊണ്ടു് പ്രകൃതത്തിനു സ്ഫൂർത്തിവരുന്ന സ്ഥിതിക്കു് അതിനെ എടുത്തു പറകയും പുനരുക്തത്തിൽ ചേരും.

ഉദാ—

൧) വ്യയിച്ചു തീർന്നു വസുവെന്നു കാൺകവേ
സുരക്തനായ് താനമരുന്ന സൂര്യനെ
നിജാങ്കണത്തിന്നു പുറത്തിറക്കിനാൾ
പ്രതീചിയാംവേശ്യ വിശങ്കയെന്നിയെ. —സ്വന്തം

ഇവിടെ സമാസോക്തിബലത്താൽ പ്രതീചിക്കു വേശ്യാത്വം സിദ്ധിക്കുന്നതിനാൽ 'പ്രതീചിയാം വേശ്യ' എന്ന രൂപകത്തിൽ പൗനരുക്ത്യം.

൨) പക്ഷിക്കുള്ള വിരുന്നിൽ വന്ന മശകന്നഗ്രാസനം വാച്ചുമേ
രത്നത്തിൻഗണനത്തിലഭ്രമതിനും സ്ഥാനം കിടയ്ക്കും ധ്രുവം
തേജസ്വിക്കവകാശമുള്ളതിൽ വിടാ മിന്നാമിനുങ്ങൊന്നുമേ;
ജാത്യുൽകർഷമപൗരുഷപ്രഭുതപോൽ നിസ്സാരമാം നിർഗ്ഗുണം.
—സ്വ.

ഇവിടെ പാദത്രയത്തിലെ അന്യാപദേശംകൊണ്ടു് അപൗരുഷനായ പ്രഭുവിന്റെ നിസ്സാരതയാകുന്ന പ്രകൃതത്തിനു വ്യക്തി ഇരിക്കെ ഉപമകൊണ്ടു് അതു വിളിച്ചുപറഞ്ഞതു പുനരുക്തം.

ഉപമയിൽ സാധാരണമായ വിശേഷണത്തിനു്, ഉപമാനോപമേയങ്ങളിൽ (൧) ലിംഗ (൨) വചനഭേദം പ്രക്രമഭംഗമാകും.

ഉദാ—

൧) 'ഇന്ദീവരാക്ഷി നിൻ വക്ത്രം സുന്ദരം ചന്ദ്രനെന്നപോൽ'

ഇവിടെ 'വക്ത്രം സുന്ദരം' 'ചന്ദ്രൻ സുന്ദരൻ' എന്നു ലിംഗഭേദം.

൨) പല്ലവാധരി നിൻപല്ലു മുല്ലമൊട്ടുകൾപോൽ സിതം.

ഇവിടെ 'പല്ലു സിതം' മുല്ലമൊട്ടുകൾ 'സിതങ്ങൾ' എന്നു വചനഭേദം. ഇത്യാദി വേറെയും ഊഹിക്കുക.

ഇനി ദോഷങ്ങൾക്കു ചിലേടത്തു് അനിത്യത ഉള്ളതിനെ എടുത്തു കാണിക്കുന്നു.

രസക്ഷതികരം ദോഷം
രസക്ഷതിവരാഞ്ഞിലൊ।
വിഷൗഷധന്യായവശാൽ
ദോഷമെല്ലാമദോഷമാം॥ ॥൧൨൯॥

രസക്കേടുളവാക്കുന്നതാണ് ദോഷം; ദോഷങ്ങളിൽ ഒന്നിന്റെ ലക്ഷണമിരുന്നാലും ഒരിടത്തു പ്രകരണാദി മാഹാത്മ്യത്താൽ ആ രസക്കേട് തോന്നാത്തപക്ഷം അവിടെ ദോഷമുള്ളതായി വിചാരിച്ചുകൂടാ; വിഷം ചിലപ്പോൾ ഔഷധമാകുന്നതുപോലെ എന്നു ദൃഷ്ടാന്തം. ഈ സാമാന്യവിധിപ്രകാരം ദോഷം ചിലേടത്തു് ഉദാസീനമായും ചിലേടത്തു് പ്രത്യുത ഗുണമായും വരുമെന്നു കാൺക. മാർഗ്ഗപ്രദർശനത്തിനായി ചില അപവാദസ്ഥലങ്ങളെ ചൂണ്ടിക്കാണിക്കുന്നു.

ഉദ്ധതം വസ്തു ചൊല്ലുമ്പോൾ,
ക്രുദ്ധന്റെ വചനത്തിലും।
ബീഭത്സരൌദ്രങ്ങളിലും
ദുഃശ്രവം ഗുണമായ് വരും॥ ॥൧൩൦॥

ഇതിലെല്ലാം ബന്ധപാരുഷ്യം ശോഭാകരമാകയാൽ ദുഃശ്രവം അതിനെ ബലപ്പെടുത്തുകയേ ഉള്ളു എന്ന യുക്തിയാൽ അതിനു ഗുണത്വം. ഉദാഹരണങ്ങൾ സ്വയമൂഹിച്ചുകൊള്ളുക. ഇതു കൂടാതെ മുൻചൊന്ന ദുഃശ്രവോദാഹരണം ഒരു വൈയാകരണൻ തന്റെ സാമൎത്ഥ്യം കാണിപ്പാൻവേണ്ടി പറയുന്ന വാക്യമാണെങ്കിൽ അതിൽ 'കല്പിപ്പിപ്പതു്' എന്നതു ഗുണമായിത്തന്നെ ഇരിക്കും.

ഗ്രാമ്യാശ്ലീലാപ്രയുക്തങ്ങൾ
നീചപാത്രോക്തിയിൽ ഗുണം।

മാൎത്താണ്ഡവൎമ്മാഖ്യായികയിൽ ശങ്കുവാശാന്റെയും സുന്ദരയ്യന്റെയും മററും വാക്കുകൾ ഉദാഹരണം. ഇവിടെ ദോഷം വക്തൃതാദാത്മ്യബോധം ഉളവാക്കുന്നതിനുപകരിക്കുകയാൽ ഗുണമായിച്ചമയുന്നു.

അപുഷ്ടാൎത്ഥാപ്രയുക്തങ്ങൾ
ശ്ലേഷത്തിൻ ദോഷമായിടാ॥ ॥൧൩൧॥

ശ്ലേഷസമ്പാദനത്തിന് ഉപയോഗപ്പെടുന്നതിനാൽ ദോഷകോടിയിൽ ചേരാതെ ഉദാസീനമായിരിക്കുമെന്നർത്ഥം. ശ്ലേഷപ്രകരണത്തിൽ കൊടുത്തിട്ടുള്ള ഉദാഹരണത്തിൽ 'പുഷ്പവനാന്തവിലാസം' എന്നതു് അപുഷ്ടത്തിനും 'കമലം' അപ്രയുക്തത്തിനും ഉദാഹരണം.

അപ്രതീതം പദം കൊള്ളാം
ശാസ്ത്രീയപ്രകൃതങ്ങളിൽ।

പ്രകരണൌചിത്യത്താൽ ദോഷാഭാവം. അദ്ധ്യാത്മരാമായണാദിയിലെ ഈശ്വരസ്തുതികളിൽ സാംഖ്യവേദാന്താദി ശാസ്ത്രീയശബ്ദബാഹുല്യം ഉദാഹരണം.

൧. വിസ്മയാദിവികാരത്തിൽ
൨. ലാടാനപ്രാസമെന്നതിൽ।

൩. അർത്ഥാന്തരസംക്രമിത-
വാച്യമാം ധ്വനിയിങ്കലും।
വിധിച്ചനുവദിക്കുന്ന-
പോതു മുക്തപദം ഗുണം॥ ॥൧൩൨॥

വിസ്മയം, വിഷാദം, ദൈന്യം, ദയ, പ്രസാദനം മുതലായതു വിസ്മയാദിവികാരം. ഉദാഹരണം—

(൧) 'ചിത്രം ചിത്രം ധരിണിയിലിതാ കാൺക സമ്പൂർണ്ണചന്ദ്രൻ'

ലാടാനപ്രാസം—

(൨) നരന്നു ഭാഗ്യമുണ്ടെങ്കിൽ കുലശീലാദി എന്തിനു്?
നരന്നു ഭാഗ്യമില്ലെങ്കിൽ കുലശീലാദി എന്തിനു്?

(൩) അർത്ഥാന്തരസംക്രമിതം.

(൩) 'വസന്തമാം കാലമണഞ്ഞിടുമ്പോ-
ളക്കാക്കതാൻ കാക്ക, പികം പികം താൻ'
'രക്തനാമുദയേ സൂര്യൻ രക്തനസ്തമയത്തിലും'

പ്രതീതിക്കുറവില്ലെങ്കിൽ
സാകാംക്ഷാനപദങ്ങളും।

ദോഷമല്ലെന്നു ചേൎക്കണം. അതിനുദാഹരണം—

"......

൧. "ഏവം നീയിഷ്ടവാക്യാം പലതുമനുസരിച്ചോതിയൊന്നിച്ചുവാണാ-
പ്പാവത്തെത്തന്നെ കഷ്ടം ശിവശിവയിനിഞാനെന്തിതോതുന്നു ശേഷം"
—ഉ. രാ. ച.

൨. "കാലുഷ്യത്തോടുലോലായിതഭുജലതയാൽ ഗാഢമാബദ്ധ്യസായം-
കാലേ കേളീഗൃഹത്തിൽ പ്രിയതമനെ നയിച്ചാളിമാർ നോക്കിനിൽക്കേ
'മേലാലീവണ്ണ'മെന്നങ്ങിടറിയരുളിയാഗസ്സിന്നസ്സൂചയിത്വാ
ലോലാക്ഷീ നിഹ്നവോൽകം പ്രഹരതി രുദതീ ധന്യമേനം ഹസന്തം"
—അമ. ശ.

ഇതിൽ, 'മേലാലീവണ്ണം' എന്നുള്ള ന്യൂനപദം അൎത്ഥത്തിന് അധികം പുഷ്ടി വരുത്തുന്നതിനാൽ ഗുണം. ചിലേടത്തു ഗുണവും ദോഷവുമില്ലാതിരിക്കും.

ഉദാഹരണം—

"മോദയോപായമെട്ടത്തിടഞ്ഞവൾ മറഞ്ഞു ശുണ്ഠിമാറും ക്ഷണം
പോയോ വിണ്ണിനു നൂനമെന്നിലനുരാഗാൎദ്രാശയാണായവൾ
ആയോ നമ്മുടെ മുന്നിൽ നിൽക്കുമവളെദ്ദൈതേയർ തൊട്ടീടുമോ
ഹാ യോഷാമണിദൃശ്യയല്ലവളിതെന്താവോദ്യ ദൈവോദ്യമം" —വിക്ര. ഉ.

ഇതിൽ ശങ്കകളുടെ മദ്ധ്യേ 'അതു യോജിക്കയില്ല', 'അങ്ങനെ വരുകയില്ല' എന്നോ മറ്റോ ഉള്ള പദങ്ങളുടെ ന്യൂനതകൊണ്ടു വിശേഷിച്ചു ഗുണവും ദോഷവും പറവാനില്ല.

ഉദാസീനമതായ് കാണം
സമാപ്തപുനരാത്തവും ॥ ॥൧൩൩॥

ഉദാഹരണം—

"പാരിലാരിനു പോരാളി-
പ്പെരുമാളോടെതിൎത്തിടും
പുരാരിക്കു പിറന്നുണ്ടാം
പുരുഷൻ പരമെന്നിയേ." ക. സം.

ഗൎഭിതാദി ചിലതിന് അദോഷത്വം അവിടവിടെത്തന്നെ പ്രസ്താവിച്ചിട്ടുണ്ട്. ഇതിനുമേൽ രസദോഷങ്ങളെ വിവരിക്കേണ്ടതുണ്ട്. അതു രസനിരൂപണാനന്തരം ചെയ്യപ്പെടും.

ഇതി ദോഷപ്രകരണം.

ഗുണപ്രകരണം.

ദോഷങ്ങളെ വിവരിച്ചതിന്റെ ശേഷം ഗുണങ്ങളെ നിരൂപണം ചെയ്യുന്നു. രസത്തിനു് അപകൎഷം വരുത്തുന്ന ധൎമ്മം ദോഷം എന്നു ദോഷലക്ഷണം ചെയ്ത സ്ഥിതിക്കു് രസത്തിനു് ഉൽക്കൎഷം വരുത്തുന്ന ധൎമ്മം ഗുണം എന്നു ഗുണലക്ഷണവും സിദ്ധിക്കുന്നു. എന്നാൽ രസോൽക്കൎഷകാരികളുടെ കൂട്ടത്തിൽ അലങ്കാരങ്ങളും ഉൾപ്പെടുന്നതിനാൽ അവയ്ക്കും ഗുണങ്ങൾക്കും തങ്ങളിൽ എന്തു ഭേദമെന്നു ചോദ്യം വരുന്നു. അതിനാൽ രണ്ടുവകയ്ക്കും വിഷയവിഭാഗം ചെയ്തുകൊണ്ടു ലക്ഷണം പറയുന്നു:—

അംഗിയായ രസത്തിന്റെ-
യുൽക്കർഷത്തിനു ഹേതുവാം |
സ്ഥിരം ധൎമ്മം തന്നെ ഗുണം
ശൌൎയ്യാദ്യാത്മാവിനെന്നപോൽ‖ ൩൨൪‖

സ്ഥിതമായ രസത്തിന്റെ-
യംഗങ്ങൾക്കുപകാരിയായ് |
ചരം ധൎമ്മമലങ്കാരം
ഹാരാദ്യാത്മാവിനെന്നപോൽ ‖ ‖ ൩൨൫ ‖

അനേകമംഗങ്ങളുള്ള മനുഷ്യശരീരത്തിൽ എങ്ങനെ ആത്മാവു പ്രധാനമോ അങ്ങനെ കാവ്യശരീരത്തിൽ രസം പ്രധാനം. ആത്മാവിനു ശൌൎയ്യം മുതലായതെന്നപോലെ രസത്തിനു് ഉൽക്കൎഷമുളവാക്കുന്നതും വേർപെട്ടുപോകാത്തതുമായി യാതൊരു ധൎമ്മമുണ്ടോ അതുതന്നെ ഗുണമെന്നു പറയപ്പെടുന്നതു് എന്നു ഗുണലക്ഷണം. അലങ്കാരമാകട്ടെ, കണ്ഠാദി മനുഷ്യാംഗത്തിനു് മുത്തുമാല മുതലായതെന്നപോലെ ശബ്ദാൎത്ഥങ്ങളാകുന്ന കാവ്യാംഗങ്ങൾക്കു ശോഭയുളവാക്കുന്നതു മുഖേന ആത്മാവായ രസത്തിനു് ഉപകരിക്കാവുന്നതും വേർപെട്ടിരിക്കാവുന്നതുമായ ധൎമ്മമാകുന്നു. ഈ നിൎവ്വചനപ്രകാരം ഗുണമെന്നതു് നേരെ രസധൎമ്മമാണു്; അലങ്കാരമോ പര-

മ്പരയാ രസധമ്മമായ് വരാമെന്നതേ ഉള്ളൂ. ഒന്നു് ആന്തരവും ശാശ്വതവുമാണു്; മറേറതു് ബാഹ്യവും അനിത്യവുമാകുന്നു. രസമില്ലാത്തിടത്തു ഗുണവുമില്ല; അലങ്കാരം രസമില്ലാത്തിടത്തും വരാം. അതാണു് 'സ്ഥിതമായ രസത്തിന്റെ' എന്നു വിശേഷണം ചെയ്തതു്. രസമുള്ളപക്ഷം അലങ്കാരം അതിനുപകരിക്കണമെന്നു നിർബന്ധവുമില്ല.

എല്ലാത്തിനും ഉദാഹരണം—

"കുന്നിച്ചീടും കളുർമതിരുചാ സുന്ദരേ മന്ദിരെ നാ-
മൊന്നിച്ചിന്ദീവരദളഗളഗ്രാഹിനേത്രേ! സുഖേന
ചെന്നിട്ടോരോ കളികളിലെഴും കൌതുകത്തോടു വാണോ-
രന്നിക്കഷ്ടസ്ഥിതി വരുവതായോർത്തിരുന്നോ തരിമ്പും."

ഇവിടെ കരുണരസത്തിന്നു് അനുപ്രാസം ശബ്ദാലങ്കാരം.

ഉപകാരകം—

"ഭീമം വ്യാപിച്ചിടുന്നു ഗരളസദൃശമുന്മാധിയായ് ചിത്തതാപം
ധൂമംകൂടാതെ വായ്ചോരെരികനലതുപോലുജ്ജ്വലിക്കുന്നു നിത്യം
കാമംചെക്കുന്നിതംഗംപ്രതി രുജയനിശം ഘോരമാകും ജ്വരംപോ-
ലീമാം രക്ഷിപ്പതിന്നെൻജനകനുമിഹ മാതാവുമാളല്ല നീയും. —മാല.

ഇവിടെ ഉപമ അത്ഥത്തെ അലങ്കരിച്ചുകൊണ്ടു് രസത്തെ പോഷിപ്പിക്കുന്നു. വിഷസാദൃശ്യം വ്യാപിക്ക മുതലായ ക്രിയകൾക്കു് അതിശയം സമ്പാദിക്കുന്നതുകൊണ്ടു് വിപ്രലംഭത്തിനുൽക്കഷം ഫലിക്കുന്നല്ലോ.

'ദയയൊരു ലവലേശം......'അന്ത്യപ്രാസോദാഹരണം. ഇതിൽ രസമൊന്നും ഇല്ല. എങ്കിലും ശബ്ദാലങ്കാരമായ അനുപ്രാസമുണ്ടു്.

"ആത്താ താരത്തിമൊഴിയരികിലുള്ളിഷ്ടയാം ചേടിയോടെൻ-
വാത്താമാവത്തനമൊടനുയോഗിക്കുമുൽക്കണ്ഠമൂലം
പാത്താലാരുള്ളൊരു തരുണിയിന്നിത്തരം ഭത്തൃഭക്താ
മൂത്താ പുണ്യോൽകരപരിണതിഃ കേവലം സാ മദീയാ"—മ. സ.

ഇതിൽ ശൃംഗാരരസം സ്ഥിതമെങ്കിലും അതിനു പ്രാസം പരുഷവർണ്ണഘടിതമാകയാൽ ഉപകരിക്കുന്നില്ല; പ്രത്യുത, പ്രതികൂലാക്ഷരമെന്ന ദോഷത്തെ ഉളവാക്കി രസത്തിന്നു് അപ-

കർഷം ആണ് ചെയ്യുന്നതു്. അത്ഥാലങ്കാരവും ഇതുപോലെ രസത്തിനുപകരിക്കാതെ വരുന്നതിനുദാഹരണം തേടിപ്പിടിക്കാവുന്നതാകുന്നു. ആകട്ടെ, ഗുണവും ഈ മട്ടിൽ രസമില്ലാത്തിടത്തു കാണുകയില്ലയോ; സുകുമാരവർണ്ണഘടിതമായിട്ടു് ഒരു നീരസശ്ലോകം ചെയ്താൽ അതിൽ മാധുര്യഗുണമിരിക്കയില്ലയോ, എന്നാണു് ഇനി ഒരു ചോദ്യം വരുന്നതു്. ശരിതന്നെ, എന്നാൽ അതു ഭ്രമമാത്രമാണു്. വിരിഞ്ഞ നെഞ്ചും നീണ്ട കൈകളും മററുമുള്ള ഒരു പുരുഷനെക്കണ്ടാൽ അവനു ശൌര്യമുണ്ടെന്നു നമുക്കു തോന്നും; വാസ്തവത്തിൽ അവൻ ശൂരനല്ലെന്നു വരാം. അതുപോലെ താദൃശ്യകാവ്യങ്ങളിൽ മാധുര്യഗുണത്തിനു സ്വരൂപയോഗ്യതയേ ഉള്ളൂ. നീരസത്തിൽ ഗുണങ്ങളെ സ്വീകരിക്കുന്നില്ലെന്നു സിദ്ധാന്തം.

ഇനി ഗുണങ്ങളെ ഗണിക്കുന്നു.

ഗുണം—പ്രസാദം, മാധുര്യ,-
മോജസ്സെന്നിവ മൂന്നു താൻ

പ്രസാദം, മാധുര്യം, ഓജസ്സ് എന്നു ഗുണം മൂന്നെണ്ണമേ ഉള്ളൂ. പ്രാചീനന്മാർ 'ശ്ലേഷം, പ്രസാദം, സമതാ, മാധുര്യം, സുകുമാരതാ, അത്ഥവ്യക്തി,-യുദാരത്വം, ഓജഃ, കാന്തി, സമാധിയും' എന്നു പത്താക്കി പറഞ്ഞിരിക്കുന്നു. അതിനെ നിരാകരിപ്പാനായിട്ടാണു് 'മൂന്നുതാൻ' എന്നു നിയമിച്ചതു്.

മുറവിട്ടു സൌകര്യത്താൽ ആദ്യം മാധുര്യത്തെ ലക്ഷിക്കുന്നു.

നീരിൽ കൽക്കണ്ടമെന്നോണ-
മാഹ്ലാദത്തിൽ മനസ്സിനെ।
അലിച്ചാശുലയിപ്പിക്കും
ഗുണം മാധുര്യസംജ്ഞിതം॥ ॥൧൩൩॥

മനസ്സലിഞ്ഞു് ആഹ്ലാദത്തിൽ ലയിച്ചതുപോലെ തോന്നിപ്പോകുന്നതിനു ഹേതുഭൂതമായ ഗുണത്തിനു മാധുര്യമെന്നു പേർ.

സംഭോഗം, കരുണം, വിപ്ര-
ലംഭം, ശാന്തമിവററയിൽ |
ഉത്തരോത്തരമുൽക്കർഷം
മാധുര്യത്തിനവന്നിടും || ||൱൰൬||

സംഭോഗശൃംഗാരത്തെക്കാൾ കരുണത്തിൽ, അതിനെക്കാൾ വിപ്രലംഭശൃംഗാരത്തിൽ, അതിനെക്കാൾ ശാന്തത്തിൽ എന്നു മാധുര്യഗുണത്തിന് ആശ്രയങ്ങളായ രസങ്ങളുടെ വിവേചനം.

ദീപ്തികൊണ്ടുമനം വെട്ട-
ന്നുജ്ജ്വലിച്ചതുപോലവെ |
പ്രതീതിയുളവാക്കുന്ന
ഗുണമോജസ്സതായിടും || ||൱൰൭||

ഏതിന്റെ വൈഭവത്താൽ മനസ്സിന് ഒരു ജ്വലിതത്വപ്രതീതിയുളവാകുന്നുവോ ആ ഗുണം ഓജസ്സാകുന്നു.

വീരബീഭത്സരൌദ്രങ്ങൾ
മേല്ക്കുമേലിതിനാശ്രയം |

ഓജസ്സ് വീരത്തിലും, അതിനെക്കാൾ ബീഭത്സത്തിലും, അതിനെക്കാൾ രൌദ്രത്തിലും അധികം കാണും. ഇവിടെ പ്രത്യേകിച്ച് എടുക്കാത്ത ഹാസ്യാത്ഭുതഭയാനകങ്ങളിൽ മാധുര്യൌജസ്സുകൾ രണ്ടിനും സമപ്രാധാന്യമെന്നു പറയുന്നു.

സമപ്രധാനമാം രണ്ടും
ശേഷം മൂന്നു രസങ്ങളിൽ || ||൱൰൯||

രണ്ടു മാധുര്യമോജസ്സും. ശേഷം മൂന്ന് വീരബീഭത്സരൌദ്രങ്ങൾ.

ശുഷ്കേന്ധനത്തിൽ തീപോലെ
വെട്ടെന്നു മനമാകവേ |
പരന്നു വികസിപ്പിക്കും
ഗുണമങ്ങു പ്രസാദമാം || ||൱൨൰||

ഉണങ്ങിയ വിറകിൽ തീപിടിക്കുന്നപോലെ വെട്ടെന്നു മനസ്സിൽ ഒന്നായി വ്യാപിച്ച് അതിന് ഒരു വികാസപ്രതീതി

ഉണ്ടാക്കുന്ന ഗുണം പ്രസാദം. ഇതിന് എല്ലാ രസവും ഒന്നു-പോലെ ആശ്രയമാകയാൽ ആശ്രയഭേദേന ഉൽക്കർഷാ-ധിക്യം പറയുന്നില്ല. ഏവം ച, ദ്രുതി, ദീപ്തിവികാസം എന്ന ചിത്തവൃത്തികൾക്കു കാരണഭൂതങ്ങളായ കാവ്യധർമ്മങ്ങൾ മുറയ്ക്കു മാധുര്യൌജഃപ്രസാദസംജ്ഞങ്ങളായ ഗുണങ്ങളെന്നു സിദ്ധിക്കുന്നു.

ശബ്ദാൎത്ഥാദിയിലും ചൊല്ലു-
മുപചാരാൽ ഗുണങ്ങളെ |

ഉപചാരമെന്നാൽ കാര്യകാരണാദികളുടെ അഭേദാധ്യ-വസായംകൊണ്ട് ഒന്നിന്റെ ധർമ്മത്തെ മറ്റൊന്നിലാരോ-പിക്കുകയാകുന്നു. അതിൻപ്രകാരം ആത്മഗുണമായ ശൌര്യാദി-യെ ആകൃതിക്കു കല്പിക്കുംപോലെ വ്യംഗ്യവ്യഞ്ജകങ്ങൾക്ക് അഭേദം കല്പിച്ച് രസധർമ്മമായ മാധുര്യാദിയെ തദ്വ്യഞ്ജക-ങ്ങളായ വൃത്തിവർണ്ണരചനകൾക്കും പറയാറുണ്ട്.

ടവൎഗ്ഗഭിന്നമാം വൎഗ്ഗ്യം
മുന്നിൽ പഞ്ചമസംയുതം, |
ലഘുരേഫണകാരങ്ങൾ,
സമാസക്കുറവും തഥാ, || || ൧൪൧ ||

മൃദുവാകും രചനയും
മാധുര്യവ്യഞ്ജകങ്ങളാം |

ടവർഗ്ഗമൊഴികെയുള്ള വർഗ്ഗാക്ഷരത്തിനു മുമ്പിൽ അതാതിന്റെ അനുനാസികം ചേർന്നുണ്ടാകുന്ന ങ്ക, ഞ്ച, ന്ത, മ്പ ഇത്യാദി കൂട്ടക്ഷരം, ഹ്രസ്വസ്വരം ചേർന്ന രേഫണകാരങ്ങൾ, സമാസിക്കാത്തതോ ഒന്നു രണ്ടു ശബ്ദം മാത്രം സമാ-സിച്ചതോ ആയ പദങ്ങൾ, കാഠിന്യം തോന്നിക്കാത്ത രചന ഇവ മാധുര്യത്തെ വ്യഞ്ജിപ്പിക്കും. ഉദാ:—

"കൊഞ്ചും കോകിലവാണിമാർ കുതുകമോടന്നങ്ങളെന്നേകുംരസം
തഞ്ചും ചഞ്ചലലോചനങ്ങളെഴുതിച്ചന്തങ്ങൾ തിങ്ങും വിധം
അഞ്ചാതഞ്ചിതഭൂഷണങ്ങളുമണിഞ്ഞെത്തുന്ന കണ്ടാൽ കിട-
ന്നഞ്ചും പഞ്ചശരന്റെ നെഞ്ചകവുമെഞ്ചൊരുന്നതാർ ഭാനനേ"

പൂര. പ്ര.

ദീർഘകതം രേഫസംയോഗം,
ശഷരണ്ടും, ടവർഗ്ഗവും, |
നീളും വൃത്തിയുമോജസ്സിൽ
കൊള്ളാമുദ്ധതബന്ധവും || ||൧൪൨||

ക്ക, ക്ഖ, ഗ്ഗ, ഗ്ഘ, ങ്ങ ഇത്യാദി ഇരട്ടിച്ച അക്ഷരം, ക്ര, ക്ര ഇത്യാദി രേഫം ചേൎന്ന കൂട്ടക്ഷരം, ശകാര ഷകാരങ്ങൾ, ടവൎഗ്ഗം എന്ന ഈ വൎഗ്ഗ്യങ്ങളും; നീണ്ടു നീണ്ടു വരുന്ന സമാസവും; ഔദ്ധത്യം തോന്നിക്കുന്ന രചനയും ഓജസ്സിനു വ്യഞ്ജകങ്ങൾ.

ഉദാ—

"ചേടിച്ചദ്രിഗുഹാന്തരത്തിലലറും കംഭീന്ദ്രകണ്ണങ്ങളെ
കൂടിദ്ദുന്ദുഭിഘോഷമിശ്രഗുണനാദത്താൽ തകൎത്തിട്ടിതു
ഓട്ടും ഘോരകബന്ധമുണ്ഡനിരയെത്തുഷ്ടാന്തകൻ തന്റെ വാ-
യാട്ടംപോലതിരൂക്ഷവിധം ഭൂതമറുത്തിപ്പാരിൽവീഴ്ത്തുന്നിതാ.'—ഉത്തര. രാ.

ഈ പരിഗണനത്തിൽ ഉൾപ്പെടാത്ത വൎണ്ണങ്ങളെല്ലാം ഉദാസീനങ്ങളെന്നറിക.

കേൾക്കുന്നതോടു കൂടിത്താൻ
അൎത്ഥസ്ഫൂൎത്തി വരുത്തിടും |
രചനാവൃത്തിവൎണ്ണങ്ങൾ
പ്രസാദവ്യഞ്ജകങ്ങളാം || ||൧൪൩||

ഏതുമാതിരി വൎണ്ണമോ, പദമോ, ബന്ധമോ ഉപയോഗിച്ചാൽ ശ്രവണക്ഷണത്തിൽ അൎത്ഥപ്രതീതി വരുമോ ആ മാതിരിയിൽ അവയെ പ്രയോഗിക്കുന്നതുതന്നെ പ്രസാദത്തിനു വ്യഞ്ജകം. മുൻചൊന്നതുപോലെ ഒരു നിയമം ഇതിനു ദുഷ്കരമെന്നു താല്പൎയ്യം.

ഉദാ—

'പാലിക്കാനായ് ഭുവനമഖിലം ഭൂതലേ ജാതനായ-
ക്കാലിക്കൂട്ടം കലിതകതുകം കാത്ത കണ്ണന്നു ഭക്ത്യാ
പീലിക്കോലൊന്നടിമലരിൽ നീ കാഴ്ചയായ് വച്ചിടേണം
മൌലിക്കെട്ടിൽ തിരുകുമതിനെത്തീർച്ചയായ് ഭക്തദാസൻ'—മ. സം.

വക്താ, വാച്യം, പ്രകരണ-
മെല്ലാം നോക്കിയഥാവലേ |
രചനാവൃത്തിവൎണ്ണങ്ങ-
ളൗചിത്യംപോലെ മാറ്റണം || ||൧൪൪||

രചനാ, വൃത്തി, വർണ്ണം ഇവയ്ക്കു വിവേചനം ചെയ്തതെല്ലാം സാധാരണാഭിപ്രായേണ ആകുന്നു. തത്വാലോചനയിൽ ഔചിത്യമൊന്നേ ഇതിലേയ്ക്കു നിയാമകമാവുകയുള്ളൂ. വക്താവ്, വചിക്കേണ്ടുന്ന സംഗതി, ഏതുമാതിരി പ്രസ്താവം ഇവയെല്ലാം നല്ലവണ്ണം ആലോചിച്ച് ഏതിന്നേതുചിതമോ അതിനെ സ്വീകരിക്കേണ്ടതു മാധുര്യം. വ്യഞ്ജിക്കേണ്ടിടത്തു വക്താവു കോപിച്ചവനെങ്കിൽ സ്വല്പം ഔദ്ധത്യം ചേൎക്കണം. ഇത്യാദി മറ്റു സ്വയം ഊഹിക്കുക.

ശ്ലേഷാദിപത്തു ഗുണമെ-
ന്നോതുന്നു ചില പൂൎവികർ |
അവയിൽ ചിലതിച്ചൊന്ന
മൂന്നിലന്തർഭവിച്ചിടും; ॥ ॥ ൪൭ ॥

അന്യഥാസിദ്ധമാം ശേഷം
ദോഷമല്ലായ്കമാത്രവും |

ശ്ലേഷഃ, പ്രസാദഃ, സമതാ, മാധുര്യം, സുകുമാരതാ,
അൎത്ഥവ്യക്തി,-രുദാരതാ,-മോജഃ,-കാന്തി,-സമാധയഃ'

എന്നു ഗുണങ്ങൾ പത്തെണ്ണമുണ്ടെന്നാണു പൂൎവാചാൎയ്യന്മാരുടെ മതം. എന്നാൽ അവയിൽ മിക്കതും മാധുൎയ്യാദിത്രയത്തിൽ തന്നെ ഉൾപ്പെട്ടും. ശേഷം മററുപ്രകാരത്തിൽ സിദ്ധിക്കുന്നവയാണ്. ചിലതു ദോഷഭാവമാത്രങ്ങളാകയാൽ ഉദാസീനങ്ങളാകുന്നു. പൂൎവികന്മാർ ഈ പത്തു ഗുണങ്ങളെ ശബ്ദത്തിലും അൎത്ഥത്തിലും പറയുന്നുണ്ട്. അതിൽ ആദ്യം ശബ്ദഗുണങ്ങൾക്ക് അന്യഥാ സിദ്ധിയെ കാണിക്കാം. (൧) നീരക്ഷീരങ്ങൾ എന്നപോലെ ചേരുവയുടെ നിരപ്പുകൊണ്ട് അനേകം പദങ്ങൾ ഏകപദം എന്നപോലെ തോന്നുന്നതു 'ശ്ലേഷം' എന്ന ഗുണം. (൨) ആരോഹാവരോഹക്രമം 'സമാധി' എന്ന ഗുണം. (൩) പദങ്ങൾ നൃത്തം ചെയ്യുന്നപോലെ തോന്നുന്നതു 'ഉദാരത' എന്ന ഗുണം. ഈവിധമുള്ള പദങ്ങളുടെ ബന്ധത്തിനു വികടമായ ബന്ധം എന്നു പേർ പറയും. (൪) ശൈഥില്യം ചേൎന്ന ഓജസ്സ് 'പ്രസാദം' എന്ന ഗുണം. ഈ നാലും ഓജസ്സിന്റെ വ്യഞ്ജകങ്ങളാകയാൽ ഓജസ്സിലന്തർഭവിക്കുന്നു. (൫) അധികം സമാസങ്ങളെ ചെയ്യാതിരിക്കുക

'മാധുര്യം' എന്ന ഗുണം. ഇതു രണ്ടു മതക്കാൎക്കും സമ്മതന്നെ. (൬) കേട്ടാലുടൻ അൎത്ഥപ്രതീതി വരുന്നതു് 'അൎത്ഥവ്യക്തി' എന്ന ഗുണം. ഇതു പ്രസാദത്തിലന്തർഭവിക്കുന്നു. (൭) ആരംഭിച്ച രീതിയെ വിടാതിരിക്കുന്നതു് 'സമത' എന്ന ഗുണം. വൈദ-ൎഭ്യാദിരീതികൾ വാച്യത്തെ അനുസരിച്ചു ഭേദപ്പെടുത്തേണ്ടവ-യാകയാൽ ഈ ഗുണം ചിലെടത്തേ ഗുണമായി പരിണമിക്കു-ന്നുള്ളൂ. (൮) നിഷ്ഠുരവൎണ്ണങ്ങളില്ലാതെ ഇരിക്കുന്നതു 'സുകു-മാരത' എന്ന ഗുണം. ഇതു പ്രതികൂലാക്ഷരം എന്ന ദോഷ-ത്തിന്റെ അഭാവമാത്രമാകയാൽ ഉദാസീനം. (൯) പദങ്ങ-ളുടെ ഔജ്ജ്വല്യം 'കാന്തി' എന്ന ഗുണം. 'ഔജ്ജ്വല്യം' എന്നു വച്ചാൽ ഗ്രാമ്യപദങ്ങളെ ഉപയോഗിക്കാതിരിക്കുക; ഇതു ഗ്രാ-മ്യം എന്ന ദോഷത്തിന്റെ അഭാവമാത്രമെന്നു സ്പഷ്ടം. (൧൦) 'ഓജസ്സി'നെ നവീനന്മാരും സ്വീകരിച്ചിട്ടുള്ളതുതന്നെയാ-ണല്ലൊ.

ഇനി ഇവ അൎത്ഥഗുണങ്ങളായി വരുന്നതിനു് അന്യഥാ-സിദ്ധി കാണിക്കാം. (൧) അൎത്ഥത്തിനുള്ള പ്രൌഢി 'ഓജസ്സ്.' ഇതു്; (എ) പദംകൊണ്ടു സാധിക്കാവുന്നിടത്തു വാക്യം പ്ര-യോഗിക്ക;

ഉദാഹരണം:—

'ഏതിനോങ്കാരമാരംഭം സ്വരം മൂന്നുച്ചരിപ്പതിൽ
യജ്ഞാംപൊരുൾ ഫലം സ്വൎഗ്ഗമമ്മൊഴിക്കു ഭവാൻ കൃതി.' —ക. സം.

ഇവിടെ 'വേദം' എന്നു് ഒരു പദംകൊണ്ടു പറയേണ്ട സ്ഥലത്തു മൂന്നു പദം.

(ബി) മറിച്ചു വാക്യം പറയേണ്ട ദിക്കിൽ പദം പ്രയോ-ഗിക്ക;

(സി) വിസ്തരിച്ചു പറയേണ്ടെടത്തു ചുരുക്കുക;

(ഡി) മറിച്ചു ചുരുക്കേണ്ടതിനെ വിസ്തരിക്കുക;

ഉദാ—(ഡി) 'ഒരേ പുമാൻ താനതു മൂന്നു മൂൎത്തിയായ്-
പ്പിരിഞ്ഞു മൂവൎക്കിഹ മൂപ്പുമൊപ്പമേ
ഹരൻഹരിക്കാദ്യനവന്നു വിഷ്ണുതാ-
നവൎക്കു വേധസ്സവരങ്ങവന്നുമാം.' ക. സം.

ഉദാ—(സി) 'യാത്രചൊന്നവിടെനിന്നു പുറപ്പെ-
ട്ടാശു ചെന്നു ഗിരിശന്നരികത്തിൽ
കാൎയ്യസിദ്ധിയറിയിച്ചനുവാദം
വാങ്ങി വീണ്ടുമവരേറി വിയത്തിൽ.' ക. സം.

(ഇ) അൎത്ഥം സാഭിപ്രായമായിരിക്കുക; ഇപ്രകാരം അഞ്ചുള്ളവയിൽ ആദി നാലും വാക്ചാതുൎയ്യത്തിന്റെ വകഭേദമെന്നല്ലാതെ ഗുണങ്ങളെന്നു പറയാൻ മാത്രമില്ല. അഞ്ചാമത്തേതു് അപുഷ്ടാൎത്ഥഭേദത്തിന്റെ അഭാവം മാത്രമാകുന്നു.

൨. അൎത്ഥത്തിന്റെ നൈൎമ്മല്യം 'പ്രസാദം.'

നൈൎമ്മല്യമെന്നാൽ നിഷ്പ്രയോജനമായി പദങ്ങളെ പ്രയോഗിക്കാതെ ഇരിക്കുക. ഇതു് 'അധികപദം' എന്ന ദോഷത്തിന്റെ അഭാവമാത്രമാകുന്നു.

൩. അൎത്ഥങ്ങളെ പല ഭംഗികളിൽ പറക 'മാധുൎയ്യം.' ഇതു് അനവീകൃതമെന്ന ദോഷത്തിന്റെ അഭാവം.

൪. പരുഷമായ അൎത്ഥത്തേയും മൃദുപ്പെടുത്തിപ്പറയുക 'സൌകുമാൎയ്യം.' ഇതു് അമംഗലരൂപമായ അശ്ലീലത്തിന്റെ ത്യാഗം മാത്രമേ ആകുന്നുള്ളു.

൫. അൎത്ഥം ഗ്രാമ്യമല്ലാതിരിക്കുക 'ഉദാരത.' ഇതിനു ദാസീനത്വം സ്പഷ്ടം.

൬. വസ്തുസ്വഭാവം സ്ഫുടമായിരിക്കുന്നതു് 'അൎത്ഥവ്യക്തി.' ഇതു സ്വഭാവോക്ത്യലങ്കാരംകൊണ്ടു് ഗതാൎത്ഥമായി.

൭. രസത്തിന്റെ ദീപ്തി 'കാന്തി.' ഇതു ധ്വനിയിലുൾപ്പെട്ടുപോകുന്നു.

൮. ക്രമകൌടില്യത്തിന്റെ വ്യക്തത 'ശ്ലേഷം.' ഇതു് ഉക്തിവൈചിത്ര്യമാത്രമേ ആകുന്നുള്ളു.

൯. അൎത്ഥത്തിന്റെ വൈഷമ്യാഭാവം 'സമത.' സ്പഷ്ടം.

൧൦. പുനരൎത്ഥദൎശനം 'സമാധി.' ഇതു കാവ്യത്തിന്റെ ശരീരംതന്നെയാകയാൽ ഗുണങ്ങളുടെ ശേഖരത്തിൽ ചേൎക്കേണ്ടതേ ഇല്ല.

ഇതി ഗുണപ്രകരണം.

——:*:——

ശബ്ദാർത്ഥപ്രകരണം.

കാവ്യശരീരമായ ശബ്ദാർത്ഥങ്ങളുടെ അലങ്കാരങ്ങളേയും ദോഷഗുണങ്ങളേയും വിവരിച്ചതിന്റെ ശേഷം ആ ശബ്ദാർത്ഥങ്ങളുടെ സ്വരൂപത്തെ നിരൂപണം ചെയ്യുന്നു.

ശബ്ദം മൂന്നാം വാചകാഖ്യം
ലക്ഷകം വ്യഞ്ജകം തഥാ |
വാച്യലക്ഷ്യം വ്യംഗ്യമെന്നു
മുറയ്ക്കർത്ഥവുമങ്ങനെ || ||൧൪൩||

വ്യാപാരവും മൂന്നഭിധാ
ലക്ഷണാ വ്യഞ്ജനാഖ്യയാ || ||൧൪൪||

സാഹിത്യശാസ്ത്രപ്രകാരം 'വാചകം, ലക്ഷകം, വ്യഞ്ജകം' എന്നു ശബ്ദം മൂന്നുവിധമാകുന്നു. അവയിൽ വാചകശബ്ദത്തിന്റെ അർത്ഥം വാച്യം; ലക്ഷകത്തിന്റേതു ലക്ഷ്യം; വ്യഞ്ജകത്തിന്റേതു വ്യംഗ്യം എന്നർത്ഥവും മൂന്നുവിധം. ഈ അർത്ഥത്തെ പ്രതിപാദിക്കുന്ന ശബ്ദവ്യാപാരവും ഈ മുറയ്ക്കു തന്നെ 'അഭിധാ' 'ലക്ഷണാ' 'വ്യഞ്ജനാ' എന്നു മൂന്നു വിധമാകുന്നു. ശബ്ദത്തിന്റെ വ്യാപാരം എന്നുവച്ചാൽ ശബ്ദത്തിന് അർത്ഥത്തോടുള്ള സംബന്ധമാകുന്നു. ഇനി ഇവയ്ക്കു മുറയ്ക്കു ലക്ഷണം പറയുന്നു.

നേരേ സങ്കേതിതാർത്ഥത്തെ
വചിക്കുന്നതു വാചകം |
അതിൻ വ്യാപാരമഭിധ-
യതിന്റെ പൊരുൾ വാച്യമാം|| ||൧൪൫||

ഇന്ന ശബ്ദത്തിനു് ഇന്ന അർത്ഥമെന്നു് എല്ലാ ഭാഷയിലും പൊതുജനസമ്മതത്താൽ ഏർപ്പെട്ടിട്ടുള്ള അർത്ഥം സങ്കേതിതാർത്ഥം. അതിനെ പരാപേക്ഷ കൂടാതെ നേരെ കുറിക്കുന്ന ശബ്ദം വാചകം. ഒരു വാചകശബ്ദം തന്റെ അർത്ഥത്തെ പ്രതിപാദിക്കുന്നതിൽ ചെയ്യുന്ന വ്യാപാരം അഭിധ. അഭിധയാൽ പ്രതിപാദിക്കപ്പെടുന്ന അർത്ഥം വാച്യാർത്ഥം. ഇനി അഭിധയ്ക്കു വേറെവിധം ത്രൈവിധ്യം പറയുന്നു.

> രൂഢി, യോഗം, യോഗരൂഢി-
> യെന്നു മൂന്നഭിധാഗതി ।

അഭിധ മൂന്നുപ്രകാരത്തിൽ പ്രവൎത്തിക്കും. (൧) രൂഢി (൨) യോഗം (൩) യോഗരൂഢി.

> അഖണ്ഡശക്തിമാത്രത്താ-
> ലൎത്ഥം ചൊൽവതു രൂഢിയാം ॥ ॥ ൧൯ ॥

പ്രകൃതിപ്രത്യയവിഭാഗം കൂടാതെ ഇന്ന അക്ഷരസമുദായത്തിന് ഇന്നതു് അൎത്ഥം എന്നു സങ്കല്പിക്കുക, രൂഢി. മല, മരം, താമര ഇത്യാദി ഉദാഹരണം. ഈ ശബ്ദങ്ങൾക്കു് ഈ അൎത്ഥത്തെ പ്രതിപാദിക്കുന്നതിൽ സങ്കേതമല്ലാതെ വേറെ ഒരു കാരണവും ഇല്ല.

> അംഗശക്തികൾ ചേൎന്നിട്ടു
> കുറിക്കുന്നതു യോഗമാം ।

ശബ്ദത്തിന് അവയവം കല്പിച്ചു് അവയുടെ യോഗം കൊണ്ടു് അൎത്ഥം പ്രതിപാദിക്കുക യോഗം. വേലക്കാരൻ, താന്തോന്നി, ഉമ്പരുലകു് ഇത്യാദി ഉദാഹരണം. ഇവയ്ക്കു മുറയ്ക്കു വേലചെയ്യുന്നവൻ, തനിക്കു തോന്നുന്നതിനെ പ്രവൎത്തിക്കുന്നവൻ, സ്വൎഗ്ഗം എന്നുള്ള അൎത്ഥങ്ങൾ അവയവാൎത്ഥങ്ങളുടെ യോഗത്താലുണ്ടാകുന്നവയാകുന്നു.

> യോഗവും രൂഢിയും ചേൎന്നാൽ
> യോഗരൂഢിയതായിടും ॥ ॥ ൨൦ ॥

അവയവശക്തിയോടുകൂടെത്തന്നെ അഖണ്ഡശക്തിയും കൂടി ആവശ്യപ്പെടുന്നിടത്തു യോഗരൂഢി. ഉദാഹരണം—

വിരിയുന്നതു, വിരൽ	കതിക്കുന്നതു, കുതിര
മിന്നുന്നതു, മീൻ, നക്ഷത്രം	ഉഴുകുന്നതു, ഉഴവി—ഇത്യാദി.

അവിടെ യോഗാൎത്ഥം മാത്രംകൊണ്ടു ശബ്ദം പല വസ്തുക്കളേയും കുറിക്കാം എന്നു വരുന്നു. അതിനെ പിന്നീടു് ഒന്നിൽ നിയമിക്കുന്നതു് രൂഢിയുടെ ബലമാകുന്നു. ഇങ്ങനെ യോഗവും രൂഢിയും ഇവിടെ ഒന്നുപോലെ ആവശ്യപ്പെടുന്നു. ഭാഷകളിൽ ഒരു ശബ്ദത്തിന് ഒരൎത്ഥമേ പാടുള്ളു എന്നു വ്യവസ്ഥയില്ലായ്കയാൽ പല അൎത്ഥങ്ങളുള്ള ശബ്ദങ്ങളെ കേൾക്കുമ്പോൾ അവയ്ക്കു് ഏതൎത്ഥം വിവക്ഷിതം എന്നു

സന്ദേഹമുണ്ടാകുന്ന ദിക്കിൽ നിൎണ്ണയം ചെയ്യുന്നതിനു വേണ്ടി അഭിധാനിയാമകങ്ങളായ സംഗതികളെ പരിഗണനം ചെയ്യുന്നു.

സംയോഗവിപ്രയോഗങ്ങൾ
സാഹചൎയ്യം വിരോധിതാ |
അൎത്ഥം പ്രകരണം ലിംഗം
തന്നിൽ ചേരുന്ന വാക്കുകൾ ‖　　‖ ൧൭൧ ‖

ഔചിത്യമഥ സാമൎത്ഥ്യം
കാലദേശാംഗികാദിയും |
നാനാൎത്ഥമായ ശബ്ദത്തി-
ന്നഭിധയ്ക്കു നിയാമകം ‖　　‖ ൧൭൨ ‖

൧. സംയോഗം—ധൎമ്മാദികളുടെ പ്രസിദ്ധമായ യോഗം സംയോഗം. ഉദാ—മന്ത്രപൂൎണ്ണമായ മറ.

ഇവിടെ മന്ത്രപൂൎണ്ണതാധൎമ്മയോഗത്താൽ 'മറ'യ്ക്കു വേദം എന്നു അൎത്ഥത്തിൽ നിയമനം.

൨. വിപ്രയോഗം—ധൎമ്മാദികളുടെ പ്രസിദ്ധ വിരഹം വിപ്രയോഗം.

ഉദാ—കിളരമില്ലാത്ത 'മറ.'

ഇവിടെ കിളരം എന്ന ധൎമ്മത്തിന്റെ വിരഹത്താൽ 'മറ'യ്ക്കു വേലി എന്നൎത്ഥത്തിൽ നിയമനം.

൩. സാഹചൎയ്യം—എന്നാൽ കൂട്ട്. 'അവൽ മലർ പഴം' എന്നതിൽ ഭക്ഷ്യപദാൎത്ഥസാഹചൎയ്യത്താൽ മലരിനു നെൽപ്പൊരി എന്ന അൎത്ഥത്തിലേ വൃത്തി വരുന്നുള്ളു.

൪. വിരോധിതാ—ഘാത്യഘാതകഭാവാദി വിരോധിതാ.

'രാമരാവണന്മാർ' എന്നിടത്തു് രാമശബ്ദം ദാശരഥിയെത്തന്നെ കുറിക്കുന്നു.

൫. അൎത്ഥം പ്രയോജനം.

ഉദാ—സങ്കടം തീൎത്തു രക്ഷിപ്പാൻ
സേവിച്ചീടുക മന്നനെ.

ഇവിടെ സങ്കടം തീൎത്തു രക്ഷിക്ക എന്ന പ്രയോജനത്തെ പുരസ്കരിച്ചു മന്നന രാജാവു് എന്നു് അൎത്ഥം കല്പിക്കുന്നു.

൩. പ്രകരണം—സന്ദൎഭം വക്താവു് ശ്രോതാവു് മുതലായവരുടെ അറിവു്

ഉദാ—'ദേവനു് എല്ലാമറിയാമല്ലോ.'

ഇവിടെ പ്രകരണവശാൽ ദേവൻ എന്ന ശബ്ദത്തിനു് 'രാജാവു്' എന്ന അൎത്ഥം സിദ്ധിക്കുന്നു.

൪. ലിംഗം—'തൎക്കശാസ്ത്രപ്രസിദ്ധമായ ഹേതു ലിംഗം.'

ഉദാ—'ഭൂഭൃത്തു കയൎത്തു' എന്നുള്ളതിൽ കോപലിംഗത്താൽ ഭൂഭൃത്തു് എന്ന ശബ്ദം രാജവാചിയായി ഭവിക്കുന്നു.

൫. 'ഒന്നിൽചേരുന്ന വാക്കുകൾ'—നിയതാൎത്ഥകങ്ങളായ ശബ്ദങ്ങളോടുള്ള അന്വയം. ഉദാ—'മുക്കണ്ണനായ ദേവൻ' എന്നു പറഞ്ഞാൽ ദേവശബ്ദം അതിൽ അന്വയിക്കുന്ന മുക്കണ്ണൻ എന്ന വേറെ ശബ്ദത്തിന്റെ നിയതമായ അൎത്ഥം പുരസ്കരിച്ചു് 'ശിവൻ' എന്ന അൎത്ഥത്തെ ബോധിപ്പിക്കുന്നു.

൬. ഔചിത്യം—അൎഹത.

ഉദാ—'സംസാരനിസ്സ്പൃഹം ലോകം
സംസേവിക്കുന്നു ദേവനെ.'

ഇവിടെ സംസാരച്ഛേദൌചിത്യത്താൽ, ദേവശബ്ദം ഈശ്വരവാചി.

൭. 'സാമൎത്ഥ്യം'—കാരണത്വം. 'മധുമത്തമായ കോകിലം' എന്നതിൽ കോകിലമദകാരണം വസന്തമാകയാൽ മധുശബ്ദത്തിനു വസന്തമെന്നൎത്ഥം.

൮. ദേശം—സ്ഥലവിശേഷം. ഉദാ—'ധ്വജാഗ്രത്തിൽ കൊടി ശോഭിക്കുന്നു' ഇതിൽ സ്ഥലവിശേഷത്താൽ കൊടിക്കു പതാക എന്നൎത്ഥം.

൯. കാലം—സമയം. 'രാത്രിയിൽ ചിത്രഭാനു ശോഭിക്കുന്നു.' ഇവിടെ കാലമഹിമാവിനാൽ ചിത്രഭാനുശബ്ദം സൂൎയ്യനെ പ്പറയാതെ അഗ്നിയെത്തന്നെ പറയുന്നു.

൧൩. ആംഗികം—കൈക്രിയ മുതലായ ചേഷ്ടകൾ. 'ഇത്ര നീളം കരിമ്പു വേണം' എന്നും മററും പറയുന്നിടത്തു് ഇത്ര എന്നതിന്റെ അത്ഥത്തെ കൈക്രിയ നിയമിക്കുന്നു.

അഭിധാനിയാമകങ്ങൾ ഇങ്ങനെ പതിമൂന്നെണ്ണം പറഞ്ഞതിൽ ചിലതുകൾക്കു തങ്ങളിൽ ഭേദം വളരെ സൂക്ഷ്മവും സ്വല്പവുമാകുന്നു. അവയെ ഒന്നിച്ചു ചേത്തു് എണ്ണത്തിൽ കുറയ്ക്കുന്നതുകൊണ്ടു വിരോധമില്ല. പൂവാചായ്യന്മാർ പരിഗണിച്ചിട്ടുള്ളവയെ എല്ലാം ഇവിടെയും വിവരിച്ചു എന്നേ ഉള്ളു.

അനന്തരം ലക്ഷണയുടെ ലക്ഷണത്തെച്ചൊല്ലുന്നു.

ബാധത്താൽ വിട്ടവാച്യത്തെ-
ത്തൊട്ടതാൻ പുതുതാം പൊരുൾ |
ഖ്യാതിയാലേ ഫലത്തിന്നോ
കല്പിക്കും വൃത്തി ലക്ഷണം || ||൧൭||

വാച്യാത്ഥത്തിന്നു് അനന്വയം വരായ്കയാൽ അതിനെ ഉപേക്ഷിച്ചിട്ടു് അതിന്റെ സംബന്ധം ഉള്ളതായ ഒരു പുതിയ അത്ഥത്തെ പ്രസിദ്ധി പ്രമാണിച്ചോ ഒരു ഫലത്തെ ഉദ്ദേശിച്ചോ ഏതു വ്യാപാരത്തിന്റെ മഹിമയാൽ നാം കല്പിക്കുന്നു, ആ വ്യാപാരം ലക്ഷണ. ഖ്യാതിയെ പ്രമാണിച്ചു ചെയ്യുന്നതിന്നു് 'താഴെത്തന്നൽ' 'പാത്രക്കലവറ', 'വേപ്പെണ്ണ' ഇത്യാദികൾ ഉദാഹരണങ്ങൾ. തെന്നൽ എന്നാൽ 'തെക്കൻകാററു്' എന്നത്ഥമാകുന്നു. ആ അത്ഥത്തിന്നു് താഴെത്തന്നൽ എന്നു പറയുമ്പോൾ അനന്വയം ഘടിക്കായ്കയാൽ ബാധം വരുന്നു. അപ്പോൾ തെക്കൻകാററിലുള്ള മാന്ദ്യാദി ഗുണരൂപമായ സംബന്ധം പ്രമാണിച്ചു് 'തെന്നൽ' എന്നതിനു കേവലം 'കാററു്' എന്നത്ഥം കല്പിക്കുന്നതു ലക്ഷണ. ഇതുപോലെ കലവറ എന്നതിനു കലങ്ങൾ വയ്ക്കുന്ന 'അറ' എന്നുള്ള വാച്യാത്ഥത്തിൽ കലം എന്ന ഏതാനും അംശം ഉപേക്ഷിച്ചു് കേവലം സാമാനങ്ങൾ സൂക്ഷിക്കുന്ന പുര എന്നത്ഥം കല്പിക്കുന്നതു് ലക്ഷണ. എണ്ണ എന്നതിൽ എള്ളിലെ നൈ എന്നുള്ള വാച്യാത്ഥത്തെ ഉപേക്ഷിച്ചു് എള്ളിൽ എണ്ണപോലെ വേപ്പിന്റെ സ്നേഹരൂപമായ സാരാംശം എന്നു കല്പിക്കുന്നതും

ലക്ഷണതന്നെ. ഇവിടെ എല്ലാം ലക്ഷണ ചെയ്യുന്നതിനു ഹേതു കേവലപ്രസിദ്ധമാത്രമാകയാൽ ഇതിനു 'നിരൂഢലക്ഷണ' എന്നു പേർ. യോഗരൂഢിയിലാകട്ടെ അക്ഷരാൎത്ഥത്തിനു ബാധമില്ലാ എന്നു ഭേദം. ഇനി ഫലലക്ഷണയ്ക്കുദാഹരണം—

—'കാശീനഗരം ഗംഗയിലാകുന്നു—' ഇവിടെ ഗംഗാശബ്ദത്തിനു വാച്യാൎത്ഥം ജലപ്രവാഹമാകയാൽ അവിടെ നഗരത്തിനു സ്ഥിതി വരാത്തതുകൊണ്ടു് വാച്യാൎത്ഥം ബാധിതമായി. പിന്നീടു് അന്വയസിദ്ധിക്കുവേണ്ടി ഗംഗാശബ്ദത്തിനു ഗംഗാതീരം എന്നൎത്ഥം കല്പിക്കുന്നതു ലക്ഷണ. ഗംഗാതീരത്തിൽ എന്നുതന്നെ പറയാതെ ഗംഗയിൽ എന്നു പറയുന്നതു ശൈത്യം, പരിശുദ്ധി മുതലായ ഗുണങ്ങളെ പ്രദർശിപ്പിക്കാൻ വേണ്ടിയാകുന്നു. അതിനാൽ ഇതു ഫലത്തെ ഉദ്ദേശിച്ചു ചെയ്യുന്നതു്.

ലക്ഷണയ്ക്കു പലവിധത്തിൽ വിഭാഗം കല്പിക്കാം.

൧-ാമതു്, വാച്യലക്ഷ്യാൎത്ഥങ്ങൾ തമ്മിലുള്ള അന്തരം പ്രമാണിച്ചു് ജഹല്ലക്ഷണ, അജഹല്ലക്ഷണ, ജഹദജഹല്ലക്ഷണ; അതിൽ, സ്വാൎത്ഥം മുഴുവൻ ഉപേക്ഷിച്ചിട്ടുള്ളതു് ജഹല്ലക്ഷണ. ഇതിനുദാഹരണം, മുൻചൊന്ന 'കാശീനഗരം ഗംഗയിലാകുന്നു' എന്നതുതന്നെ. വേറെയുദാഹരണം, ഒരു മന്ദനെക്കുറിച്ചു് ഇവൻ നല്ല സമൎത്ഥനാകുന്നു എന്നും മററും പറയുന്നതാകുന്നു. ഇതിൽ സംബന്ധം വൈപരീത്യം, മാന്ദ്യാധിക്യപ്രതിപാദനം ഫലം. ഈ മാതിരിയുള്ളതിനു് 'വിപരീതലക്ഷണ' എന്നൊരു വിശേഷപേരുണ്ടു്. സ്വാൎത്ഥത്തിനു ത്യാഗമില്ലാത്തതു് 'അജഹല്ലക്ഷണ.'

ഉദാ—'ഇതാ കുന്തം വരുന്നു' ഇതിൽ കുന്തം തനിയേ വരാത്തതിനാൽ കുന്തക്കാരൻ വരുന്നു എന്നു ലക്ഷണ. ഇതിൽ കുന്തപദത്തിന്റെ അൎത്ഥത്തിനു കുറവു വരുന്നില്ല. ലാഘവം ഫലം.

വേറെയുദാഹരണം—'അങ്ങാടി എരയ്ക്കുന്നു.'

ഏതാനം അംശത്തിൽ സ്വാൎത്ഥത്യാഗം ആണു് 'ജഹദജഹല്ലക്ഷണ.' ഗ്രാമത്തിൽ ഏതാനം വീടുകൾ തീപിടിച്ചിരിക്കേ ഗ്രാമം വെന്തുപോയി എന്നു പറയുന്നതുദാഹരണം.

വേറെയുദാഹരണം— 'കോട്ട പൂത്തിരിക്കുന്നു' 'ശിലക്കുടക്കാർ വരുന്നു' ഇത്യാദി.

൨-ാമതു സംബന്ധത്തിന്റെ സ്വഭാവം പ്രമാണിച്ചു് ഗൌണി, ശുദ്ധാ എന്നു രണ്ടുവിധം.

സംബന്ധം സാദൃശ്യമെങ്കിൽ ഗൌണി—'രാമൻ കഴുതയാണ്' 'കൃഷ്ണൻ സിംഹക്കുട്ടിയാണ്' 'മുഖം ചന്ദ്രനാകുന്നു' ഇത്യാദ്യുദാഹരണം.

സംബന്ധം സാദൃശ്യമൊഴികെ കാൎയ്യകാരണഭാവം, സ്വസ്വാമി ഭാവം മുതലായ മറേറതെങ്കിലുമാണെങ്കിൽ ശുദ്ധലക്ഷണ. 'ഘൃതം ആയുസ്സിനു കാരണമാണു്' എന്നിടത്തു 'ഘൃതം എന്നതായുസ്സാകുന്നു' രാജസേവകന്റെ വാക്കിനെപ്പറ്റി 'ഇതു രാജാവിന്റെ കല്പനയാണ്' ഇത്യാദി സംസാരിക്കുന്നതു് ഉദാഹരണം.

൩-ാമതു സാരോപ, സാധ്യവസായ എന്നു ഗൌണിയിൽ രണ്ടു് അവാന്തരവിഭാഗം.

ഉപമേയത്തെ നിൎദ്ദേശിച്ചിട്ടു് അതിനു് ഉപമാനത്തിന്റെ അഭേദം പറയുന്നതു സാരോപ; ഉപമേയത്തെ നിൎദ്ദേശിക്കാതെ തന്നെ അതിന്റെ സ്ഥാനത്തു് ഉപമാനത്തെ പ്രയോഗിക്കുന്നതു സാധ്യവസായ. മുമ്പു് അതിശയോക്തിപ്രകരണത്തിൽ 'വിഷയനിഗീരണമെന്നു പറഞ്ഞതുതന്നെ സാധ്യവസായലക്ഷണ. രൂപകത്തിൽ ചൊന്ന അഭേദരൂപകം സാരോപലക്ഷണ. ആ അലങ്കാരങ്ങൾക്കു ചൊന്ന ഉദാഹരണങ്ങൾ തന്നെ ഇവയ്ക്കുദാഹരണങ്ങൾ.

ലക്ഷണയ്ക്കാശ്രയം ശബ്ദം
ലക്ഷകം ലക്ഷ്യമാം പൊരുൾ ‖ ‖൧൮൪‖

ലക്ഷണാശ്രയമായ ശബ്ദം ലക്ഷകം; ലക്ഷണയാൽ സിദ്ധമായ അൎത്ഥം ലക്ഷ്യം. അനന്തരം വ്യഞ്ജനയെ ലക്ഷിക്കുന്നു.

സ്വസ്വപ്രവൃത്തി ചെയ്തീട്ടും
ലക്ഷണാദികൾ കേമൽ |
നവമൎത്ഥം സ്ഫുരിപ്പിക്കും
വ്യാപാരം വ്യഞ്ജനാഹ്വയം ‖ ‖൧൮൫‖

അഭിധാ, ലക്ഷണാ എന്ന രണ്ടു വ്യാപാരങ്ങളും താൻ-താങ്ങളുടെ പ്രവൃത്തികൊണ്ടു മുറയ്ക്കു വാച്യമായും ലക്ഷ്യമായു-മുള്ള ഒരൎത്ഥത്തെ പ്രതിപാദിച്ചിട്ടു വിരമിച്ചതിൻെറ ശേഷം ആ വാച്യലക്ഷ്യങ്ങളിൽ നിന്നു ഭിന്നമായ ഒരൎത്ഥത്തിനു പ്ര-തീതിയുളവാകുന്നതു് ഏതു വ്യാപാരത്തിൻെറ മഹിമയാലാ-കുന്നു അതു വ്യഞ്ജന എന്നു വ്യഞ്ജനയുടെ സാമാന്യലക്ഷണം. അതിൽ അഭിധയ്ക്കു മേലുടിക്കുന്നതു് അഭിധാമൂലവ്യഞ്ജന, ലക്ഷണയ്ക്കു മേലുടിയ്ക്കുന്നതു ലക്ഷണാമൂല. ഓരോന്നിനും പ്രത്യേകം ലക്ഷണം ചെല്ലുന്നു.

സംയോഗാദിബലാൽശക്യം
ചൊന്നശക്തിനിലയ്ക്കവെ |
ഉദിച്ചിട്ടംവ്യഞ്ജനതാ-
നഭിധാമൂലയായതു് || ||൧൭൫||

ശക്തി അഭിധാവ്യാപാരം; ശക്യം വാച്യാൎത്ഥം. മുൻചൊ-ന്ന സംയോഗം മുതലായ അഭിധാനിയാമകങ്ങളുടെ ബല-ത്താൽ നാനാൎത്ഥങ്ങളായ ശബ്ദങ്ങൾക്കു പ്രകൃതമായ വാച്യാ-ൎത്ഥമിന്നതെന്നു വ്യവസ്ഥപ്പെടുന്നു. ആ അൎത്ഥത്തെ ബോധി-പ്പിക്കുന്നതോടുകൂടി ശബ്ദങ്ങളുടെ അഭിധാവ്യാപാരം അവ-സാനിക്കയും ചെയ്യുന്നു. ശബ്ദം, ബുദ്ധി, കൎമ്മം ഇവയ്ക്കു സ-കൃൽപ്രവൃത്തിയല്ലാതെ വിരമ്യവ്യാപാരമില്ലെന്നുള്ള സിദ്ധാന്ത-പ്രകാരം ഒരിക്കൽ സ്വാൎത്ഥത്തെ പ്രതിപാദിച്ചിട്ടു നിലച്ചു പോയ അഭിധയ്ക്കു വേറെ ഒരൎത്ഥംകൂടി പ്രതിപാദിക്കുന്നതിനു ശേഷിയില്ല. എന്നാൽ ചിലെടത്തു് അഭിധാസിദ്ധമായ പ്രകൃ-താൎത്ഥം ശമിച്ചതിൽപ്പിന്നീടും ഒരപ്രകൃതാൎത്ഥം ശബ്ദമഹിമാ-വിനാൽസഹൃദയന്മാരുടെഹൃദയത്തിൽഉദിക്കുന്നുണ്ടു്. ഈ അ-പ്രകൃതാൎത്ഥത്തെ ദ്യോതിപ്പിക്കുന്നതു്, അഭിധ ഒരിക്കൽ പ്രവ-ൎത്തിച്ചുവിരമിച്ചുപോയതിനാൽ വ്യഞ്ജനതന്നെ ആകുന്നുവെന്നു സ്പഷ്ടം. ഈ വ്യഞ്ജനയ്ക്കു ബീജംഎന്തെന്നു നോക്കുമ്പോൾഅ-ഭിധയല്ലാതെ വേറെഒന്നും കാണാത്തതിനാൽ ഇതു് അഭിധാ-മൂലവ്യഞ്ജനയായി. അസ്തമിച്ചസൂൎയ്യനോടുകൂടി അവസാനിക്കു-ന്ന പകൽ തൻെറപ്രകാശശേഷംകൊണ്ടുസന്ധ്യയെന്നൊരുപു-തിയ കാലത്തെ ഉളവാക്കുന്നതുപോലെ വാച്യാൎത്ഥപ്രതിപാ-

ദനയോടുകൂടി ശമിച്ച അഭിധ തന്നിൽനിന്നു് ഉറവീട്ടുള്ള അൎത്ഥംകൊണ്ടു വ്യഞ്ജന എന്നൊരു നൂതനവ്യാപാരത്തെ ഉദിപ്പിക്കുന്നു എന്നു താല്പൎയ്യം.

ഉദാ—

ശ്രീമത്വത്താൽ മദമൊടു ജഗൽപ്രാണനെത്തിന്നു നന്നായ്
സാമൎത്ഥ്യത്തോടഹിഭയമുദിപ്പിച്ച ഭൂമീപതിയ്ക്കും
ക്രമത്വം പൂണ്ടനൃജുഗതിയാമബ്ഭുജംഗദ്വിജിഹ്വ-
സ്തോമത്തോടസ്തുവയി തവസഖേ! സാദ്ധ്വസാധംവിരോധം. മ. സം.

ഇവിടെ അഭിധാനിയാമകങ്ങളായ പ്രകരണസാമൎത്ഥ്യാദികളുടെ ബലത്താൽ 'ശ്രീമത്ത്വം', 'ജഗൽപ്രാണൻ' മുതലായ ശബ്ദങ്ങൾക്കു 'വിഷവത്ത്വം' 'വായു' മുതലായ അൎത്ഥത്തിൽ നിയന്ത്രണം വരുന്നതുകൊണ്ടു 'വിഷമദമുള്ളവയും, കാററിനെ ഭക്ഷിക്കുന്നവയും, രാജാവിനുകൂടി വിഷഭയമുണ്ടാക്കുന്നവയും, വളഞ്ഞു നടക്കുന്നവയും ആയ സൎപ്പങ്ങളോടു നിനക്കു വിരോധമുണ്ടാകട്ടെ' എന്നു പ്രകൃതമായ വാച്യാൎത്ഥത്തെ പ്രതിപാദിക്കുന്നതോടുകൂടി അഭിധ അവസാനിക്കുന്നു. അതിനുമേൽ 'ഐശ്വൎയ്യമദംകൊണ്ടു (ജഗത്തിനു) ലോകത്തിനു പ്രാണഹാനി വരുത്തിയും, രാജാവിനുകൂടി(അഹിഭയം) സ്വപക്ഷഭയം ജനിപ്പിച്ചും(കുടില)ദുൎമ്മാൎഗ്ഗങ്ങളിൽ ചരിക്കുന്ന വിടവൃത്തികളായ ആ ഏഷണിക്കാരോടു നിനക്കു വിരോധമുണ്ടാകട്ടെ' എന്നു് അപ്രകൃതമായ ഒരൎത്ഥം ഉദിക്കുന്നതു് അഭിധാമൂലവ്യഞ്ജനയാലാകുന്നു.

വേറെ ഉദാഹരണം:—

"കരംഗ്രഹിച്ചപ്പൊഴു......"

ഇത്യാദി മുൻ പദ്യം.

ഇതിൽ ദമ്പതിവൃത്താന്തം വ്യംഗ്യം.

ലക്ഷണാമൂലവ്യഞ്ജനയ്ക്കു ലക്ഷണം ചൊല്ലുന്നു.

ഏതൊരു ഫലമുദ്ദേശി-
ച്ചിഹ ലക്ഷണ ചെയ്യതു; |
അതിനാൽ ബോധികാവ്യക്തി
ലക്ഷണാമൂലമായതു് ‖ ‖൧൫൨‖

വ്യക്തിവ്യഞ്ജന ഏതു ഫലത്തിന്റെ സിദ്ധിക്ക വേണ്ടി ലക്ഷണയെ ആശ്രയിക്കുന്നുവോ ആ ഫലത്തെ പ്രതിപാദിക്കുന്ന വ്യഞ്ജന ലക്ഷണാമൂല എന്നത്ഥം. ‘കാശീനഗരം ഗംഗയിലാകുന്നു’ ഇത്യാദി ഫലലക്ഷണോദാഹരണങ്ങളിൽ ഗംഗാദി പദം പ്രവാഹാദിരൂപമായ വാച്യാത്ഥത്തെ പ്രഥമം ബോധിപ്പിക്കുന്നു. ഈ വാച്യാത്ഥബോധനാപൎയ്യന്തമേ അഭിധയ്ക്കു പ്രവൃത്തിയുള്ളൂ. അഭിധാപ്രതിപാദിതമായ ആ വാച്യാത്ഥത്തിനു ബാധം കാണുകയാൽ പിന്നീട് അന്വയസിദ്ധിക്ക വേണ്ടി ലക്ഷണ പ്രവൎത്തിക്കുന്നു. ലക്ഷണയും വാച്യസംബന്ധമായ ഗംഗാതീരാദ്യത്ഥത്തെ ലക്ഷിച്ചിട്ടു വിരമിക്കുന്നു. ഇതിനുമേൽ ശൈത്യപാവനത്വാദി വിശിഷ്ടമായ ഗംഗാതീരമെന്നു തീരത്തിൽ ഗുണവിശേഷത്തെ തോന്നിപ്പിക്കുന്നതു വ്യഞ്ജനാവ്യാപാരമാകുന്നു. ഈ വിശേഷാത്ഥപ്രതീതി ‘ഗംഗാതീരത്തിൽ’ എന്നു വാചകശബ്ദംതന്നെ പ്രയോഗിച്ചിരുന്നാൽ ജനിക്കയില്ലെന്നു സ്പഷ്ടമാകുന്നു. അതിനാൽ ഗംഗാതീരം എന്ന ലക്ഷ്യാത്ഥത്തിൽ ഗംഗാശബ്ദത്തെ പ്രയോഗിച്ചതാണു് വിശേഷാത്ഥപ്രതീതിക്കു മൂലമെന്നു സിദ്ധിക്കുന്നു. ഈ വിധം ഫലലക്ഷണകളിലെല്ലാം ഫലത്തെ ബോധിപ്പിക്കുന്നതു വ്യഞ്ജനമാകയാൽ അവയെല്ലാം ലക്ഷണാമൂലവ്യഞ്ജനയ്ക്കു് ഉദാഹരണങ്ങൾതന്നെ.

വ്യഞ്ജനയ്ക്കാശ്രയം ശബ്ദം
വ്യഞ്ജകം, വ്യംഗ്യമാം പൊരുൾ ‖ ‖൧൬൮‖

വ്യഞ്ജനാവ്യാപാരത്തിനാശ്രയമായ ശബ്ദം വ്യഞ്ജകം; വ്യഞ്ജനയാൽ സിദ്ധിക്കുന്ന അത്ഥം വ്യംഗ്യം എന്നു് അഭിധാലക്ഷണകൾക്കു ചൊന്നപോലെ ഇവിടെയും വ്യവസ്ഥ.

അനന്തരം അത്ഥമൂലമായ വ്യഞ്ജനയെ ചൊല്ലുന്നു.

വക്താശ്രോതാവാച്യവസ്തു
വാക്യം സന്നിഹിതം ജനം |
കാലം ദേശം പ്രകരണം
കാകചേഷ്ടകളും തഥാ ‖ [൧൬൯‖

എന്നിവയ്ക്കുള്ള വൈശിഷ്ട്യാ-
ലെല്ലാമാതിരിയൎത്ഥവും |
വേറെയൎത്ഥമുദിപ്പിയ്ക്കു-
മൎത്ഥവും വ്യഞ്ജകം തത: ||　　　|| ൧൬൦ ||

(൧) വക്താവു പറയുന്നവൻ (൨) ശ്രോതാവ് ആരോടു പറയുന്നുവോ അവൻ (൩) വാച്യവസ്തു വാച്യമായ വിഷയം. (൪) വാക്യം പ്രതിപാദിക്കുന്ന രീതി (൫) സന്നിഹിതജനം കേട്ടുനില്ക്കുന്ന ആൾ (൬) കാലം (൭) ദേശം (൮) പ്രകരണം (൯) കാകു സ്വരവികാരം (൧൦) ചേഷ്ടകൾ ഇത്യാദികളിലുള്ള വൈലക്ഷണ്യത്താൽ വാച്യമായോ വ്യംഗ്യമായോ ലക്ഷ്യമായോ ഉള്ള ഒരൎത്ഥം വേറെ ഒരൎത്ഥത്തെ വ്യഞ്ജിപ്പിക്കും. അതിനാൽ ശബ്ദം മാത്രമല്ല അൎത്ഥങ്ങളും വ്യഞ്ജകങ്ങളാകുന്നു.

പ്രതിഭാവത്തുക്കളായ സഹൃദയന്മാൎക്ക് വക്തൃപ്രഭൃതികളുടെ വൈലക്ഷണ്യം നിമിത്തം ഒരൎത്ഥത്തിൽനിന്നു മറ്റൊരൎത്ഥത്തിന്റെ പ്രതീതി വരുന്നുണ്ട്. ഇതും വ്യഞ്ജനാവ്യാപാരത്താൽ തന്നെയാണ് എന്നു താല്പൎയ്യം.

ഉദാഹരണങ്ങൾ:—

(൧)　പെരിയൊരു ജലകുംഭത്തെ-
　　ച്ചേറിക്കൊണ്ടിങ്ങു സത്വരം വന്നേൻ
　　ഏറെ വിയൎത്തു വലഞ്ഞേ-
　　നൊരു നിമിഷം വിശ്രമിക്കണം സഖി! മേ.

ഏകാകിനിയായിച്ചെന്ന് ആറ്റിൽനിന്നും വെള്ളംകൊണ്ടുവന്നവളാണ് ഇവിടത്തെ വക്താവ്. അവൾ തന്റെ ശ്രമകാരണത്തെപ്പറ്റി ചോദിച്ച സഖിയോടു പറയുന്ന ഉത്തരം വാച്യാൎത്ഥം. ഇവിടെ വക്താവിന്റെ നടത്തദോഷത്തെ അറിഞ്ഞിട്ടുള്ളവൎക്ക് അവളുടെ വാക്യത്തിൽ നിന്നു പ്രച്ഛന്നസുരതഗോപനരൂപമായ അൎത്ഥാന്തരം വ്യഞ്ജിയ്ക്കുന്നു.

നഷ്ടം നിശ്ശേഷമായ് പോർമുലയിൽ മലയജം ചുണ്ടിലെച്ചായ്പ്പശേഷം
മുഷ്ടം ലുപ്താഞ്ജനം കണ്ണിണ തവ കൃശമിക്കോൾമയിക്കൊണ്ട കോലം
കഷ്ടം പൊയ്യോതുവോളേ! സ്വജനരുജ ധരിയ്ക്കാത്ത ദൂതീ! കുളിപ്പാ-
നിഷ്ടംപോലന്നു നീ പോയ് കുളമതിൽ നഹി തസ്യാധമസ്യാന്തികത്തിൽ,

നായകനെ വിളിച്ചുകൊണ്ടുവരാൻ പോയിട്ടു ലക്ഷ്യമാണ സംഭോഗചിഹ്നയായി തിരിച്ചുവന്ന ദൂതിയോടു് നായിക പറയുന്ന വാക്കാണിതു്. ഇവിടെ നിന്നെ ഞാൻ നായകസമീപത്തിലേയ്ക്കു പറഞ്ഞയച്ചതിന്റെ ശേഷം സ്വകാര്യപരയായ നീ സ്നാനവേള അതിക്രമിക്കുമെന്നു ഭയന്നു് കുളിക്കാനായിട്ടാണു പോയതെന്നു നിന്റെ ശരീരത്തിലുള്ള ചന്ദനച്യവനാദി ചിഹ്നങ്ങളാൽ ഞാൻ ഊഹിക്കുന്നു എന്നുള്ള വാച്യാൎത്ഥത്തിൽ നിന്നു്, ദൂതി നായകനിൽ പണ്ടേ അനുരക്തയാണെന്നുള്ള ശ്രോതൃവൈശിഷ്ട്യവും വിദഗ്ദ്ധയായ നായിക സ്വനായകന്റെ ദൂതീസംഭോഗരൂപമായ അപരാധത്തെ സ്പഷ്ടമായി പറകയില്ലെന്നുള്ള വക്തൃവൈശിഷ്ട്യവും ദേശകാലാദിവൈശിഷ്ട്യവും അറിഞ്ഞിട്ടുള്ളവൎക്കു നായകനെ കൂട്ടിക്കൊണ്ടുവരാൻ പോയ നീ ചിരാഭിലഷിതമായ തത്സംഭോഗത്തെ ആണു ചെയ്തതെന്നു നിന്റെ ശരീരത്തിലുള്ള ചന്ദനച്യവനാദി ലക്ഷണങ്ങളെക്കൊണ്ടു് ഞാനൂഹിക്കുന്നു എന്നുള്ള വ്യംഗ്യാൎത്ഥം വെളിപ്പെടുന്നു. ഈ ശ്ലോകത്തെ പലരും പലവിധത്തിൽ വ്യാഖ്യാനിച്ചിട്ടുണ്ടു്. പണ്ഡിതരാജന്റെ വ്യാഖ്യാനത്തെ ആണു് ഇവിടെ സ്വീകരിച്ചതു്. ഈ വിധത്തിൽ വാച്യവാക്യാദിശേഷമുള്ള വ്യംഗ്യസഹകാരികൾക്കും ഉദാഹരണം ഊഹിച്ചുകൊൾക.

മേൽ ചൊന്ന രണ്ടു ശ്ലോകങ്ങളിലും വാച്യാൎത്ഥമാകുന്നു വ്യഞ്ജകം. ഇനി ലക്ഷ്യവ്യംഗ്യാൎത്ഥങ്ങൾ വ്യഞ്ജകങ്ങളായി വരുന്നതിനുദാഹരണം—

'ക്ഷണമിമകളിൽനിന്നു, തല്ലി ചുണ്ടിൽ,
കുളുർമുലമേലഥ വീണുടൻ തകൎന്നു,
വലികളിലിടറിച്ചിരേണ നാഭീ-
ച്ചുഴിയിലിറങ്ങി നവീനവർഷബിന്ദു.' —കു. സം.

പാൎവ്വതി തപസ്സുചെയ്തുകൊണ്ടു നിൽക്കുമ്പോൾ വൎഷകാലം വന്നതിനെ വൎണ്ണിക്കുന്ന ഈ ശ്ലോകംകൊണ്ടു് കവി ആദ്യമായി അവളുടെ ദേഹത്തിൽ പതിച്ച വർഷജലബിന്ദുക്കളുടെ ഗതിയെ മുറയ്ക്കു കാണിക്കുന്നു. ഇതാണു് ഇവിടത്തെ വാച്യാൎത്ഥം. ഇതിൽ നിന്നു നാസാഗ്രത്തിൽ ദൃഷ്ടി പതി-

പ്പിച്ചു്, വാ മൂടി, ദേഹം ഇളകാതെ നിവന്നുള്ള ധ്യാനോ-ചിതമായ നില പ്രകരണവാച്യാദികളുടെ വൈശിഷ്ട്യ-ത്താൽ വ്യഞ്ജിക്കുന്നു. ജലബിന്ദുക്കൾ ഇമകളിൽ വീണതും, അവിടെ ക്ഷണം നിന്നതും, അവിടെനിന്നു ചുണ്ടിൽ തട്ടി വായിലിറങ്ങാതെ മാറിൽ പതിച്ചതും മററും അല്ലെങ്കിൽ യോജിക്കുകയില്ലല്ലോ. ഈ വ്യംഗ്യാത്ഥത്തിൽ നിന്നു കാമോ-ദ്ദീപകമായ വഷാരംഭത്തിൽ പോലും അവളുടെ തപസ്സിന് ലേശം പ്രതിബന്ധം വന്നില്ലെന്നു മറെറാരത്ഥവും വ്യഞ്ജി-ക്കുന്നു. അതിനാൽ ഇതു വ്യംഗ്യാത്ഥം വ്യഞ്ജകമാകുന്നതിനു-ദാഹരണം. ഇതിൽത്തന്നെ ജലബിന്ദു ചുണ്ടിൽ തല്ലിയെന്ന-തിനു ലക്ഷണകൊണ്ടു് ചുണ്ടിൽ ബലത്തോടു പതിച്ചു എ-ന്നുണ്ടാകുന്ന ലക്ഷ്യാത്ഥം തല ഉയത്തിയാണു് അവൾ നിന്നിരുന്നതു് എന്നു വ്യഞ്ജിപ്പിക്കുന്നതിനാൽ ലക്ഷ്യാത്ഥം വ്യഞ്ജകമാകുന്നതിനും ഇതുതന്നെ ഉദാഹരണം—

മറെറാ ഉദാഹരണം—

'രാമനെ നിത്യം ദശരഥനെന്നുള്ളി-
ലാമോദമോടു നിരൂപിച്ചുകൊള്ളണം
എന്നെ ജനകാത്മജയെന്നുറച്ചുകൊൾ
പിന്നെയയോദ്ധ്യയെന്നോത്തീടടവിയെ.'   അദ്ധ്യാ. രാ.

ധ്വനിപ്രകരണം.

കാവ്യത്തിന്റെ അംഗങ്ങളെ എല്ലാം വിവരിച്ചതിന്റെ ശേഷം അംഗിയായ ധ്വനിയെ നിരൂപിക്കുന്നു.

വാച്യാതിഗംവ്യംഗ്യമെങ്കി-
ലക്കാവ്യംധ്വനിസംജ്ഞിതം |
ഗുണീഭൂതവ്യംഗ്യസംജ്ഞം
വാച്യംതാൻമുഖ്യമെങ്കിലോ || ||൧൩൧||

ഏതു കാവ്യത്തിൽ വാച്യാൎത്ഥത്തെക്കാൾ വ്യംഗ്യാൎത്ഥം ചമൽക്കാരകാരകമായിരിക്കുന്നുവോ അക്കാവ്യത്തിനു ധ്വനി എന്നു പേർ. വാച്യാൎത്ഥത്തിനാണു പ്രാധാന്യമെങ്കിൽ അക്കാവ്യം ഗുണീഭൂതവ്യംഗ്യമെന്നു പറയപ്പെടുന്നു. ഗുണം (അപ്രധാനം) ആയിത്തീൎന്ന വ്യംഗ്യത്തോടുകൂടിയതു് എന്നു പേരിനൎത്ഥയോജന. രണ്ടിനും പല മാതിരി വകഭേദങ്ങളുണ്ടു്. അവയെ മുറയ്ക്കു വിവരിക്കുന്നു. [പട്ടികകൾ നോക്കുക.]

ലക്ഷണാമൂലമഭിധാ-
മൂലമെന്നുള്ളരണ്ടുതാൻ |
അവിവക്ഷിതവാച്യാൎത്ഥ-
മിഷ്ടാന്യപരവാച്യവും || ||൧൩൨||

ലക്ഷണാമൂലം എന്നും അഭിധാമൂലമെന്നും വ്യംഗ്യം രണ്ടുവിധത്തിൽ വരുമെന്നു പറഞ്ഞിട്ടുണ്ടല്ലോ. ലക്ഷണാമൂലവ്യംഗ്യം പ്രധാനമായി വരുന്നതു് അവിവക്ഷിത വാച്യധ്വനി; അഭിധാമൂലവ്യംഗ്യം പ്രധാനമായി വരുന്നതു് ഇഷ്ടാന്യപരവാച്യധ്വനി അല്ലെങ്കിൽ വിവക്ഷിതാന്യപരവാച്യധ്വനി എന്നു ധ്വനിക്കു് ആദ്യമേ രണ്ടു വിഭാഗം. അതിൽ ആദ്യത്തേതിനു രണ്ടു വകഭേദം പറയുന്നു.

പട്ടിക ൨.

ഗുണീഭൂതവ്യംഗ്യം:
- ൧. അഗൂഢം
- ൨. അപരാംഗം
- ൩. വാച്യസിദ്ധ്യംഗം
- ൪. അസ്ഫുടം
- ൫. സന്ദിഗ്ദ്ധം
- ൬. തുല്യപ്രാധാന്യം
- ൭. കാകാക്ഷിപ്തം
- ൮. അസുന്ദരം

പട്ടിക ൧.

ധ്വനി:
- I. അവിവക്ഷിതവാച്യം
  - 1. അർത്ഥാന്തരസംക്രമിതവാച്യം
  - 2. അത്യന്തതിരസ്കൃതവാച്യം
- II. വിവക്ഷിതാന്യപരവാച്യം.
  - 1. അസംലക്ഷ്യക്രമം
    - 1) രസം
      - a) ശൃംഗാരം
      - b) വീരം
      - c) കരുണം
      - d) ഹാസ്യം
      - e) രൗദ്രം
      - f) ഭയാനകം
      - g) ബീഭത്സം
      - h) അത്ഭുതം
      - i) ശാന്തം
    - 2) ഭാവം
    - 3) രസാഭാസം
    - 4) ഭാവാഭാസം
    - 5) ഭാവോദയം
    - 6) ഭാവശാന്തി
    - 7) ഭാവസന്ധി
    - 8) ഭാവശബളത
  - 2. സംലക്ഷ്യക്രമം അല്ലെങ്കിൽ അനുരണനം.
    - 1) ശബ്ദശക്ത്യുത്ഥം
      - a) വസ്തു
      - b) അലങ്കാരം
    - 2. അർത്ഥശക്ത്യുത്ഥം
      - a) വസ്തുനാവസ്തു
      - b) വസ്തുനാലങ്കാരം
      - c) അലങ്കാരേണാലങ്കാരം
      - d) അലങ്കാരേണവസ്തു
    - 3. ഉഭയശക്ത്യുത്ഥം

അ വി വ ക്ഷി ത വാ ച്യാ ൎത്ഥ-
ധ്വ നി ര ണ്ടാ യ് പി രി ഞ്ഞി ട്ടും |
അ ൎത്ഥാ ന്ത ര സം ക്ര മി ത-
വാ ച്യം നി ൎദ്ധൂ ത വാ ച്യ വും || ||൧൩൩||

ലക്ഷണാമൂലവ്യംഗ്യത്തിനു പ്രാധാന്യം വരുന്നിടത്താ-ണല്ലൊ അവിവക്ഷിതവാച്യധ്വനി. ലക്ഷണ ജഹത്സ്വാൎത്ഥ എന്നും അജഹത്സ്വാൎത്ഥ എന്നും രണ്ടുവിധത്തിൽ ഉണ്ടു്. അതിൽ അജഹത്സ്വാൎത്ഥലക്ഷണാമൂലവ്യംഗ്യം പ്രധാനമായാൽ അതു് അൎത്ഥാന്തരസംക്രമിതവാച്യധ്വനി. ഇതിൽ വാച്യാൎത്ഥത്തെ തന്നെ അൎത്ഥാന്തരത്തിൽ സംക്രമിപ്പിക്കു-(പ്രവേശിപ്പിക്കു)ന്നതേ ഉള്ളു. ജഹത്സ്വാൎത്ഥലക്ഷണാമൂല-വ്യംഗ്യം പ്രധാനമായി വന്നാൽ അതു നിൎദ്ധൂതവാച്യം അല്ലെങ്കിൽ അത്യന്തതിരസ്കൃതവാച്യം. ഇതിൽ വാച്യാൎത്ഥ-ത്തിനു് അന്വയത്തിൽ പ്രവേശമേ ഇല്ല.

ഉദാ—(അൎത്ഥാന്തരസംക്രമിതവാച്യം)

കരഭം കരഭം; കദളീ കദളീ;
കരിരാജകരം കരിരാജകരം;
കടിലാളകതൻ തുടകൾക്കു ദ്രുമം,
കിടയാ കിടമൂന്നുലകിങ്കലുമേ. —സ്വ.

ഇവിടെ രണ്ടാമത്തെ കരഭ-കദളീ-കരിരാജകരപദ-ങ്ങൾ അൎത്ഥാന്തരസംക്രമതിങ്ങൾ; അവ മുറയ്ക്കു കാൎശ്യാദി-ദോഷങ്ങളുള്ള കരഭം, ജാഡ്യാദിദോഷങ്ങളുള്ള കദളി, കാൎക്ക-ശ്യാദിദോഷങ്ങളുള്ള കരിരാജകരം എന്നു് അൎത്ഥാന്തരത്തിൽ പ്രവേശിപ്പിക്കപ്പെട്ടിരിക്കുന്നു. കാൎശ്യാദിദോഷാധിക്യംവ്യംഗ്യം.

മറേറതിനുദാഹരണം—

തുണചെയ്തു ഭവാനിനിക്കു പാരം
ഗുണവാനെന്നതുമങ്ങു കാട്ടിയല്ലൊ;
ഇതുമാതിരിതാൻ ചരിച്ചു മേലും
സതതം വാഴ്ക തോഴരേ! സുഖേന. —സ്വ.

ശത്രുവിനോടു പറയുന്നതാകയാൽ ഇതിൽ വാച്യാൎത്ഥം ബാധിതമായിട്ടു്, 'അങ്ങെനിക്കു വളരെ ഉപദ്രവം ചെയ്തു, ദുഷ്ടനാണെന്നതും വെളിപ്പെടുത്തി; ഹേ ശത്രോ! മേലും ഈ വിധം ആചരിച്ചുകൊണ്ടു് അങ്ങേയ്ക്കു് ഏറെനാൾ സുഖിച്ചി-രിപ്പാൻ ഇടയാകാതെ പോകട്ടെ' എന്ന ശാപത്രൂപമായ

ലക്ഷ്യാൎത്ഥത്തെ പ്രതിപാദിക്കുന്നു. 'നീ എത്രതന്നെ ശത്രുത്വം എന്നോടു ചെയ്താലും ഞാൻ നിനക്കു് ഒരു അപ്രിയമായ വാക്കു പറയുകപോലും ചെയ്വാൻ ഭാവിച്ചിട്ടില്ല' എന്നു വ്യംഗ്യാൎത്ഥം. ഇതിൽ വാച്യാൎത്ഥം സൎവ്വഥാ അനുപയുക്തമായിരിക്കുന്നതിനാൽ ഇതു് അത്യന്തതിരസ്കൃതവാച്യം. വിപരീതലക്ഷണ കൂടാതെയും ഇതു സംഭവിക്കും.

എങ്ങിനെ—

'ചന്ദ്രോദയം പാരത്തുഴമാഴിപോലെ
തൽക്കാലമുള്ളൊന്നു ചലിച്ചൊരീശൻ
പാരിച്ച ബിംബാധരകാന്തിയോലു-
മുമാമുഖം കണ്ണുകളാൽ നുകൎന്നാൻ.' —കു. സം.

ഇവിടെ 'നുകൎന്നാൻ' എന്നതിനു നോക്കി എന്നു ലക്ഷ്യാൎത്ഥം; അനുരാഗാധിക്യം വ്യംഗ്യം; കുടിക്കുക എന്ന വാച്യാൎത്ഥം തിരസ്കൃതം.

ഇഷ്ടാന്യപരവാച്യാഖ്യ-
ധ്വനിയും രണ്ടുമാതിരി |
സംലക്ഷ്യക്രമമായേകം
അസംലക്ഷ്യക്രമം പരം || ||൧൬൪||

ഇഷ്ടം വിവക്ഷിതം; അന്യപരം വ്യംഗ്യപരം; വിവക്ഷിതവും വ്യംഗ്യാൎത്ഥത്തെ നയിപ്പിക്കുന്നതുമായ വാച്യാൎത്ഥമുള്ളതു് എന്നു പേരിന്റെ അക്ഷരാൎത്ഥം. അതു സംലക്ഷ്യക്രമമെന്നും, അസംലക്ഷ്യക്രമമെന്നും രണ്ടായിപ്പിരിയുന്നു. വാച്യാൎത്ഥം ഇത്രത്തോളംകൊണ്ടവസാനിച്ചു. ഇതിനുമേൽ വ്യംഗ്യാൎത്ഥം എന്നു ക്രമം സ്ഫുടമായി കാണുന്നിടത്തു സംലക്ഷ്യക്രമം; ക്രമം സ്ഫുടമാകാത്തിടത്തു് അസംലക്ഷ്യക്രമം.

രസഭാവാദിയാമന്ത്യ-
മനുസ്വാനാഖ്യമാദിമം |
അനന്തം ഭേദമന്ത്യത്തി-
നാദിമത്തിനു മൂന്നു താൻ || ||൧൬൫||

അന്ത്യം അസംലക്ഷ്യക്രമം; അതിന്റെ ഭേദങ്ങളാണു് രസഭാവാദിധ്വനികൾ; അതിനു് അവസാനിക്കാതെ അവാന്തരസവിഭാഗങ്ങൾ ചെയ്യാം. ആദിമം സംലക്ഷ്യക്രമം; അതി-

ന് അനുസ്വാനധ്വനി എന്നു പേർ. അനുസ്വാനം അനു-രണനം, മാറൊലി എന്നു ശബ്ദാർത്ഥം. മണിയടിച്ചാൽ പിന്നാലെ ഒരു സൂക്ഷ്മമായ നാദം കേൾക്കുംപോലെ വാച്യാർത്ഥത്തിനു പുറകേ തന്നെ വ്യംഗ്യാർത്ഥം ഇതിൽ ഉദിക്കുന്നുവെന്നു താല്പര്യം. ഈ അനുസ്വാനധ്വനിക്കു മൂന്നുൾപ്പിരിവുകൾ. അവയിന്നതെന്നു ചൊല്ലുന്നു.

ശബ്ദാർത്ഥോഭയശക്ത്യുത്ഥ-
മെന്നു-

ശബ്ദശക്ത്യുത്ഥം, അർത്ഥശക്ത്യുത്ഥം, ഉഭയശക്ത്യുത്ഥം എന്നു മൂന്നു്. ഉഭയം ശബ്ദവും അർത്ഥവും.

പിന്നവയിൽ പുനഃ

വസ്ത്വലങ്കാരരൂപേണ
വ്യംഗ്യവ്യഞ്ജകഭേദതഃ,
ശബ്ദാർത്ഥശക്ത്യുത്ഥവങ്ങൾ-
ക്കുണ്ടാം ഭേദമവാന്തരം || ||൧൬൩||

ഈ മൂന്നിൽ ശബ്ദശക്ത്യുത്ഥം, അർത്ഥശക്ത്യുത്ഥം എന്നു രണ്ടിനു് ഉൾപ്പിരിവുകൾ ഉണ്ടാകുന്നു. അതിലേയ്ക്കു ഹേതു വ്യംഗ്യവും, വ്യഞ്ജകവും വസ്തുരൂപമോ അലങ്കാരരൂപമോ ആയി വരാമെന്നുള്ളതു്. വസ്തുവെന്നാൽ ഒരു സാധാരണ സംഗതി; ഔപമ്യാദിചമൽക്കാരമുള്ളതലങ്കാരം. അതിൽ ശബ്ദശക്ത്യുത്ഥവത്തിനു വ്യംഗ്യം വസ്തുവോ അലങ്കാരമോ എന്നുള്ള ഭേദത്താൽ രണ്ടുവക ഭേദം. അർത്ഥശക്ത്യുത്ഥവത്തിനു് വ്യംഗ്യവ്യഞ്ജകങ്ങൾ രണ്ടിലും ഈ ഭേദം സംഭവിക്കുന്നതിനാൽ നാലുവക ഭേദം; ൧. വസ്തുകൊണ്ടു വസ്തു. ൨. വസ്തുകൊണ്ടു് അലങ്കാരം. ൩. അലങ്കാരംകൊണ്ടു വസ്തു. ൪. അലങ്കാരംകൊണ്ടു് അലങ്കാരം എന്നു്. ഉഭയശക്ത്യുത്ഥമാകട്ടെ ഒരുവിധമേ സംഭവിക്കു. മുറയ്ക്കുദാഹരണങ്ങൾ.

ശബ്ദശക്തിമൂലവസ്തുധ്വനിക്കു്—

'കാതിലോല'—'നല്ലതാളി.'

രണ്ടു കവികളുടെ സംവാദം. ഒരു നായിക സഖിയോടുകൂടി തേച്ചുകുളിക്കാൻ പോകുന്നവഴി അവരെ നോക്കീട്ടു രണ്ടു കവികൾ തങ്ങളിൽ ചെയ്ത സംഭാഷണമാകുന്നു ഇതു്. ഇവിടെ

'കാതിൽ ഓല (ഇട്ടിട്ടുണ്ട്)' '(കയ്യിൽ) നല്ലതായ താളിയും (ഉണ്ട്)' എന്നുള്ള വാച്യാൎത്ഥത്തിനു പുറമെ വേറെ പദഭേദം കൂടി യോജിക്കുന്ന ശബ്ദങ്ങളുടെ മഹിമാവിനാൽ 'കാ (ഏവൾ) അതിലോലാ (അധികം സുന്ദരീ)' എന്നും 'നല്ലതു് ആളി (സഖി)' എന്നും അനുസന്ധാനരൂപമായ വ്യംഗ്യാൎത്ഥം ഉദിക്കുന്നു. ഈ വ്യംഗ്യത്തിൽ അലങ്കാരലക്ഷണങ്ങൾ ഒന്നും യോജിക്കാത്തതിനാൽ ഇതു കേവലം വസ്തുരൂപം.

വേറെ ഉദാഹരണം—

സൽക്കാരമേകാനയി പാന്ഥ! കേൾക്ക
തൽക്കാലമിങ്ങില്ല ഗൃഹാധിനാഥൻ
പയോധരത്തിന്റെയുയൎച്ച പാൎത്തി-
ട്ടീയാധിയെങ്കിൽ പുലരെഗ്ഗമിക്കാം. —സ്വന്തം.

മഴക്കാറുള്ള ഒരു സായംകാലത്തിൽ വീട്ടിൽ വന്ന വഴിയാത്രക്കാരനോടു കുലടയായ ഗൃഹിണിപറയുന്ന ഈ വാക്കിൽ 'വീട്ടുകാരൻ ഇവിടെയില്ലാത്തതിനാൽ അതിഥിസൽക്കാരത്തിനൊന്നും പാങ്ങില്ല; മഴയത്തു മറ്റൊരിടത്തു പോകാൻ നിവൃത്തിയില്ലാത്തതിനാൽ രാത്രി കഴിച്ചുകൂട്ടണമെന്നു മാത്രമേ തനിക്കപേക്ഷയുള്ളു എങ്കിൽ ഇവിടെ കിടന്നുകൊള്ളുന്നതിനു വിരോധവുമില്ല' എന്ന സാധാരണമായ വാച്യാൎത്ഥം അതിനു മേൽ 'എന്റെ ഭൎത്താവു് വീട്ടിലില്ല; (പയോധരത്തിന്റെ) സ്തനത്തിന്റെ ഉയൎച്ച കണ്ടിട്ടു് എന്നിൽ അനുരാഗമെങ്കിൽ രാത്രി ഇവിടെ താമസിച്ചിട്ടുപോയാൽ മതി' എന്നുള്ള വ്യംഗ്യം സഹൃദയന്മാരുടെ മനസ്സിൽ ഝടിതി സ്ഫുരിക്കുന്നു. ഈ വ്യംഗ്യം പയോധരശബ്ദശക്തിമൂലവും വസ്തുമാത്രവും ആകയും ചെയ്യുന്നു.

ശബ്ദശക്തിമൂലാലങ്കാരധ്വനിക്കു്.

സൽകീൎത്തികൊണ്ടു പരമന്നകുലത്തിനെല്ലാ-
മുൽകൎഷദൻ, പ്രഥിതവിക്രമനിത്രിലോക്യാം,
നൽശാരദോജ്ജ്വലരുചിലാഭവിലോലശീലൻ
സന്മാനസസ്ഥിതിലമരുന്നിതു രാജഹംസൻ. —സ്വന്തം.

ഇതിനു രാജപരമായ അൎത്ഥം പ്രകരണബലാൽ ആദ്യം സ്ഫുരിച്ചതിന്റെ ശേഷം ഹംസപരമായ ഒരപ്രകൃതാൎത്ഥം കൂടി ഉദിക്കുന്നു. പരമന്നകുലത്തിനു് (ശത്രുരാജകുലത്തിനു്)

ഉൽക്കർഷത്തെ ബന്ധിക്കുന്നവൻ; അന്നകുലത്തിന് (ഹംസ-കുലത്തിന്) പരം (ഏററം) ഉൽക്കർഷത്തെ കൊടുക്കുന്നവൻ എന്നും; വിക്രമം പൌരുഷം നട എന്നും; ശാരദയുടെ (സരസ്വതിയുടെ) ശാരദം ശരൽക്കാലസംബന്ധി എന്നും; സത്തുക്കളുടെ മാനസം മനസ്സ്, നല്ല മാനസാഖ്യസരസ്സെന്നും ഈ ശബ്ദങ്ങളുടെ മാഹാത്മ്യത്താലാണു രണ്ടർത്ഥമുളവാകുന്നത്. ഇവിടെ അരയന്നം മാനസത്തിലെന്നപോലെ പ്രകൃതനായ രാജാവു് സത്തുക്കളുടെ മനസ്സിൽ അമരുന്നു എന്നു് ഉപമാലങ്കാരം വ്യംഗ്യം.

ഹ്രസ്വാംഗകേളാകാരം; പൃഥ്വം ചതുരം ത്രിവിക്രമ! ഭവാന്റെ
അകമലമാകവെയകലാൻ കമലസഖം നിൻപദം വണങ്ങുന്നേൻ. —സ്വ.

ഇതിൽ വിരോധാലങ്കാരം വ്യംഗ്യം.

നേൽകല്യാണം സ്സന്ദനംകൊണ്ടു സൂചി-
പ്പിക്കുംപോലിന്നാന്തരാത്മജ്ഞമാകും
ഇക്കണ്ണോത്താൽ വാമമെന്നാലുമിപ്പോൾ
കൈക്കൊള്ളുന്നു ഹന്ത! ദാക്ഷിണ്യമേററം? —മാല.

ഇത്യാദികളിൽ 'എന്നാലും' ഇത്യാദി പദങ്ങൾ വിരോധത്തെ വാച്യമാക്കുന്നു. ഇവിടെ അതുപോലെ ദ്യോതകപദമൊന്നുമില്ലാത്തതിനാൽ വിരോധം വ്യംഗ്യം. ഇതുപോലെ യഥാസംഭവം വേറെ അലങ്കാരങ്ങൾക്കും ധ്വനി ഊഹിച്ചുകൊൾക.

ശബ്ദശക്തിമൂലധ്വനിക്കു കാണിച്ച ഉദാഹരണങ്ങളെല്ലാം ശ്ലേഷാലങ്കാരത്തിന്റെ തന്നെ വകഭേദങ്ങളല്ലയോ എന്നു് ഇവിടെ ഒരു സന്ദേഹം ജനിക്കുന്നു. അതിലേയ്ക്കു് അഭിധാമൂലധ്വനി, പ്രകൃതാപ്രകൃതശ്ലേഷം, സമാസോക്തി ഇവ മൂന്നിലും വിശേഷണങ്ങൾക്കു നാനാർത്ഥവിവക്ഷ തുല്യമാകുന്നു. വിശേഷ്യത്തിന്റെ സ്വഭാവംകൊണ്ടാണു് ഇവ വേർതിരിയുന്നത്. അഭിധാമൂലധ്വനിയിൽ പ്രകൃതാപ്രകൃതങ്ങളായ രണ്ടു വക വിശേഷ്യങ്ങളും ശ്ലിഷ്ടങ്ങളായിരിക്കും; പ്രകൃതാപ്രകൃതശ്ലേഷത്തിൽ അപ്രകൃതവിശേഷ്യം മാത്രം ശ്ലിഷ്ടം; സമാസോക്തിയിൽ വിശേഷ്യത്തിനു ശ്ലേഷമേ ഇല്ല എന്നു രസഗംഗാധരകാരൻ സമാധാനം ചെയ്യുന്നു. പ്രാചീന-

ന്മാർ പ്രകൃതാപ്രകൃതശ്ലേഷത്തെ സ്വീകരിക്കാതെ അതിന്റെ വിഷയത്തെക്കൂടി അഭിധാമൂലധ്വനിക്കു കൊടുക്കുന്നു. പ്രകൃതാപ്രകൃതശ്ലേഷം അന്യാലങ്കാരസങ്കീർണ്ണമായിട്ടല്ലാതെ സംഭവിക്കാത്തതിനാൽ പ്രാചീനമതം തന്നെ ഇവിടെ ആദരണീയമെന്നു തോന്നുന്നു. അപ്പയ്യദീക്ഷിതരാകട്ടെ, 'സൽകീർത്തികൊണ്ടു പരമന്നകലത്തിന്' ഇത്യാദി ധ്വന്യുദാഹരണങ്ങളിലും ശ്ലേഷംകൊണ്ടു രണ്ടർത്ഥവും വാച്യമായിട്ടുതന്നെയിരിക്കുന്നുവെന്നും പിന്നീട് അവയ്ക്കു തങ്ങളിലുള്ള ഉപമാനോപമേയഭാവപ്രതീതിയാണിവിടെ വ്യംഗ്യമെന്നും അഭിപ്രായപ്പെടുന്നു. ഇനി "പ്രകരണം" മുതലായ അഭിധാനിയാമകങ്ങൾ ഉള്ളിടത്തു രണ്ടാമത്തു തോന്നുന്ന അർത്ഥം വ്യംഗ്യം. അതില്ലാത്ത ഒററശ്ലോകങ്ങളിലും മററും വാച്യമാകയാൽ "ശ്ലേഷാലങ്കാരം" എന്നു പ്രദീപകാരാദികൾ വാദിക്കുന്നു. ശ്ലേഷം ഒരു സ്വതന്ത്രാലങ്കാരമേ അല്ലെന്നു സർവ്വസ്വകാരൻ പറയുന്നു. ഈ വിധം പ്രകൃതവിഷയത്തിൽ ഗ്രന്ഥകാരന്മാർ ഭിന്നഭിന്നാഭിപ്രായന്മാരാകുന്നു.

ദൂരെ ദൂരെ ആലോചിക്കുമ്പോൾ പലവിധം അസ്വാരസ്യങ്ങൾക്ക് അവസരവും കാണുന്നു. 'ശ്രീമത്വാത്താൽ...' എന്ന് അഭിധാമൂലവ്യഞ്ജനയ്ക്കു ചൊന്ന ഉദാഹരണത്തിൽ ശ്രീമത്വാദിപദങ്ങൾ പ്രകൃതാർത്ഥത്തെക്കാൾ അപ്രകൃതാർത്ഥത്തിൽ അതിപ്രസിദ്ധങ്ങളാകയാൽ പ്രകരണനിയന്ത്രണയെ ഗണിക്കാതെ പ്രബലതരയായ അന്വയയോഗ്യതയെ അനുസരിച്ച് അപ്രകൃതാർത്ഥത്തിൽ തന്നെ ബുദ്ധി ആദ്യം പ്രവേശിക്കുന്നു എന്നു തോന്നിപ്പോകുന്നു. എന്നാൽ ബുദ്ധിയുടെ ഈവിധ പ്രവൃത്തി ഒരു ദുസ്സ്വാതന്ത്ര്യമാണെന്നുള്ള ബോധത്താൽ അതിനെ അടക്കി പ്രകരണോപദിഷ്ടമായ മാർഗ്ഗത്തിലൂടെ തന്നെ പ്രസരിപ്പിച്ചു പ്രകൃതാർത്ഥത്തിൽ പ്രഥമം അതിനെ അവതരിപ്പിക്കേണ്ടതാണ് ന്യായമെന്നു സമ്മതിക്കയും ചെയ്യേണ്ടതീരൂ. എവമ്പ്, വാച്യത്തെക്കാൾ വ്യംഗ്യം അതിപ്രകടമെന്നു വന്നുചേരുന്നു. ഇതു് ആലങ്കാരികസിദ്ധാന്തത്തിനു വിരുദ്ധമാണുതാനും. ഇതിനു പുറമേ, വ്യംഗ്യമായ അപ്രകൃതാർത്ഥം വാച്യമായ പ്രകൃതാർത്ഥത്തിനു നിശ്ശേഷം അനുപയോഗിയായിരുന്നാൽ അതു കേവലമസംബന്ധമായിപ്പോകും;

അതിനാൽ സമാസോക്തിയിൽ ചൊന്ന രീതി അനുസരിച്ച് രണ്ടർത്ഥങ്ങൾക്കും തങ്ങളിൽ സാമ്യമോ അഭേദമോ അവസാനത്തിൽ കല്പിക്കേണ്ടിയിരിക്കുന്നു. അപ്പോഴും വ്യംഗ്യം ഗുണീഭൂതമായി ചമയുന്നു. ഗുണീഭൂതവ്യംഗ്യമാകട്ടെ അലങ്കാരമാകുന്നതല്ലാതെ അലങ്കാര്യമാകുന്നതല്ലെന്നു സർവസമ്മതവുമാണ്. സമാസോക്ത്യലങ്കാരം തന്നെ ഒരു ഗുണീഭൂതവ്യംഗ്യമാണല്ലോ. അതിനാൽ അഭിധാമൂലവ്യംഗ്യം ധ്വനിയാകുന്നതല്ലെന്നു വന്നുചേരുന്നു. ഈ സ്ഥിതിക്ക് ഉക്തവ്യഞ്ജനയെ പ്രകൃതാപ്രകൃതശ്ലേഷമെന്ന് അലങ്കാരമദ്ധ്യേ ചേർക്കുന്നതല്ലയോ ന്യായമെന്ന് ഒരാലോചന വരുന്നു. അങ്ങനെ ചെയ്യുന്ന പക്ഷം അഭിധാമൂലവ്യഞ്ജനയ്ക്കുതന്നെ മൂലച്ഛേദം വന്നുപോകും. അതു് അത്ര രമണീയമായി തോന്നുന്നുമില്ല. അതിനാൽ പ്രദീപകാരന്റെ വിഷയവിഭാഗം തന്നെ കൊള്ളാവുന്നതെന്നു സമാധാനപ്പെടേണ്ടിയിരിക്കുന്നു എന്ന് അതിപ്രസംഗം ഇവിടെ നിൽക്കട്ടെ.

ഇനി അർത്ഥശക്തിമൂലധ്വനികൾക്കുദാഹരണം. അതിൽ വസ്തുനാവസ്തുധ്വനിക്ക്.

'നന്നായോളൂ ജനം തപോധനമിമം നിന്നന്വയം ചൊന്നതും,
തന്നാലാലകൃതാം ത്വയി പ്രണയിതാമസ്യാഃ കഥഞ്ചിച്ചതാം,
ഒന്നായ് ഗ്രാഹ്യയിവൾ പരിഗ്രഹഗണേ സാമാന്യബുദ്ധ്യാ ത്വയാ
പിന്നാൽ ഭാഗ്യവിധേയമായതു വധൂബന്ധുക്കളാൽ വാച്യമോ?'—ശാക.

വസ്തുനാ അലങ്കാരധ്വനിക്ക്.

തീരത്തിതാ നിൻവദനം പ്രസന്നം
നീരത്തിലത്താമരയും പ്രബുദ്ധം
കണ്ടിട്ടിതാ തേൻ നുകരാൻ തുനിഞ്ഞ
വണ്ടിന്നു മണ്ടുന്നിതു രണ്ടിടത്തും —സ്വന്തം.

ഇവിടെ വണ്ടിന് താമര ഏതെന്നു സാദൃശ്യമൂലമായ സംശയം വ്യംഗ്യമാകയാൽ സസന്ദേഹാലങ്കാരധ്വനി.

അലങ്കാരേണ വസ്തുധ്വനിക്ക്.

'ഏറെക്കേണു കടുത്ത കണ്മിഴി'മനം നീറിപ്പുറത്തുരുമാ-
ച്ചൂടേറും നെടുവീർപ്പു നീളവെ നിറം ഭിന്നിച്ചു ബിംബാധരം,
കൈയിൽകോർത്ത കവിൾത്തടം കുറുനിരച്ചാർത്താൽ കറുത്തൊട്ടിടം
തിണ്ണം തൻമുഖമിന്നനിങ്കലുഴലും തിങ്കൾക്കെതിർക്കും സഖേ'—മേ, ദൂ.

ഇവിടെ യക്ഷൻ പ്രിയാമുഖത്തെ മേഘഗ്രസ്തമായ ചന്ദ്രബിംബത്തോടുപമിക്കുന്നതിൽനിന്ന് മേഘത്തിന് അവളെക്കണ്ടറിയാൻ പ്രയാസമിരിക്കയില്ലെന്ന വസ്തു വ്യഞ്ജിക്കുന്നു.

അലങ്കാരേണാലങ്കാരധ്വനിക്ക്.

'മണമൊട്ടറിയാന്നിടുന്ന ചുണ്ടാ-
മിതളുകളൊത്ത മുഖം മുതക്കി നിൽക്കെ,
സ്ഫുടമവളുളവാക്കി താമരപ്പൂ-
വതുപൊഴുതംബുജമററിരുന്നൊരാററിൽ'　　—കു. സം.

ഇതിൽ ശിശിരകാലത്തിലെ ഹിമവൃഷ്ടികൊണ്ടു താമരയെല്ലാം നശിച്ചുപോയിരുന്ന നദിയിൽ പാർവ്വതി സ്വമുഖംകൊണ്ടു താമരയെ ഉളവാക്കിയോ എന്നു തോന്നും എന്നുള്ള ഉൽപ്രേക്ഷാലങ്കാരത്തിൽ നിന്ന് തൻമുഖപങ്കജം ഹിമബാധയില്ലാത്തതാണെന്ന വ്യതിരേകാലങ്കാരം ധ്വനിക്കുന്നു.

അനന്തരം ഉഭയശക്ത്യുത്ഥത്തിനുദാഹരണം.

സുന്ദരൻ കാന്തിഭരിതൻ സദ്വൃത്തൻ ബുധസേവിതൻ
പൂർണ്ണമണ്ഡലനീരാജാ കണ്ണിനാനന്ദമേകിടും.　　—സ്വന്തം.

ഇവിടെ നൃപനു ചന്ദ്രനോടു സാദൃശ്യം വ്യഞ്ജിക്കുന്നതിനാൽ ഉപമാധ്വനി. സുന്ദരാദിശബ്ദങ്ങൾ സാധാരണങ്ങളും സദ്വൃത്താദികൾ ശ്ലിഷ്ടങ്ങളുമാകയാൽ ഇതു് ശബ്ദാർത്ഥോഭയശക്തിമൂലം. പര്യായപദങ്ങളെ പ്രയോഗിച്ചാലും വ്യഞ്ജനയ്ക്കു കുറവു വരാത്തിടത്തു് അർത്ഥശക്ത്യുത്ഭവധ്വനി; ശബ്ദം മാററാൻ പാടില്ലാത്തിടത്തു് ശബ്ദശക്ത്യുത്ഭവധ്വനി; അതിനാൽ രണ്ടും കലർന്നുള്ളിടത്തു ധ്വനി ഉഭയശക്തിമൂലം. വിഭാഗം പ്രാധാന്യം പ്രമാണിച്ചുമാകുന്നു. ശബ്ദവും അർത്ഥവും വ്യഞ്ജകമാവാം; അതിൽ പ്രധാനവ്യഞ്ജകം ശബ്ദമെങ്കിൽ ശബ്ദശക്തിമൂലം; അർത്ഥമെങ്കിൽ അർത്ഥശക്തിമൂലമെന്നാണ് വ്യവസ്ഥ. എല്ലാ ശബ്ദങ്ങളും ഒന്നുപോലെ ശ്ലിഷ്ടങ്ങളായിട്ടു് ഉദാഹരണങ്ങൾ കാണുകയില്ല. 'സൽക്കാരമേകാൻ...' എന്ന ശബ്ദശക്ത്യുത്ഥവസ്തുധ്വന്യുദാഹരണത്തിൽ പയോധരശബ്ദം ഒന്നേ ശ്ലിഷ്ടമായുള്ളു. ഈ വ്യവസ്ഥപ്രകാരമാണ് ഉഭയശക്തിമൂലധ്വനി ഒരുവിധമേ സംഭവിക്കൂ എന്നു പറഞ്ഞതു്.

രസനിരൂപണം.

ഇഷ്ടാന്യപരവാച്യത്തിൽ അനുസ്വാനധ്വനി എന്നും പേരുള്ള സംലക്ഷ്യക്രമത്തെ ഭേദപ്രഭേദങ്ങളോടുകൂടി വിവരിച്ചുതീൎന്നു. ഇനി 'അനന്തം ഭേദമന്യത്തിന്നു' എന്നു പറഞ്ഞ അസംലക്ഷ്യക്രമത്തെ നിരൂപണം ചെയ്യുന്നു. ഇതിന്നുതന്നെ രസഭാവാദിധ്വനി എന്നും പേർ പറഞ്ഞതു്. വാച്യം വിവക്ഷിതമായുള്ളിടത്തു് ആ വാച്യാൎത്ഥത്തിന്റെ ഛവ്ണയിൽ വ്യഞ്ജിക്കുന്നതു ചിലേടത്തു് അലംകൃതമോ അനലംകൃതമോ ആയ ഒരു സംഗതിയാകാം; അതാണു് അനുസ്വാനധ്വനി. മററു ചിലേടത്തു് ഒരു മനോവികാരം വ്യഞ്ജിച്ചു എന്നു വരാം; അതാണു് രസഭാവാദിധ്വനി; മനോവികാരം എന്നാൽ രതി, ശോകം, വിസ്മയം മുതലായ ചിത്തവൃത്തിവിശേഷം; അതിന്നു ഭാവമെന്നു പേർ. ഭാവങ്ങളിൽ ചിലതു് അംഗങ്ങളായ മററു ഭാവങ്ങളോടു യോജിച്ചു് അംഗിയായിത്തീൎന്നു് അവിച്ഛിന്നാധാരമായി നിലനില്ക്കുന്നതായിട്ടുണ്ടു്; ഇവയെ രസമെന്നു ചൊല്ലുന്നു; ശേഷമുള്ളവ ഭാവങ്ങൾ തന്നെ. ആ രസത്തിന്റെ സ്വരൂപമിന്നതെന്നു ചൊല്ലുന്നു.

ഭാവം മനോവികാരം താൻ;
അച്ഛിന്നം സ്ഥായിയാമതു് |
അതിൻ കാരണകാൎയ്യങ്ങൾ
വിഭാവമനുഭാവവും || ||൧൬൭||

സഹായി ഭാവം സഞ്ചാരി;
കാവ്യനാട്യപ്രകാശിതം |
വിഭാവാദികളാൽ വ്യക്തം
സ്ഥായിഭാവമതാം രസം || ||൧൬൮||

ഭാവമെന്നാൽ മനോവികാരമാകുന്നു. സജാതീയങ്ങളോ വിജാതീയങ്ങളോ ആയ മററു ഭാവങ്ങളെക്കൊണ്ടു വിച്ഛേദം (തടസ്സം) വരാതെ രസമായിച്ചമയുന്നതുവരെ നിലനില്ക്കുന്നതായ ഭാവത്തിന്നു് സ്ഥായി എന്നു പേർ. അതു് രതി, ശോകം മുതലായി ഒൻപതെണ്ണമെന്നു മേൽ പറയും. ലോകത്തിൽ സംഭവിക്കുന്ന ഈ രത്യാദികൾക്കു് (൧) കാരണങ്ങളായിട്ടും(൨) കാൎയ്യങ്ങളായിട്ടും(൩)സഹകാരികളായിട്ടും ഏതെല്ലാം ഉണ്ടോ

അതതെല്ലാം കവിവാക്യത്താലോ നടൻെറ അഭിനയത്താലോ പ്രതിപാദിക്കപ്പെടുന്നതാകമ്പോൾ മുറയ്ക്കു് (൧) വിഭാവങ്ങൾ (൨) അനുഭാവങ്ങൾ (൩) സഞ്ചാരികൾ എന്നു വിളിക്കപ്പെടുന്നു. ഈ വിഭാവാനുഭാവങ്ങളാൽ വ്യഞ്ജിക്കുന്ന രത്യാദി സ്ഥായിഭാവം തന്നെ രസം. കാരികയിൽ 'കാവ്യനാട്യപ്രകാശിതം' എന്ന വിശേഷണം കാരണകാര്യസഹായികൾ മൂന്നിലും അന്വയിക്കുന്നു.

ഇവയിൽ വിഭാവം രണ്ടുവിധം:—ആരെ ആലംബിച്ചു് (ആശ്രയിച്ചു്, വിഷയമാക്കിയിട്ടു്) രത്യാദി ഉദിക്കുന്നു അതു് ആലംബനവിഭാവം; ഉദിതമായ രത്യാദിയെ ഏതു് ഉദ്ദീപിപ്പിക്കുന്നു (തെളിച്ചു പ്രകാശിപ്പിക്കുന്നു) അതു് ഉദ്ദീപനവിഭാവം. ആദ്യത്തേതു തർക്കശാസ്ത്രപ്രസിദ്ധമായ സമവായികാരണം; രണ്ടാമത്തേതു നിമിത്തകാരണം. നായികാനായകാദികൾ ആലംബനം; ആലംബനത്തിൻെറ സൌന്ദര്യാദികളും ചന്ദ്രികാമലയമാരുതാദിതടസ്ഥവസ്തുക്കളും ഉദ്ദീപനം. അനുഭാവവും ബാഹ്യം ആഭ്യന്തരം എന്നു രണ്ടുവിധം. അന്തഃകരണത്തെ സ്പർശിക്കുന്ന സ്തംഭപ്രളയരോമാഞ്ചാദികൾ ആഭ്യന്തരം; ഇവയ്ക്കു് സാത്വികങ്ങളെന്നു പേർ. കടാക്ഷവിക്ഷേപാദിചേഷ്ടകൾ ബാഹ്യം. രത്യാദികളെ അനുഭവപ്പെടുത്തുന്നതിനാൽ ഇവയ്ക്കു് അനുഭാവമെന്നു പേർ. രത്യാദി സ്ഥായിഭാവങ്ങളെ സഹകാരികളായി നിന്നു പോഷിപ്പിക്കുന്ന ചിന്താ ഗ്ലാനി ശങ്കാദികളായ വികാരങ്ങൾ സഞ്ചാരികൾ. ലോകത്തിൽ ദുഷ്ഷന്താദി നായകന്മാർക്കു് ശകുന്തളാദികളായ ആലംബനകാരണങ്ങളാലുദിച്ചു്, മന്ദമാരുതചന്ദ്രികാദികളായ ഉദ്ദീപനകാരണങ്ങളാൽ ഉദ്ദീപിതമായി, അശ്രുപാതാദികാര്യങ്ങളാൽ അനുഭവപ്പെട്ടു്, ഉൽകണ്ഠാദി സഹകാരികളാൽ പോഷിതമായിട്ടു് രത്യാദി ചിത്തവൃത്തികൾ നിലനില്ക്കുന്നു. ഈ കാരണകാര്യസഹകാരികൾക്കു കവിവാക്യത്തിലോ നടാഭിനയത്തിലോ ഉണ്ടാകുന്ന പ്രതിബിംബങ്ങളാണു് മുറയ്ക്കു വിഭാവാനുഭാവവ്യഭിചാരികൾ; ഇവയാൽ ഉളവായിത്തെളിഞ്ഞു ബോധപ്പെട്ടു വളൎന്നുവരുന്ന രത്യാദി ചിത്തവൃത്തികൾക്കു സഹൃദയഹൃദയത്തിൽ ഉളവാകുന്ന പ്രതിബിംബമാണു് രസം,

ശുഭ്രവൎണ്ണങ്ങളായ സൂൎയ്യകിരണങ്ങൾക്ക രക്തസ്ഫടികത്തിൽ പ്രവേശിക്കുമ്പോൾ ഔപാധികമായിട്ട രക്തതാദി ഗുണവിശേഷങ്ങൾ ഉണ്ടാകുമ്പോലെ ഈ കാരണാദികൾക്കും രത്യാദിക്കും പ്രതിഫലിപ്പിക്കുന്ന പദാൎത്ഥത്തിന്റെ സ്വഭാവമനുസരിച്ചു ചില വൈലക്ഷണ്യങ്ങൾ ഉളവാകുന്നു. അതിനാൽ കാരണാദികൾ വിഭാവാദിദശയിൽ ഇന്നയാൾ, ഇന്നപ്പോൾ, ഇന്നിടത്തു് ഇത്യാദികളായ വിശേഷാംശങ്ങളെ ത്യജിച്ചു സാമാന്യാകാരങ്ങളായിച്ചമയുന്നു. അതിന്മണ്ണം സ്ഥായിഭാവങ്ങളിൽ ശോകജുഗുപ്സാദികളായ പ്രതികൂലവികാരങ്ങളും അനുകൂലങ്ങളായിത്തീരുന്നു. അതിനാലാണു് നമുക്ക കരുണബീഭത്സാദിരസങ്ങളിലും രുചിയും പ്രവൃത്തിയും ഉണ്ടാകുന്നതു്. ഈ വിഭാവാദികളെ സഹൃദയൻ സ്വഹൃദയത്തിൽ ആവൎത്തിച്ചാവൎത്തിച്ചു് അനുസന്ധാനംചെയ്യുന്ന ക്രിയയ്ക്കു ചൎവ്വണ എന്നു പേർ. ചൎവ്വണദശയിൽ കരിമ്പുകഷണത്തിൽനിന്നു മധുരരസമെന്നപോലെ വിഭാവാദികളിൽനിന്നു ശൃംഗാരാദിരസം ഉത്ഭവിക്കുന്നു. രത്യാദി വികാരങ്ങൾ സഹൃദയന്റെ മനസ്സിൽ വാസനാരൂപേണ ലയിച്ചുകിടക്കുന്നുണ്ടു്. വിഭാവാദി ചൎവ്വണലീനങ്ങളായ അവയെ ഉൽബോധനം ചെയ്യുന്നതേ ഉള്ളു. പദാൎത്ഥങ്ങളുടെ തരത്തിലുള്ള വൈദ്യുതശക്തിയെ ഘൎഷണം വെളിപ്പെടുത്തുന്നതുപോലെ എന്നു് ഇവിടെ ദൃഷ്ടാന്തം കാണിക്കാം. വിഭാവാദികളുടെ ഒന്നുചേൎന്നുള്ള വിലക്ഷണവ്യാപാരത്താൽ വാസനയ്ക്കു് ഉൽബോധം വരുന്നതോടുകൂടിത്തന്നെ മനസ്സ് രജസ്തമസ്സുകളകന്നു് കേവലസത്വാത്മകമായി ചമയുകയും; ആത്മാവു് അജ്ഞാനാവരണം നീങ്ങി, ചിൽപ്രകാശാനന്ദരൂപനായി വിളങ്ങുകയും ചെയ്യുന്നു. താദൃശവസ്ഥമായ മനസ്സിന്നു് താദൃശാത്മസാക്ഷികമായി വിഷയീഭവിക്കുന്ന അനാദിവാസനാരൂപമായ രത്യാദിഭാവം തന്നെ രസം എന്നു രസനിൎവ്വചനം.

രസനിൎവ്വചനവിഷയത്തിൽ ഗ്രന്ഥകാരന്മാൎക്കു് പല അംശത്തിലും അഭിപ്രായഭേദമുണ്ടു്. ചിദാനന്ദവിശിഷ്ടമായ രത്യാദി സ്ഥായിഭാവമെന്നും രത്യാദിസ്ഥായിഭാവവിശിഷ്ടമായ ചിദാനന്ദമെന്നും വിശേഷണാംശത്തിൽ രണ്ടുപക്ഷം. വിഭാവാദി ചൎവ്വണയിൽ സഹൃദയൻ തനിക്കു് ദുഷ്ഷന്താദികളോടു്

4C316

അഭേദം കല്പിക്കുന്നതിനാൽ ശകുന്തളാദി വിഷയകരത്യാദി-തന്നെ രസമെന്നു ചിലർ. ശകുന്തളാദി വിഷയകരത്യാദികളോടുകൂടിയ ദുഷ്ഷന്താദികളോടു തനിക്കു് സ്വപ്നതുല്യമായ സായൂജ്യബോധമാണെന്നു മററു ചിലർ. ദുഷ്ഷന്താദി പാത്രങ്ങളിൽ വാസ്തവബുദ്ധിയാൽ അവക്കു ശകുന്തളാദികളിലുള്ള രത്യാദിയുടെ സാക്ഷാൽകാരം ആണു് രസമെന്നു വേറെ ചിലർ. വിഭാവാദികളുടെ യോഗംതന്നെ രസമെന്നു് ഒരുവകക്കാർ. വിഭാവാദിത്രയത്തിൽ ഏതു് അധികം ചമൽകാരമോ അതുതന്നെ രസമെന്നു മറെറാരു വകക്കാർ.

ഈ രസം എത്രവിധമെന്നു ചൊല്ലുന്നു:—

ശൃംഗാരം കരുണം വീരം
രൌദ്രം ഹാസ്യം ഭയാനകം |
ബീഭത്സമത്ഭുതം ശാന്ത-
മെന്നിങ്ങു രസമൊമ്പതു് || ||൧൩൯||

ഇവയ്ക്കു മുറയ്ക്കു സ്ഥായിഭാവങ്ങൾ.

രതിശോകമഥോത്സാഹം
ക്രോധംഹാസംഭയംക്രമാൽ |
ജുഗുപ്സ വിസ്മയം പിന്നെ
നിവ്വേദം സ്ഥായിഭാവമാം || ||൧൪൦||

(൧) നായികാനായകന്മാക്കു തങ്ങളിൽ ജനിക്കുന്നതും അനുരാഗമെന്നു പറയപ്പെടുന്നതുമായ ചിത്തവൃത്തിവിശേഷം രതി.

(൨) പുത്രമരണാദികളാൽ ഉണ്ടാകുന്നതും വൈക്ലബ്യമെന്നു പറയപ്പെടുന്നതുമായ ചിത്തവൃത്തിവിശേഷം ശോകം.

(൩) പരന്റെ പരാക്രമം, ദാനം മുതലായതു സ്മരിക്കുമ്പോൾ ഉണ്ടാകുന്ന ഔന്നത്യാഖ്യമായ ചിത്തവൃത്തിവിശേഷം ഉത്സാഹം.

(൪) ഗുരുബന്ധുവധാദ്യപരാധങ്ങളാലുണ്ടാകുന്ന ജ്വലനരൂപമായതു ക്രോധം.

(൫) വേഷവികാരാദി കാണുമ്പോൾ ഉണ്ടാകുന്ന വികാസരൂപമായതു ഹാസം.

(൭) വ്യാഘ്രാദിദർശനത്തിൽ ഉണ്ടാകുന്നതും, ഭാവ്യനർത്ഥവിഷയകമായുള്ളതുമായ വൈക്ലബ്യമെന്നതു് ഭയം.

(൮) അശുചിപദാർത്ഥദർശനത്താലുണ്ടാകുന്ന വിചികിത്സ എന്നതു് ജുഗുപ്സ.

(൯) അലൌകികവസ്തുദർശനജന്യമായ ആശ്ചര്യമെന്നതു് അത്ഭുതം.

(൰) സംസാരസുഖങ്ങളുടെ നിസ്സാരത ആലോചിക്കുമ്പോളുണ്ടാകുന്ന വിരക്തി എന്നതു് നിർവേദം.

അനന്തരം സഞ്ചാരിഭാവങ്ങളെ പരിഗണിക്കുന്നു.

നിർവേദംഗ്ലാനിയാലസ്യ-
ശ്രമംശങ്കയസൂയയും |
മദം ദൈന്യം ചിന്ത മോഹ-
മുന്മാദമവഹിത്ഥവും || ||൧൭||

ധൃതിസ്മൃതിമതിവ്രീഡ
ചാപല്യം ജാഡ്യമുഗ്രത |
അമർഷം ഗർവ്വം ഹർഷ-
മൗത്സുക്യം നിദ്രബോധവും || ||൧൮||

സ്വപ്നം വ്യാധിയപസ്മാരം
ത്രാസം മൃതിവിഷാദവും |
വിതർക്കമാവേഗമെന്നു
മുപ്പത്തുംമൂന്നുമിങ്ങനെ || ||൧൯||

ഇഹ സഞ്ചാരിഭാവങ്ങൾ
അല്ലെങ്കിൽ വ്യഭിചാരികൾ |

സഞ്ചാരികൾക്കു വ്യഭിചാരിഭാവങ്ങളെന്നും പേരുണ്ടു്. ഇവയ്ക്കു ലക്ഷണവും ഉദാഹരണവും '* രസസദ്രൂപനിരൂപണ'ത്തിൽ ഇപ്രകാരം കൊടുത്തിരിക്കുന്നു:—

(൧) ദുഃഖം, ഈർഷ്യ, ആത്മജ്ഞാനം മുതലായതുകൊണ്ടുള്ളതും മനോരാജ്യം, നെടുവീർപ്പു് മുതലായ അനുഭാവമുള്ളതുമായ നിഷ്പ്രയോജനബുദ്ധിയാകുന്ന 'നിർവ്വേദം.' എങ്ങിനെ—

* ഈ ഗ്രന്ഥം ഗ്രാമത്തിൽ രാമവർമ്മകോയിത്തമ്പുരാൻ അവർകളുടെ കൃതിയാകുന്നു. ഇതേവരെ ഇതിനെ അച്ചടിച്ചു പ്രസിദ്ധം ചെയ്തിട്ടില്ല.

കിട്ടാത്തതിങ്കലനുരാഗമതീവ ലജ്ജാ-
ക്ലിഷ്ടം ശരീരവുമിതിന്നു പരന്നധീനം
ഇഷ്ടം മഹാവിഷമമെൻ പ്രിയതോഴി! പാർത്താൽ
കഷ്ടപ്പെടുന്നതൊഴികെക്കഴിവൊന്നുമില്ലേ.

(൨) ദാഹം, വിശപ്പ്, യുദ്ധം, സംഭോഗാദിവ്യായാമം ഇവയിൽനിന്നുണ്ടാകുന്നതും നിറംമാററം, അശ്രദ്ധ, ചടപ്പ്, വാക്കിനും പ്രവൃത്തിക്കും ചുരുക്കം ഇതുകളാകുന്ന അനുഭാവത്തോടുകൂടിയതുമായ ശക്തിക്ഷയമാകുന്നു 'ഗ്ലാനി.' എങ്ങിനെ—

വൈവർണ്ണ്യം വന്നുചേർന്നൂ നയനസരസിജദ്വന്ദ്വവും കൂമ്പിടുന്നൂ
രാവിൻനാഥൻ കണക്കെക്കൊണ്ടുടലിനു ചടവും നാൾക്കുനാൾ കണ്ടിടുന്നൂ
വ്യാപാരത്തിൻ ചുരുക്കം മുടിയുടെ ചെട തന്നാതിടുന്നിപ്രകാരം
വ്യാപത്തുണ്ടായതിൻ സംഗതി സഖിയിനിമേലെങ്കിലും ചൊല്ലുകല്ലേ.

(൩) അഹങ്കാരം, ശ്രമം തുടങ്ങിയുള്ളവയിൽ നിന്നുണ്ടായതും 'കോട്ടുവാ' 'മൂരിനിവരുക' മുതലായ അനുഭാവത്തോടുകൂടിയതുമായ പ്രവൃത്തിമാന്ദ്യമാകുന്ന 'ആലസ്യം.' എങ്ങനെയെന്നാൽ—

നേരം വൈകുന്നതിന്നായ് പുരികുഴലിനിയും ചിക്കറുത്തിട്ടു കെട്ടം-
റായിട്ടില്ലേ നിനക്കീ പുതുമലരിനിയിന്നൊപ്പോൾ ബന്ധിച്ചിടുന്നൂ?
പാരാതേ മൂരിനൂത്തിട്ടിടയിട വടിവിൽ കോട്ടുവായിട്ടുകൊണ്ടീ-
ക്കാലത്താണല്ലിരിക്കേണ്ടതു സഖി വരുവാനായി തേ പ്രാണനാഥൻ.

(൪) വഴിനടപ്പ്, സംഭോഗം മുതലായവയിൽനിന്നുണ്ടാകുന്നതും സ്വേദം മുതലായ അനുഭാവത്തോടുകൂടിയതുമായ ദുഃഖമാകുന്ന 'ശ്രമം.' എങ്ങനെയെന്നാൽ—

സ്ഫുടതരമിയർപ്പുവെള്ളം
തള്ളിയൊലിച്ചപഗമിച്ചു കുറിയെല്ലാം
ചട്ടുലതരായതനയനേ
വല്ലഭനിവിടില്ല സാഹസം വെറുതെ.

(൫) അന്യന്റെ ക്രൂരത്വംകൊണ്ടോ തന്റെ നിലകേടുകൊണ്ടോ ഉണ്ടാകാവുന്ന അപത്തിന്റെ ഊഹിക്കലാകുന്ന 'ശങ്ക.' ഇതിന്ന് അമ്പരന്നിട്ടുള്ള നോട്ടം, ഒച്ചയ്ക്കും നിറത്തിനും മാററം ഇതുകൾ അനുഭാവമാകുന്നു. എങ്ങനെയെന്നാൽ—

പോവാനായ്തുനിയുന്നിതാളു പിരികിൽ പോവാൻ വിഷാദത്തൊടും
ഭാവിക്കുന്നിതു കള്ളമായ്പുനരുടൻ പോകുന്ന ദുഃശങ്കയാൽ
ആവർത്തിച്ചുവരുന്നു പിന്നെയുമൊരോ ഹേതുക്കൾ നിർമ്മിച്ചുകൊ-
ണ്ടീവാമാമണിയെങ്കിലും രതി പുറത്താക്കാൻ മടിക്കുന്നു ഞാൻ.

(൬) അഹങ്കാരമോ, ദൌഷ്ട്യമോ, മുഷിച്ചിലോകൊണ്ടുണ്ടാകുന്നതും, ധിക്കാരം, പരിഹാസം, പുരികംചുളുക്കുക മുതലായ അനുഭാവത്തോടുകൂടിയതുമായ അന്യന്റെ ഉൽക്കർഷത്തെ സഹിക്കവയ്യാഴികയാകുന്ന 'അസൂയ.' എങ്ങനെയെന്നാൽ—

ഭർത്താവയ്യ! തിരിഞ്ഞെടുത്ത രസികപ്പുത്തൻകളത്രത്തിനെ-
പ്പാർത്തില്ലേ പ്രിയതോഴി! ചൊല്ലുകയിവൾക്കെന്താണസാരം ഗുണം
മത്തേഭത്തലയൊത്ത കുത്തുമുലതന്നാസ്ഥാനമാം യൌവന-
ത്തള്ളിപ്പുള്ളതുകൊണ്ടുമാത്രമബലയ്ക്കോക്കത്തികണ്ടോ ഗുണം?

(൭) വാക്കിനും ദേഹത്തിനും ഇടച്ച് മുതലായ അനുഭാവത്തോടുകൂടിയിരിക്കുന്നതും മദ്യം തുടങ്ങിയുള്ളവയിൽനിന്നുണ്ടാകുന്നതുമായ സന്തോഷവൈചിത്ര്യമേളനമാകുന്ന 'മദം.' എങ്ങനെയെന്നാൽ—

സരസനാകിയ നിൻ ഗുണചിന്തയാം
സുര തിമിർത്തു കുടിച്ചൊരു മൽസഖി
വെറുതെ തന്നെയുറച്ചു ചിരിച്ചുകൊ-
ണ്ടലമസംഗതമോതിവരുന്നതേ.

(൮) സത്വം, സ്വത്തു മുതലായതു് ഇല്ലായ്കകൊണ്ടുള്ളതും ദൈന്യവാക്കു്, ദേഹമാലിന്യം മുതലായ അനുഭാവത്തോടുകൂടിയതുമായ ബുദ്ധിതാഴ്മയാകുന്ന 'ദൈന്യം.' എങ്ങനെയെന്നാൽ—

രണ്ടുനാലുദിവസത്തിനകത്തി-
ക്കണ്ടകൻ മദനനെന്നുടെ ജീവൻ
കൊണ്ടുപോമതിനു മുമ്പറിവിച്ചാ-
ലിണ്ടലെൻകണവനോടലിവോടെ.

(൯) ആഗ്രഹിക്കപ്പെട്ടതു കിട്ടായ്കകൊണ്ടുള്ളതും ദീർഘശ്വാസം, സന്താപം മുതലായ അനുഭാവത്തോടുകൂടിയതുമായ വിചാരമാകുന്ന 'ചിന്ത.' എങ്ങനെയെന്നാൽ—

കാതോളം പതിവായ് നടന്നു വളരെ ക്ഷീണിച്ചപോലക്ഷിതൻ
പാതിക്കായ് മിഴി നിന്നിടുന്നു നെടുതായീടുന്നു നിശ്വാസവും
ചോദിക്കുന്നതിനൊന്നിനെങ്കിലുമുരച്ചീടുന്നതില്ലുത്തരം
പാതിപ്പെട്ടു ശരീരവും പ്രിയസഖിയ്ക്കയ്യോ ലഭിക്കായ്കയാൽ.

൧൦) ഭയം, വ്യസനം, ആവേശം മുതലായതുകൊണ്ടുള്ളതും തലതിരിച്ചിൽ, അറിവില്ലായ്ക, കണ്ണിരുട്ടടയ്ക്കുക, വീഴുക മുതലായിട്ടുള്ള അനുഭാവത്തോടുകൂടിയതുമായ മൂർഛയാകുന്ന 'മോഹം.' എങ്ങനെയെന്നാൽ—

നരവര! ഗുണസിന്ധോ! നിന്നെ വേർപെട്ടതിൽപ്പി-
ന്നരിവയർകുലചൂഡാരത്നമാമെൻസഖിക്ക്
സ്മരശരപരിതാപം നാൾക്കുനാളേറിയേറി-
പ്പരമിഹ പരലോകങ്ങൾക്കിടയ്ക്കായിവാസം.

൧൧) ഭയം, സന്നിപാതം, ഇഷ്ടവിയോഗം, ധനഹാനി തുടങ്ങിയുള്ളവയിൽനിന്നുണ്ടാകുന്നതും അകാരണഹാസ്യം, അസംബന്ധപ്രലാപം മുതലായ അനുഭാവത്തോടുകൂടിയതുമായ ചിത്തഭ്രമമാകുന്ന 'ഉന്മാദം.' എങ്ങനെ—

മന്ദം ചന്ദനമേറ്റുതന്റെയടിവാരത്തിങ്കൽ നിന്നിമ്പമായ്
വന്നീടും മരുത്തെന്നലേ! ചെറുതു ഞാൻ നിന്നോടിരക്കുന്നിതം
ചെന്നമ്മന്നവമൗലിതന്നുടെ കപോലാഗ്രേ ശ്രമാംബുവിൻ-
വിന്ദുശ്രേണി തുടച്ചിടുന്നളവിലെൻമാലൊന്നുണർത്തിക്കണേ.

൧൨) ഭയം, ലജ്ജ, കളവു തുടങ്ങിയുള്ളവ ഹേതുവായിട്ട സന്തോഷാദികൊണ്ടുണ്ടാകുന്ന ആകാരത്തെ അന്യഥാകരിക്കുകയാകുന്ന 'അവഹിത്ഥം.' ഇതിനു ചിരിക്കായ്ക, കഥ മാററുക, കള്ളമായി ധൈര്യം പിടിക്കുക മുതലായ അനുഭാവവുമുണ്ട്. എങ്ങനെ—

തലേന്നു നിജ വല്ലഭൻ മതിമറന്നു കുറെന്നിയേ
തുലോം കലശലാക്കിയസ്മരരണങ്ങൾ ചിന്തിക്കയാൽ
മുളച്ച പുളകങ്ങളെസ്സുമുഖിയാളിമധ്യത്തിൽവെ-
ച്ചിളംവെയിലുകാച്ചലാം കളവിനാൽ മറച്ചീടിനാൾ.

൧൩) അഭീഷ്ടലാഭം, തത്വജ്ഞാനം മുതലായതുകൊണ്ടുണ്ടാകുന്ന ആഗ്രഹമില്ലായ്കയാകുന്ന 'ധൃതി.' എങ്ങനെയെന്നാൽ—

അരശനു മനതാരിൽ ദീനയാമെന്നിലല്ലും
തിരുവുള്ളമുള്ളവായെന്നല്ലയോ തോഴി! ചൊല്ലി
അമൃതിനു സമമാമീ വാക്കുകേട്ടോരിനിക്കീ-
ഭുവനതലമശേഷം പുൽക്കൊടിപ്രായമായി.

൧൪) മുമ്പിൽ അനുഭവിച്ചതിന്റെ ഓർമ്മയാകുന്ന 'സ്മൃതി.' എങ്ങിനെ—

അന്യൂനപ്രേമമോടെൻ പ്രിയതമനൊരുനാൾ പണ്ടൊരിക്കൽപ്പതുക്കെ
പ്പിന്നിൽ കൂടീട്ടുവന്നെൻനയനമിരുകരംകൊണ്ടു പൊത്തിപ്പിടിച്ചു-
ന്നന്നുണ്ടായോരു സൌഖ്യം പ്രിയസഖി! പറയുന്നെന്തു ഞാനിന്നുമേപോലെ-
ന്നിന്നിപ്പോഴങ്ങനേയെങ്കിലുമതു വരുമെന്നിങ്ങു തോന്നുന്നുമില്ല.

൧൫) ശാസ്ത്രവിചാരം, ഊഹാപോഹം തുടങ്ങിയുള്ളതു കൊണ്ടു് ഏതെങ്കിലും ഒന്നിനെ തീർച്ചപ്പെടുത്തുകയാകുന്നു 'മതി.' ഇവിടെ പഠിപ്പിക്കുക, സംശയം തീർക്കുക, പ്രസംഗങ്ങൾ ചെയ്യുക മുതലായവ അനുഭാവമാകുന്നു. എങ്ങനെ—

സ്നേഹം തുള്ളിയുമുള്ളിലില്ല ദയിതന്നെന്നുള്ള കാര്യത്തെ ഞാൻ
ഊഹിക്കുന്നയി തോഴി! എന്തിനു വൃഥാ ചൊല്ലുന്നിതുണ്ടെന്നു നീ?
ഉണ്ടെന്നുള്ളതു സത്യമെന്നു പറകിൽ പിന്നെന്തു ഹേമന്തമാ-
മിക്കാലത്തു പൊരുത്തിടാതെ വരുവാനെന്നൊന്നു ചിന്തിച്ചതോ.

൧൬) കാമം, സ്തുതി മുതലായതുകൊണ്ടു് ഉണ്ടാകുന്ന മനസ്സിന്റെ സങ്കോചമാകുന്നു 'ലജ്ജ.' (അല്ലെങ്കിൽ വ്രീഡ) എങ്ങനെ എന്നാൽ—

നേരേ നോക്കുന്ന നേരം മുഖമവളുടനേ താഴ്ത്തിടുന്നാത്തരാഗം-
ലാരംഭിച്ചെങ്കിൽ ഞാനും മുഖമധു നുകരാൻ പിന്തിരിക്കുന്നു വേഗം
വാരിറും നീരദാളിപ്പുരികുഴൽ പിടിപെട്ടുന്നമിപ്പിച്ചിടുമ്പോൾ
തീരെച്ചിമ്മീട്ടു നേത്രാംബുജമവളിളകാതങ്ങനെ നിന്നിടുന്നു.

൧൭) രാഗദ്വേഷാദികൾകൊണ്ടു മനസ്സ് ഒന്നിൽ നിൽക്കാഴികയാകുന്നു 'ചാപല്യം.' എങ്ങനെയെന്നാൽ —

കസ്തൂരിപ്പൊട്ടുതൊട്ടും പുരികമെഴുതിയും ഗന്ധതൈലങ്ങൾ തേച്ചും
ചേർത്തും പൂഞ്ചായൽ തന്നിൽ പരിമളമിളകും മുല്ലതൻ മാലമേലേ
നേരത്തോരീ വസ്ത്രവും നീയിടയിടയില്പുടുത്തിട്ടു ചെല്ലുമ്പൊഴെല്ലാ-
യുത്തൻപോലെയെങ്കിലിയ്യാളുകളുടെ ശനിതൻദോഷശേഷം വിശേഷം.

൧൮) ഇഷ്ടാനിഷ്ടാഗമത്തിൽനിന്നുണ്ടാകുന്ന ഇതികർത്തവ്യതാമൂഢതയാകുന്നു 'ജാഡ്യം.' എങ്ങനെയെന്നാൽ—

ഭമിക്കനിവെഴുന്നു നിൻകണവനിങ്ങു വന്നിടവേ
ശ്രമക്കുറവിനൊന്നുമേമയുപചരിച്ചതില്ലെങ്കിലും
അമായമധുവൂന്നിട്ടും മൊഴികൾപോലുമോതാതെ നീ-
യുമച്ചു മിഴിയെന്നിയേ സഖി! മിഴിച്ചിടുന്നെന്തെടോ.

൧൯) തനിക്കു വേണ്ടുന്ന ആളുകളിൽ അപരാധം കണ്ടിട്ടു ചെയ്യുന്ന ക്രൂരതയാകുന്നു 'ഉഗ്രത.' ഇതിനു പേടിപ്പി-

ക്കുക, കെട്ടുക, അടിക്കുക മുതലായ അനുഭാവമുണ്ട്. എങ്ങനെ—

കാണിക്കുന്നതബദ്ധമത്രയുമതോ ചോദിച്ചുവെന്നാലുടൻ
താണങ്ങോട്ടു നമസ്കരിക്കുമിവളോ പാരം പ്രസാദിച്ചിട്ടും
കാണിക്കുന്നിനി ഭേദമില്ല വിട! പൊയ്ക്കൊണ്ടാലുമീമട്ടിൽ നീ
നാണിപ്പിക്കുവതിന്നു മേലിലിടയാകാതെന്നു നോക്കട്ടെ ഞാൻ.

൨൦) അധിക്ഷേപം, അവമാനം മുതലായവകൊണ്ട് അപരാധം ചെയ്തിരിക്കുന്നവരെക്കുറിച്ചു പ്രതിക്രിയ ചെയ്യാനുള്ള താല്പര്യമാകുന്നു 'അമർഷം.' ഇതിനു വിയർപ്പ്, തല വിറയ്ക്കുക, ചിന്ത, ഉപായാന്വേഷണം മുതലായ അനുഭാവവുമുണ്ട്. എങ്ങനെ —

വാടാ! ടിപ്പുസുല്ത്താൻ! ഭടരൊടുമൊരുമിച്ചിട്ടു യുദ്ധത്തിനായ് നീ
വാടാതാടോപമോടിപ്പടനിലമതിൽ നേരിട്ടു പോരിട്ടുകൊൾക
പാടേ നിന്റെ മേനിയിങ്കൽ കുടനിണകളഭക്കൂട്ടു പൂശീട്ടു നാക-
ക്കോടക്കാർവേണിമാർ തൻ തടമുല തടകിച്ചീട്ടുവെൻ മോടിയോടേ.

൨൧) സൌന്ദര്യാഭിജാത്യസാമർത്ഥ്യാദിജന്യമായി മനസ്സിനുണ്ടാകുന്ന ഔദ്ധത്യമാകുന്നു 'ഗർവം.' ഇതിന് അന്യനിന്ദ മുതലായ അനുഭാവമുണ്ട്. എങ്ങനെ എന്നാൽ—

ഏററം രാഗമൊടും പ്രിയൻ സ്മരകലാഭേദങ്ങൾ ചെയ്യുമ്പൊഴും
മുററും ധീരതയോടുകൂടി മരുവും പെണ്ണുങ്ങൾ പെണ്ണുങ്ങളെ
കററക്കാറണിവേണി തോഴി! പുടകക്കത്തിൽ പിടിക്കുമ്പൊഴേ
മററുള്ളീവിടുവിഡ്ഢികൾക്കു വിവരംകൂടാതെ തീരുന്നെടോ.

൨൨) വിയർപ്പ്,-വിറ,-കണ്ണീരുകളുള്ളതും പ്രിയാഗമനാദ്യുത്സവങ്ങൾകൊണ്ടുണ്ടാകുന്നതുമായ മനസ്സിന്റെ പ്രസാദമാകുന്നു 'ഹർഷം.' എങ്ങനെ—

രസിക്കാൻ സാററിൽകയറിയെഴുനള്ളുന്ന സമയ-
ത്തടുക്കൽ കാണുമ്പോൾ പുരതരുണിമാർ വഞ്ചിനൃപനെ
കടക്കണ്ണിന്റററംവരെയവശമോടിത്രമവശാൽ
ജനിക്കും മോദംപോലൊഴുകി മിഴിയിന്നശ്രുസലിലം.

൨൩) മനോവ്യസനം, ബദ്ധപ്പാട്, ദീർഘശ്വാസം മുതലായ അനുഭാവത്തോടുകൂടിയ കാലാക്ഷമത്വമാകുന്നു 'ഔത്സുക്യം.' എങ്ങനെയെന്നാൽ—

ഇണവണ്ടുകളംബുജങ്ങൾ വെടി-
ട്ടണയുന്നു കുമുദങ്ങളോടു ചെന്നു്
ഇണനിർജ്ജിതകാമദേവനാമെൻ
കണവൻ വന്നു കഴിഞ്ഞുമില്ല കഷ്ടം.

൨൪) വിചാരം, വിചാരശൂന്യത, അദ്ധ്വാനം മുതലായതുകൊണ്ടുണ്ടാകുന്നതും കണ്ണടയ്ക്കുക, കോട്ടുവായിടുക മുതലായ അനുഭാവത്തോടുകൂടിയതുമായ മനസ്സിന്റെ ഇന്ദ്രിയങ്ങളോടുള്ള വേർപാടാകുന്നു 'നിദ്ര.' എങ്ങനെ—

നിട്ടിങ്കൽ ഞങ്ങളൊരുമിച്ചു ശയിച്ചിടുമ്പോ-
ളിഷ്ടപ്രിയന്റെ നിനവാണ്ട കിനാവു കണ്ടു്
കെട്ടിപ്പിടിച്ചവളിനിക്കധരത്തെ നൽകി-
പ്പെട്ടെന്നുണർന്നുടനെ നാവു കടിച്ചിടുന്നു.

൨൫) ഒച്ചയോ സ്പർശമോ മറ്റോ കൊണ്ടുണ്ടാകുന്നതും കൈപൊക്കുക, കോട്ടുവായിടുക, കണ്ണു തിരുമ്മുക മുതലായ അനുഭാവത്തോടുകൂടിയതുമായ ഉണർച്ചയാകുന്നു 'വിബോധം.' എങ്ങനെയെന്നാൽ—

സ്മരനുടെ സമരത്തിൽ ചെയ്തൊരസ്സാഹസത്താൽ
പരവശതരയായ് ഞാൻ ചേർന്നുറങ്ങുന്ന നേരം
പരിചൊടു കവിൾതന്നിൽ കാന്തനൊന്നുമ്മവച്ചാൻ
പരഭൃതമൊഴി! ഞാനും മാരനും കൂടുണർന്നു.

൨൬) നിശ്വാസം, ഉച്ഛ്വാസം, ഇളക്കമില്ലായ്ക തുടങ്ങിയുള്ള അനുഭാവത്തോടുകൂടിയ ഉറക്കത്തിന്റെ ആധിക്യമാകുന്നു 'സുപ്തി.' എങ്ങനെയെന്നാൽ—

ലോകങ്ങൾക്കുള്ള മാലൊക്കെയുമകലെയകറ്റീട്ടു പാലിക്കയാകും
വേലയ്ക്കായ് വഞ്ചിഭൂമീരമണനെ നിയമിച്ചാദരാൽ പത്മനാഭൻ
പാലംഭോരാശിതന്നിൽ കമലമകളോടുംചേർന്നു വാത്സല്യലോലം
കോലും സർപ്പേന്ദ്രതല്പോപരി പരിചിൽ നറുങ്ങാതുറങ്ങുന്നിദാനീം.

൨൭) മനോവ്യസനം, ത്രിദോഷകോപം മുതലായതുകൊണ്ടുണ്ടാകുന്ന ജ്വരാദിയാകുന്നു 'വ്യാധി.' എങ്ങനെ—

കൂട്ടം കാമജ്വരത്താൽ ചുട്ടുചുടെ നെടുതായ് വീർത്തിടും ശ്വാസവാത-
ച്ചൂടേറ്റിട്ടിന്ദ്രനീലപ്പൊടിയുടെ വടിവായ് മുത്തു മൂക്കുത്തി ഞാത്തും
കോടക്കാർവേണിയാൾ തന്നുടെ തലമുടിയിൽ താപശാന്തിക്കു കൂടക്കൂടെ-
ച്ചേർക്കുന്ന ചൂടൻപൊടികൾ വെടിമരുന്നെന്നപോൽ കത്തിടുന്നു.

൨൮) ത്രിദോഷവൈഷമ്യം, ബാധോപദ്രവം മുതലായതുകൊണ്ട് ഉണ്ടാകുന്നതും വായിൽനിന്നു പത വരുക, താഴെ വീഴുക, കൈകാൽ തല്ലുക മുതലായ അനുഭാവമുള്ളതുമായ ആവേശമാകുന്ന 'അപസ്മാരം.'
എങ്ങിനെ എന്നാൽ—

ചിക്കെന്നോർക്കാതെ നിൽക്കുന്നളവിലവൾ പതിച്ചിട്ടു കൈകാലുതല്ലി-
ട്ടിക്കാണക്കച്ചുഴന്നോക്കീട്ടിടയിടെയെഴുന്നേറ്റോടുവാനാഞ്ഞിടുന്നു
മുക്കണ്ണൻ തൻ കനൽക്കൺപൊരിയിലുടൽ കരിഞ്ഞുള്ള മാരൻ പിശാചി-
ന്നാക്കിത്രത്തോളമുണ്ടെന്നയി സഖിയിനിയും തീർച്ചയായില്ലെനിക്ക്.

൨൯) അകാരണമായുണ്ടാകുന്ന മനഃക്ഷോഭമാകുന്ന 'ത്രാസം.' എങ്ങിനെ എന്നാൽ—

ചെമ്പഞ്ഞിച്ചാറുചാർത്തിത്തളിരൊളി തിരളും പാദചെന്താമരപ്പൂ-
വമ്പോടെന്റങ്കമേറ്റീട്ടുതരകപടം ഞാൻ തലോടിത്തലോടി
ത്തുമ്പിക്കയ്യൊത്തൊരൂരുദ്വയനികടമതിൽ ചേർത്തനേരം കരത്തെ-
ക്കമ്പം കൈക്കൊണ്ടു ബാലാ പുടകയുടെ മടിക്കുത്തമർത്തിപ്പിടിച്ചാൾ.

൩൦) മരിക്കാനായിക്കൊണ്ടുള്ള പ്രയത്നമാകുന്ന 'മരണം.' സാക്ഷാൽ മരണത്തെ ഉദാഹരിക്കുന്നത് അമംഗലമാകകൊണ്ടു യുക്തമല്ല. എങ്ങനെ—

പുത്തൻ പൂന്തോട്ടത്തിൽ നിന്നിട്ടവിരതമൊഴുകും വേറിപാനം നിമിത്തം
മെത്തും മത്തേറു പാടുന്നളികളു കളിയാടുന്ന തേന്മാവിലേയ്ക്കു്
കത്തും മാരാർത്തി തീർപ്പാനൊരുവഴി ലഭിയാഞ്ഞിട്ടുടൻ വല്ലവണ്ണം
ചത്തേക്കാമെന്നുറച്ചത്തരുണിമണി ഭയംവിട്ടു നോക്കിത്തുടങ്ങി.

൩൧) ഉപായാപായവിചാരംകൊണ്ടുള്ള മനോഭംഗമാകുന്ന 'വിഷാദം.'
എങ്ങനെയെന്നാൽ—

മിന്നീടും വെണ്ണിലാവും പുതുമലർമണവും ചന്ദനക്കുന്നിൽനിന്നി-
ട്ടുന്നൂനാമോദമുൾക്കൊണ്ടെഴുകിനൊടു വരും മന്ദമാം തെന്നൽതാനും
ചെന്നിട്ടും വന്നുകണ്ടില്ലിതുവരെ രമണൻ പിന്നെ നീയൊന്നു ചെന്നാൽ
വന്നേച്ചാലായിയെന്നുണ്ടൊരുനിനവബലാദൈവമേ കാമദേവാ!

൩൨) വിചാരം മുതലായതുകൊണ്ടുണ്ടാകുന്ന പല കല്പനയാകുന്ന 'വിതർക്കം.' എങ്ങനെ—

ഉരംശദേവശത്താൽ നൃപനെവിടെ ഞാൻ പിന്നെവിടെയെ-
ന്നശേഷം ചിന്തിക്കാതരശനു വശത്താക്കി ഹൃദയം
കലക്കുന്നു കാമൻ കനിവു തരികൂടാതനിശമീ-
വശക്കേടങ്ങൾക്കപ്പേരുള്ളതുവഴി ശമിക്കാനിടവരും,

൩൩) ഇഷ്ടാനിഷ്ടലാഭംകൊണ്ടു മനസ്സിലുണ്ടാകുന്ന പരിഭ്രമമാകുന്ന 'ആവേഗം.' എങ്ങിനെ എന്നാൽ—

പൊഴിക്കുന്നൂ കണ്ണീരവിടവിടെയോടുന്നു വെറുതെ
പിടയ്ക്കുന്നൂ പാരം പണിമുഴുവനാകാഞ്ഞു സുമുഖി!
കടക്കുന്നൂ കേളീഗൃഹമതിലിടയ്ക്കു പ്രണയി വ-
ന്നിരിക്കാമെന്നൂഹം പ്രിയസഖി കടക്കുന്നു ഹൃദി മേ.

സാത്വികങ്ങൾക്കും, സഞ്ചാരികൾക്കും മുഴുക്കെ ശൃംഗാരരസത്തിൽ അനുപ്രവേശം ഉള്ളതുകൊണ്ടു് ഇവിടെ ഇതുകളെ മിക്കവാറും അതിലേയ്ക്കാണു് ഉദാഹരിച്ചിട്ടുള്ളതു്. അതായതു് രസാനുഗുണങ്ങളായിരിക്കുന്ന ഉദാഹരണങ്ങൾ ഊഹിച്ചുകൊള്ളണം. ഹാസ്യത്തിൽ ഗ്ലാനി, ശ്രമം, ചപലത, ഹർഷം, അവഹിത്ഥം ഇതുകൾ മാത്രമേ സംഭവിക്കൂ. കരുണത്തിൽ മദം, ധൃതി, വ്രീഡ, ഹർഷം, ഗർവ്വം, ഔത്സുക്യം, ഉഗ്രത ഇതുകളൊഴികെ ശേഷമൊക്കെയുമുണ്ടാകുന്നു. രൗദ്രത്തിൽ ഗ്ലാനി, ശങ്ക, ആലസ്യം, ദൈന്യം, ചിന്ത, വ്രീഡ, ആവേഗം, ജഡത, വിഷാദം, സുപ്തി, നിദ്ര, അപസ്മാരം, അവഹിത്ഥ, വ്യാധി, ഉന്മാദം, ശ്രമം, ത്രാസം ഇതുകൾ വരുകില്ല. വീരരസത്തിൽ നിർവ്വേദവും കൂടിവരും. ഭയാനകത്തിൽ അസൂയ, മദം, ധൃതി, വ്രീഡ, ഹർഷം, ഗർവ്വം, നിദ്ര, സുപ്തി, അമർഷം, അവഹിത്ഥം, ഉഗ്രത, മതി ഇതുകൾ അല്ലാത്തതൊക്കെയും ചേരുന്നു. ബീഭത്സത്തിനും അത്ഭുതത്തിനും ചിന്ത, മോഹം, ധൃതി, ത്രാസം, വിതർക്കം ഇവ അഞ്ചും അതാതു സ്ഥലങ്ങളിലെ യോജിപ്പുപോലെ വരാവുന്നതും ശേഷം ഭയാനകത്തിലെപ്പോലെയും. ശമത്തിൽ നിർവ്വേദവും ധൃതിയും മാത്രമേ ഉള്ളൂ.

സ്ഥായിഭാവങ്ങളിലും ചിലതു സഞ്ചാരിയാകുമെന്നു ചൊല്ലുന്നു.

രത്യാദികൾ പ്രരൂഢങ്ങ-
ളായാലേ സ്ഥായിയായ്വരൂ।
അപ്രരൂഢങ്ങളാണെങ്കിൽ
സഞ്ചാരികളവറ്റയും॥ ॥൫൪൭॥

രതിതന്നെ ഈശ്വരവിഷയമോ, പുത്രവിഷയമോ മറ്റോ ആയുള്ളതു് സഞ്ചാരിയാവുകയേ ഉള്ളൂ. വീരത്തിനു ക്രോധവും,

രൌദ്രത്തിന് ഉത്സാഹവും, ശൃംഗാരത്തിന് ഹാസവും സഞ്ചാരിയാകുന്നു. പ്രത്യുധതമെന്നാൽ വിഭാവാധിക്യത്താൽ പ്രബലയായ പ്രതീതി.

ഇനി രസങ്ങൾക്കുദാഹരണം—

ശൃംഗാരം രണ്ടുവിധം. നായികാനായകന്മാർക്കു ചേർന്നിരിക്കുമ്പോൾ ഉള്ള രതി സംഭോഗം; പിരിഞ്ഞിരിക്കുമ്പോൾ ഉള്ളതു വിപ്രലംഭം. അതിൽ വിപ്രലംഭം സംഗമത്തിനു മുമ്പുള്ളതെന്നും പിമ്പുള്ളതെന്നും രണ്ടുവിധം. രണ്ടാമത്തേതിനു പ്രവാസഹേതുകം, ഈർഷ്യാഹേതുകം ഇത്യാദി. പിന്നെയും അവാന്തരവിഭാഗങ്ങൾ വരും.

സംഭോഗത്തിനുദാഹരണം—

'വീക്ഷിച്ചേകാന്തമായപ്പുരമുറിശയനാൽ ചെറ്റെഴുന്നേററു മന്ദം
സൂക്ഷിച്ചാട്ടേറെനേരം കൃതകപടമുറക്കുന്ന കാന്തന്റെ വക്ത്രം
ചുംബിച്ചാശങ്കയെന്യേ കലിതപുളകമായ് കണ്ടു ഗണ്ഡസ്ഥലത്തെച്ചുംബിക്കപ്പെട്ടു ലജ്ജാനതമുഖി ഹസതാ പ്രാണനാഥേന ബാലാ.'

—അമരു.

ഇവിടെ നായകൻ ആലംബനം; ശൂന്യഗൃഹം ഉദ്ദീപനം; ചുംബനം അനുഭാവം; ലജ്ജ സഞ്ചാരി. ഇതിൽ നായകാലംബനമായ രതി പ്രധാനം; നായികാലംബനയായതിനുദാഹരണം—

'കയ്യേൽകണ്ണി! നിനക്കേറുമൊരഴക മുലക്കച്ച കൂടാതെതന്നെ
പൊയ്യല്ലെന്നോതി മെല്ലെ പ്രിയതമനതിലേ കെട്ടു തൊട്ടീടുമപ്പോൾ
ശയ്യാസ്ഥാരാലിരിക്കും സുമുഖിയുടെ മുഖം നോക്കിയാനന്ദമോടെ
പറയപ്പോയീടിനാരാളികൾ വെളിയിലമീകങ്ങളോരോന്നുചൊല്ലി.'

—അമരു.

ഇവിടെ നായിക ആലംബനം; തൽസൌന്ദര്യമുദ്ദീപനം; കഞ്ചുളീസ്പർശം അനുഭാവം; അതിനാൽ പ്രതീയമാനമായ ഔത്സുക്യം സഞ്ചാരി. ആലംബനാദികൾ ശേഷമുദാഹരണങ്ങളിലുമിതിന്മണ്ണമൂഹിക്ക.

വിപ്രലംഭത്തിൽ അഭിലാഷഹേതുകത്തിന്—

'പ്രേമം പൂണ്ടിട്ടലിഞ്ഞും പ്രണയപരിചയം ചേർന്ന രാഗം മുതിർന്നും
വാമഭ്രൂവിന്നുളായോരതതു വിലസിതം വീണ്ടുമുണ്ടാകയെങ്കൽ
ഉല്ലേഖിച്ചാശയാലും ക്ഷണമതനുഭവിച്ചീടിലങ്ങിന്ദ്രിയങ്ങൾക്കില്ലാതായ് ചേഷ്ടയെല്ലാം ഹൃദയമൊരുലയം തേടുമാനന്ദസാന്ദ്രം.'

—മാലതീ.

പ്രവാസഹേതുകത്തിനു്—

‘സ്ഥൈര്യംവിട്ടുൻപോയീ വളകളിടവിടാതശ്രുനിർയ്യാതമായി
ധൈര്യം നിന്നില്ല തെല്ലും മനമതു ഗമനംനിശ്ചയിച്ചു നടേതാൻ
പോകാൻ ഭർത്താവുറച്ചോരളവതിലൊരുമിച്ചേവരും നിർഗ്ഗമിച്ചു
പോകേണ്ടും നേരമെൻജീവിത! ബത! വെടിയുന്നെന്തു ചങ്ങാതിമാരെ’

—അമരുകശതകം.

ആദിശബ്ദത്താൽ ശാപഹേതുകം മുതലായതു് എങ്ങിനെ—

‘കല്ലിന്മേൽ കലഹിച്ച നിന്നെയെഴുതിക്കല്യാണിധാതുക്കളാൽ
കാലിൽക്കൂപ്പുമൊരെന്റെ കോലവുമതിൽ ചേർക്കുന്നതിൻമുമ്പുതാൻ
കണ്ണീരൂറിനിറഞ്ഞു ദൃഷ്ടി മറയുന്നയ്യോ! മഹാപാപിയാം
വേധസ്സീവിധയോഗവുംബത! പൊറുക്കുന്നില്ലനമ്മൾക്കെടോ’ —മേ. ദൂ.

കരുണത്തിനു്—

‘അന്നത്തന്വംഗിയാൾക്കും രഹസി കണവനുംശങ്കയുണ്ടാംചിലപ്പോ-
ഴെന്നാൽ പ്രത്യേകമായിട്ടിരുവരുടെ ശകാരത്തിനും പാത്രമാം ഞാൻ
പിന്നെക്കോപപ്രസാദാദികളുടെ നില ഞാൻ നിശ്ചയിക്കുംപ്രകാരം
തന്നേ ചിന്തിപ്പതെന്തിന്നവ! മമ ഹൃദയം ഹന്ത! വേവിച്ചിടുന്നു.’

—ഉ. രാ. ച.

ഇതു ജനകൻ കൌസല്യയെപ്പററി അരുന്ധതിയോടു പറയുന്നതു്. ഇവിടെ മരിച്ചുപോയ ബന്ധുവായ ദശരഥൻ ആലംബനം; തൽപത്നീദർശനതദ്വൃത്താന്തസ്മരണാദി ഉദ്ദീപനം; ഹൃദയദാഹപ്രതീതമായ വിഷാദം സഞ്ചാരി.

(൧) യുദ്ധവീരം, (൨) ദാനവീരം, (൩) ദയാവീരം, (൪) ധർമ്മവീരം എന്നു വീരത്തിനു നാലു വകഭേദങ്ങളുണ്ടു്. അവയ്ക്കു് മുറയ്ക്കു ഉദാഹരണം—

൧. പേടിച്ചോടേണ്ട നില്ലിൻ ചപലകപികളേ! തുംഗശക്രേഭകുംഭം
പാടിച്ചോരിശ്ശരം നിങ്ങടെയുടൽതൊടുവാനേറെ നാണിച്ചിടുന്നു
സൌമിത്രേ! നിൽക്ക! നീയോ! വിഷയമയി! രുഷാമിങ്ങിവൻമേഘനാദൻ
സാമിഭ്രൂഭംഗസന്ദാനിതജലനിധിയാം രാമനെത്തേടിടുന്നു—സ്വന്തം.

ഇവിടെ രാമൻ ആലംബനം; യുദ്ധദർശനമുദ്ദീപനം; വാനരലക്ഷ്മണോപാലംഭം അനുഭാവം; ഗർവ്വം സഞ്ചാരി.

൨. കവചമിതതിജീർണ്ണം കുണ്ഡലം രണ്ടുമെന്നീ-
യിതുകളെതുകൾ മാത്രം ബ്രാഹ്മണാർത്ഥിക്കു നൽകാൻ
ക്ഷണമപി മടിയാതെകണ്ടു കണ്ടിച്ചു രക്തം-
ചൊരിയുമൊരു ശിരസ്സെത്തന്നെയർപ്പിച്ചിടുന്നേൻ.

—സ്വന്തം.

ഇതു ബ്രാഹ്മണവേഷം ധരിച്ച് അർത്ഥിയായി വന്ന ഇന്ദ്രനു കവചകുണ്ഡലങ്ങൾ കൊടുക്കുന്നതിനെപ്പററി കർണ്ണൻ സദസ്യരോടു പറയുന്നതു്. ഇതിൽ അർത്ഥി ആലംബനം; തൽകൃതസ്തുതി ഉദ്ദീപനം; കവചാദിദാനവും അതിലെ നിസ്സാരതാബുദ്ധിയും അനുഭാവം; ഗർവ്വം സഞ്ചാരി.

൧. സിരമുറികളിൽനിന്നിങ്ങൂറിടുന്നുണ്ടു രക്തം
വിരവിലിനിയുമററില്ലെൻെറ ദേഹത്തിൽ മാംസം
അരിയ പശി നിനക്കും ശാന്തമായില്ല നൂനം
ഗരുഡ പറക! എന്തേ ഭക്ഷണം നീ നിറുത്തി? —സ്വന്തം.

നാഗാനന്ദത്തിൽ നാഗരാജനുവേണ്ടി സ്വദേഹത്തെ ഗരുഡനു ഭക്ഷിക്കാൻ അർപ്പിച്ച ജീമൂതവാഹനന്റെ ഈ വാക്യത്തിൽ നാഗരാജൻ ആലംബനം; തദ്വാക്യതദവസ്ഥാദർശനാദിപ്രകരണസിദ്ധമായതു് ഉദ്ദീപനം; ഗരുഡനു ദേഹാർപ്പണം അനുഭാവം; ധൃതി സഞ്ചാരി.

൨. കിട്ടാതെപോകട്ടെ നരേന്ദ്രപട്ടം,
പൊട്ടിത്തെറിക്കട്ടെ ശിരസ്സു രണ്ടായ്
വെട്ടിപ്പിളക്കട്ടെ രിപുക്കൾ കണ്ഠം
ചട്ടററ ധർമ്മത്തെ വെടിഞ്ഞിടാ ഞാൻ. —സ്വന്തം.

ഇതു ദ്രോണവധത്തിനുവേണ്ടി അസത്യം പറയണമെന്നാവശ്യപ്പെട്ടവരോടു യുധിഷ്ഠിരൻ പറയുന്നതു്. ഇവിടെ ധർമ്മമാലംബനം; ബുദ്ധ്യുപസ്ഥിതങ്ങളായ ശ്രുതിസ്മൃതിവാക്യങ്ങളുദ്ദീപനം; ശിരച്ഛേദാദ്യംഗീകാരമനുഭാവം; ധൃതി സഞ്ചാരി. ഈ രീതിയിൽ സത്യവീരം പാണ്ഡിത്യവീരമിത്യാദി വേറെ വിഭാഗങ്ങളേയും കല്പിക്കാം.

രൗദ്രത്തിനു്—

'കൃഷ്ടം മര്യാദ കൈവിട്ടിഹ......' —വേണീ.

ഇവിടെ ഭീമാർജ്ജുനാദികളാലംബനം; തൽകൃതഗുരുവധാദി ഉദ്ദീപനം; അർത്ഥസിദ്ധമായ ഭ്രൂഭംഗാദി അനുഭാവം. അമർഷാദി സഞ്ചാരി.

ഹാസ്യത്തിനു്—

അച്ഛൻ ചമച്ചുള്ളൊരു പുസ്തകത്തിൽ
പൃഛിച്ചു ഞാൻ നൂതനയുക്തിയൊന്നു്
പൃഷ്ഠം പതുക്കൾക്കു പവിത്രമെങ്കിൽ
മട്ടില്ലതെന്തേ കഴുതപ്പുറത്തും?

ഇവിടെ താൎക്കികപുത്രൻ ആലംബനം; അവന്റെ നിശ്ശങ്കമായ വാക്യം ഉദ്ദീപനം; ഭാവപ്രകാശനാദി അനുഭാവമത്ഥസിദ്ധം; ഉദ്വേഗാദി സഞ്ചാരികൾ ഊഹ്യങ്ങൾ.

ഭയാനകത്തിന്—

'ഗ്രീവാഭംഗാഭിരാമം' ...

'കണ്ഠനാളമഴകിൽ തിരിച്ചനുപദം രഥം പിറകിൽ നോക്കിയും
കുഞ്ഞനായ് ശരഭയേന പൃഷ്ഠമതു പൂൎവ്വകായഗതമാക്കിയും
ഇണ്ടൽകൊണ്ടു വിവൃതാൻമുഖാൽ പഥി ചവച്ചു ദൎഭകൾ പതിക്കവേ
കണ്ടുകൊൾക കുതികൊണ്ടു കിഞ്ചിദവനൌ ഭൃശം നഭസി ധാവതി'—ശാകു.

ഇവിടെ ദുഷ്ഷന്തന്റെ രഥമാലംബനം; ശരസന്ധാനദൎശനാദി ഉദ്ദീപനം; ചുളങ്ങുക മുതലായതു് അനുഭാവം; ശ്രമശങ്കാദികൾ സഞ്ചാരികൾ.

ബീഭത്സത്തിന്—

'തോലാദ്യം തോൽ നിതംബം മുതുകുമതുമുതൽക്കുള്ളൊരംഗങ്ങൾതോറും
കോലും ദുൎഗ്ഗന്ധമേറും പൃഥുപിശിതമശിച്ചീജ്ജളപ്രേതമിപ്പോൾ
ചാലേ കണ്ണും ഞരമ്പും കുടലുമുടനെടുത്തശ്ശവാസ്ഥിക്കിടക്കൊ-
ട്ടേലും മാംസം ഭുജിക്കുന്നതു കഠിനമഹോ! പല്ലിളിച്ചല്ലലെന്യേ' —മാല.

ഇവിടെ ശവമാലംബനം; പ്രേതപ്രവൃത്തികളുദ്ദീപനം; അത്ഥസിദ്ധമായ മുഖവികാരാദി അനുഭാവം; ജാഡ്യാദികൾ സഞ്ചാരി.

അത്ഭുതത്തിന്—

'ശൃംഗാരത്തിന്റെ നാമ്പോ രസികതയൊഴുകിപ്പോകുവാനുള്ള തുമ്പോ
സൌന്ദൎയ്യത്തിന്റെ കാമ്പോ മദനരസച്ചിദാനന്ദപൂന്തേൻകുഴമ്പോ
ബ്രഹ്മാവിൻസൃഷ്ടിവമ്പോ നയനസുഖലതയ്ക്കുന്നു നൽകുന്ന കമ്പോ
കാമൻതാൻ വിട്ടൊരമ്പോ ത്രിഭുവനവിജയത്തിന്നിവൻ തോഴിയമ്പോ'
—രസനി.

ഇതു് സഖി നായകനെപ്പററി നായികയോടു പറയുന്നതു്. ഇവിടെ നായകൻ ആലംബനം; തദംഗലാവണ്യവിശേഷാദി ഉദ്ദീപനം; അത്ഥസിദ്ധമായ രോമാഞ്ചാദി അനുഭാവം; ഹർഷാദി സഞ്ചാരി.

ശാന്തത്തിന്—

മട്ടമലർശയനം താൻ, മുള്ളെഴും ഭൂതലം താൻ,
നെടിയൊരജഗരം താൻ, നീണ്ട മുക്താസരം താൻ,
പ്രമദനൊരു പരൻ താൻ, പ്രേമവാൻ ബാന്ധവൻ താൻ,
സമമിതി കരുതുന്നേൻ സമ്മതം മേ സമസ്തം. —സ്വന്തം.

ഇതിൽ പ്രപഞ്ചമാലംബനം; ഭോഗനിസ്സാരത ഉദ്ദീപനം; സൎവ്വത്ര സാമ്യബുദ്ധിയനുഭാവം; മതി മുതലായവ സഞ്ചാരി.

ഇച്ചൊന്ന ഒൻപതെണ്ണമൊഴികെ ഏതെങ്കിലും ഒരു മനോവികാരം വ്യഞ്ജിക്കുന്നതിന് ഭാവധ്വനി എന്നു പേർ പറയുന്നു.

ദേവാദികളിലുള്ളോരു
രതി സഞ്ചാരിയോ പുനഃ |
ധ്വനിപ്പതെങ്കിലക്കാവ്യം
ഭാവധ്വനിസമാഹ്വയം || ||൱൭൯||

സ്ത്രീപുരുഷവിഷയമായുള്ള രതിക്കു മാത്രമേ സ്ഥായിഭാവമെന്നു പേരുള്ളൂ. അതിനാൽ ഭക്തി എന്നും വാത്സല്യമെന്നും മററും പറയുന്ന ദേവപുത്രാദിവിഷയരതി ഭാവമാത്രമാകുന്നു. അതും സഞ്ചാരികളും ധ്വനിക്കുന്നതു ഭാവധ്വനി.

"എന്നും കാശിയിൽ വാണു......നയിക്കാം ദിനം'
(ഭാവികോദാഹരണം)

ഇതിൽ ദേവവിഷയഭക്തി ധ്വനിക്കുന്നു.

'ഇന്നുതൊട്ടുലകിലെന്നുടെ ദേശം
ശുദ്ധി നൽകുമിടമെന്നു കഥിക്കാം,
സത്തരെങ്ങണയുമസ്ഥലമല്ലോ
പുണ്യമെന്നു പറയുന്നതു ലോകർ.' —കു. സം.

അതിഥികളായ് വന്ന സപ്തൎഷികളോടു ഹിമവാൻ പറയുന്ന ഈ വാക്കിൽ മുനിവിഷയഭക്തി.

'ദന്താനാം മുകുളങ്ങൾകാട്ടിയനിമിത്തോദിതഹാസസ്മിതാൻ
ചെന്താരിൻമധുവൎഷിണഃ ശ്രവണയോരവ്യക്തവൎണ്ണോക്തിഭിഃ
സന്താനാഭരണാനി ബാലതനയാനങ്കാശ്രയപ്രാൎത്ഥിനോ,
ഹന്താദായ തദംഗരേണു പണിയുന്നൂൽകൃഷ്ടപുണ്യാ ജനാഃ' —ശാകു.

ഇവിടെ പുത്രവാത്സല്യം ധ്വനിക്കുന്നു.

'വിശ്വാസക്കേടിനാലിജ്ജനമനഭിമുഖം പിന്നിലോക്കാതെ വന്നിങ്ങാശ്ലേഷിച്ചെന്നുകിട്ടീ തവ കിതവഫലം സൌഭഗഭ്രംശമെന്ന്യേ
പശ്യേദം പ്രേയസീപോർമുലയിണയിലെഴും കുംകുമാലംകൃതം മൽ
കേശ്യേ തങ്ങും മെഴുക്കാലതിവികൃതമഴുക്കേറിട്ടും മാറിടം തേ.' —അമരു.

ഇതിൽ ഈൎഷ്യകൊണ്ടുള്ള ആത്മനിന്ദയാകുന്ന നിൎവ്വേദം സഞ്ചാരിഭാവം ധ്വനിക്കുന്നു.

'ഇത്തരം മുനികലോത്തമനോതും-
നേരമച്ഛന്നരികത്തു കുമാരി
ഗൌരിനിന്നു തലതാഴ്ത്തിയൊരോന്നായ്
കേളിപങ്കജദളങ്ങളെയെണ്ണി.' —കു. സം.

ഇതിൽ പാൎവ്വതിയ്ക്കു് അവഹിത്ഥം (ആകാരഗോപനം) എന്ന സഞ്ചാരിഭാവം ധ്വനിക്കുന്നു.

രസഭാവങ്ങളാഭാസ-
മസ്ഥാനത്തിങ്കലാവുകിൽ |

രസവും ഭാവവും അനുചിതവിഷയത്തിൽ പ്രവൃത്തിച്ചാൽ രസാഭാസമെന്നും ഭാവാഭാസമെന്നും പറയപ്പെടുന്നു. പക്ഷിമൃഗാദികളുടെ രതി, മനുഷ്യനുള്ളതിൽ തന്നെ അനേകവിഷയമായി പ്രവൎത്തിക്കുന്നതു്. ഇത്യാദികൾ രസത്തിന്നൌചിത്യം. അനുചിതരസത്തിന്റെ അംഗമായ ഭാവം ഭാവാഭാസം. ഭാവങ്ങളെല്ലാം പൎയ്യവസാനത്തിൽ ഒരു രസത്തിന്റെ അംഗമായിട്ടേ വരൂ; ഉക്തോദാഹരണത്തിൽതന്നെ അസൂയ ശൃംഗാരത്തിന്റെ അംഗമെന്നു സ്പഷ്ടമാകുന്നു. പ്രാധാന്യമാകട്ടെ തൽക്കാലാവസ്ഥയെ ആശ്രയിച്ചാകുന്നു. രസാഭാസത്തിനുദാഹരണം—

'ചെന്തളിരപ്പൊന്തളികയ്ക്കുകളു
പൂന്തേൻനുകൎന്നാനളികാന്തയോടേ;
മാൻപേടയെച്ചെന്നു മയക്കമാറു
കൊമ്പിന്റെ തുമ്പാൽ കലമാൻ തലോടി.' —കു. സം.

ഇതു തിൎയ്യക്കുതത്തിന്നു്; ഇനി ബഹുവിഷയത്തിന്നു്.

'കേണ്ടിട്ടേകാസനത്തിൽ പ്രിയകളിരുവരെപ്പിന്നിലെത്തിപ്രമോദാൽ
കണ്ടിക്കാൎകുന്തലാളാമൊരുവൾ മിഴികളേ മൂടി ലീലാമലേന
തൊണ്ടിക്കിണ്ടൽകൊടുക്കുന്നധരയപരയെക്കണ്ണമീഷൽ തിരിച്ചും
കൊണ്ടിഷ്ടാ രാമ്പ്രീഹൃഷ്ടാം കിതവനതിരസംപൂണ്ടു ചുംബിച്ചിടുന്നു.'
—അമരു.

ഇതിൽ കിതവനു നായികാദ്വയവിഷയമായ രതി.

'ദുഃഖത്താലോ ഭയാദ്വാ................'(വിരുദ്ധബന്ധോദാഹരണം)

ഇവിടെ ശ്ലോകത്തിൽ വെച്ചു് അശ്വത്ഥാമാവിനു സ്വപക്ഷ്യനായ കൎണ്ണന്റെ നേരെയുള്ള ക്രോധമനുചിതമാകയാൽ ഇതു രൌദ്രാഭാസം. ഇതുപോലെ വീരാഭാസാദികളും മററും സ്വയമൂഹിച്ചുകൊൾക.

ഭാവാഭാസത്തിനുദാഹരണം—

'ചൊന്നാനന്നണഞ്ഞമ്പൊടു തല്പപാർശ്വേ-
തന്വംഗി! കേൾ മാലിനി ജീവനാഥേ
ധന്യേഷു ധന്യോസ്മി യദത്രശേഷേ
നിൻദാസമേനം പ്രതിപാലയന്തീ.' —ഭാരതചമ്പു.

ഇതു കീചകൻ സൈരന്ധ്രിയോടു പറയുന്നതു്. ഇവിടെ ധ്വനിക്കുന്ന ഹർഷമെന്ന സഞ്ചാരിഭാവം ശൃംഗാരാഭാസത്തിന്റെ അംഗമാകയാൽ ഭാവാഭാസം.

'സൽഭൂപന്മാർ ചൂഴെനിന്നു സേവിച്ചതും,
സാർവ്വഭൌമനെന്നിരുന്നു ഭാവിച്ചതും,
ഇവയെല്ലാമെനിക്കലബ്ധമുല്ലാസത്തോടിനിയെൻ
നാട്ടിലോ ചവുട്ടായ്ക കാട്ടിൽപ്പോയ് തപംചെയ്ക' —നള-ആട്ടക്കഥ.

ഇതു പുഷ്കരൻ നളനോടു പറയുന്നതു്. ഇവിടെ ധ്വനിക്കുന്ന അസൂയ രൌദ്രാഭാസത്തിന്റെ അംഗം.

അനന്തരം ഭാവങ്ങൾക്കു് അവസ്ഥാഭേദം കൊണ്ടുൾപ്പിരിവുകൾ ചൊല്ലുന്നു—

ഭാവങ്ങൾക്കുദയം ശാന്തി
സന്ധിയും ശബളതയും ||൫൨||

ഭാവം ഉദിക്കുന്ന അവസ്ഥയിൽ വ്യഞ്ജിക്കുന്നതു ഭാവോദയം; ശമിക്കുന്ന അവസ്ഥയിൽ വ്യഞ്ജിക്കുന്നതു ഭാവശാന്തി; അനേകം ഭാവങ്ങൾക്കു് ഏകകാലത്തിൽ പ്രതീതി ഭാവസന്ധി; അനേകം ഭാവങ്ങൾക്കു് ഒന്നിനെ തള്ളിക്കളഞ്ഞിട്ടു മറെറാന്നു് എന്ന മട്ടിൽ പ്രതീതി ഭാവശബളത.

മുറയ്ക്കുദാഹരണങ്ങൾ—ഭാവോദയത്തിനു്—

'ഉൽത്താപത്തോടൊരോമെത്തയിലനഭിമുഖം തമ്മിൽ മിണ്ടാതെ ഭാര്യാ-
ഭർത്താക്കന്മാരുതൻഗൌരവമതിനെ വിടാതേ പണിപ്പെട്ടിരിക്കേ
ചിത്താസംഗേന മന്ദം മിഴികളിടകലർന്നോരുനേരം ക്ഷണത്താ-
ലുൾത്താരിൽ തീർന്നു കേളീകലഹമിരുവരും ചേർന്നു കെട്ടിപ്പുണർന്നാർ.'
—അമരു.

ഇവിടെ ഔത്സുക്യത്തിനുദയം.

ഭാവശാന്തിക്കു്—

'കേൾനല്ലും കൊങ്കയാളാമവളുടെ പരിരംഭാങ്കമാർന്നോരു വക്ഷ-
സ്സിനെ നരത്തന്തിനംഘ്രിപ്പുണ്ണമനഃകപടാൽ ഗോപനം ചെയ്തിടുന്നു

എന്നേവം തന്വി ചൊന്നാളുടനതിനിടയെന്നായതേ മാഴ്കുവാനാ-
യൊന്നേണാക്ഷീം പുണർന്നേൻ ദൃഢമവളുമവരെത്ത രസത്താൽ മറന്നാൾ.'
—അമരു.

ഇതിൽ കോപത്തിനു ശാന്ത്യവസ്ഥ.

ഭാവസന്ധിക്കു്—

'ഏവം യാഗം മുടക്കുന്നൊരു പരിഷയിലുൾപ്പെട്ടൊരാളല്ല ഞാനും
ഭൂവിങ്കൽ പൂജ്യനാമക്ഷിതിപതിയെയവൻതന്നെ മാനിക്കയില്ല
എന്നാലശ്വത്തെ രക്ഷിപ്പവരിഹ സകല ക്ഷത്രിയന്മാരെയും ചെ-
റ്റൊന്നാക്ഷേപിച്ചവാക്കെൻഹൃദയമതിൽ വികാരത്തെയുണ്ടാക്കിയല്ലം'
—ഉ. രാ.

ഇതു ലവൻ ചന്ദ്രകേതുവിനോടു പറയുന്നതു്. ഇവിടെ പൂർവാർദ്ധത്തിൽ ലജ്ജയും ഉത്തരാർദ്ധത്തിലമർഷവും വ്യഞ്ജിക്കുന്നതിനാൽ ഭാവസന്ധി.

ഭാവശബളതയ്ക്കു്—

എങ്ങിട്ടുന്നയമെങ്ങു ചന്ദ്രകുലം, അക്കന്യാമിനിക്കാണുമോ?
പങ്കംപോക്കണമെൻശ്രുതം; രുചിരമാവക്ത്രം കയർത്തപ്പൊഴും
എന്തോതും ബുധർ കേൾക്കിൽ? ആയവളഹോ, സ്വപ്നത്തിലും ദുർല്ലഭാ,
സ്വാന്ത! ത്വം ഭ്രമിയായ്ക! ഓഷ്ഠമധുവുണ്ണുമ്മാനെവൻ ഭാഗ്യവാൻ? —സ്വ.

ബ്രാഹ്മണകന്യയായ ദേവയാനിയെക്കുറിച്ചു് യയാതിമഹാരാജാവു പറയുന്ന ഈ ശ്ലോകത്തിൽ 'എങ്ങിട്ടുന്നയം' എന്നു വിതർക്കം; 'അക്കന്യാമിനിക്കാണുമോ' എന്നു് ഔത്സുക്യം; 'പങ്കം പോക്കണം' എന്നു മതി; 'രുചിരമാവക്ത്രം' എന്നു സ്മൃതി; 'എന്തോതും' എന്നു ശങ്ക; 'സ്വപ്നത്തിലും ദുർല്ലഭാ' എന്നു ദൈന്യം; 'സ്വാന്ത ത്വം ഭ്രമിയായ്ക' എന്നു ധൃതി; 'ഓഷ്ഠമധുവുണ്ണുമ്മാനെവൻ' എന്നു ചിന്ത; ഈ വിധം വിതർക്കം മുതലായ എട്ടു ഭാവങ്ങൾക്കു ശബളത.

ഭാവത്തിനു പറഞ്ഞതുപോലെ ഉദയശാന്ത്യാദികളൊന്നും രസത്തിനു സംഭവിക്കയില്ല. അതു സ്ഥായിഭാവമൂലകമാണല്ലോ; സ്ഥായിക്കു വിച്ഛേദമോ അതിശയമോ വരുന്നതെങ്ങനെ? വല്ല വിധത്തിലും ഉണ്ടാക്കിത്തീർത്താൽ അതിനു ചമൽക്കാരം സിദ്ധിക്കുന്നതുമല്ല.

അനന്തരം എല്ലാവിധം ധ്വനിക്കും വേറെ അവാന്തരവിഭാഗങ്ങൾ സംഭവിക്കാമെന്നു ചൊന്ന പ്രകരണത്തെ ഉപസംഹരിക്കുന്നു—

പ്രകൃതി, പ്രത്യയംശബ്ദം
വർണ്ണംവാക്യംപ്രബന്ധവും |
ഇത്യാദ്യാശ്രയഭേദത്താൽ
ധ്വനിഭേദമനേകമാം || ॥ ൱൭ ॥

ആദിശബ്ദത്താൽ രചന ഗ്രഹിക്കേണ്ടതു്.

ഇവയ്ക്കുപിന്നെസ്സംസൃഷ്ടി
സങ്കരംമൂന്നുമാതിരി |
എന്നെല്ലാംചേർത്തുനോക്കുമ്പോൾ
ഭേദസംഖ്യയനന്തമാം || ॥ ൱൮ ॥

പ്രാധാന്യേന വ്യഞ്ജകമായതേതു് എന്നുള്ള വിചാരമാണു് ഈ ഭേദങ്ങൾക്കെല്ലാം മൂലം. 'സൽക്കാരമേകാ......' ഇത്യാദ്യുദാഹൃത ശ്ലോകത്തിൽ 'പയോധരം' എന്ന ഒരു ശബ്ദമാകുന്നു വ്യംഗ്യത്തിന്റെ മുഖ്യമായ അടിസ്ഥാനം; അതിനാൽ അതു ശബ്ദാശ്രയത്തിനുദാഹരണം. രചനയ്ക്കും വർണ്ണങ്ങൾക്കും ഉദാഹരണങ്ങൾ ഗുണപ്രകരണത്തിൽ കൊടുത്തിട്ടുണ്ടു്. ശേഷമുള്ളവയ്ക്കുദാഹരണം ഗ്രന്ഥവിസ്തരഭയത്താൽ ഉപേക്ഷിക്കപ്പെട്ടിരിക്കുന്നു.

ഇനി ഇപ്രകരണം സമാപിപ്പിക്കുംമുമ്പു് ദോഷപ്രകരണാവസാനത്തിൽ രസനിരൂപണാനന്തരമാകട്ടേ എന്നു നീക്കിവെച്ചിട്ടുള്ള രസദോഷങ്ങളെ വിവരിക്കേണ്ടതുണ്ടു്. അവയെ പരിഗണിക്കുന്നു.

നേരേശബ്ദംകൊണ്ടുചൊൽക
ഭാവസ്ഥായിരസങ്ങളെ,—
അനുഭാവവിഭാവങ്ങൾ
തേടേണ്ടുന്നവയാവുക, || ॥ ൱൯ ॥

വിരുദ്ധത്തിൽ വിഭാവാദി
ഗ്രഹിക്ക, യതിദീപ്തിയും, |
അകാണ്ഡപ്രഥയും, ഛേദം,
അംഗത്തിനതിവിസ്തൃതി || ॥ ൱൰ ॥

അംഗിക്കുമദ്ധ്യേമറവു്,
പ്രകൃതിക്കുവിപര്യയം |
ഇത്യാദിരസദോഷങ്ങ-
ളനൗചിത്യവികല്പമാം || ॥ ൱൰൧ ॥

വാസ്തവത്തിൽ രസദോഷം അനൗചിത്യം ഒന്നുതന്നെ ഉള്ളൂ. അതിന്റെ മാതിരിഭേദങ്ങളാണു് ശബ്ദവാച്യതാദികളായി ഒൻപതെണ്ണം ഇവിടെ പേർ പറഞ്ഞു നിർദ്ദേശിച്ചതു്. ഇവയ്ക്കു ലക്ഷണവുമുദാഹരണവും—

(൧) ശബ്ദവാച്യത—സ്ഥായിഭാവം, രസം, സഞ്ചാരിഭാവം ഇവയെ വിളിച്ചുപറക, വ്യംഗ്യത്തിനു ചമൽക്കാരത്തിന്റെ മുഖ്യകാരണം അതിന്റെ ഗൂഢതയാകുന്നു. അതിനാൽ തുറന്നു പറഞ്ഞുപോയാൽ നഗ്നമായ മനുഷ്യശരീരംപോലെ അതു് അരമണീയമായിത്തീരുന്നു. ഇതാണു് ദോഷബീജം.

ഉദാ—

'ചൊല്ലാംവല്ലാത്തതായിച്ചുരുതമിഹ പരിച്ഛേദ്യമല്ലാത്തതായി-
ത്തെല്ലിജ്ജന്മത്തിലിന്നാൾവരെയുമനുഭവിക്കാത്തതായ് സവിവേകം
എല്ലാംപോയ് വായ്ചമോഹാൽ ഗഹനതരവുമായുള്ളൊരെന്തോവികാരം
വല്ലാതെന്മാനസത്തിൽ ജഡതയുമതിസന്താപവും ചേർത്തിടുന്നു.'

—മാല.

ഇവിടെ വിവേകധ്വംസാദികളായ അനുഭാവങ്ങളാൽ വ്യഞ്ജിക്കുന്ന മോഹജാഡ്യങ്ങൾ ശബ്ദത്താൽ പറയപ്പെട്ടുപോയി.

വേറെയുദാഹരണം—

'സർവ്വേന്ദ്രിയം മൂടിയടച്ചു പെട്ട-
ന്നുദിച്ചിതാം ദാരുണമായ മോഹം
വൈധവ്യദുഃഖത്തെയൊളിക്കുമൂലം
ക്ഷണം രതിക്കാശുപകാരമായി.' —ക. സം.

ഇതിൽ മോഹം ശബ്ദോപാത്തം.

'പാടേ കുരുത്തോരിളതാം കടമ്പി-
ന്നൊത്തോരു ഗാത്രത്തൊടു ഗൌരിതാനും
ശൃംഗാരമുൾക്കൊണ്ടതിഭംഗിയോടെ
മുഖം തിരിച്ചൊന്നു പതുങ്ങി നിന്നാൾ.' —ക. സം.

ഇവിടെ ശൃംഗാരമെന്ന രസം ശബ്ദവാച്യം. ഇതുപോലെ രത്യാദിശബ്ദങ്ങൾക്കും ശബ്ദവാച്യതാ ഊഹിച്ചുകൊൾക.

(൨) ക്ലിഷ്ടയോജന—വിഭാവങ്ങളേയോ അനുഭാവങ്ങളേയോ തേടിപ്പിടിച്ചുകൊണ്ടുവന്നു കഷ്ടിച്ചു ചേർക്കേണ്ടതായി വരിക. പ്രതീതിവിളംബം ദോഷബീജം.

ഉദാ—

മലയാനിലലോലമാലതീ-
മലരിൻസൗരഭപൂരിതേ വനെ
അലസം വിലസുന്ന തെന്നലാൽ
പലചേലാഞ്ചല ചഞ്ചലേക്ഷണ. —സ്വ.

ഇതിൽ നായികാവിഷയരതിക്ക് ആലംബനോദ്ദീപന-വിഭാവങ്ങൾ മാത്രമേ പറയപ്പെട്ടിട്ടുള്ളു. അവ വിഭാവങ്ങളെ ആക്ഷേപിച്ചേടത്തോളം കൂടി വിശ്രമിക്കുന്നതല്ലാതെ രതി-യെ വ്യഞ്ജിപ്പിക്കുന്നിടത്തോളം ചെല്ലുന്നതിനു മതിയാവാത്ത-തിനാൽ ക്ലിഷ്ടയോജന.

രതിയൊന്നിലുമില്ല തെല്ലുപോലും;
മതിയും നഷ്ടവിവേകയായിട്ടുന്നു;
അതിയായ് പടരുന്ന താപവും ഹാ!
ഗതിയാരിപ്പൊഴുതെന്തു ചെയ്തിടേണ്ടു ഞാൻ. —സ്വ.

ഇവിടെ അനുഭാവങ്ങൾ വിപ്രലംഭകരുണങ്ങൾ രണ്ടി-നും തുല്യങ്ങളാകയാൽ വിഭാവങ്ങളെ ഊഹിക്കുന്നതിനു മാ-ർഗ്ഗമില്ല. അതിനാൽ അവയുടെ യോജനയിൽ ക്ലിഷ്ടത.

(൩) വിരുദ്ധവിഭാവാദിഗ്രഹം—വിരുദ്ധരസാദികളുടെ വിഭാവാനുഭാവവ്യഭിചാരികളെ ഇടയ്ക്കു ചേർക്കുക.

ഉദാ—

മാനിക്കനതനാമെന്നെ, മാനം വേണ്ട മനസ്വിനി!
പാരിച്ച യൌവനം പോയാൽ തിരിച്ചുവരികില്ല കേൾ. —സ്വ.

ഇവിടെ ശൃംഗാരത്തിൽ പ്രതികൂലമായ ശാന്തരസത്തി-ന്റെ ഉദ്ദീപനവിഭാവമായ യൌവനാനിത്യത ഉത്തരാർദ്ധ-ത്തിൽ പറയപ്പെട്ടിരിക്കുന്നു. അനുഭാവാദികളേയും ഇതുപോ-ലെ ഉദാഹരിക്കാം.

(൪) അതിദീപ്തി—വേണ്ടതിലധികം പ്രകാശനം. ച-ർവിതചർവ്വണം മടുപ്പുണ്ടാക്കുന്നതു ദോഷബീജം. 'അതിസർവ്വത്ര വർജ്ജയേൽ' അംഗങ്ങളായ രസാദികൾക്കാണ് ഇദ്ദോഷം സംഭവിക്കുന്നതു്. അതിനാൽ ഉദാഹരണം ഒരു പ്രബന്ധമാ-യിട്ടേ കാണൂ. കുമാരസംഭവം നാലാംസർഗ്ഗത്തിൽ രതിപ്രലാ-പത്തിൽ രതി ഒരിക്കൽ വിലപിച്ചതിന്റെ ശേഷം ആവ-ർത്തിച്ചും വിലപിച്ചു എന്നു പറയുന്നതുദാഹരണം.

(ര) അകാണ്ഡപ്രഥ—അനവസരത്തിൽ രസാദികളുടെ നിവേശനം. വേണീസംഹാരം രണ്ടാമങ്കത്തിൽ ദുര്യോധനന്റെ യുദ്ധമദ്ധ്യേ ഭാനുമതിയോടു ചേർന്നുള്ള ശൃംഗാരം ഉദാഹരണം.

(ന്ന) അകാണ്ഡച്ഛേദം—അനവസരത്തിൽ വിച്ഛേദം. ഉദാഹരണം യോജ്യം.

(ര) അംഗത്തിനതിവിസ്തൃതി—സ്പഷ്ടം.

(വ്വ) അംഗിക്കു മദ്ധ്യേ മറവു്—സ്പഷ്ടം.

(ൻ) പ്രകൃതിവിപര്യയം—പ്രകൃതിസ്വഭാവം; അതിനു് ഉത്തമമദ്ധ്യമാധമങ്ങൾ, ദിവ്യാദിവ്യങ്ങൾ ഇത്യാദി വിഭാഗങ്ങൾ. ഇവയിൽ ഒരു പ്രകൃതിയായി വർണ്ണിക്കപ്പെടുന്ന ഒരു നായകനു മറെറാരു പ്രകൃതിക്കുള്ള ഗുണങ്ങളെ കല്പിക്കുന്നതു വിപര്യയം. ഉത്തമപ്രകൃതികൾക്കു ഭയാനകം, ദിവ്യന്മാക്കു സംഭോഗശൃംഗാരം മുതലായതു ദോഷമെന്നു താല്പര്യം.

ഈ രീതിയിൽ വേറെയും ദോഷങ്ങളെ സ്വയം ഉല്ലേഖിച്ചുകൊൾക. അനൗചിത്യം തന്നെ മുഖ്യമായ ദോഷമൊന്നു് എന്നു പറഞ്ഞതല്ലോ. അതിനാൽ ഇവിടെ ചൊന്ന ഒൻപതു ദോഷങ്ങൾക്കും ചിലേടത്തു് ഉദാസീനത്വവും ചിലേടത്തു ഗുണത്വവും കാണുമെന്നു് ഊഹിക്കണം. അതിന്റെ മാർഗ്ഗം ദോഷപ്രകരണാന്തത്തിൽ കാണിച്ചിട്ടുമുണ്ടു്. അതുകൊണ്ടു്,

'പ്രേയാനാഗസ്സു ചെയ്തോൻ വരവതുവരെയും പാരമൌൽസുക്യമാന്നി-
ട്ടായാനം ചെയ്തനേരം വിവലിതമതിഭാഷിക്കവേ സ്വാച്ഛ്യമാണം,
ആലിംഗിക്കെച്ചുകന്നയൊടു പുടകചിടിക്കെക്കൃതഭ്രൂവിഭംഗം,
കാലിൽ വീണപ്പൊഴസ്രാവിലമതിചതുരം കണ്ണഹോ മാനവത്യാഃ.' —അമരു.

ഇത്യാദികളിൽ ഔൽസുക്യാദി സഞ്ചാരികൾക്കു ശബ്ദോപാത്തത്വം ദോഷമല്ല. ഇതിൽ അനുഭാവങ്ങളെക്കൊണ്ടുള്ള വ്യക്തിക്കു ബലാധിക്യം തോന്നുന്നു. ഇതിനുവണ്ണം,

'വേഗത്താൽ ക്ഷിപ്തനാലംബിതകരനവധൂതൻ ഗൃഹീതാംശുകാന്തൻ
പ്രാംഗൽഭ്യത്തോടപാസ്തൻ കലിതകചനനാലോകിതൻ പാദലഗ്നൻ
ആഗത്യാലിംഗനേനിർദ്ധൂതനഴലിയലും മുപ്പുരസ്ത്രീജനത്താ-
ലംഗസ്വീകാമിപോൽ ശങ്കരശരദഹനൻ ദഗ്ദ്ധമാക്കട്ടഘം വഃ'—അമരു.

ഇത്യാദികളിൽ കരുണത്തിനു വിരുദ്ധമായ ശൃംഗാരം അംഗമായതു് അംഗപോഷിതമായ അംഗിപ്രധാനവ്യംഗ്യമായ ശംഭുപ്രഭാവാതിശയത്തിനു് അംഗമായിച്ചമയുന്നതിനാൽ ദോഷമല്ല.

——:*:——

ഗുണീഭൂതവ്യംഗ്യ-
പ്രകരണം.

എല്ലാമാതിരി വ്യംഗ്യവും പരാങ്ഗത്വം പ്രാപിച്ചു് അപ്രധാനമായിത്തീരുമ്പോൾ ഗുണീഭൂതവ്യംഗ്യമെന്നു പറയപ്പെടുന്നു. വ്യംഗ്യം അംഗമായിത്തീരുന്നതു പ്രായേണ വാച്യത്തിനാകുന്നു. സൎവോത്തരചമൽക്കാരഭൂമിയായ വ്യംഗ്യത്താൽ വിശേഷിപ്പിക്കപ്പെടുമ്പോൾ വാച്യത്തിനു് ഒരു ചമൽക്കാരം സിദ്ധിക്കാതിരിക്കാൻ പാടില്ല. വാച്യത്തിന്റെ ചമൽക്കാരത്തെയല്ലോ അലങ്കാരമെന്നു പറയുന്നതു്. അതിനാൽ ഗുണീഭൂതവ്യംഗ്യമെല്ലാമലങ്കാരങ്ങളുടെ കൂട്ടത്തിൽ ഗണിക്കപ്പെടുന്നു. അതിൽ അസംലക്ഷ്യക്രമമെന്നു പേരുള്ള രസഭാവാദികൾ പരാങ്ഗങ്ങളായി വരുന്നതിനു് രസവാൻ, പ്രേയസ്സ് മുതലായ സംജ്ഞകൾ ചെയ്തിട്ടുണ്ടു്. സംലക്ഷ്യക്രമവ്യംഗ്യം അപ്രധാനമായി വരുന്നതിൽ ഏതാനും ചിലതിനു മാത്രമേ പേരിട്ടിട്ടുള്ളു. ഈ വകയിൽ സമാസോക്തിയെ ഒന്നാമതായി ഗണിക്കാം. എന്നാൽ അവയ്ക്കു ഗുണീഭാവം വരുന്നതിന്റെ സ്വഭാവഭേദം പ്രമാണിച്ചു് അവാന്തരഭേദങ്ങൾ അവയിലും ചെയ്തിട്ടുണ്ടു്. അതിൽ അടുത്തു വിവരിച്ച രസഭാവാദികൾ അപ്രധാനങ്ങളായിത്തീരുന്നതിൽ ഉളവാകുന്നവയെ ആദ്യം പ്രസ്താവിക്കുന്നു.

ഗുണീഭൂതമതാം വ്യംഗ്യ-
മലങ്കാരം ചമച്ചിടും |

വ്യംഗ്യം ഗുണീഭൂതമാകുമ്പോൾ അലങ്കാരങ്ങളുടെ കൂട്ടത്തിൽ ഗണിക്കപ്പെടുന്നു. മറ്റൊന്നിനു ശോഭയെ ജനിപ്പിക്കയാണല്ലോ അലങ്കാരത്തിന്റെ പ്രധാന ധൎമ്മം. അംഗമായിത്തീരുന്ന വ്യംഗ്യം അംഗിക്കു ശോഭാകരമാകുന്നതിനാൽ, അതുകൊണ്ടു്, അലങ്കാരമായി. സ്വയം വ്യംഗ്യരൂപമാകയാൽ ഉപമാദി വാച്യാലങ്കാരങ്ങൾ ഇതിനെ അലങ്കരിക്കും; അവയാൽ അലംകൃതമായ ഇതു തന്റെ പ്രധാനിക്കു് അലങ്കാരമായിത്തീരുന്നു. പരിവാരപരീതയായി സൎവാഭരണഭൂഷിത-

യായ രാജമഹിഷി യുദ്ധവിജയിയായ ശത്രുരാജാവിനു ദാസി- യായിത്തീൎന്നു് അവന്റെ സഭയെ അലങ്കരിക്കുന്നതുപോലെ എന്നു ദൃഷ്ടാന്തം പറയാം. ഈ യുക്തിപ്രകാരം വേറെ രസ- ഭാവങ്ങൾക്കു് അംഗമായി വരുന്ന രസഭാവങ്ങൾ, തനിക്കുള്ള ചമൽക്കാരം ശബ്ദത്താലോ അൎത്ഥത്താലോ സമപ്പിതമല്ലെ- ങ്കിലും, അലങ്കാരദശയെ പ്രാപിക്കുന്നു. ഈ വ്യത്യസ്തത്തെ കരുതീട്ടാണു് ആരംഭത്തിൽ 'വ്യംഗ്യമംഗമായിത്തീരുന്നതു പ്രായേണ വാച്യത്തിനാകുന്നു' എന്നു ചൊന്നതു് ഈ വ്യംഗ്യരൂപാലങ്കാരങ്ങൾക്കു പേരുകൾ പറയുന്നു.

> രസഭാവതദാഭാസ-
> ശാന്തികൾക്കു പരാങ്ഗത |
> വരുമ്പോൾ രസവാൻ പ്രേയ-
> സ്സൂൎജ്ജസ്വി ച സമാഹിതം || ||൧൯൨||

പരാങ്ഗമായ രസം രസവാൻ എന്നു പേരായ അലങ്കാരം; ഭാവം പ്രേയസ്സ്; രസാഭാസഭാവാഭാസങ്ങൾ ഊൎജ്ജസ്വി; ഭാവശാന്തി സമാഹിതം. മുറയ്ക്കുദാഹരണം—

രസവാൻ—

> 'പേടിച്ചുള്ളിളമാൻമിഴിക്കു സമമായ് നേത്രങ്ങളേറ്റം ചലി-
> ച്ചാടും ഗദ്ഗദത്തിനാലൊരടിവെപ്പാൻകൂടി വയ്യാതെയായ്
> ആടൽപ്പെട്ടൊരു കാന്തതന്നുടെ വിസംപോലെ തളൎന്നേറ്റവും
> വാടീടും മുഖാമനിയെപ്പുലികലം ഭക്ഷിച്ചിരിക്കും ധ്രുവം. —ഉ. രാ.

ഇതിൽ കരുണത്തിനു ശൃംഗാരമംഗം.

> സ്വാധ്യായത്തിനിതല്ല വേള വെളിയിൽ പേശാതിരിക്കു വിധേ!
> ശ്രദ്ധിച്ചോച്ച ചുരുക്കിയേറുക ഗുരോ! ശക്രൻസദസ്സല്ലിതു്;
> വെക്കൂ നാരദ! വീണയങ്ങിഹ മതി സ്തോത്രങ്ങൾ കേൾ തുംബുരോ!
> തൽക്കാലം കില ജാനകീവിഷയമാം ചിലായ്മ ലങ്കേശനു്.—സ്വ.

രാവണദ്വാരപാലന്റെ വാക്കായ ഈ ശ്ലോകത്തിൽ വീരരസം വിപ്രലംഭശൃംഗാരത്തിനംഗം.

> വാനത്തങ്ങു വിമാനസീമ്നി സുമനസ്ത്രീതൻസമാലിംഗനാ-
> ലാനന്ദത്തോടു വാണുകൊണ്ടവനിമേൽ വീണോരു തന്മേനിയിൽ
> സ്വൈരം ഫേരവനാരി വന്നതിരസാൽ ചുംബിച്ചു ദന്തക്ഷതം
> പാരം ചെയ്യുതു പാൎത്തിടുന്നു കുതുകം കൈക്കൊണ്ടു വീരൻ രണേ—സ്വ.

ഇതിൽ വീരരസത്തിനു ശൃംഗാരബീഭത്സങ്ങൾ അംഗം.

പ്രേയസ്സ്—

'എന്നക്കാശിയിൽവാണ......നയിപ്പേൻ ദിനം' [ഭാവികോദാഹരണം]

ഇവിടെ ഭക്തിഭാവം ചിന്തയ്ക്കു് അംഗം.

ഊർജ്ജസ്വി—

'നേരം പോക്കായ് പുഴുക്കിഞ്ചിസകബളമുടൻ നൽകിയും പത്മഗന്ധം
ഉചരും വെള്ളത്തെ വായിൽ പ്രണയമൊടഥ താനേകിയും പാകമായി
നീരിൽ തൽതുള്ളി ചിന്നും നിജകരമതിനാൽ സേകവും ചെയ്തു നാളം
നേരേ നീണ്ടുള്ള നൽത്താമരയില കുടയായിട്ടു പിന്നെപ്പിടിച്ചാൻ.'—ഉ. രാ.

സീത വളർത്തിയിരുന്ന ആനക്കുട്ടിയെ വാത്സല്യത്തോടുകൂടി നോക്കീട്ടു രാമൻ പറയുന്ന ഈ ശ്ലോകത്തിൽ ശൃംഗാരാഭാസം വാത്സല്യഭാവത്തിനംഗം.

സമാഹിതം—

എത്ര വന്മലകളഞ്ജമിഞ്ഞമമരുന്ന പിന്നുദധിയാണ്ടിട്ടു-
ന്നെത്ര ദിക്കിതു സമസ്തവും വഹസി ധാത്രി! കേളയി, നമോസ്തുതേ
ഇത്തരം സ്തുതികൾ ചിത്രമോടവനിദേവിയാൾക്കു തുടരുന്നപോ-
തോർത്തു ഞാനതുമടക്കമിത്തവ ഭുജം; നിലച്ചവിടെ വാക്കുകൾ. —സ്വ.

ഇവിടെ രാജവിഷയരതിക്കു് അംഗമായ ഭൂവിഷയരതി പ്രശാമ്യദവസ്ഥയിൽ വ്യഞ്ജിക്കുന്നു.

ഭാവോദയം ഭാവസന്ധി
ശബളത്വമിവറ്റയും |
അംഗമായാലലങ്കാരം
പേരുമാറുന്നതില്ലിഹ || || ൧൭൨ ||

ഭാവോദയാദി മൂന്നും അംഗിയായാൽ ധ്വനി, അംഗമായാൽ അലങ്കാരം. രസവദാദികളെപ്പോലെ സംജ്ഞാഭേദം ഇവിടെ ചെയ്തിട്ടില്ല എന്നു മാത്രം വിശേഷം.

റ്റയ്ക്കുദാഹരണം—

ഭാവോദയമലങ്കാരം—

ഇന്നാളൊരിക്കൽ നൃപ! നിന്നുടെ വൈരിഭൂപ-
നൊന്നിച്ചു സുന്ദരികളോടു രമിച്ചിടുമ്പോൾ,
നിൻനാമമന്യപരമായി യദൃച്ഛയാലെ
ചൊന്നാളൊരുത്തിയവനാശ്ശു വിറച്ചു വീണാൻ. —സ്വ.

ഇവിടെ രാജവിഷയകരതിയുടെ അംഗമായിട്ടു ത്രാസമെന്ന ഭാവത്തിന്റെ ഉദയം.

ഭാവസന്ധി അലങ്കാരം—

കടുക്കും കാഠിന്യം തടകിന തപത്തിൻ കടുത ക-
ണ്ടെടുക്കാൻ സ്വം രൂപം ത്വരയൊടുമഥാദ്രീന്ദ്രജയുടെ
പടുത്വം ചേർന്നീടും ചടുമൊഴികൾ കേട്ടിട്ടതിരസാൽ
മടിച്ചും വാണോരത്രിപുരരിപു നൽകട്ടെ കുശലം. —സ്വ.

ഇതിൽ ശിവഭക്തിക്ക് അംഗങ്ങളായ ആവേഗധൈര്യ-ങ്ങൾക്കു സന്ധി.

ഭാവശബളത അലങ്കാരം—

'വല്ലോരും കാണും; എന്തേ ചപലത? നടകൊള്ളുന്നു; ഞാൻ കന്യയല്ലോ?
തെല്ലെന്നെത്താങ്ങിടയ്യോ! വിട! വിടുക; മറഞ്ഞെങ്ങു നീ? മണ്ടിടുന്നോ?'
എന്നിമ്മട്ടിൽ, കൊടുങ്കാടതിലമരുമൊരന്നിന്നരിക്ഷോണിഭൃത്തിൻ-
കന്യാ ചൊല്ലുന്നധന്യാം തരുഫലഹരണം ചെയ്യവേ വേടനോടു്. —സ്വ.

ഇവിടെ രാജവിഷയകയായ രതിക്ക് അംഗങ്ങളായ ശങ്ക, അസൂയ, ധൃതി, സ്മൃതി, ശ്രമം, ദൈന്യം, ഔത്സുക്യം, ശങ്ക ഈ സഞ്ചാരികൾക്കു ശബളത.

അനന്തരം അസ്വാനധ്വനിയുടെ അപ്രാധാന്യത്തിൽ ഉളവാകുന്ന ഗുണീഭൂതവ്യംഗ്യങ്ങളെ അപ്രാധാന്യം സംഭവി-ക്കുന്നതിനുള്ള മാർഗ്ഗങ്ങൾമുഖേന പരിഗണിക്കുന്നു.

വാച്യാംഗം വാച്യസിദ്ധ്യംഗം
തുല്യപ്രാധാന്യമസ്ഫുടം |
സന്ദിഹ്യമാനപ്രാധാന്യം
കാകുവാക്ഷിപ്തമസുന്ദരം || || ൧൮൪ ||

അഗൂഢമെന്നെട്ടുവിധം
വ്യംഗ്യത്തിന്നപ്രധാനത || || ൧൮൫ ||

ഇച്ചൊന്ന എട്ടു പ്രകാരത്തിൽ വ്യംഗ്യത്തിനു ഗുണീഭാ-വം വരും; അതുകൊണ്ടു ഗുണീഭൂതവ്യംഗ്യത്തിനു വാച്യാംഗം, വാച്യസിദ്ധ്യംഗം ഇത്യാദി എട്ടു വകഭേദങ്ങൾ. ഇവയ്ക്കു ലക്ഷണം സ്പഷ്ടം. മുറയ്ക്കുദാഹരണങ്ങൾ—

൧. വാച്യാംഗം— ഇതിനു സമാസോക്തിതന്നെ ഉദാ-ഹരണം സമാസോക്തിയിൽ വിശേഷണം ശ്ലിഷ്ടമല്ലാത്തതി-നാൽ വ്യംഗ്യമായ അപ്രസ്തുതവൃത്താന്തത്തിനു വാച്യമായ അപ്രസ്തുത വൃത്താന്തത്തിൽ ആരോപണം ചെയ്യുന്നതിനുമേൽ മാത്രമേ അടിസ്ഥാനം കിട്ടുന്നുള്ളു. അതിനാൽ വ്യംഗ്യം വാ-ച്യത്തിന് അംഗമായിപ്പോകുന്നു.

൨. 'വാച്യസിദ്ധ്യംഗം 'പ്രാർത്ഥിച്ചാൽ പദമേക......' ഇത്യാദി ഉപമയിൽ ഉദാഹരിച്ചതും 'ഓഗീർഭാഗത്തു ചേർത്തു...' ഇത്യാദിയും മററും ഉദാഹരണം. ഇവയിൽ പ്രകരണബലത്താൽ വാച്യാർത്ഥത്തിനു പ്രഥമം പ്രതീതി വന്നതിൽപ്പിന്നെ ഉദിക്കുന്ന രണ്ടാമത്തെ അർത്ഥം 'നേവോഢാസമം' 'സിന്ധുവിനൊപ്പം' എന്ന ഉപമയെ സാധിക്കുന്നതിന് ആവശ്യപ്പെട്ടിരിക്കുന്നതിനാൽ വാച്യത്തിൻെറ സിദ്ധിക്കുതന്നെ ഒരംഗമായിപ്പോയി. ഇതു ശബ്ദശക്തിമൂലവ്യംഗ്യത്തിനു ഗുണീഭാവം വരുന്നതിനുദാഹരണം. 'പിച്ചക്കാരൻ ഗമിച്ചാനെവിടെ ......' ഇത്യാദി വക്രോക്തികം അർത്ഥശക്തിമൂലത്തിനുദാഹരണമാകും. ഇതിൽ ചോദ്യങ്ങളുടെ വ്യംഗ്യാർത്ഥം ഗ്രഹിച്ചതിനു മേലേ ഉത്തരങ്ങൾക്ക് അർത്ഥബോധമുണ്ടാകുകയുള്ളൂ എന്നതിനാൽ വ്യംഗ്യം വാച്യസിദ്ധ്യംഗം.

൩. തുല്യപ്രാധാന്യം.

ദ്വിജദ്രോഹമുപേക്ഷിക്ക പത്ഥ്യമാം രാക്ഷസർക്കു താൻ;
അല്ലെങ്കിലല്ലലുളവാം നിർമ്മിതും ജാമദഗ്ന്യനും. —സ്വ.

ഇതു് ജാമദഗ്ന്യൻ രാവണനു പറഞ്ഞയയ്ക്കുന്ന സന്ദേശം. ഇവിടെ ജാമദഗ്ന്യൻ ക്ഷത്രിയരെ ക്ഷയിപ്പിച്ചതുപോലെ രാക്ഷസരേയും നശിപ്പിക്കുമെന്നു വ്യംഗ്യം. ഇതിനെ സമപ്പിക്കുന്ന വാച്യാർത്ഥവും സ്വയമേ ഉപദേശരൂപേണ ചമൽകാരിയായിരിക്കുന്നതിനാൽ പ്രാധാന്യം തുല്യം.

൪. അസ്ഫുടം.

രസിക്കാ സത്യമോതീടിലസത്യം സ്വാമിരഞ്ജനം;
അസത്യം സത്യവും രണ്ടും ചൊല്ലൊലാ രാജസന്നിധൌ. —സ്വ.

ഇവിടെ ഹിതം നോക്കിപ്പറയണമെന്ന വ്യംഗ്യം സഹൃദയന്മാൎക്കും ക്ഷണത്തിൽ സ്ഫുരിക്കുന്നില്ല.

൫. സന്ദിഗ്ദ്ധമാനപ്രാധാന്യം.

'ചന്ദ്രോദയം പാർത്തെഴുമാഴിപോലെ
തൽകാലമുള്ളൊന്നു ചലിച്ചാരീശൻ
പാരിച്ച ബിംബാധരകാന്തി കോലും
ഗൗരീമുഖേ കണ്ണുകളൂന്നി മൂന്നും.' —കു. സം.

ഇവിടെ മുഖത്തിൽ മൂന്നു കണ്ണുമൂന്നി എന്ന വാച്യമോ ചുംബനം ഇച്ഛിച്ചു എന്ന വ്യംഗ്യമോ പ്രധാനമെന്നു സന്ദേഹം.

൯. കാക്വാക്ഷിപ്തം.

'പോരിൽ കൗരവവൃന്ദമൽക്കടരുഷാ കൊല്ലുന്നതില്ലേഷ ഞാൻ
കോരിച്ചോര കുടിപ്പതില്ല നിയതം ദുശ്ശാസനോരഃസ്ഥലാൽ?
ഊരു നൽഗദകൊണ്ടടിച്ചു പൊടിയാക്കുന്നില്ല ദുര്യോധന-
സ്യാരൂഢാദരമത്ര സന്ധി നൃവരൻ ചെയ്യാ പണത്തോടുടൻ.' —വേണി.

ഇതിൽ 'കൊല്ലുന്നതില്ലയോ', 'കുടിപ്പതില്ലയോ', 'പൊടിയാക്കുന്നില്ലയോ' എന്നു സ്വരംകൊണ്ടു കാകു (ചോദ്യം) അർത്ഥം വരുന്നു.

൰. അസുന്ദരം.

മഞ്ജുളബകുളപ്പൂമലർ
മഞ്ജരിയേന്തും കരത്തൊടേ കൃഷ്ണൻ
ചെല്ലുമ്പോൾ വാടിടുന്നു
വല്ലാതെ വല്ലവിയ്ക്കു മുഖകമലം.

ഇവിടെ രൂപകാലംകൃതമായ മുഖകമലഗ്ലാനിരൂപവാച്യത്തിന്, ബകുളവനത്തിൽ ഗോപി ദത്തസങ്കേത ആയിരുന്നു എന്ന വ്യംഗ്യത്തെക്കാൾ ചമൽകാരാതിശയം ഉള്ളതിനാൽ വ്യംഗ്യം അസുന്ദരമായി.

൧൧. അഗൂഢം.

'സ്മയമാനമുഖഃ സ താമവാദീ-
ദയി മുഗ്ദ്ധേ ശൃണു നിൻകചാഭിമർശീ
അയമദ്യ ശഠോ ജടാസുരേന്ദ്രാ-
ന്നിയതം ദാരുണനല്ല ഖേദിയാതേ!' —ഭാരതചമ്പു.

ഭീമൻെറ സൈരന്ധ്രിയോടുള്ള ഈ വാക്കിൽ 'കീചകൻ ജടാസുരനെക്കാൾ ദാരുണനല്ല' എന്നുള്ള വാച്യത്തിൽനിന്നുളവാകുന്ന 'ഇവനെ നിഗ്രഹിക്കുന്നതു് എനിക്കു എളുതാണു്' എന്നുള്ള വ്യംഗ്യം വാച്യംപോലെ അതിപ്രകടമായിരിക്കുന്നതിനാൽ അഗൂഢം.

ഭവ്യാലംകൃതിചാരു, കൌതുകകരം,
ബന്ധത്തിലും ബന്ധുരം,
നിർവ്യാജോജ്ജ്വലസല്പദാർത്ഥരചിതം,
ശ്രവ്യാതിമഞ്ജുധ്വനി,
ദോഷാദൂഷിതസൂക്തരത്നനികരം,
ചേർത്തിങ്ങു തീർത്തുള്ളതാം
ഭാഷാഭൂഷണമെന്നുമേ ഹൃദി ധരി-
ച്ചീട[illegible]ർത്ഥികൾ.

[illegible]

[illegible] മിസ്തു.